

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**NÂİLÎ SÂLİH
KENZ-İ NESÂYİH
(METİN-İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Osman Emre MİYASOĞLU

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Programı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

EKİM 2011

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**NÂİLÎ SÂLİH
KENZ-İ NESÂYİH
(METİN-İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Osman Emre MİYASOĞLU

610082001

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 12 Ekim 2011
Tezin Savunulduğu Tarih: 27 Ekim 2011**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömür Ceylan

**Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Ömür Ceylan
Yrd. Doç. Dr. Oktay S. Karaca
Yrd. Doç. Dr. Esin Akalın**

EKİM 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
KISA ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	1
I. FERİDÜDDİN-İ ATTÂR (1120-1229).....	3
A. BİLİNEN ÖNEMLİ ESERLERİ.....	4
II. NÂİLÎ SÂLİH (Nâilî-i Cedîd).....	6
A. ŞÂİRİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	6
B. HAYATI VE ESERLERİ.....	8
III. NASİHATNÂME/PENDNÂME	10
IV. <i>KENZ-İ NESÂYİH</i> HAKKINDA.....	13
V. <i>KENZ-İ NESÂYİH</i> TAHLİLİ	15
A. DİN-TASAVVUF	15
1. DİN	15
1.1. Allah	15
1.2. Melekler (Melâik).....	18
1.3. Peygamberler.....	19
1.4. Dînî Kitaplar.....	20
1.5. Âyetler	21
1.6. Hadis-i Kudsîler	23
1.7. Hadisler.....	23
1.8. Dört Halife (Çâr Yâr).....	27
1.9. Kelâm-ı Kibâr.....	29
1.10. Kazâ ve Kader İnancı.....	30
1.11. Şerî'at.....	31
1.12. Âhîret İle İlgili Mefhumlar.....	32
1.12.1. Âhîret	32
1.12.2. Kıyâmet.....	33
1.12.3. Cennet	34
1.12.4. Cehennem.....	35
1.12.5. Amel Defteri.....	36
1.12.6. Âhir Zamân	36
1.13. Dînî Mefhumlar	37
1.13.1. İmân ve Küfür	37
1.13.2. Duâ ve İbâdet	38
1.13.3. Günah ve Tевbe.....	40
1.13.4. Mi'rac Hadisesi	40
1.13.5. Arş	41
1.13.6. Şeytân	42
1.13.7. Ölü ve Ölüm.....	44
1.13.8. Rûh	45
1.14. Halk İnancıları	46
2. TASAVVUF	49
2.1. Yevm-i Elest (Kâlû-Belâ)	49
2.2. Dünyâ.....	50
2.3. Tarîk, Tarîkat, Ehl-i Tarîk.....	51
2.4. Mâsivâ.....	52
2.5. Sâlik, Mürşid.....	53
2.6. Nefs.....	54
2.7. Vahdet.....	55
2.8. Fenâ, Bekâ.....	55
2.9. Tecrîd.....	56
2.10. Mihnet, Sıklet	57

2.11. Himmet	58
2.12. Kerâmet.....	58
2.13. Hikmet	59
2.14. Marifet	59
2.15. Zühd, Takvâ	60
2.16. Tevekkül, Kanâ'at	61
2.17. Zâhir, Bâtın	61
2.18. Zâhid, Âşık.....	62
2.19. Gayb.....	63
2.20. Berzah	64
2.21. Çeşitli Tasavvufî Kavramlar	65
2.21.1. Râfizîlik	65
2.21.2. Ayn'ül-Cem.....	65
2.22. Mutasavvıf ve Müçtehidler	66
2.22.1. İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe (699-767).....	66
2.22.2. İmâm-ı Mâlik (711-795)	66
2.22.3. İmâm-ı Şâfi (767-820)	66
2.22.4. Bağdat Kadısı Ebû Yûsuf (731-798)	67
2.22.5. İmâm-ı Muhammed (749-805).....	67
2.22.6. İbrâhim Bin Edhem (? – 777).....	68
2.22.7. Bâyezid-i Bestâmî.....	69
2.22.8. Şeyh Zeyneddîn Hâfi (1356-1435).....	69
B. CEMİYET	71
1. ŞAHISLAR	71
1.1. Tarîhî ve Efsânevî Şahsiyetler.....	71
1.1.1. Nüşirevân	71
1.1.2. Rüstem	72
1.1.3. Behrâm.....	73
1.1.4. Keyhüsrev	73
1.1.5. Lokman	74
1.1.6. Eflâtun (Felâtûn).....	74
1.1.7. Kârûn	75
1.1.8. Firâvun (Fir'avn)	76
1.1.9. Nemrûd	77
1.1.10. Hind	77
1.1.11. Sâm bin Nûh.....	78
1.2. Şâirler.....	78
1.2.1. Nâbî (1642-1712)	78
1.2.2. Nazîm (1650-1727).....	79
2. KAVİMLER.....	80
2.1. Âd	80
2.2. Lût Kavmi (Sodom ve Gomore).....	81
2.3. Semûd	82
2.4. Diğer Kavimler	82
3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	82
3.1. Mısır, Mâverâü'n-nehr, Aden, Bağdat, Rûm.....	82
4. SOSYAL YAŞAM	83
4.1. Resmî ve Gayriresmî Görevler ve Meslekler	83
4.1.1. Hükümdâr	83
4.1.2. Kadı, Şâkird	84
4.1.3. Sayyâd, Cellâd, Hammâr, Haddâd, Nâkkâd.....	84
4.1.4. Kellâb, Bâr-ber, Halâyık, Bende	85
4.2. Çeşitli Dînî ve Sosyal Sıfatlar	86
4.2.1. Müslüman, Mümin, Dindâr, Muhlis, Sâlih, Mücâhid, Etkiyâ, Derviş, Meczûb.....	86
4.2.2. Âlim, Ârif, Havâs, Nâsıh	87

4.2.3. Mücrim, Müflis, Kâfir, Pelîd, Gâfil.....	88
4.2.4. Yehûdî, Harâmî, Büt-perestân.....	89
4.2.5. Çapkın, Âvâre, Ebleh.....	89
4.2.6. Zengin, Agniyâ, Fakir, Gedâ.....	90
4.3. İnşaatla İlgili Unsurlar.....	91
4.3.1. Saray, Kasr, Konak, Kâşâne.....	91
4.3.2. Meclis, Dergâh, Âsitân, Tarem, Mescid.....	91
4.3.3. Zindan, Kuyu.....	92
C. İNSAN.....	93
1. İNSAN, ÂDEM.....	93
2. GÜZELLİK.....	94
3. YÂR (SEVGİLİ).....	94
4. ÂŞİK.....	95
D. TABİAT VE EŞYÂ.....	96
1. KOZMİK ÂLEM.....	96
1.1. Çarh (Felek).....	96
1.2. Âlem.....	96
1.3. Yıldız.....	96
1.4. Dünya, Cihân, Yeryüzü, Devrân.....	97
1.5. Ay.....	97
2. ZAMAN.....	97
3. MEVSİMLER.....	98
4. HAYVANLAR.....	98
5. ÇEVRE, MEKÂN.....	100
5.1. Bağ, Bahçe, Gülzâr.....	100
5.2. Çöl, Sahrâ, Beyâbân, Berr.....	100
5.3. Dağ, Deniz.....	100
6. ÇEŞİTLİ EŞYALAR.....	101
6.1. Libâs, Dîbâ, Atlas, Hırka.....	101
6.2. Altın (Zeheb), Yâkut, Sîm.....	102
6.3. Silah, Hançer, Kılıç, Sikkîn (Bıçak), Nîze (Mızrak).....	102
VI. SONUÇ.....	103
VII. METİN.....	105
BİBLİYOGRAFYA.....	434
DİZİN.....	436

KISALTMALAR

vb.	:	ve benzeri
B.	:	beyit
b.	:	bin (Arapça oğul takısı)
c.	:	cilt
DİB.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	:	Hazreti
öl.	:	ölümü
M.Ö.	:	milattan önce
M.S.	:	milattan sonra
vs.	:	vesaire
s.	:	sayfa
S.	:	sayı
Yay.	:	yayımları

Üniversite	:	İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü	:	Sosyal Bilimler Anabilim
Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. Ömür Ceylan
Tez Türü ve Tarihi	:	Yüksek Lisans – Ekim 2011

KISA ÖZET

NÂİLÎ SÂLİH - KENZ-İ NESÂYİH (METİN-İNCELEME)

Osman Emre Miyasoğlu

Bu çalışmanın konusu İrânlı Feridüddin-i Attâr'ın Pendnâme'sinin manzum şerhini yapan Nâilî Sâlih (Nâilî-i Cedîd)'in 1877 tarihinde yayınlanan Kenz-i Nesâyih adlı eserinin transkripsiyonu ve tahlilidir.

Amaç Kenz-i Nesâyih'i hem bir metin olarak günümüz Türkçesine kazandırmak, hem de içeriğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak bir tahlil çalışması yapmaktır. Divan edebiyatına derinden ve uzun soluklu bir etki bırakan Pendnâme'nin pek çok tercüme ve şerhlerinden yalnızca biri olan Kenz-i Nesâyih, bir tasavvufî öğüt kitabı olarak ele alınmış ve tahlili de bu perspektifle yapılmaya çalışılmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda kaleme alınan Kenz-i Nesâyih'te kullanılan dil ve mazmunlar halen tasavvuf kültürünün yaşadığını ifade etmesi açısından önemlidir. Kenz-i Nesâyih, tasavvufun sosyal hayattan kopuk bir münzevî yaşam alanına çekilmeye yahut itilmeye başlandığı bir dönemde, “aktif bir iyi insan” olmanın mutasavvıfça bir tarifi olarak isimlendirilebilir.

Bu çalışmanın amacı, bilimsel ve sanatsal bakımdan da desteklenen bir tasavvufî altyapının mevcut olduğu Kenz-i Nesâyih aracılığıyla şiirin nasihat aracı olarak kullanıldığı eski kültürün güzel örneklerinden birini gün ışığına çıkarmaktır. Dinî öğelerin hâkim olduğu eserlere antipatiyle bakma önyargısının kırılmasına aracı olacağını tahmin ettiğimiz bu çalışmanın, nesnel ve bilimsel bakış anlayışının derinleşmesine yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Bu konuda yapılacak küçük bir katkı bile tarih-sanat bağımızı daha da güçlendirecektir. Bu çalışmanın özetle amacı bu bağın doğru kurulmasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Kenz-i Nesâyih, Pendnâme, Nasihatnâme, Öğüt, Feridüddin-i Attâr, Nâilî Sâlih, Nâilî-i Cedîd, Tasavvuf.

University : Istanbul Kültür University
Institute : Social Sciences
Department : Turkish Language and Literature
Programme : Turkish Language and Literature
Supervisor : Prof. Dr. Ömür Ceylan
Degree Awarded and Date : MA – October 2011

ABSTRACT

KENZ-İ NESÂYİH OF NÂİLÎ SÂLİH (TEXT-ANALYSIS)

Osman Emre Miyasoğlu

The subject of this study is transcription and analysis of *Kenz-i Nesâyih of Nâilî Sâlih (Nâilî-i Cedîd)* which is published in 1877, the commentary of Faridüddin al-Attar's *Pendnâme*.

Objective is to bring *Kenz-i Nesâyih (Secret Treasure of Advice)* to modern Turkish and meanwhile assist for a better understanding to it by making an analyze. *Kenz-i Nesâyih* is one of the numerous translations and commentaries of *Pendnâme*, which had a deep and perennial influence over Turkish classical literature. And this work considers the book as a sufistic advice book and analysis is made by this perspective.

As been written in nineteenth century, language and images used in *Kenz-i Nesâyih* proves the continuity of the sufistic culture. *Kenz-i Nesâyih* can be called as a mystic description of being an “active and a good person” in an age which there were efforts to shove sufism to a hermitic area snapped from social life.

With this work aim is to rake up *Kenz-i Nesâyih*, which has a sufistic background supported with science and art, one of a valuable example of classical culture which uses poetry to advice people. We suppose this work will help to overcome the prejudice of esteeming works which are build with religious items. And we believe this work will also assist to overcome antipathy against this sort of works and deepen the scientific and objective viewpoint. Any contribution in this matter will be worthy for strengthening the link between history and art. Briefly the objective of this work is to give some help to set up this link accurately.

Key Words: *Kenz-i Nesâyih, Pendnâme, Book of Advice, Counsel, Faridüddin al-Attâr, Nâilî Sâlih, Nâilî-i Cedîd, Sufism*

ÖNSÖZ

Divan edebiyatı nicelik ve nitelik bakımından yüzyıllar süren ömrü içerisinde toplumumuza çok zengin bir kültür mirası bırakmıştır. Yerli ve yabancı kütüphanelerde mevcut bulunan çok değerli sayısız edebî eserin yeni nesillere kazandırılması çok önemli bir çalışmadır. Bu bakımdan bugüne dek pek çok isim, çok değerli çalışmalar ortaya koymuş ve kültürümüze paha biçilmez katkılarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar içerisinde edebî ürünlerin tahlil yoluyla incelenmesi milli kültürümüz açısından son derece önemlidir. Objektif bir değerlendirme metoduna dayanan tahlil yoluyla incelenen eserlerin ilmî değeri ortaya konabilir. Ancak böylelikle sanatkâr ve eserinin kıymeti gün yüzüne çıkabilir.

Çok zengin bir manevî rûha sahip olan Divan edebiyatının bugün anlaşılması zor, yabancı bir edebiyat gibi görülmesi milli kültürden uzaklaşma ve dolayısıyla başka pek çok alanda yetersiz kalmamızdan kaynaklanmaktadır. Geçmişini bilmeyen toplulukların geleceği yoktur. Bu yüzden şahsiyetli bir millet olmak ve iyi bir gelecek tesis edebilmek için gelenekten kopmadan ilerleyebilmenin yolunu bulmak gerekmektedir. İlerlemek geçmişini unutmak değil, bilakis geçmişini iyi bilip yenilik üretebilmektir.

Bilhassa kültür ve sanat alanında geri kalmışlığımızın en büyük nedeni, alfabe değişimiyle bir anda yabancılaştığımız ve “eski” nitelmesiyle uzaklaştırıldığımız Divan edebiyatına karşı reddetme kompleksine kapılışımızdır. Fakat son yıllarda bu yanlış tutumdan millet olarak çok yavaş da olsa kurtulmaya başlamış olmamız sevindirici ve umut verici bir gelişmedir. Bu bakımdan bugüne kadar divan edebiyatı alanında yapılmış ve yapılacak olan edebî çalışmalar çok önemli bir kültürel hizmettir.

Türk edebiyatının İran edebiyatından etkilendiği bir gerçektir. Bunun olumsuz bir özellik olarak değerlendirilmesi ise bütünüyle gerçekdışı ve asosyal bir tepkidir. İnançları, sosyal yaşamları, coğrafi konumları gibi pek çok bakımdan birbirlerine çok yakın iki toplumun her alanda olduğu gibi edebiyatta da birbirini etkilemesi kaçınılmaz ve doğal bir sonuçtur. Divan şâirlerini etkisi altına alan Fars kültürü zengin bir dünyaya sahiptir. Türk ve Fars edebiyatlarının yüzyıllar içerisinde etkileşim hâlinde ilerleyişi tam anlamıyla bir derya olan Divan edebiyatını ortaya çıkarmıştır.

Biz de bu deryâda bir damla olan *Nâilî Sâlih / Kenz-i Nesâyih (Metin-İnceleme)* adlı bu çalışmayla daha önce yapılan sayısız çalışmalara bir yenisini daha eklemek istedik. Çalışmamızın konusu, İranlı Feridüddin-i Attâr'ın *Pendnâme*'sinin manzum şerhini yapan Nâilî Sâlih (Nâilî-i Cedîd)'in 1877 tarihinde yayımlanan *Kenz-i Nesâyih* adlı eserinin transkripsiyonu ve tahlilidir. Bu çalışmada, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Tahir Ağa Tekkesi Kitaplığı'nda bulunan matbû metni esas aldık. Eser, *Pendnâme*'den alınan beyitlere, Nâilî Sâlih tarafından yapılan beşer beyitlik manzum şerhler şeklinde devam etmektedir. Çalışmamızda Farsça olan beyitler numaralandırılarak aynen

aktarılmış ve Nâilî Sâlih'in şerhinin transkripsiyonu verilmiştir. Eserde metbû harflerle derkenâr halinde yazılmış, ilgili beyitlerin yanında yer alan âyet, hâdis, kelâm-ı kibâr örneklerini de ilgili sayfa sonlarında dipnot olarak ekledik. Eserde Kur'an'dan alıntılanan âyetleri sûre numaralarıyla birlikte verdik. Hadisleri ise transkripsiyonlu metinde Arapça yazılışlarıyla birlikte sunduk. Tahlil çalışmamızda da "Hadisler" başlığı altında ele aldığımız hadislerin eserde hangi beyitlerde yer aldığını belirttik.

Tahlil çalışmamızı Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat ve Eşya olmak üzere dört ana bölüme ayırdık. Bu bölümlerden önce okuyuculara faydalı olacağına inandığımız için, Feridüddin-i Attâr, Nâilî Sâlih ve *Kenz-i Nesâyah* hakkında bilgiler verdik. Eserin transkripsiyonlu metnini tahlil çalışmasından sonra ayrı bir bölümde sunduk. Çalışmamızın sonunda yararlandığımız kaynaklarla ilgili bir liste ve eserde tespit edebildiğimiz tasavvufî unsurların yerlerini gösteren bir dizin ekledik.

Eksiklerin ve hataların bulunduğuna inandığım bu çalışmam sırasında engin bilgisinden yararlandığım değerli danışman hocam Prof. Dr. Ömür CEYLAN'a, engin bilgisi ve geniş kütüphanesiyle teşvik ve yardımlarını benden esirgemeyen babam Mustafa MİYASOĞLU'na, eserimi okuyup tashih etme zahmetine katlanan Arş. Gör. Nagihan GÜR'e ve çalışmam süresince bana destek veren kardeşim Eren MİYASOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

7 Haziran 2011
Emre MİYASOĞLU

I. FERİDÜDDİN-İ ATTÂR (1120-1229)

İranlı ünlü mutasavvıf ve şâir. Feridüddin-i Attâr'ın asıl adı Muhammed bin İbrahim el-Attâr el Nişâbûrî el-Hemedânî'dir. Nişabur'da 1120'de doğup 1229'te vefat etmiştir. Hayatı hakkında kesin bilgiler mevcut olmamakla birlikte, attar yahut tabip olduğu bilinmektedir. "Attâr" kelimesinin doktor ve eczacı manasına kullanıldığı ve bu mahlası, mesleği dolayısıyla aldığı kesindir, çünkü *Mantıku't-Tayr*'ında doktor ve eczacı olduğunu ifade eder. Küçüklüğünde babasının yanında attarlık mesleğini öğrenirken, Şeyh Kutbüddin Haydar'dan feyz almış, onun sohbetlerine devam etmiştir. Bir rivâyete göre babası Moğol istilâsını haber verip ortadan kaybolan meşhur Şeyh Kutbüddin Haydar'ın dervişidir. Attâr'ın bugüne ulaşamayan *Haydarnâme*'yi bu meşhur sufi için yazdığı iddia edilir.

Feridüddin-i Attâr, attarlıkla uğraşırken ilmî ve dinî kitaplar okuyarak kendisini eğitmiştir. *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserinde tasavvuf ehli insanlarla çocukluk yıllarında tanıştığını anlatır. *Hüsrevnâme*'de ise gençlik yıllarında zâhirî ilimleri okudunu söyler.

Bir süre sonra tasavvufa olan bağlılığı, şeriat ve tarîkati öğrenme arzusu dayanılmaz hale gelince Rükneddîn-i Ekaf isminde büyük bir zâtın dergâhına katılıp talebesi olmuştur.

Hacca gittiği sırada tanıştığı tasavvuf ehli ve âriflerden etkilenmiş ve bundan sonra tasavvufa dair eserlerle, nasihat ve hakikate ait şiirlerle meşgul olmuştur. Zühd ve takvâyı seçip vaktinin çoğunu ibadete ayırmıştır.

Necmeddin-i Kübra ve halifesi Mecdeddin-i Bağdadî gibi büyük bilginlerden ders almış ve Kübreviye tarîkatinin ulularından sayılmıştır. Sâliklerin öncüsü bir mürşid olmuştur. Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin babası Bahaeddin Veled ile sohbetlerde

bulunmuştur. Bu sohbetlere o sıralarda on iki yaşlarında olduğu sanılan Mevlânâ'nın da katıldığı ve Attâr'ın kendisine *Esrâr-nâme*'nin bir nüshasını hediye ettiği rivayet edilmektedir. Sonraları Mevlânâ, *Mesnevi*'sinde bu eserden çokça faydalanmış ve sık sık Attâr'ı övmüştür. Mevlânâ'nın onun *Esrâr-nâme* adlı eserini hiç yanından ayırmadığı söylenir.¹

Attâr, eserlerinde Sünnî bir portre çizmektedir ve özellikle *Mantiku't-Tayr*'da sahabenin hepsinin haklı olduğunu, bu gibi şeylerle uğraşmanın doğru olmadığını uzun uzadıya söylemektedir.

Moğolların, Cengiz'in öldürülen damadının intikamını almak için saldırdıkları Nişabur'da pek çok âlimle aynı kaderi paylaşarak katledilmiştir. Attâr'ın bu istila sırasında bir Moğol'un eline düştüğü rivayet edilir. Moğol'a fidye olarak büyük meblağlar teklîf edildiği halde Attâr'ın, "Bu benim kıymetim değildir," dediği ve başka birisinin bir çuval saman teklifini, "İşte, benim kıymetim budur" diyerek kabul ettiği ve buna sinirlenen Moğolun kendisini öldürdüğü iddia edilir.

Feridüddin-i Attâr'ın engin bir tasavvuf kültürüne sahip olduğu ve sufilere karşı büyük bir sevgi beslediği eserlerinde açıkça görülür. Eserlerinde tasavvufî meseleleri hikâye tekniği içerisinde temsili bir şekilde işler. Dinî-tasavvufî edebiyatımıza büyük bir tesiri vardır. İran ve Türk edebiyatında büyük etkisi olmuştur. Osmanlı şair ve mutasavvıfları onun eserlerinden çok faydalanmıştır.

A. BİLİLEN ÖNEMLİ ESERLERİ

Tezkiretü'l-Evliyâ: Velilerin veciz ve irşad edici sözlerinin, örnek teşkil eden hâl ve hareketlerinin anlatıldığı ansiklopedik mensur bir eserdir. Özellikle Hallâc-ı Mansur ve İslâm'ın erken döneminin ünlü imamlarının hikâyelerini ve onların dört ana mezhebini anlatır. Birçok dile olduğu gibi Türkçeye de çevrilmiştir. Son çevirisi Süleyman Uludağ tarafından yapılmıştır.

¹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., c. 3, s. 200.

Mantıku't-Tayr ve Makâmât-ı Tuyûr: 1187 yılında yazılmıştır. 4724 beyitten oluşur. Tasavvufun kuşlar ağzıyla anlatıldığı, vahdet-i vücûd anlayışını konu edinen bu alegorik eserde konular hikâyelerle anlatılmıştır. Türkçeye son çevirisi Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılmıştır.

Musîbetnâme: Türkçeye 1425 yılında Pîr Mehmed tarafından “*Tarîkatnâme*” (1425) adıyla çevrilen eserde mesnevî türünde yazılmış pek çok küçük hikâye vardır. Kırk bölümlük bu eserde şâirin tasavvufî görüşleri derli toplu olarak görülebilir.

Esrâr-nâme: Yirmi altı makâleden oluşan bu mesnevî tasavvuf hakkında yazılmış bir eserdir. Tebrizli Ahmed, İlahî, Huzûrî, Şeyh Latîfî ve Lâmekânî Hüseyin tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Türk edebiyatına önemli etkisi olmuştur.

Muhtarnâme: Feridüddin-i Attâr’ın rubailerinden oluşmaktadır. Elli bölümden meydana gelen eser, İkinci Selim zamanında Türkçeye tercüme edilmiştir.

İlâhînâme (Hüsrevnâme): 6500 beyitlik bir mesnevîdir. Hüzünlü ve eğlenceli bir tarafı olan eser alttan alta okuyucuya nasihatler verir.

Diğer bazı eserleri şöyle sıralanabilir: *Şerh’ul-Kalb*, *Mirâcnâme*, *Cevâhîrnâme*, *Pendnâme*. Feridüddin-i Attâr’a aidiyeti şüpheli olan ve ona nispet edilen elliye yakın eser daha vardır.

Bu eserler arasında anlaşılması kolay bir ahlâk kitabı olan *Pendnâme* şâirin en önemli eserlerinden biridir. Eskiden Türk mekteplerinde ders olarak okutulurdu. Türkçeden başka Fransızca, Almanca, Latince ve Hintçeye de çevrilmiştir. Manzum bir tercümesi *Emri*’ye (öl. 1580) isnât edilir. Ayrıca Türkçe şerhleri şunlardır: Şem’î’nin (öl. 1600) *Saadetnâme*’si, Abdurrahman Abdi Paşa’nın (öl. 1692) *el-Müfid*’i, İsmail Hakkı Bursevî’nin (öl. 1725) şerhi, Mehmed Murad b. Abdurrahim’in *Mazahar*’ı (1858) ve incelememize konu olan Nâilî Sâlih’in *Kenz-i Nesâyih*’i (1877).

II. NÂİLÎ SÂLÎH (Nâil-i Cedîd)

A. ŞÂİRİN YAŞADIĞI DÖNEM

Osmanlı tarihinde 19. yüzyıl, öncekilerden çok farklı bir dönem olmuştur. Siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan olumlu ya da olumsuz sonuçları olan pek çok yenilik ve köklü değişimlerin gerçekleştiği çalkantılı bir dönemdir. Birinci Abdülmecid de Babası İkinci Mahmud'un yolunu takip ederek yeniliklere devam etmiştir. Toplumun pek çok açıdan büyük bir dönüşüm ve değişim geçirdiği bu dönemde edebiyatta da batının etkisi gittikçe güçlenmiştir. Güçsüzleşen imparatorluğun toprakları üzerinde Avrupa devletleri tarafından bölüşme tasarılarının yapıldığı dönemde azınlıkların başkaldırıları, yeniçerilerin bitmek bilmez arzuları ve bütçe açığının büyümesi toplumun kendine güvenini yıkmıştır. Siyasi ve ekonomik olarak güçsüz bir devletin devlet adamları ve aydınları da kaçınılmaz olarak komplekse kapılmıştır. "Avrupa'nın bizden üstün olduğu duygusu" yoğunlaşmaya başlamıştır.² Avrupa'ya her bakımdan ayak uydurmak gerektiği düşüncesiyle ard arda iyi, kötü pek çok reform gerçekleştirilmiştir. Islahat ve inkılâp çabaları içinde geçen 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında şiir anlayışının da değişmeye başladığı görülür. Bu arada eski büyük ustalarını yetiştiremez duruma gelen İran şiiri de artık küçümsenmeye başlamıştır.

Yüzünü doğudan batıya çeviren edebiyat anlayışı sadeleşme-anlaşılma ve daha geniş kitlelere ulaşabilme düsturuyla yeni bir söyleyiş tarzını benimseyince divan şiirinin sonu kendiliğinden gelmiş oldu. Bu yüzden 1850'lili yıllardan itibaren divan edebiyatı varlığını dil, tür ve ölçü anlayışı ile sürdürse bile hızlanan gelişmeler divan edebiyatının sonunu hazırlamıştır. 19. yüzyılda hâlâ divan hazırlayan şâirler eksik olmamıştır, fakat bu isimlerin büyük çoğunluğunun divan şiirine bir yenilik kattığı söylenemez. Bu dönemde daha çok "nazirecilik" ön plandadır.

² Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı (Gözden geçirilmiş onuncu baskı)*, İstanbul 2002, c. II, s. 713.

18. yüzyılda Nedîm’de ifadesini bulan “mahallîleşme” akımını sürdürme eğilimi, bir kısım 19. yüzyıl şairlerinde görülen en belirgin özelliktir. “Bunların şiirlerinde duygu derinliği ve hayal zenginliği yoktur. ‘Aşk’larında cinsellik ağır basmıştır.”³ Vezne uydurulmuş kafiyeli sözler izlenimi veren beyitleri vardır.

Her dönemde olduğu gibi 19. yüzyılda da dini ve tasavvufî şiirlerin belli bir ağırlığı vardır. Her şairin divanında bu tür şiirlerle karşılaşmak mümkündür. Tasavvufla ilgisi olmayan şairler de tasavvufun alışılmış telmih ve mecazlarından bolca yararlanmışlardır.

Şiirde eskiye dönüş, özellikle 17. yüzyılın büyük şairlerini örnek alarak şiire yeniden can verme çabaları, bu yüzyılın divan şiiri alanındaki en başarılı hareketidir. 1861’de kurulup bir yıl boyunca çalışmalarını sürdüren (Nâilî Salih Efendi’nin de aralarında bulunduğu) Encümen-i Şuârâ, divan şiirinin o dönemdeki en kuvvetli temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu yüzyılın en önemli divan şairleri olan Keçecizâde İzzet Molla ve Enderunlu Vâsıf son dönemde hiç söylenmemiş sözün peşinde oldukları için pek dikkat çekememişlerdir. Batı tarz edebiyatın benimsendiği ve Tanzimat edebiyatının şekillendiği bu dönemde divan şiirinin kaynakları artık kuruduğu için ilgi çekemez hâle gelmişlerdir. Bunda yüzyıllar boyunca edebiyatı şekillendiren, şairleri teşvik eden sarayın artık edebiyata ilgisiz kalması da büyük bir etken olmuştur.

Bundan başka son dönemin divan şâirleri arasında Yenişehirli Avnî, İbrâhim Hakkı Bey, Osman Nevres, Osman Şems ve Nâilî Sâlih (Nâilî-i Cedîd) önde gelen isimlerdir. Nâilî Sâlih işte böyle bir ortamda doğup yetişmiş son dönem divan şâirlerindedir. Batının etkisinde şiirini şekillendiren Şinâsî’nin başlattığı sadeleşme ve şiirde fikir söyleme akımına teveccüh etmemiş, divan şiirine sâdik kalmıştır.

³ *Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken-Söğüt, 8.cilt, s. 100.

B. HAYATI VE ESERLERİ

Nâilî-i Cedîd olarak meşhûr olan Divan şâiri Nâilî Sâlih'in asıl adı Sâlih'tir. Manastırlı Kazaz Şehâbeddin Ağa'nın oğludur. 1823'te Manastır'da⁴ doğup 1876'da Kahire'de vefat etmiştir.

Okumayı yazmayı öğrendikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyip hâfız olmuş ve Hattat Arnavud Ali Efendi'den hat dersleri almıştır. Memleketinde başladığı öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. 1843'te İstanbul'a gelirken şu beyti söylediği bilinir:

*Aceb mi dûr isem su-yi vatandan
Manastır'da gerekmez ehl-i İslâm⁵*

Önce Nuriosmânî, sonra Şehid Mehmed Paşa medreselerinde tahsil görmüş, sülüs ve nesih yazı öğrenmiştir. Hâfız Osman okuluna bağlı olarak Kur'ân ve levha yazmıştır.⁶ Özel ders vererek ve isteyenlere Kur'ân-ı Kerîm yazarak geçimini temin etmiştir. Encümen-i Şuarâ'ya katılarak divan şiiri geleneğini korumak ve eskiye bağlı kalmak için çabalayan şairlerle aynı safta yer almıştır. Daha sonra Mısır aristokratlarından biriyle Kahire'ye gidip Farsça ve hat dersleri vermiştir. Hat ilminde ustalaştığı ve pek çok eser verdiği bilinir. İbnülemin Mahmud Kemal İnan, Nâilî Sâlih'in hiç evlenmediğini, “tecerrüd âlemi”nde yaşadığını belirtir; kendisini görenlerden rivayetle “kumral sakallı, top burunlu, kırmızı yüzlü, ulemânın şuarâsından, rind meşreb, hoşsohbet bir zat” olduğunu aktarır.⁷

⁴ Manastır diye bilinen iki şehir vardır. Biri Tunus'un kuzeydoğusunda yer alan Monastır şehridir. Diğeri de bugün Makedonya'nın sınırları içerisinde yer alır ve şâir büyük ihtimalle burada dünyaya gelmiştir.

⁵ İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. II, “Nâilî” maddesi, s. 1074.

⁶ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c. 16, Nâilî Cedit maddesi, s. 8515.

⁷ İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. II, “Nâilî” maddesi, s. 1074.

Mevlevî tarîkatına mensup olan ve Nazîfî Mevlevî hazretlerinin müridi olan Nâilî Sâlih, daha çok hiciv sahasında maharet göstermiştir. Zamanının vekillerini “Kalmamıştır içlerinde ehl-i din” nakaratlı bir manzume ile eleştirmiştir.

Kendisinden önce (1608-1666) yaşayan, etkisi Yahya Kemal’e kadar ulaşan Nâilî-i Kadîm’in başarısına ulaşamamıştır. Bu yüzden hem daha sonra dünyaya gelmiş olması, hem de edebiyat tarihindeki yeri bakımından kendisine “Nâilî-i Cedîd” (yeni Nâilî) ünvanı verilmiştir. Bununla birlikte şu beyitinden şairlikte değilse de, tasavvufta ilerlemiş olduğu iddiasını dile getirir:

*Vâkıf-ı râz-ı nihânız gamze-i gammâzdan
Tercemân-ı gaybı lâl eyler lisân-ı hâlimiz*

Nâilî Sâlih’in en önemli eseri, hikmetli sözler ve nasihatler içeren dokuz yüz bendden oluşan *Kenz-i Nesâyih* adlı *Pendnâme* şerhidir. Şâirin bu kitapta incelemeye konu edindiğimiz eseri, Feridüddin-i Attâr’ın *Pendnâme*’sinin tercümesi olmakla birlikte, bir nevi yeniden yazıdır. *Kenz-i Nesâyih* şâirin ölümünden bir yıl sonra, 1877’de Mısır’da basılmıştır. Farsça yazılan *Pendnâme*’nin her beytini beş beyit ile Türkçeye tercüme eden şâir, hikemî tarzda kaleme aldığı bu eserinde, baştan sona bir divan şâiri edâsından çok, bir mutasavvıf tavrı ile karşımıza çıkar.

Bundan başka bir de Millet Kütüphanesi’nin, Ali Emîrî Kitaplığı’nda (AEmnz417 / 894.351) korunan yazma *Divan*’ı mevcuttur.⁸ Bu divan İbnülemin Mahmud Kemal İnan tarafından Millet Kütüphanesi’ne bağışlanmıştır. Bu divanda gazel, şeyhi Nazîfî Mevlevî’ye sunduğu kasideler, müstezad, terki-i bend, manzûme, hiciv türünde şiirler mevcuttur.

İbnülemin Mahmud Kemal İnan, şâirin, Farsça dersleri verdiği dönemde Trabzon vâlisi olan Kadri Bey’de bir divanı olduğunu, fakat valinin evinde çıkan yangında bu divanın yandığını bildirir.⁹

⁸ “Nâilî Sâlih”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1986, c. 6, s. 502.

⁹ İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. II, “Nâilî” maddesi, s. 1075.

III. NASİHATNÂME/PENDNÂME

Dilimizde “öğüt” anlamına gelen Farsça “pend” kelimesinin Arapça karşılığı “nasihat”tir. Nasihatnâme, Müslüman milletlerin edebiyatlarında edebî bir tür olarak yer alan, dînî-ahlâkî-siyasî-sosyal öğütler içeren manzum veya mensur esere verilen bir isim haline gelmiştir. Öğretici nitelikteki bu eserler, âyet ve hadisler, kelâm-ı kibâr, din büyüklerinin sözleri, atasözleri ve deyimler ihtiva ederler. İslâm edebiyatında bu türün en önemli eseri üzerinde çalıştığımız şerhin kaynağı olan Feridüddin-i Attâr’ın *Pendnâme* adlı eseridir.

S. K. Karaalioğlu nasihatnâmeyi, “Din, ahlâk ve sosyal bakımdan öğütler vererek telkinlerde bulunan eser”¹⁰ diye tarif etmiş ve Divan edebiyatında Nâbî’nin, oğlu için yazdığı *Hayriye* isimli nasihatnâmeyi önemli örneklerinden biri olarak belirtmiştir.

“Nasihatnâme” ya da “pendnâme” gibi isimlerle anılan bu eserler, İslâm ahlâkını telkin etmek amacıyla yazılmış nasihatleri içeren eserlerdir. Bazı nasihatnâmelere “pendnâme” denilmesinin nedeni ise, Attâr’ın aynı adlı meşhur eserinden dolayıdır.¹¹ Manzum olanları genellikle mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Özellikle dînî nasihatleri içeren nasihatnâmelerin temelini Kur’ân’ın Lokman Sûresi’nde anlatılan, Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütler ile Hz. Muhammed’in “Din, nasihatten ibarettir” hadisine dayandığı görüşü hâkimdir. Hz. Peygamber’in bu sözüne karşılık “Kim için?” diye soranlara, “Allah için, O’nun kitabı için ve O’nun elçisi için, Müslümanların yöneticileri ve onların umumu için” dediği rivayet edilir. Ayrıca Kur’an’da, “emr bi’l-ma’ruf nehy ani’l-münker”, yani Allah’ın emirlerini bildirmek ve yasaklarından sakındırmak¹² başlı başına Kur’an’ın öğüt anlayışını ortaya koymaktadır. Kur’an’da geçen, “Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir

¹⁰ Karaalioğlu, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul 1978, s. 498.

¹¹ “Pendnâmeler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1990, c. 7, s. 241.

¹² “Nasihat”, *Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, İstanbul, c. 5, s. 119.

öğütçüyüm” (A’râf, 68) âyetinden anlaşılacağı üzere, Hz. Muhammed’in nasihat görevini üstlenmesi, onu örnek alan Müslüman toplumun nasihati ve dolayısıyla edebiyatta da nasihatnâmeyi çok önemsemesine neden olmuştur. Bu bakımdan Peygamber’in hadisleri birer nasihattir ve Veda Hutbesi de bir nasihatnâme sayılır.

İslâm âlimleri, âyetlerin ve hadisin yolunu tutarak nasihat veren şiirler, kitaplar yazmışlardır. İslâm toplumları teorik ahlâktan ziyade ahlâkın uygulanmasına önem vermişler, dinin emir ve yasakları ile gelenek ve töre ahlâkı içinde yapılması veya yapılmaması gereken davranışları konu alan nasihatnâme tarzı kitapların telifi konusunda çok çaba sarf etmişlerdir.

Nasihatnâmelerde esas olan, dînî, sosyal ve ahlâkî öğütler vererek okuyucuları hayatın şartlarına hazırlamaktır. Bu eserlerde, büyüğün sözünün dinlendiği bir toplumda yerleşmiş olan büyük-küçük arasındaki geleneksel ilişkiye paralel bir baba-oğul, hoca-öğrenci, usta-çırak ilişkisinin izleri açıkça görülür. Zaman zaman günümüz toplumu için yadırganabilecek derecede sert bir öğüt verme tarzının da gayet doğal görüldüğü bu eserler, toplumun öğretme-öğrenme tavrını yansıtmaktadır. Sosyal ve siyasî hayatın ahlâkını şekillendiren başlıca âmillerin âyet, hadis, kelâm-ı kibâr ve atasözleri olduğu bir toplumda nasihatnâme geleneğinin de bu yolda şekillenmesi doğaldır. Bu tür eserler aynı zamanda yazıldıkları dönemdeki çevrenin içtimâî ve ahlâkî durumu hakkında bilgi veren kaynak durumundadırlar.

Nasihatnâme geleneği içerisinde tasavvufun çok önemli bir yeri vardır. Dini, tasavvuf yoluyla daha derinlikli bir şekilde anlatmaya ve özünü sevdirmeye çalışan mutasavvif şairlerin nasihatnâmeleri çok etkili olmuş ve yüzyıllarca okunmuştur. Nasihatnâmelerde, insanın yaşadığı müddetçe hakikati araması ve bu arayışı sırasında edindiği tecrübeleri hayatına uygulaması önemli olduğu için dinimizin ve milli kültürümüzün değerleri bir bütünlük içinde sunulmaktadır. Bu bakımdan sadece şeriatın kurallarıyla değil, tasavvufun engin muhabbetiyle bezenmiştir nasihatnâmeler. Arabistan’da doğan tasavvufun İran’da yayılmasıyla tasavvufi şiire zemin hazırlanmıştır. Ahmet Kabaklı, 10. yüzyılda tasavvufi mahiyette rubâilere az da olsa rastlandığını belirtmektedir.¹³ Bu yüzyıldan sonra genel olarak İslâm edebiyatında, özelde de divan

¹³ Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı (Gözden geçirilmiş onuncu baskı)*, İstanbul 2002, c. II, s. 449.

edebiyatında tasavvufun gittikçe genişleyen etkisini görmekteyiz. Tasavvufî şiirin üstadları Ensârî (1006-1088), Ömer Hayyâm (öl. 1123) Nâsir-i Hüsrev Semâ'î (1049-1131) ve Feridüddin-i Attâr (1120-1229)'dır. Bu isimler mutasavvıfları ve nasihatnâme yazarlarını derinden etkilemiştir.

Nasihatnâme ile doğrudan ilişkisi olan siyâsetnâmelere de değinmek gerekir. Siyâsetnâmeler esas olarak devlet yönetimini konu alırlar. Siyâsetnâmeler bazen doğrudan hükümdarlara, bazen de ikinci konumda bulunan vezirlere yazılmış yahut kim için yazıldığı belirtilmemiş, genele hitaben yazılmış eserlerdir. Siyâsetnâmelerde ele alınan konular arasında; hâkimiyet telakkisi, hükümdarda bulunması lazım gelen özellikler, vezirin görev ve yetkileri, diğer devlet ricalinin seçiminde gösterilmesi gerekli titizlik, ordu ve maliye teşkilâtına dair gerekli tavsiyeler, devlet yönetiminin temel ilkeleri, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, beytülmâl idaresi, devletlerarası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, devletin ayakta kalmasının temel şartları gibi konular başta gelir. Nitekim bu da doğrudan siyâsetnâmenin nasihat ile olan bağıını ortaya koymaktadır.¹⁴

Mesnevî nazım şekli, İran edebiyatında olduğu gibi Divân edebiyatında da uzun konuları anlatmaya elverişli biçimi sayesinde çokça tutulmuş, dolayısıyla nasihatnameler için çok uygun bir nazım şekli olarak itibar görmüştür. Eserlerini Farsça yazan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin *Mesnevî*'si ilâhi, hikmetli tarzdaki mesnevîlerin zirve kitabıdır. Konusu doğrudan nasihat olmasa ve her ne kadar nasihatnâme ismini taşımasa da, bu eser insanlara öğüt veren hikâye ve bölümler ihtiva etmektedir. Aynı şekilde Sâdî'nin *Bostan* ve *Gülîstan*'ı da örnek gösterilebilir. Yunus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiyye* adlı mesnevîsi de önemli eserlerdendir. İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk isimlerinden biri olan Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i de hikmetli düşünceler ve nasihatler veren didaktik bir eserdir. Edib Ahmet Yüknekî'nin *Atabetü'l-Hakâyık*'ı da tamamen dînî ve ahlâkî öğütler veren önemli bir eserdir.

¹⁴ Keleş, Reyhan, “*Türk Edebiyatında Nasihat*”, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2010, S. 44, s. 200.

IV. KENZ-İ NESÂYİH HAKKINDA

Nasihatler Hazinesi anlamına gelen *Kenz-i Nesâyiḥ*, isminden de anlaşılacağı üzere bir nasihat kitabıdır. Müellifi Nâilî Sâlih'in vefatından bir yıl sonra 1877'de Mısır'da basılmıştır. Ünlü İranlı şâir ve mutasavvıf Feridüddin-i Attâr (1120-1229)'ın "Pendnâme"sinin her beytinin beş beyitle yine manzûm olarak Türkçeye çevirisidir. Yaklaşık 910 bendden oluşmaktadır. Takriz bölümü aruzun "*fâilâtun, fâilâtun, fâilâtun, fâilun*", eserin kendisi ise "*fâilâtun, fâilâtun, fâilun*" vezniyle kaleme alınmıştır.

Kenz-i Nesâyiḥ'in bilinen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Tahir Ağa Tekkesi Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Eser, Galata Mevlevîhânesi post-nişîni Şeyh Hüseyin Azmî Dede Efendi'nin (öl. 1893) beş beyitlik methiyesiyle başlar:

...

Rûḥ-ı pâk-ı Şeyḥ-i 'Attâr-ı Ferîduddîn'den

'İtr-ı ma'nâ şemm edip esrârına olmuş qarîn

...

Kenz-i Nesâyiḥ mesnevîsi, kendi döneminin ortalama okuru için bile sâde ve anlaşılır bir dille, süslü sözlerden, kelime oyunlarından uzak bir üslûpla yazılmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıl Divan şâirlerinde görmeye alışkın olduğumuz ağır dile bu eserde rastlanmaz. Hikemî üslupta kaleme alınmıştır. Tasavvufî bir amaçla yazıldığı için baştan sona tasavvufî unsurlar barındırır. Şâirin üslûbu, yer yer müşfik ve anlayışlı bir dedeyi, bazen de kızgın bir babayı çağrıştırır. Dinin esaslarına riayet, şeriate bağlılık, takvâ sahibi olmak, tarîkate bağlı kalmak, insanlara faydalı olmak, geçici dünyaya ve onun aldaticı güzelliklerine kapılmamak, Allah'a, Peygamber'e ve diğer velî kullarına muhabbetle bağlı yaşamak gereği nasihatlerinin özünü oluşturur.

Divan edebiyatında kullanılan pek çok mazmunun *Kenz-i Nesâiyih*'te de mevcut olduğunu görüyoruz. Fakat bu mazmunların kullanım amacı söz sanatı yapmak değildir. Örneğin “yâr” ile kast edilen Allah'tır (bazen peygamber, bazen bir velî yahut ehl-i sülûk), “ateş” ile kast edilen cehennemdir. Mazmunlar anlatılmak istenilen hikmetli söz ya da durumun daha iyi açıklanabilmesi için birer araçtır eserde. Söz oyunu denebilecek bir beyte rastlamak çok güçtür. Maksat okuru dînî ve tasavvufî konularda bilgilendirmek ve uyarmaktır. Bununla birlikte *Kenz-i Nesâiyih*'in kupkuru, sıkıcı, insanlara vaaz veren bir hocanın sözlerinden ibaret bir eser olduğu izlenimine kapılmak bizce son derece yanlış olur. Eser okunduğunda Nâilî Sâlih'in, tasannu yapmayan, fakat sanatkârâne bir üslûpla kalem oynatan belîğ bir vâiz olduğunu görürüz. Şâir iyi bir hâfızdır; ehl-i tarîk olması hasebiyle de Peygamberimizin hadislerine ve tasavvufî konulara vâkıftır. Eserde kendisini çok net hissettiren tasavvufî havadan şâirin mutasavvıf bir yönü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kenz-i Nesâiyih'i bir vaaz kitabı olmaktan çıkarıp bir “gönül kitabı” yapan hikmet ve sanatın bir arada oluşudur. Şâir eserini “ehl-i dil” için kaleme almıştır; yer yer tasavvuf ve tarîkate yabancı olanlara acır, karşı olanları ise sert bir dille eleştirir. Eser “zâhir ve bâtın”, “şeriat ve tarîkat” bütünlüğü içerisinde yaşamak gereği üzerinde durur.

Kenz-i Nesâiyih'in Divan edebiyatındaki yeri nedir diye düşünülecek olursa, onu elbette şâheserler arasında saymak mümkün değildir. Fakat o döneme göre son derece sade, günümüze göre ise nispeten anlaşılır bir dille kaleme alınan eserin edebî bir değeri olduğu muhakkaktır.

V. KENZ-İ NESÂYİH TAHLİLİ

A. DİN-TASAVVUF

1. DİN

1.1. Allah

Nâilî Salih Efendi'nin *Pendnâme* tercümesinde Allah'ı anmak için en çok kullandığı isim Hak'tır. Okuyucuya tasavvufî telkinlerde bulunmak için kaleme alınan bu çeviri mesnevîde Yaratıcı'nın Esmâ'ül-Hüsna'da dahil isimlerinden bir kısmı sık sık kullanılır.

Allah'ın isim ve sıfatları arasında kullanılanlar: *Hak Teâlâ, Mevlâ, Kibriyâ, Subhân, Rahmân, Ra'ûf, Bârî, Rabb, Rabb-ı Mecîd, Rabbü'l-enâm, Cenâb, Cenâb-ı Müste'ân, Kâzî, Hudâ, Hudâvend, Afüvv, Kâdir, Gaffâr, Gafûr, Girdgâr, Settâr, Kerîm, Rahîm, Râzık, Rezzâk, Vâhid, Kâhâr, Hâlik, Kâhir, Cabbâr, Hallâk, Hâlık-ı Bî-çûn, Bâkî, Yezdân, Latîf, Bî-misâl, Lâ-yezâl, Sultân, Pâdişah, İlâh, Tanrı, Zât-ı Pâk, Zât-ı Mutlak, Zü'l-celâl, Zü'l-minen, İss-i cûd, Âmirz-kâr* vb.

Eserde Allah'ın kulları üzerindeki kudretine sıkça vurgu yapılırken, özellikle seçilmiş ve sevilen özel insanlara (peygamber ve evliyâlar) muhabbeti ve nazı üzerinde durulur. Tasavvufî anlayışa göre Yaratıcı ile yaratılan arasındaki sevgi bağı arttıkça naz makâmı kendini gösterir.

Örneğin İbrahim Peygamber'in Nemrut tarafından ateşe atılması hâdisesinde çile ve lütfun Yaratıcı tarafından art arda verilmesine işaretle tasavvuf inancına paralel bir tavır sergilenir.

*Ol laţif-i lâ-yezâl ü bî-mişâl / Dostun eyler mazhar-ı nûr-i cemâl
Kendü feyz-i luţfun ızhâr eyledi / Nârı İbrahîm'e gülzâr eyledi
Kavminiñ kırdı çün ol aşnâmını / Yâd itdirmek içün Hağ nâmını
Diledi Nemrûd atsun âteşe / Ol mücellâ nûru kıatsun âteşe
Hağ hitâb itdi bilâ-şavt ey hümâm / Âteş oldu der-'akab berd ü selâm (4.B)*

Eserde Allah inancı İslâm dinine uygun olarak zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bilinen şekil ve sıfatlarla anlatılan Yaratıcı doğmamış ve doğrulmamıştır, her şeye kâdirdir, her şeyin sebebidir.

Zât-ı pâkinde anıñ yoğdur neseb / Filhâkıka her şeye oldur sebeb (21.B)

Mesnevîde çeşitli vesilelerle Peygamberlere ait kıssalara göndermeler yapılarak Allah'ın özellikle kudretini gösteren mucizelerine işaret edilmiştir. Hz. Yûnus'u balığın karnında kıyıya getiren, Nemrut'un ateşini gül bahçesine çeviren, Hz. İsa'yı kundakta konuşturan, Hz. Muhammed'e ayı ortadan ikiye böldüren, Hz. Sâlih'e kayadan deve çıkarttıran, Hz. Mûsâ ile konuşup dağa tecelli eden, Kızıldeniz'i ikiye bölen, Hz. Nûh'u tufandan kurtaran Allah'tır. O herkese rızkını verendir, lütuf ve ihsanı sonsuz, Zât-ı Mutlak'tır.

Çeşitli mucizelerin hatırlatıldığı beyitlerin pek çoğuyla ilgili âyetler de derkenâr notu olarak düşülmüştür.

Babasız oğul hem o peydâ ider / Hem beşikde çocuğu gûyâ ider (21.B)

beytinde Hz. İsa'nın beşikte konuşturulması hadisesi hatırlatılarak Allah'ın Kâdir vasfına dikkat çekilmiş ve derkenâr olarak şu âyete yer verilmiştir: “Şüphesiz ben Allah kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı.” (Meryem/30)

Tağı taşı dâhi inţâk eyledi / Lîk anı meşhûr-ı âfâk eyledi (21.B)

beytinde ise Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuşması ve dağa tecelli etmesi hâdisesi hatırlatılarak, “Bizi her şeyi konuşuran Allah konuştu” (Fussilet/21) âyeti iktibas ediliyor.

Bir ğarîb i 'câz-ı iz'âc eyledi / Nâkayı mermerden ihrâc eyledi (7.B.)

beytinde de Hz. Sâlih'in kayadan deve çıkartma hadisesi hatırlatılıyor.

Allah pek çok Kur'an âyetine telmih ve iktibaslarla da anılır. Bu âyetler genellikle, Allah'ın insanlara kâmil insan olmanın gereklerini bildiren ve kendi kudretini hatırlatan âyetleridir.

Zü'l-celâl olan Hudâdan dâ'imâ / Havf ü haşyetdir ki vaşf-ı kibriyâ
Yer de gök de zâtına mahşûşdur / Bilür anı kim ki üss-i uşdur (281.B.)

Bu beytin yanına şu âyet derkenâr düşülmüştür: “Göklerde ve yerde ululuk O'na aittir” (Casiye/37)

Allah, tüm insanları tek bir nefisten yaratandır:

Âdemiñ evlâdını iri ufağ / Kıldı nefis-i vâhîde hükmünde Hağ (64.B.)

beytinin yanına şu âyet not edilmiştir: “Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan rabbinize karşı gelmekten sakının.” (Nisâ/1)

Yaratıcının daha çok müşfik hâli anlatılarak kulların sevgi yoluyla sırat-ı müstakîme yönlendirilmesi anlayışına sahip *Pendnâme*'ye uygun olarak Nâilî Salih Efendi de küçük bir çocuğa nasihat edercesine yumuşak bir dil kullanmakla beraber yer yer cehalete sert tepki gösteren ifadelere başvurmuştur. Ama daha çok Allah'ın akıl almaz gücünü kanıtlayan hadiseler hatırlatılarak onun sonsuz gücünün karşısında boyun eğmek gerektiği sıkça vurgulanmış, Hakk'ın ve halkın sevdiği kâmil insan olmanın yolları anlatılmıştır.

1.2. Melekler (Melâik)

Genellikle melekler gökyüzünde yaşayan varlıklar olarak telâkkî edilir. Melek, güzelliğin, iyi huyluluğun, temizliğin ve günahsızlığın timsalidir. Divan şiirinde özellikle sevgilinin sembolü olarak kullanılır. Tasavvufî yönü ağırlıkta olan bu eserde ise meleklerle fazla yer verilmemekle beraber, kullanıldığı yerlerde bir sembol olarak değil, bizzat meleğin kendisi kast edilir. Allah’la peygamberleri arasında elçilik görevi üstlenen Cebrâil, pek çok tasavvufî eserde olduğu gibi bu eserde de adı en çok zikredilen melektir ve ismi Cebre’îl şeklinde geçer. Cebrâil elçilik görevini üstlenirken, kavimlere cezâ için gönderilen bir uyarıcıdır da:

Emr-i Hağ’la nâzil oldu Cebre’îl / İtmeye ol ehl-i idbârı seffil (5.B.)

Azrâil içinse öldüren değil, ölümü getiren anlamında “peyk-i ecel” sıfatını kullanır şair. Pek çok tasavvufî metinde olduğu gibi bu eserde de sıradan insanların Azrâil’den pek hoşlanmaması geleneğinden farklı bir tavır vardır.

Bir bendde Kerrûbî diye anılan dört büyük meleğin (Cebrâil, İsrâfil, Mikâil, Azrâil) Hz. Muhammed’e duâ ve selâm ettiği belirtilir:

Zât-ı pâkiînden dâhi yâ Rab müdâm / Cümle-i kerrübiyânla ber-devâm
Çok şalât olsun o vâlâ-pâyeye / Merhamet kıl dâhi biz bî-vâyeye (34.B.)

Bu eserde, melekler “ahsen-i takvîm” mertebesindeki âdemoğluna ibret ve hayranlıkla bakan yaratıklar olarak resmedilmiştir. Kâmil insana hayran olan melekler “esfel-i sâfilîn”e ise Yaratıcı ile birlikte lanet etmektedir.

Gıbta eylermiş melek ol âdeme / Kim ider iç’âm-ı halk-ı ‘âleme (274.B.)

İslâm kültüründe alışlageldiği üzere bu eserde de iyilik ve temizlik timsali olarak algılanan melekler, iyi huylu insanların benzetildiği varlıklardır:

Nik huyluya melek-meşreb denür / Lik bed-huy kimseye ‘akreb denür (428.B.)

1.3. Peygamberler

Şâir, eserinde özellikle İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’den sıkça bahseder. Bu da tasavvufî bir eser olmasının doğal bir sonucudur. Hz. Muhammed’i anarken ismini zikretmekten ziyâde, “Mustafa”, “Ahmed”, “peyem-ber”, “resûl-i müste’ân”, “Bedr-i Münîr”, “sultân”, “sultân-ı vahy”, “habîb-i Kibriyâ”, “sultân-ı dîn”, “hâtem-i peygamber”, “hazret-i peygamber”, “umûmun serveri”, “âlemin fahrî” gibi sıfatlar tercih edilir. Kılıç sahibi anlamında “Sahibü’s-seyf” sıfatı da hem kalemlerle hem de kılıçla cihâda memur oluşunu ifade eder. Peygamberimizin özellikle ehl-i sülûk için örnek teşkil eden “bir lokma, bir hırka” anlayışının yansımalarını görürüz şâirin mısralarında. Bir Mevlevî olan Nâilî Sâlih Efendi dünyadan el etek çeken bir Peygamberin ümmeti olmakla övünür ve nasihatlerini de bu anlayış çerçevesinde şekillendirir:

Faqr ile fahr itdi çün sultân-ı dîn / Lâ-cerem o yolda olur ‘ârifin (660.B.)

Tasavvuf erbâbının Peygamber’e olan aşırı muhabbet ve saygısını eserin genelinde net bir şekilde görebiliyoruz.

Ol nefes kim cânım ey Bârî Hudâ / Kudretiñle tenden eylersiñ cüdâ
İdesiñ cümle ‘alâyıqdan berî / Zikr idem zâtıñla bes Peyğamberi (52.B.)

...

Ol ki kutb-ı merkez-i devrân idi / Şarqdan tâ ğarba dek sultân idi (29.B.)

beyitlerinde Allah ile birlikte habîbi Hz. Muhammed’i anmak gereğine vurgu yaparken, muhabbetini de göstermiş olur.

Eserde diğer peygamberlere de yer verilir.

Hız. İsa özellikle Allah'ın izniyle çocukken konuşması ve ölüyü diriltmesi mucizesiyle birlikte anılır:

“Kum bi-iznillah” dedi ‘İsa hemân / Virdi ol Sam bin Nûh’a tâze cân (22.B.)

Eserde çeşitli vesilelerle adı geçen diğer peygamberler, Mûsâ, Dâvud, Yûnus, Yûsuf, Yahyâ, Abbâs, Süleymân, Eyyûb, Nûh, Sâlih ve İbrâhim'dir. Bu peygamberler arasında Hz. Muhammed'in atası olması hasebiyle dînî açıdan da ayrı bir öneme sahip olan “Halîlullah” sıfatlı Hz. İbrâhim'e farklı bir muhabbet sezilir.

Şâir, peygamberleri anarken onlar vasıtasıyla Yaraticının ihsân ve lütfuna dikkat çeker, her birinin ayrı vasfını insanlara örnek verir ve peygamberleri dinlemeyen insanların başına ne gibi felâketler geldiğini anlatır mısralarında. Eserde peygamberler kâmil insan olma yolunda birer örnek olarak zikr edilmiş ve insanların onları örnek almaları tavsiye edilmiştir.

Pâk müslim olduğum hâlde vefât / Eyleyim kim bulayım bâkî hayât
Şâlihîne eyle mülhak yâ ğani / Mü'minîn-i kâmilinden kııl beni (52.B.)

1.4. Dînî Kitaplar

Eserde dini kitaplardan yalnızca Kur'an-ı Kerim'den söz edilir. Daha çok Kur'an'ın okunması gerektiği üzerinde durulur:

Hakk'ı eyle dâ'imâ medh ü senâ / Hem daği Kur'ân oku şubh u mesâ (78.B.)

...

Aflas ü dibâları nisvâna ko / Sen huzûr-ı kalble Kur'ân oku (149.B.)

Kur'an okumanın faziletinden bahsedilirken, okumayan insanın dünya ve âhirette zararda olduğu belirtilir:

Oldu ur’ân ouma zıkr-i lisân / Kimde yok bu zıkr odur müflis hemân
Çünkü ur’ân ouma sermâyedir / Âhîret için ticâret vâyedir
Nazm-ı ur’ânı ou dâ’im daı / Mutezâsıyla ‘amel et ey aı
Kim ki bilmez ouma bî-mâyedir / Âhîretde müflis ü bî-vâyedir
Müslimiñ ur’ân’dır sermâyesi / Vay aña kim yodur andan vâyesi (305.B.)

air, kutsal kitaptan her vesileyle saygıyla bahseder ve yer yer Hazret-i Kur’an diye zikreder. Kâmil insan olmanın artı erîata balı olmaktır ve bu da ancak hem dini hem de sosyal hayat için çeşitli emir ve hükümler içeren Kur’an’a uyulmasına balıdır. Kur’an hem “pür-ahbâr” (haber veren, haber dolu), hem de “ahkâm-ı kesîre” (hüküm dolu)dir:

Hazret-i ur’ân ki pür-ahbârdır / Anda ahkâm-i kesîre vardır (409.B.)

1.5. Âyetler

air çeşitli vesilelerle mısralarında Kur’an-ı Kerim ayetlerini bazen iktibas eder, çoğunlukla telmih yoluyla hatırlatır. Eser boyunca derkenâr notu olarak düşülen âyet sayısı hayli fazladır. Mısralarda anlatılan duruma ve konuya uygun bir âyet orijinal metinde sayfa kenarlarına yazılmıştır.

Evvel âhîr ‘âlemiñ hamdi tamâm
“Her şey O’nu hamd ile tesbih eder” (İsra/44)

Zatına maşûsdur Ha’ın müdâm (1.B.)

“Duâlarının sonu ise ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur’ sözleridir”
(Yûnus/10)

air bazen de,

Ha Te‘âlâ çün buyurdu “sâri‘u” (230.B.)

“...mafirete koşun...” (Al-i İmrân/133)

ve,

‘Abd-i hâş u hâliş oldur kim müdâm / “Urve-tül-vuşkâ”ya eyler i’tişâf (900.B.)
“sapasağlam kulpa yapışmak...” (Bakara/256)

beyitlerinde olduğu gibi bir kelimeyle bir âyete telmihte bulunuyor.

Tâ sekiz günle yedi gice tamâm / Anlara “lâ-yenkaî” esdi müdâm (3.B.)

beyitinde ise “Lâ-yenkati”, kesintisiz anlamına gelip bu beyitte Âd kavmi’nin uğradığı rüzgâr felâketine işaret eder. Şair burada Hakka Sûresi 6. ve 7. âyetleri not düşmüştür.

Şair, âyetleri çoğunlukla anlattığı bir kıssayı kanıtlamak, dini bir hükmün veya tasavvufî bir inanışın kaynağını belirtmek için kullanır. Seçilen âyetler genellikle Allah’ın birliğini, kudretini ve her şeyin kaynağı olduğunu belirten, O’ndan korkmak, O’na kulluk etmek, yasaklara ve emirlere bağlı kalmak gereğini telkin eder niteliktedir. İnsân-ı kâmil olma yolunu öğütleyen şair,

Yârelerseñ cânını halkıñ eger / Yâre yersiñ cânıñ üzre ey püser (67.B.)

der ve “Bir kötülüğün karşılığı onun gibi bir cezâdır” (Şûrâ/40) âyetini not düşer.

Her ne etse kendüye eyler kişi / Vay aña kim halka bedlikdir işi (64.B.)

beyitinde de şu âyete işaret edilir: “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.” (Fussilet /46)

Yaratıcının Gafûr ve Rahîm sıfatını ifade eden âyetlere pek çok beyitte ya da derkenârda rastlanır. Özellikle tasavvuf inancının temelini oluşturan âyetler sıkça yer alır:

Olamaz takvâdan â‘lâ bir libâs / Atlas-ı çerhi aña itme kıyâs (149.B.)

“Takvâ elbisesi var ya, o daha hayırlıdır.” (Arâf/26)

1.6. Hadis-i Kudsîler

Hadis-i Kudsî, Kur'an'da olmayıp bizzat Hz. Muhammed tarafından aktarılan Allah'ın sözleridir.

Anîñ içün yaradıldı nüh tıbağ / 'Azam-ı ecrâm olan eflâk-ı Hağ (28.B.)

beyitinde tasavvuf inancının temellerinden olan âlemin Hz. Muhammed aşkına yaratıldığı inancının kaynağı olan,

“Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” (لولاك لما خلقت الافلاك)

Hadis-i Kudsîsine işaret ediliyor. Aynı zamanda derkenâr notunda bu Hadis-i Kudsîye yer veriliyor.

1.7. Hadisler

Mesnevîde âyetler kadar olmasa da hadislere de çok kez başvurulmuş, çoğunlukla telmih yoluyla işaret edilmiş ve derkenâr notu düşülmüştür. Seçilen hadisler özellikle mürid ve sâliklere tavsiyeler içeren mısralara uygun olanlardır.

Hz. Muhammed'in insanlığın medar-ı iftiharî olduğu belirtilen hadisler:

Fağr iderlerdi anîñla enbiyâ / Ümmeti olmağlığı kılip recâ
Enbiyâ ervâhına meb'ûş idi / Lâ-cerem oldu cemî'iñ seyyidi (26.B.)

Bu beyitte şu hadise işaret edilir: “Bütün Âdemoğullarının seyidi, efendisiyim. Övünmek yok.” (أنا سيد ولد آدم ولا فخر)

(كنت نبيا و آدم بين الماء والطين)
“Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim.”
(26.B.)

Eserde tam iktibas yoluyla hadis aktarılışını yalnız bir yerde görüyoruz:

“*Ekremu el-ğubz*” buyurdu çün Resûl (736.B.)

Nimete saygılı ve Allah’a müteşekkîr olmak gereğini bildiren bu hadisin anlamı,
“Ekmeğe hürmet edin”dir. (اكرموا الخبز) (736.B.)

Şair en çok nefsin insana düşmanlığından bahseden ve insanı kendi nefesine karşı
uyaran hadislere yer veriyor:

“Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır.” (ان لنفسك عليك حقا) (136. B.)

“Nefsin senin bineğindir.” (نفسك مطينك) (136.B.)

Nefs üzre kıymayınca er kıadem / İtmeyince nefsi mağhûr-i elem
Der-geh-i Mevlâya kıande yol bulur / Bâb-ı Hakk’a ol naşıl vâşıl olur
Bâyezîd’e erdi hâtiften nidâ / “Nefsiñi terk et de soñra gel baña”
Olamaz halka ‘alâkıyla naşib / Âsitân-ı Hâzrete olmağ kıarib
Halkdan kıağ’-i ‘alâka itmeli / Bî-ser ü pâ bâb-ı Hakk’a gitmeli (162.B.)

beyitinin kenarına şu hadis not düşülmüştür: “Nefsi terk et, ondan sonra yükselerek
gel.” (دع نفسك ثم تعال) (162.B.)

“Senin en büyük düşmanın iki kıaşının arasındaki nefsidir.”
(اعدا عدوك نفسك التي بين جنبيك) (801.B.)

Tasavvuf öğretisi ehl-i sülûk için insân-ı kâmil olmanın şartını Peygamber’in
“Mûtu, kable ente mûtu!” yani “Ölmeden önce ölünüz!” hadisine işâret eder. Şair de bu
hadisi telmih yoluyla şu beyitle hatırlatır:

Kini koy altun mişâli pâk ol / Hâk olmazdan muqaddem hâk ol (317.B)

Şair, tüm insanların, özellikle de ehl-i sülûkun uyması gereken nasihat mesâbesindeki hadislere de yer verir:

Pâdişeh bir sâ‘at etse ‘adl ü dâd / Ecri yetmiş yıl ‘ibâdetden ziyâd (99.B)

“Bir saatlik adalet, yetmiş yıllık ibâdetten hayırlıdır.” (عدل ساعة خير من عبادة سبعين سنة) (99.B.)

Hâzret-i Peygamber ‘âlî tebâr / Dedi yâ Rabb “agninî bil-iftikâr” (158.B)

beyitinde ise şair, (Allahümme agninî bi'l-iftikâr ileyk), “Allah’ım sana muhtaç olmakla beni zenginleştir” (اللهم اغنى بالافتقار اليك) hadisine işaret eder.

Her kim eyler merd-i dil-âgâha şükr / Eylemiş olur dâhi Allah’a şükr (465.B)

beyitinde de “İnsanlara şükretmeyen Allah’a şükretmiş olmaz” (من لم يشكر الناس لم يشكر الله) hadisine işaret edilir.

Bir tükenmez kenz-i lâ-yefnâdir ol / Devlete erer bulan aña vuşul (269.B)

beyitinde ise Hz. Muhammed’in, (El kanâatü kenzün lâ yefnâ), “Kanaat bitmek bilmez bir hazinedir” (القناعة كنز لا يفنى) hadisine işaret edilir.

Eserde yer alan diğer hadisler şunlardır:

1. “Allah, Âdem’i kendi sûretinde yarattı.” (ان الله خلق آدم على صورته) (1.B.)

2. “İnsanlar uykudadırlar. Ancak öldüklerinde uyanırlar.”
(الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا وتيقظوا) (61.B.)

3. “Dünyada bir garip ya da yolcu gibi ol.” (كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل) (657.B.)

4. “Ya hayır söyle, ya sus.” (قل الخير والافاسكت) (74.B.)
5. “Yalnız iki şeye gıpta edilir. Cömertlik ve ilme.” (لا حسدالافى اثنين) (85.B.)
6. “Zâhir, bâtının ünvânıdır.” (الظاهر عنوان الباطن) (96.B.)
7. “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.” (حب الدنيا رأس كل خطيئة) (112.B.)
8. “Çöplükte biten gülden sakının.” (اياكم خضراء الدمن) (122.B.)
9. “Dünya bir saattir. O saat içinde taat kıl.” (ادنيا ساعه فاجعلها طاعه) (125.B.)
10. “Dünya âhiretin tarlasıdır.” (ادنيا مزرعة الآخرة) (128.B.)
11. “Dünya âhret ehline haramdır. Âhret de dünya ehline haramdır. Allah dostlarına her ikisi de haramdır.” (الدنيا حرام على أهل الآخرة والآخرة حرام على أهل الدنيا وهما حرامان) (على أهل الله) (199.B.)
12. “Eğer Cenâb-ı Hakka lâyıkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizi sabah yuvasından aç ayrılıp akşam tok olarak dönen kuşların beslendiği gibi rızıklandırırır.” (لو انكم تتوكلون على الله حق توكله لرزقكم كما يرزق الطير تغدو خماسا و ترجع بطانا) (208.B.)
13. “Ekmeğe saygılı olanı da Allah sayar.” (اكرموا الخبز فان الله اكرمه) (209.B.)
14. “Yükünü hafif tut, zirâ yokuş diktir.” (وخفف الحمل فان العقبة كود) (234.B.)
15. “Allah sizin dış görünüşünüze değil, içinize nazar eder.” (ان الله لا ينظرالى صوركم يل ينظرالى سيركم) (237.B.)
16. “Allah için tevâzu göstereni Allah yüceltir. Kibirli olanı ise Allah alçaltır.” (من تواضع رفعه الله ومن تكبر وضعه الله) (248.B.)

17. “Sizin hepiniz birer çobansınız ve tebaanızdan sorumlusunuz.”
(كلکم راع وکلکم مسؤول عن رعیتہ) (275.B.)
18. “Ameller niyetlere göre değer kazanır.” (انما الاعمال بالنیات) (359.B.)
19. “İnsanlar, (lüzumsuz) soru sormayın!” (لا تسألوا الناس) (391.B.)
20. “Senin en azılı düşmanın iki omzun arasındaki nefsidir.”
(اعدا عدوك نفسك التي بین جنبيك) (406.B.)
21. “Töhmetyerlerinden kaçınınız.” (اتقوا مواضع التهم) (422.B.)
22. “Merhamet edene Allah da merhamet eder. Yerdekiler merhamet ediniz ki,
göktekiler de size merhamet etsin.”
(الراحمون یرحمهم الرحمن ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء) (436.B.)
23. “İhtikâr eden mel’ûndur.” (من احتكر فهو ملعون) (534.B.)
24. “Sadakanın en iyisi açları doyurmaktır.” (افضل الصدقة ان تشبع كيدا جائعا) (605.B.)
25. “Hayrı güzel yüzlülerden talep ediniz.” (اطلبوا الخير عند حسان الوجوه) (637.B.)
26. “Günahlarına tövbe eden günah işlememiş gibidir.” (التائب من الذنب كمن لا ذنب له) (697.B.)

1.8. Dört Halife (Çâr Yâr)

Nâilî Sâlih Efendi, Hz. Muhammed’e yakınlıkları sebebiyle dört halifeden de hürmet ve muhabbetle söz eder. Peygamberin vasıflandırması cennetle müjdelenen dört halifenin özelliklerini en iyi özetler: “Ümmetimin en merhametlisi Hz. Ebû Bekir, dinde en sağlam olanı Ömer, en hayâlîsi Osman, en iyi hüküm vereni ise Ali’dir.”

Özellikle Sıddık diye anılan Ebû Bekir’in, Peygamberimizin en yakın ve sadık arkadaşı olması ve tarikat yollarını başlatması sebebiyle tasavvufta ayrı bir yeri vardır. Bû

Bekr diye de vasıflanan Ebû Bekir hazretlerinin “*refîk-i gâr*” sıfatı Peygamberimizin mağara arkadaşı oluşunu ifade eder:

Ol biri aña refîk-i gâr idi / Ya‘ni ol Bû Bekr anıñla yâr idi (31.B.)

Hz. Osman’a hayâ ve kerem sahibi mânâsına “*zû’nûreyn*” (iki nur) denilir. İmâm-ı Rabbâni’ye göre de bu sıfat velayet ve nübüvvet yüklerini taşıdığı için konulmuştur. Ayrıca Peygamber Efendimizin iki kızıyla evlendiği için de,

Hâzret-i ‘Oşman zû’n-nûreyn idi / Hüsni ahlâk ile nûr-i ‘ayn idi (31.B.)

Cengâverliğini ifade eden “*Hayder-i Kerrâr*” (döne döne hamle eden) Hz. Ali, en çok âlimliğiyle öne çıkar.

Hayder-i Kerrâr ‘ammizâdesi / Kırb-ı Hâk’la ‘âlemiñ âzâdesi
Zâhir u bâtın hâlfeydi aña / Anıñ içün dendi şâh-ı evliyâ (31.B.)

Şehr-i ‘ilmin bâb-ı vâlâsı ‘Ali / Her fûnûn u ‘ilme ermişdi eli (32.B.)

beyitinde ise Peygamberimizin şu hadisine telmihte bulunmuş ve derkenârda ayrıca not düşülmüştür: “Ben ilmin şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır.”

(أنا مدينة العلم و علي بابها)

Bir bendde de Hz.Ali’nin, “*Evinizi örümcek ağından temizleyin. Şüphesiz onu yapmamak eve fakirlik getirir*” sözüne telmihte bulunur şair ve derkenârda not düşer:

Qıl örümcek ağını evden uzaq / Kim zebânî şayd içün eyler tuzak
Qoyma hâli üzre anı bir zamân / Qalmasında var anıñ rızqa ziyân
Hâzret-i Hayy’dır emîr’ul-mü’minîn / Bâb-ı vâlâ pâye-i bünyân-ı dîn
Eyleyiñiz dedi tahtîr-i büyût / Qoymayıñız evde nesc-i ‘ankebût
Anı evde terk faqr îrâş ider / Qıl izâle sil süpür evden gider (751.B.)

Eserde halifelerin anılması bir özelliklerine işaretle ya da bir sözlerine atıfla nasihat içindir.

1.9. Kelâm-ı Kibâr

Eserde evliyâ ve büyük şahsiyetlerin sözleri anlamına gelen “kelâm-ı kibâr” beyitlerde anlam yahut iktibas yoluyla kullanılmıştır. Derkenâr notlarında söz anlamında “kîl” başlığıyla not düşülen bu sözler genellikle dini ve tasavvufî öğütler içerir.

Çün denildi “lâ-vefâi li’l-mülûk” / Bu sözi naql eyledi ehl-i sülûk (515.B)

Beyitinde, “Meliklerde vefâ yoktur” sözüne iktibas yapılır. (515.B)

İşbu pend-i nâşihe kı1l ittibâ’ / “Küllü sırrın câvez’el-işneyni şâ’ ” (444.B)

beyitinde ise ikinci mısraın karşılığı: “Her sırrı ancak ikinciye açmak câizdir” (444.B.)

Çünkü ihsân kıludur insâniyân / Tâbi’ olur aña cümle merdümân (382.B)

beyitinde de Osman Gâzi’nin, “İnsan, ihsân kölesidir” (382.B) sözüne telmihte bulunulur.

Eserde yer alan diğer bazı kelâm-i kibâr:

Allah şerefli işleri sever. (146.B.)

Diline hâkim olan insan selâmete erer. (376.B.)

Amellerin en hayırlısını mutlaka nâkid görür. (529.B.)

Önce yoldaş, sonra yol. (722.B.)

Kâfir de olsa misafirinize ikramda bulunun. (815.B.)

Sadaka belâyı def eder. (816.B.)

1.10. Kazâ ve Kader İnancı

Eserde kazâ ve kader, İslâm inancına uygun bir biçimde hiçbir şekilde değiştirilemez alın yazısı olarak tasavvur edilir. Şâir alınyazısı anlamına “kader”den çok “kazâ” kelimesini kullanır. Mesnevîde “baht”, “tâli”, “kazâ-i mübrem”, “kazâ-i nâgehî”, “kazâ-yı âsumânî”, “sırr-ı kazâ”, “hükm-i hâzır,” “hükm-i ezel”, “hükm-i Hak” gibi ifadelerle yer alan kazâ ve kader, karşı konulamaz ve önceden bilinemez mefhumlar olarak addedilir ve mümin olmanın ilk şartlarından biri olarak boyun eğme gereği sıkça vurgulanır:

Her kazâyâda olub teslîm-i Haç / Lâzım Allahıñ rızâsın aramak (525.B.)

...

Kim kazâyâ oldu râzî dâ'imâ / İtmedi bed oldu maqbûl-i Hudâ (375.B.)

...

Hiçbir kimse kazâ-i mübremi / Döndüremez olsa halkıñ mükremi (370.B.)

...

Fâ'ide itmez ider iseñ firâr / Ol kazâdan kim ezel bulmuş qarâr (544.B.)

Kazâ ve kâderden bahsedilirken “hükm-i ezel” tâbiri de kullanılır ve böylelikle Allah'ın yaratılış sırasında kullarının geleceğini irade buyurduğu ifade edilir:

Urma dem hükm-i ezelden tut öğüt / Kıl kazâ-yı âsumânîde sükût (621.B.)

İstekleri yerine getiren Tanrı, kazâyı belirleyendir:

Ķâzî-i hâcât olan Bârî Hudâ / Her huşûşda hâcetin eyler kazâ (656.B.)

Eserde bir yerde “Halk-ı ef'âl” (Fillerin yaratılması) tâbirine rastlanır. Bu kavram, insanın kadere karşı hiçbir iradesi olmadığı için, kendi fillerine de hiçbir müdahalesi

olmadığı inancını ifade eder. Bu inanca göre filler de Allah'ın birer yaratığıdır. Ehl-i sünnet inancında kabul görmeyen bir görüştür. Şâir yaptıklarından sorumlu olmadığına inananları eleştirmek için bu kavramı hatırlatır.

1.11. Şerî'at

Kenz-i Nesâyih'te sıklıkla vurgulanan kavramlardan biri de “şerîat”tır. “Şerîat”, Arapça'da “yol, yordam, metod” anlamına gelir ve “dini doğru şekliyle yaşamak” anlamında kullanılır. Şâir pek çok vesileyle müminlerin ve özellikle de tasavvuf ehli sâliklerin şerîate sıkı sıkıya bağlı olmaları gerektiğini belirtir. Şerîate aykırı yapılan her iş, her adım insanı dalalete sürükler:

Kim şerî'at yolunu koyub gider / Câdde-i minhâc-ı şer'i terk ider
İşte o râh-ı dâlâletde gider / Mağz cehlinden baîâletde gider (785.B.)

Yalancı ve hilekâr kimsede şerîat yoktur. Şerîat yolundan sapanın kalbini kasvet bürür, “hem-dem”i Şeytân olur. Şerîate uymayan mümin, dünyada rezil olduğu gibi âhirette de hakîr olur. “Cadde-i şer'-i şerîf'i terk edene iki cihanda da hürmet edilmez. “Râh-ı şerîat”ten ayrılan, “ehl-i hevâ”ya dâhil olur. Şâir, çeşitli vesilelerle yanlış olan “şerîatsiz tarîkat” anlayışına da tepkisini dile getirir ve tarîkat ehlinin mutlaka şerîate sıkı sıkıya bağlı olması gerektiğini vurgular:

Şer'ile ver kendüñe hüsni nizâm / Eyle âdâb-ı tarîkatle kıyâm (810.B.)

...

Çünkü bir kulda kemâl-i dîn olur / Zühd ü tâ'at 'âdet ü âyîn olur
Zühd ü taqvâdır o 'abdiñ şan'ati / Terk-i dünyâ dâhî resm ü 'âdeti
Zâhirî aḥkâm şer'i gözedir / Her uşûlu cümle fer'i gözedir
Bâtinî emr-i tarîkatle olur / Sırrı hem sırr-ı ḥaḳîḳatle olur
İşte budur zübde-i ḥâl ü meâl / Dînde bu vech üzredir muḫlaḳ kemâl (362.B.)

...

Şer'den ḥâric iş işlersen eger / Ne tarîkat ne ḥaḳîḳat heb heder (784.B.)

1.12. Âhiret İle İlgili Mefhumlar

1.12.1. Âhiret

Mesnevîde “yevm’ül-kıyâm”, “dâr-ı bekâ”, “ukbâ”, “dâr-ı ukbâ”, “dâr’ül-hayât”, “bâkî hayat”, “ömr-i sâni” gibi isimlerle yer alan âhiret, ölümden sonra gidilecek yerdir. Şâir, “dâr-ı dünya”da İslâm inancının gerektirdiği gibi bir insan olunmazsa “dâr-ı bekâ” eziyet dolu bir hayatın beklediğini sıkça vurgular. Âhiretten bahsedilirken çoğunlukla dünya hayatından da bahsedilir ve bu dünyanın geçici bir imtihan yeri olduğu belirtilir:

Mezra ‘a-i âhiretdir bu cihân / Ek eyü şeyler bu ‘âlemde hemân (128.B.)

Öteki hayat için çalışan insan Allah katında muteberdir. Bu dünyada Allah için yaşayanlar “Gurre-i ûlâ”ya adını yazdırır, şanlı, şerefli kimselerden olur. Âhirette rahat bir yer isteyen insanın öncelikle tevâzu sahibi olması gerektiği vurgulanır:

Âhiretten bühre isterseñ eger / Üzeriñden fâhir eşvâbı çıkar (153.B.)

İnsan için gerçek hayat ölümden sonra başlayacak olan hayattır:

Çün muqarrerdir bu ‘âlemde memât / Âhiretdir âdeme dâr’ül-hayât (172.B.)

Âhiret hayatını isteyenlere ölümden sonra rahatlık, dünya hayatını tercih edenlere de yalnızca dünyada rahatlık verilecektir:

Hâşılı dünyâyı dünyâ ehline / Virdiler ‘uqbâyı ‘uqbâ ehline (197.B.)

1.12.2. Kıyâmet

Eserde kıyâmet mefhumu, “mahşer”, “rûz-ı mahşer”, “rûz-ı hesâb”, “rûz-ı cezâ”, “yevm-i adl ü dâd”, “yevm’üt-tenâd”, “yevm’ül-hesâb” gibi isimlerle anılır. Dünya hayatının bitişi, âhiretin başlangıcıdır. Nâilî Salih Efendi, kıyâmetten bahsederken en çok “adalet” kavramı üzerinde durur. Pek çok beyitte hesap gününde herkese son derece âdil davranılacağı belirtilir:

Şöyle bildiñse kemâl-i ‘adl ü dâd / Zât-ı Hağ’dan olacağ yevm’üt-tenâd (288.B.)

Bu beyitte geçen “yevm’üt-tenâd”, birbirine bağrışma günü anlamındadır ve hesap gününün telaşını ifade eder.

Dünyada yaptıklarımızdan mahşer günü hesaba çekileceğizdir. O yüzden dünyadan ayrılmadan önce kimi incitmiş, kimin hakkını yemişsek “helallik” talep etmemiz gerekir. Şâirin özellikle insanlara kibar davranmak konusunda sıkça öğüt vermesi şairin ve şiirinin naifliğini de gösteriyor:

Her kimi incitdiñ eyle i‘tizâr / Olmasun mahşerde tâ kim haşm-dâr

Bunda mümkünken helallik kııl taleb / Çekmeyesin tâ kıyâmetde ta‘ab (268.B.)

Öte yandan, dünyada fakirliğe katlanana hesap kolay olacaktır:

Şabr iderseñ miñnet-i fağre bugün / Yârın eylersin kıyâmetde düğün (205.B.)

1.12.3. Cennet

Eserde Na'ım, cennet-i a'lâ, cinân, Adn, Rıdvân, Firdevs adlarıyla yer alan cennet kavramı tam anlamıyla bir ödül olarak yansıtılmıştır. İslâm inancına uygun olarak kulluk görevlerini yerine getiren insan için bulunmaz nimettir. Nankörlük, cimrilik, yalancılık, hırs, kin cenneti hak etmemeye sebep olan en önemli eksiklikler olarak gösterilir.

Cennetin de kademeleri vardır ve ehl-i sülûkun varacağı yer elbette daha iyidir.

Şâh-râh-ı Haqq'a sâlik oldular / Cennet-i a'lâya mâlik oldular (160.B.)

Cennete kavuşmak isteyenler dünyada rahat aramayanlardır:

'Âlem-i fânîde zevk ü râhatı / Terket isterseñ na'ım cenneti (154.B.)

Şükür, hizmet ve ibâdet cennet kapısının anahtarıdır:

Tâm ni'metdir naşîbi şâkiriñ / Hazz-ı cennetdir naşîbi şâkiriñ (364.B.)

...

Terk-i râhatla 'ibâdet itmeli / Cennet-i a'lâya râhat gitmeli (180.B.)

Yetimlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek cennetle ödüllendirilir:

Çapamaz Haq aña bâb-ı cenneti / Ol açığı bulur o dâr-ı ni'meti

Kim ki gamdan kalb-i insânı açar / Haq aña cennât-ı Rıdvânı açar (342.B.)

Cennet insan için en yüce hediyelerden biridir. Yapılan iyiliklerin karşılığı vaad edilen huzur diyârıdır; dünyada insanlara iyilikle hizmet edenlerin gideceği yerdir. Oraya girenler için artık hesap kitap yoktur. Cennet insan için en yüce devlettir.

İnsanın dengiyle birlikte olması gerektiğine sıkça vurgu yapan şair için, cahille aynı mecliste bulunmak, onunla muhatap olmak muttakîler için eziyet verici bir şeydir. Hatta cennet bile zindân olur.

Özellikle “mümsik” ve “bahîl” sıfatlarıyla ifade edilen cimrilerin cennet yüzü göremeyeceğini, cennetin kokusunu bile alamayacaklarını sıkça ifade eder şair:

Hiç mümsik göremez cennet yûzi / Yoğdur anda öyle bir devlet yûzi
Belki cennet kokuşu irmez aña / Ya'ni cennetden olur gâyet cüdâ (675.B.)

Eserde cennetle ilgili kavramlardan biri de cennette giyilen elbise anlamındaki “Hülle-i cennet” kavramıdır. Dünyada bir fakiri giydirene cennette Hülle-i cennet, Hülle-i sündüs vardır:

Âhîret ammâ ki teşrifâtını / Hulle-i Sündüsle talîfâtını
Zühd ü takvâ şâhibi insânlara / Luğf iderler ol 'ulüvv-i şânlara (197.B.)
...
Hırka-i peşmîneyi ber-düş iden / Hulle-i sündüsle olur şâd u şen (151.B.)

1.12.4. Cehennem

“Tamu”, “dûzah”, “gayyâ”, “sakar”, “nâr”, “nâr-ı dûzah”, “nâr-ı cahîm”, “nâr-ı hirmân”, “nâr-ı sakar”, “âteş”, “âteş-i hirmân” olarak isimlendirilen cehennem, nefsinin arzularına kapılıp gidenler için hazırlanmış bir cezâdır. Zâlimler, cimriler ve şehvet esirlerini şair sık sık cehenneme düşmekle uyarır.

Nârdandır aşı nefsiñ ey ağı / Nefse tâbi' olan olur dûzahî (256.B.)

Cehennem yer yer cennetle birlikte anılır. Şair için cömertlik ve cimrilik İslâm inancında ve tasavvufta olduğu üzere cennet ve cehennemi hak etmek açısından son derece önemlidir:

Hâşılı ehl-i şehâ fâsidse de / Buhl u imsâk ehli hem ‘âbidse de
Aşhiyâya dendi Firdevs âşiyân / Buhl u imsâk ehline dûzağ mekân (673.B.)

Cehennemden korunmak için emirlere ve nasihatlere uymak, ibadet etmek ve sıkça tövbe etmek gerektiği vurgulanır. Allah’ın rahmetinden uzak kalmak, onun sevgili kulları olan müridlerden himmet bulamamak da dünya hayatında cehennemi yaşamak olarak nitelendirilir. Şâir, ilim ehli zâtlara yakın olup böylece cehennem ateşinden korunmanın yollarını aramayı tavsiye eder.

1.12.5. Amel Defteri

Amel defteri, insanoğlunun bir imtihan yeri olan dünya hayatında yaptığı iyilik ve kötülüklerin kaydedildiği ve hesap gününde açılacak olan defterdir. Tasavvuf ehli hiçbir zaman kendisinin yeterli derecede iyi bir kul olduğunu düşünmez, bu kibirden Rabbine sığınır. Günahının sevabından çok olduğunu düşünen ve kendini rahmete muhtaç bilen kul Allah’tan af diler:

Cümlemiz üzre kerem kıl rahmet et / Ümmet-i merhûmeye heb hürmet et
Ġafv u setr et cümle-i ‘işyânımız / Tağlarca hamle-i ‘işyânımız
Defter-i a ‘mâlimizden ser-be-ser / Cürmümüz mağv eyle koyma bir eşer (898.B.)

1.12.6. Âhir Zamân

Eserde bir tek beyitte geçen dünyanın sona yaklaştığını belirten “âhir zamân” mefhumu, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’in dünyaya gönderiliş vakti olarak belirtilir:

Fahr-i ‘âlem hâtem-i peygamberân / Nûrı evvel bi‘seti âhir zamân (26.B.)

1.13. Dinî Mefhumlar

1.13.1. İmân ve Küfür

İmân insan için bir nûrdur, kurtuluştur. Önce imân etmek, sonra imânı kemâle erdirmek için çabalama gereği sıkça vurgulanır. Hâlis bir imân için rûhun arındırılması gerektiği ve bunun yolları açıklanır eserde. Dünyâ işlerine kapılmak, nefsinin heveslerine kapılmak imânı zayıflatır. İmân insanın sahip olduğu en önemli vasıftır. Özellikle yalan söylemek ve gıybet etmenin imânın düşmanı olduğunu belirtir şâir:

Adamîñ imânı re's-i mâldır / Kizb aña âfet verici hâldir
Dilde varsa kizb ü gıybetden eşer / Lâ-cerem imânıña virir zarar (86.B.)

İnsanın en kıymetli varlığı olan imânı korumak için İslam şerîatına uymak elzemdir. Dine sarılmak, ibâdetleri aksatmamak gerekir:

Tâ'at-ı Hâk'da o kim keslân olur / Hâli azgınlık ile hezlân olur
Unudur ol 'ahdi nisyân eyler ol / Dâ'imâ şuretde 'işyân eyler ol
Pes tarîk-i şer'den hâric olan / Zâl olur imânına eyler ziyân
Dîne nuşret itmeyen maḥzûl olur / Rütbe-i 'âliyyeden ma'zûl olur
Gel 'ibâdetde keselnâk olma tâ / Olmaya cânıñ dâlâletde hebâ (229.B.)

Haram ve helâle dikkat etmeyen insanın imânı zayıflar:

Sa'yla kesb ideniñ rızq-ı helâl / Bulur imânı kemâliyle kemâl
Yoḡ taḡayyud itmeyüb de her zamân / Her ne geçerse eline yer hemân
Öyle şahşıñ olur imânı za'îf / Olsa da bâşı yeşil zât-ı şerîf (89.B.)

Hevesleri terk edip Allah'a köle olmak tavsiye edilir:

ıl hevâyı terk Hakk'a bende ol / Lem'a-i î mân ile tâbende ol (150.B.)

Sadece Allah'a inanmamak değil, Allah'tan ümidi kesmek de küfürdür:

Bahr-i elî tâfiñ ki bî-pâyân olur / Rağmetiñden nâ-ümîd şeytân olur
Rağmetiñden küfrdür kesmek ümîd / Belki de şeytân gibi olur ba'îd (49.B.)

Şâir kâfirlik mefhumunu yalnız Allah ve Müslüman düşmanları için kullanmaz. Müslüman olup da dinin gereklerini yerine getirmeyenlere de "kâfirlik etme" şeklinde nasihatte bulunur. Allah'ın gazâbından kendini emin sanmak da doğru değildir. Haset etmek de küfre girer. Verilen nimete şükretmek, razı olmak gerek. Şâir, İslâm inancının da belirttiği gibi Allah'ın düşmanı olan kâfirlerden dost edinilmemesi gerektiğini belirtir:

Düşman-ı Hakk'ı gerekmez tutma dost / Dostluğa lâyıķ değildir sâde post
Düşman-ı Hakk lebb-i cândan sâdedir / Nûr-ı î mândan dâhi âzâdedir
Hakk'a tâbi' olana kıll rağbeti / Sevme küffâr ile ehl-i bid'ati
Cümleniñ âhîr rücû'u añadır / Sevseñ a'dâ sen fenâlık sañadır
İttiğâz itme 'adüvv-ullahı dost / İttiğâz et merd-i dil-âgâhı dost (508.B.)

1.13.2. Duâ ve İbâdet

Duâ ve ibâdet Allah'a şükürün ifadesidir. Seher vakti edilen duâların makbul olduğu, kabirde rahatlık sağladığı, hayatta belâların def edilmesini mümkün kıldığı belirtilir:

Her seher vaqtinde kalk eyle du'â / Tâ ki kabriñ ola pür-nûr u şafâ (143.B.)

...

Her seher vaqti namâza kalk tâ / Ola kabriñden kıyâm âsân saña (145.B.)

...

Tövbeler mağbûldür vaqt-i seher / Pek güzel bir vaqtdir ol ey püser (647.B.)

Halkın hayır duâsını alacak işler yapmanın önemine vurgu yapılır. Gece gündüz Allah’a duâ ve şükretmek gerektiği sıkça vurgulanır. Aksini yapanlara, şâkir olmayanlara bedduâ ve lanet edilir:

*Kim ki işbu bârdan gerdan çeküb / Ya’ni tâ’ât ü ‘ibâdetden kaçub
Gösterüb rû-yı iba i’râz ider / Hâkık’a nâfîz olmayan yola gider
Aña anbarlar tolusu la’n olur / Pek ziyâde bed du’â vü ta’n olur* (225.B.)

Emânete hıyânet edenlere de bedduâ edilir:

Bed-du’âya müsteħâkdır ol la’în / Kim emânet hâkıkına olmaz emîn (688.B.)

“Tâat” ile de ifade edilen ibâdet insanın aslî görevidir. Ama insan hiçbir zaman Yaratıcısı’na layık bir şekilde duâ ve ibâdet edemez. Her zaman bir eksikliği vardır. Çünkü dünyaya kendini fazla kaptırmıştır:

*Zevk-i dünyâyâ seğirttik yel gibi / Zâd-ı ‘uğbâyâ ise tenbel gibi
Sâ’atince bir ‘ibâdet itmedik / Hâkık’a lâyıķ hîç tâ’at itmedik* (46.B.)

Bununla birlikte riyâ ile yapılan ibâdetin hiçbir kıymeti yoktur. Başkaları için yapılan ibâdete Allah zerre önem vermez. İbâdet çok önemli olmakla birlikte Allah asıl insanların gönlüne nazar eder, görünüşüne hareketlerine bakmaz:

*Nefsiñe göstermeyib vech-i fütûr / Hâşıl ola tâ ki kalbiñde ħuzûr
Böyle lâzımdır ‘ibâdet eylemek / Yoħsa kelb-âsâ dili çekmek gerek* (224.B.)

İbâdete ihtiyacı olan insandır, Yaratıcı değil:

Fâ’ide vardır ‘ibâdetde saña / İhtiyâcı yoķdur Allah’ın aña (716.B.)

Önemli olan tembellik ve unutkanlık olmadan halis bir kalp ile Allah’a duâ ve ibâdet etmek ve hiçbir şeyi ibâdetin yerine koymamaktır.

Eserde bahsi en çok geçen ibâdetler arasında namaz (salât), oruç (savm), zekât vardır. Bu üç ibâdet nefsi terbiye açısından sâlik için çok önemlidir.

1.13.3. Günah ve Tevbe

İnsan günahkâr bir yaratıktır ve sık sık tevbe etmesi gerekir. Bazen “rics”, bazen da “cürm” kelimesiyle ifade edilen günahlardan arınmanın yolu bir daha yapmamak niyetiyle tevbe etmektir. Dünyada günahkâr olanlar, yani “mücrim”ler âhirette belli olacaktır:

*Hâş buyurdu kim kıyâmetde bütün / Bilinür sîmâlarından mücrimûn
Gözleri mâvi olur yüzi siyâh / ‘Aks ider itdikleri cürm ü günâh* (44.B.)

Günah ve tevbe sık sık birlikte anılır. Günah işlendiği an tevbe etmek gereği vurgulanır:

*Çün vücûda gele hâzır bir günâh / Tevbe lâzımdır o dem bî-iştibâh
Veresiye tevbe virmez fâ’ide / Bel olur cürm ü günâhıñ zâ’ide
Yâ ölürsün yâ unudursun hemân / Tevbesiz gitmiş olursun nâ-gehân
Elde fırsat var iken ol tevbe-kâr / ‘Afv ide derhâl anı Âmirz-kâr
Tevbeyi te’hîr iden olur helâk / Kim günâh insânı eyler zehr-nâk* (582.B.)

1.13.4. Mi’rac Hadisesi

Mi’rac hadisesi, Hz. Muhammed’in Recep ayının 27. gecesinde, baş melek Cebrâil’in rehberliğinde arşa, Allah’ın huzuruna ruhen, cismen ve hâlen çıkması ve Allah ile görüşmesi mûcizesidir. Kur’ân-ı Kerîm’in İsrâ Sûresi’nde anlatılır. Mir’ac ile ilgisinden dolayı, Peygamberimizin bu yolculuk sırasında bindiği dördüncü ve son binek olan “Refref” de anılır. Göğe yükseldiği yer olan “Mescid-i Aksâ” ve sırrına vâkıf olduğu “gayb âlemi” de bu olayla birlikte zikredilir.

*Sûre-i İsrâ'da Hâk kıldı beyân / Mescid-i Akşâ'ya gitdiğin 'ayân
Nerd-bân oldu tokuz kat asumân / Oldu andan 'arşa dek cismen revân
Refref'e oldu süvâr andan onur / İtdi sırren 'âlem-i gayba mürûr
Gördi Hâk'ın âyet-i kübrâsını / Belki cümle 'âlemiñ mevlâsını
Oldu çün bu mertebe kadri 'alâ / Olma lâzım enbiyâ muhtâc aña* (27.B.)

Başka hiçbir peygambere lütfedilmeyen bu mûcize İslâm inancı açısından çok önemli bir olaydır.

1.13.5. Arş

“Arş” kelimesinin sözlük karşılığı “kürsü, taht, yüksek makâm”dır. İstılahta Allah’ın kudret ve saltanatının tecellî ettiği yer olarak ifade olunur. Arş, Allah’ın hükmünü yürüttüğü ve âlemler üzerinde tasarruf ettiği yerdir. Arş kâinatı, Allah da arşı ihata eder. İnsan olarak oraya ulaşan yalnızca Hz. Muhammed olması hasebiyle de ayrı bir önemi vardır. Ulvî olarak en yüksek makâmıdır:

Rûh-ı 'ulvî nefh ider Allah aña / Nûrunu tâ 'arşa dek eyler 'alâ (245.B.)

Şâir, İslâm dîninde çok önemli olan yetim hakkının korunması gereğini hatırlatırken yine “arş” kavramını kullanır:

*Ânsız ağlayıcı olsa bir yetîm / Ol zamân titrer hemân 'arş-ı 'azîm
Bir yetîmiñ gözlerinden akşa yaş / 'Arş-ı Hâk'a târî olur irti'âş* (840.B.)

Eserde “Arş-ı azîm”, “arş-ı vâlâ”, “arş-ı berîn” gibi terkiplerle de karşımıza çıkan “arş” kavramı, yüceliği ve yüce değerleri simgeler.

1.13.6. Şeytân

“İblis” olarak da belirtilen Şeytân, tüm varlıkların nefretle lânet ettikleri, insanın en büyük düşmanı ve nefsin de en yakın dostudur. Bu yüzden bendlerde en çok “Şeytân-ı lâin” terkihiyle yer alır. Ona aynı zamanda “Mudill”, yani saptırıcı da denir. Bir diğer sıfatı da “suhre” yani *gülünç, maskaradır*. Şeytân, Hz. Âdem’den başlayarak tüm insanoğlunu doğru yoldan saptırmak için Allah’tan mühlet almış ve buna and içmiştir. İnsan da şeytana uymakla şeytân olur.

Hem muğill ismindedir şeytân la‘în / Kaşdı azdırmağdır insânı hemîn (137.B.)

Allah zikredilmediği zaman Şeytân insan kalbini mesken tutar. İnsan, zikir ve tesbih olmazsa Allah’ı unuttur ve böylece Şeytân amacına ulaşmış olur. İnsan ruhu ve nefsi arasında bir yüzü Allah’a dönük, bir yüzü Şeytân’a dönüktür:

Bir cihetle cânib-i Rağmândasıñ / Vech-i âğirle daği şeytândasıñ
Zikr-i Hağ eyler seni Rağmân ile / Ğaflet ü nisyân daği şeytân ile
Zikr ile meşğûl ol kim dâ‘imâ / Olmaya me‘lûf-ı ĸalbiñ mâsivâ (292.B.)

Şeytân dünya ehline dost, ukbâ ehline düşmandır:

Ehl-i dünyâyâ çü şeytân yâr olur / Hağğ’ı nisyân itdirir edbâr olur (194.B.)

Kibir Şeytân’ın insana ulaşması için en kısa yoldur:

Kendüni medğ itme şeytân kârıdır / Âdemiñ ammâ bu hâlet ‘ârıdır
Kendüni öğen kişi şeytân olur / Kim ki kendün nağş ider sulğân olur (243.B.)

Hız. Âdem'in yaradılışıyla ondan üstün olduğunu iddia ettiği için Alla'ın lanetine uğrayan ve cennetten kovulan Şeytân, insanlardaki kibir duygusunu ortaya çıkararak cennete girmelerine mani olmak isteyen bir yaratıktır. Bu yüzden Şeytân beyitlerde genellikle Hız. Âdem'le birlikte anılır. Böylelikle insana karşı kötülükten başka bir şey düşünmediği vurgulanır:

Tard olundu şeytân istikbârdan / Oldu maqbûl Âdem istiğfârdan
Secdeye me'mûr iken itdi ibâ / Kıldı istikbâr o kâfir mâcerâ
Dergeh-i Hağ'dan sürüldü nâ-gehân / Sernigûnluk hâlîni buldu hemân
Ûodu Hağ mez'um u medhûr olarak / Dergehimden çık dedi ğor olarak
İ'tirâf-ı cürm idüb Âdem hemân / Oldu maqbûl ü 'azîz-i müste'ân (246.B.)

Cahillerle ve ahmaklarla muhatap olmak da insanı Şeytân'a yaklaştırır. Şeytân için bir beyitte besmeleyi işitince kaçan, gaflete dalınca insana musallat olan anlamına gelen "Hannâs" ismi kullanılır.

İnsanın birden fazla kez aksırmasının Şeytân'dan olduğuna inanılır. Çünkü Allah insana rûh üflediğinde Âdem bir kez aksırmıştır. Şeytân'ın bundan muradı insanı bir derde düşürmektir. Benzer şekilde burundan kan akması, esnemek ve kusmak da Şeytânî tepkilerden sayılır. Bunların ibâdetinde tembelliğe yol açtığı belirtilir. Fazla uyku da Şeytân'dandır. Kalabalık hayvan sürüsünün arasına girmek de doğru sayılmaz çünkü Şeytân'ın öyle yerlerde bulunduğu inanılır.

Şeytân ile ilgili kavramlardan biri olan "Şeytân taşlama" ibâdetine de bir beyitte telmihte bulunulur:

Şun' ile tıynden selâfîn eyler ol / Necmi hem recm-i şeyâtîn eyler ol (23.B.)

Allah'ın kudretine vurgu yapılan bu beyitte çamurdan insanoğlunun yaratılmasına telmih yapılır. Cenâb-ı Hakkın yıldızları şeytanlara taş diye atacak güçte olduğu belirtilir.

Şâir pek çok kez Şeytân'a uymaktan şiddetle kaçınmayı tavsiye eder. Pek çok kötü sıfat şeytanlığın göstergesi olarak yansıtılır:

Urma şeytân yoluna âdem ki tâ / Olmayasın zûll nâm ile fenâ
Yolu şeytânîñ dalâlet yoludur / Râh-ı şer‘ ancak hidâyet yoludur (788.B.)

1.13.7. Ölü ve Ölüm

“Fevt”, “mevt”, “ecel” ifadeleriyle de yer alan ölüm kavramı, geçici olan dünya hayatından sonra başlayacak gerçek hayata başlangıç kapısıdır. Hayat bir uykudur ve insan ölünce bu uykudan uyanır. Kimse ecelinden elinden kurtulamayacaktır:

Çâre yokdur cân virmekden saña / Kıl teveccüh şimdiden Hâk’dan yaña
Kande olsañ mevt idrâk idecek / ‘Âkıbet devrân seni hâk idecek (130.B.)

Bu yüzden ölüm sanıldığının aksine (inananlar için) güzel bir şeydir. İnsan bunun farkında olmalı ve ölüm gelmeden önce gafletten uyanıp kendine gelmelidir:

Cümleten âdemleri uykuda bil / Gâfil olma aç göziñi ey nebîl
Uyanur ol kim ider terk-i cihân / Mevtle eyler teyakkuz âdemân
Keşf olur ol dem gıtâ-yı mâsiva(h) / Mâ-hüve’l-Hâk görünür bî-iştibâh
Tûtiyâdır dîde-i insâna mevt / Aç göziñ irmezden evvel cânâ mevt
Ölmeden evvel açıl sun çeşm-i cân / Kıl riyâzet hâb-ı gafletden uyan (61.B.)

Ölümden korkmak yerine ona hazır olmak gereği vurgulanır. Şâir “mevt”, “mürde”, “mürdegân”, “mevtâ” gibi ifadelerle bahsettiği ölümlerden söz ederken, bedenlen ölmüşlerden ziyâde manen ölmüşleri kast eder. Şâir için nefsine kapılıp günahkâr olan cahiller görünüşte diri de olsa, gerçekte ölüdürler. Bu gibi insanlarla ülfet, dostluk kurulmamalıdır:

Ehl-i dünyâ şahşı ma’nâ meyte bil / Olsa da zâhirde ol hayy ey nebîl
Şöyle kim ma’nâde hayydır ehl-i Hâk / Zâhiren mevtâyâ olmuş mültehaq
Ehl-i dünyânîñ dili pejmurdedir / Nefsi zinde kalbi ammâ mürdedir
Ölüler ile celîs olma şaşkın / Mürdegân ile enîs olma şaşkın

İmdi âgâh ol muhabbet eyleme / Ehl-i dünyâ ile şöhbet eyleme (645.B.)

Haram yiyenin kalbi ölüdür. Ölü kalp de cansız varlıktan daha değersizdir çünkü Allah'tan uzaktır:

Mevt kalıbdan eşeddir mevt-i kalb / Bu'd-ı Hâk'dır âh çünkü fevt-i kalb (116.B.)

Fakirleri doyumak, zekât vermek, ibadet etmek, emir ve yasaklara dikkat etmek gerekir. Şâir özellikle insanlar tarafından iyi bir zât olarak bilinmemenin de kişinin ölü sayılmasına yeteceğini belirtir.

1.13.8. Rûh

Tasavvuf ehli için çok önemli bir kavram olan rûh, insanın iki yönünden biridir. İnsanın şeytânî, kötü yanı olarak tarif edilen nefsin karşısında nûrânî, iyi yanı olan rûh bulunur. Vefâ, cömertlik, dürüstlük temiz rûhun önemli özellikleridir. Hüzün ve gamla rûhu terbiye etmek gerek. Olgun rûh ârif kişilerde bulunur. Yalancı insanların sözleri rûhsuz, yani boş olur. Sâlihlerin sohbetlerinde ise rûh vardır.

Temiz rûhun önemine ısrarla değinen şâir en çok “rûh-i pâk” terkiibini kullanır. “Zevk-i rûhânî” olarak özetlenen ve insanın ilâhî temayüllerini ifade eden ruhsal ihtiyaçları karşılamak gerekir.

Zevk-i rûhânî elezz-i hâldir / Zib-i cismânîden a'lel-âldir (489.B.)

Nefse uyarak yapılan işler rûha eziyet vermektedir. Rûhu en çok rahatsız eden his şehvet hissidir. Rûhun en büyük gıdası “zikrullah” yani Allah'ı zikretmektir. Şâirin sıkça yanlışlığını vurguladığı “nâ-cins” ile muhatap olmak da rûh için büyük bir sıkıntıdır. Temiz rûha sahip olmanın yollarından biri de cömertliktir. Güzel ses ve güzel söz de rûha ferahlık verir. Beyitlerde rûh ve kalp sık sık birlikte anılır ve birbirlerinin yerine kullanılır.

Rûh ile hayatın ilgisine beyitlerde yer verilir. Bedenin geçici, rûhun sürekli oluşu ifade edilir. İnsan rûhun varlığıyla canlıdır:

Çün ta‘alluķ itdi ol rûh âdeme / ‘Ayn-ı insân oldu cism-i ‘âleme (2.B.)

1.14. Halk İnanışları

Eserde pek çok yerde halk inanışlarına atıflarda bulunulmuştur. Bunlardan birkaçı âyet, bir kısmı hadis ve âyet kaynaklı olmakla birlikte, bazıları kaynağı belirsiz, nesilden nesle aktarılan ataların öğütleridir.

Örneğin misafire ikram ve hizmet üstün bir meziyet olarak kabul edilir. Tüm Müslüman toplumlarda, özellikle de Türk toplumunda misafire karşı iyi davranış hadis kaynaklı bir gelenek haline gelmiştir. “Allah’a ve kıyamete inanan, misafirine ikram eylesin!”, “Misafir istemeyende hayır yoktur”, “Misafir girmeyen eve, melekler de girmez” ve benzeri pek çok hadis, misafirlige verilen önemin kaynağını açıkça gösterir.

Nâilî-i Sâlih, misafire iyi davranmanın, ikram ve hizmette bulunmanın gereğinden bahseder:

Hâneñe konuķ gelürse tût ‘azîz / ‘İzzet ü ikrâm ile pek temîz
Rûy-ı handân ile istiķbâl et / Hıdmet u iķ‘âmına iķbâl et (594.B.)

İkinci vakti ve güneş doğarken uyumak zararlıdır:

Vaķt-i nâķışdır ikindi ‘âlemi / Serseri eyler menâmı âdemi
Uyķudan ķabl’ul-ğurûb eyle hâzer / ‘Aķl-ı insâna virir zirâ zarar (720.B.)

Gece aynaya bakmanın zararlı olduğuna inanılır. İnanışlara göre loş ışıktaki aynaya bakan insan, cin yahut şeytân ya da gerçekte olmayan birtakım hayaller görebilir:

Gice mir'âta nazar itmek haţâ / Gündüzün görseñ yüziñ ammâ sezâ
Gice zulmet vaqtidir ey hûşyâr / Eyler envâ'-ı şeyâtîn intişâr
Oldu âyîne dahî cây-ı hayâl / Görinür şeytân hayâli ihtimâl
Pes gice âyîneye kılma nazar / Havf odur kim ere şeytândan zarar
Lîk gündüz olduĝuçün rûşenâ / Oldu mir'âta nazar itmek revâ (724.B.)

Çene altına el konulmaz:

Ey oĝul koyma çenen altına el / İstimâ' et işbu sözle kıl 'amel
Ehl-i nârîñ 'âdetidir işbu hâl / Mü'mine lâyıķ deĝildir bed-fi'âl
Ehl-i hâl 'indinde hem bu i'timâd / Buz gibi bâriddir itme i'tiyâd (726.B.)

Gece çıplak uyumak rızķı azaltır:

Ya'ni ol kim gice çıırçıplak uyur / Eyler esbâb-ı naşîbinde kuşûr
Ehl-i hikmet ekşeri böyle demiş / Bâ'is-i noķşân-ı rızķ olur bu iş (734.B.)

Eserde gönderme yapılan halk inanışlarından bazıları:

Çok uyumak fakirliğe sebep olur. (741.B.)

Ayakta işemek fakirlik getirir. (743.B.)

Ekmeķ kırıntısını yere dökmek rızķı azaltır. Ekmeĝe hürmet etmek gerekir. (745.B.)

Geceleri ev süpürmek ve çöp dökmek fakirlik sebebidir. (746.B.)

Ebeveynleri isimleriyle çağırmaq nimeti insana haram eder ve insanın halk içinde hor görölmesine sebep olur. (747.B.)

Toprak ve çamurla el yıkamak fakirlik getirir. (749.B.)

Kapının eşiĝi üzerine oturulmaz. (751.B.)

- Elbiseyi insanın üstüneyken dikmek doğru değildir, unutkanlığa sebep olur. (753.B.)
- Elbisenin eteğiyle yüz silmek tembelliğe sebep olur, rızkı azaltır. (754.B.)
- Mumu üfleyerek söndürmemek gerekir çünkü fakirlik getirir. (756.B.)
- Başkasına ait tarakla saç taranmaz. (757.B.)
- Evlerde örümcek ağını temizlemek gerekir. Yoksa bereket azalır. (759.B.)
- Sakalı kuru halde taramak rızkı azaltır. Islatıp taramak gerekir. (760.B.)

2. TASAVVUF

Nâilî Cedid'in Pendnâme tercümesi “*Kenz-i Nesâyah*” tasavvufî bir telakkî ile kaleme alınmıştır. Eserin rûhuna nüfuz eden tasavvufî anlayış pek çok tâbirin, mefhumun kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Dünya hayatının faniliği, fani hayata önem verilmemesi gerektiği, ölümden sonraki hayatın önemli olduğu ve nefis terbiyesi eserin başlıca öğütleridir. *Pendnâme*'deki tasavvufî telkin, insanlardan soyutlanmış, bir münzevi, bir derviş yaşamını değil, Allah'a layık bir kul olarak sosyal bir yaşam arayışını öğütler. Şâire göre şerîat olmadan tarîkat olmaz. İslam dininin esaslarına uygun bir hayat ve riyâdan uzak bir iman esastır.

2.1. Yevm-i Elest (Kâlû-Belâ)

Eserde “yevm-i elest”, “yevm-i evvel”, “ezel” ifadeleriyle yer alan Kâlû-Belâ (Bezm-i Ezel), Allah'ın tüm insanların ruhlarına “Elestü bi-rabbiküm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) diye sorduğunda insanların “Belâ” (Evet) dedikleri yaratılış günüdür. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in Araf Sûresi 172-173. ayetlerinde bunu anlatırken kıyâmet günü “Biz bundan habersizdik” denmemesi için açıklar. Ezel gününden bahisle şâir aynı zamanda kaderin ve kısmetlerin tayin edildiği gün olduğuna vurgu yapar. Beyitlerde yaratılış gününün hatırlatılması, insanoğlunun sözüne sadık kalması gereğine işaret etmek içindir:

Tenbel olma eyle taḥrîk-i beden / Var maḳâm-ı ḥıdmet-i Mevlâya sen

Söylediñ çünkim belî yevm-i elest / Olma bu ‘âlemde tenbel hemçü mest (228.B.)

Ayrıca Ahzâb Sûresi 72. âyette anlatıldığı üzere âdemoğlu yaratılış gününde göklerin, yerin ve dağların çekindiği yükü yüklenmiştir. Bu da câhil cesâretinden ötürüdür:

Yevm-i evvelde fuzûlluk ey civân / Eylemişdiñ sen bilâ-rayb ü gümân
Ol fuzûlluğu ziyâde cehlden / Eylemişsiñ ‘ahd ü mîşâk anı sen
Hağ emâneti o gün itdikde ‘arz / Cümle tağlar hem semâvat ile arz
Eyleyüb işfâk ü ħamlinden ibâ / Kıldılar kendülerin andan cüdâ
Sen cehâletden kabûl itdiñ hemân / Eylediñ der‘uhde anı ol zamân (227.B.)

2.2. Dünyâ

“Âlem-i fânî”, “dâr’ül-ımtihân”, “dâr-ı dünyâ”, “dünyâ-yı dîn”, “cihân”, “devrân”, “mezra’a-i âhiret” gibi kavramlarla vasıflandırılan ve pek çok mısra da “denî” sıfatıyla anılan dünyâ, eserde üzerinde en çok durulan mefhumlardan biridir. Şâir için dünyâ geçici bir imtihan âlemdir ve güzel gibi görünen ama insan için zararlı pek çok kötülükler doludur. Bu yüzden “ehl-i dünyâ” diye adlandırılan dünyâyâ bağlı kimselerin âhirette büyük zararda olduğu sıkça belirtilir. Dünyâ tasavvufî anlayışta hakir görülen hayâlî bir âlemdir. Dünyâ hayatının çok kısa olduğu unutulmamalıdır. Özellikle şehvet gibi dünyâ lezzetlerinden kaçmak gerek. “Hubb-ı dünyâ” terkibiyle ifade edilen dünyâ sevgisi ve dünyâyâ bağlılık insan için büyük bir hüsrandır. Dünyâyı terk etmenin yolu, Hakikat ilmüne vâkıf olanların yardımına başvurmaktadır:

Terk-i dünyânıñ uşûlu ey beşer / Ne tarîk ile olur derseni eger
‘Ârif-i billâh olanlar dâmenin / Tutma lâzımdır gezüb pîrâmenin (126.B.)

İnsan dünyâyı ciddiye alıp kendini ona kaptırmamalıdır. Dünyâ “tam’a”, hırs ve açgözlülük mekânıdır. “Ehl-i Hak”a gam deryâsıdır. Dünyâ sevgisi pek çok kötülüğün sebebidir. Dünyâyâ bel bağlayan ve onun geçici zevklerine meyl edenin gönlü ölür, kalbi kararır. Dünyâyâ yakın olan Allah’a uzak olur. Dünyâ ehline Şeytân arkadaş olur. Sâlik içinse dünyâ hayatı ayak bağıdır. Dünyâ görünüşte süslüdür, ama zehirli yılan benzer:

İ’timâd itme yalandır bu cihân / İçi âğûlu yilandır bu cihân
Zâhirin görsen de pür-nağş ü nigâr / Aldanub meyl itme kılma i’tibâr
Meyl iden dünyâyâ olur mürde-dil / Sırr-ı Hağ’dan bî-ħaber pejmürde dil

‘Âkıl olur mu cihânîñ mâ’ili / Öyle âgûlu yılanîñ mâ’ili
Her ne rütbe olsa naqşî âşikâr / Bâtınında zehri var câna kıyar (114.B.)

Hayırsız kadına ve “süslü gelin”e de benzetilen dünyânın insanı kandıran ikiyüzlü yapısına, “aşüfte”, “bin yıllık ucuz fahişe” gibi mümkün olan en ağır hakaretlerle dikkat çekilir. Eserde dünya, en çok yalancı yönüyle tanıtılır:

Bağma dünyânîñ yalan elvânına / Tımçturaqlı hâline ‘unvânına (117.B.)

2.3. Tarîk, Tarîkat, Ehl-i Tarîk

“Tarîk” yol mânâsına gelmekle birlikte tasavvufta bir amaca ulaşmak için oluşmuş bir sistemdir. Tarîk ifadesi bazen yalnızca yol anlamında kullanılırken, çoğu yerde tarîkat anlamında kullanılır. “Tarîk-i Hak”, “tarîk-i müstakîm”, “tarîk-i yâr”, “râh-ı hakîkat”, “râh-ı Hudâ”, diye ifade olunan kavramların hepsi Allah yolu anlamına gelmektedir. Tarîk-i Hak, aynı zamanda tarîk-i şer’dir:

İtme nâ-meşrû‘a meyl ü kurbiyet / Her tarîkde cânib-i şer‘i gözet
Her kimiñ kim şer‘ile olmaz işi / İktidâya şaliğ olmaz ol kişi (278.B.)

Şâir, şerîatsız tarîkat olamayacağını belirterek İslam inancına uygun bir tarîkat anlayışına sahip olduğunu gösterir ve böylece bâtil tarîkatlara da müsamahası olmadığını ifade etmiş olur:

Kim şerî‘at yolunu koyub gider / Câdde-i minhâc-ı şer‘i terk ider
İşte o râh-ı dâlâletde gider / Mağz cehlinden başâletde gider (785.B.)

...

Tut şerî‘at yolun öñde ey püser / Yolcusun terk et hevâñi serteser
Şer‘a eyle iktidâ var toğru git / Arqaya tarh itme şer‘i zâlim it (890.B.)

İslâm Peygamberi’nin sünnetini devam ettirme amacı güden “tarîk” (daha yaygın ismiyle “tarîkat”) Allah’a muhabbet ve sadakat yoluyla bağlanma vasıtasıdır. Tarîkat,

aslında aşk yoludur. Menzili uzak olan bu yolun başlıca yöntemi dünyâdan ve onun zevklerinden vazgeçmek ve nefsin isteklerine boyun eğmemekle mümkündür:

Sen tarîk-i Haqq'a sâlikseñ eger / Terk tut kendü hevânî serteser (890.B.)

“Ehl-i tarîk” ile birlikte kullanılan kavramlardan bazısı da “sülûk”, “sâlik”, “ehl-i sülûk”, “ehl-i dil”, “ehl-i câh”, “ehl-i tecrîd”, “ehl-i yemîn”dir.

2.4. Mâsivâ

Allah'tan başka her şey anlamına gelen “mâsivâ” kavramı insanı Yaratan'dan uzaklaştıran her şey için kullanılır. Allah'ın yoluna ulaşmak için dünyevî olan her şeyden uzaklaşmak gerekir. “Bir lokma, bir hırka” anlayışını düstûr edinip dünyâ nimetlerine heveslenmemek gerekir:

Al omuzuñ üzre bir yükden 'aba / Er iseñ geç mâsivâdan ey baba
Ber-murâd olmağ dilerseñ turma hiç / Nâ-murâdlık kâsesinden şerbet iç (151.B.)

“Mâsivallah” olarak da ifade edilen “mâsivâ” insanın kalbini kirletir, nefsini güçlendirip rûhunu zayıflatır. Hırsla kendine bağlanılan “mâsivâ” insanı rezil eder ve Allah da o kişiden uzaklaşır. Bu yüzden kalbi mâsivâdan temizlemek gerekir:

Mâsivâdan kalbiñi eyle temîz / Olasîñ tâ dergeh-i Haqq'a 'azîz (184.B.)

“Mâsivâ”ya güvenmemek gerekir. Zirâ sonunda insanı hüsrana sürükler. Kalbi “mâsivâ”dan arındırmanın en kolay yolu sürekli zikirdir. Allah'tan çekinip korkmak da bir yoldur. Allah'tan başka şeylerle uğraşan kalpte marifete yer kalmaz. “Mâsivâ”dan arınmamış bir kalp asla temiz olamaz, hasta ve dertlidir. “Mâsivâ”yı gönlünden atabilen kişi geçim sıkıntısı yaşamaz. “mâsivâ”yı terk edip fakirlikten onur duymazsa kişi, ehl-i Hakk'a dost, akraba olamaz. Cânân ile sohbet de dünyevi zevkleri kalpten atmayı sağlar. Buradaki cânândan kasıt, ârif-i billah, evliyâ, mürşid, ehl-i Hak'tır:

Lezzet-i dünyâyı terk itmek gerek / Cüz'î küllî şehvete meyl itmemek

Terk-i dünyânın uşûlu ey beşer / Ne tarîk ile olur derseñ eger
‘Ârif-i billâh olanlar dâmenin / Tutma lâzımdır gezüb pîrâmenin
Öğretir anlar saña hoş hâlle / Terk-i lezzâtı şafâ-yı bâlle
Çalmaz aşlâ hâtırında mâsivâ / Lem‘a-pâş olur tecellî-i Hudâ (126.B)

Mâsivâ ile birlikte kavramlardan biri de eş anlamda olan “ta’alluk”tur ve dünyevi şeylere ilgi anlamına gelir. Gerçek İslâm’ı bulmak ve hakîkî Müslüman olmak için “mâsivâ”dan kopmak gerekir. Eserde sıkça tavsiye edilen dünyadan kopmak, münzevi olmak değil, yalnızca dünyevî lezzetlere kendini kaptırmamak olarak algılanır.

2.5. Sâlik, Mürşid

Sâlik, kendi kendine Allah’a yakınlaşmanın yolunu bulamaz. Bu yüzden bir mürşide ihtiyacı vardır. Bir mürşide bağlanarak mürid olur ve onu rehber edinerek “sülûk”a, yani manevi mertebelerde ilerleme yolunu öğrenir. Bu yolda varılacak yer uzak, yük ağır, yol uzundur. Mürşid, müridinin yükünü hafifletir. Allah yolunda kâmil bir mürşidin rehberliği şarttır. “Sâlik-i râh-ı hakikat” Cennet-i A’lâya sahip olurlar ve cennetin en kıymetli insanları sayılırlar. “Râh-ı hakikat”i bulmak içinse bir mürşide tâbi olmak elzemdir. “Sâlik” dünyâyâ ehemmiyet vermez; dünyâ onun için ayak bağıdır. Mürşidine hizmet eden sâlik hem Allah’ın indinde, hem de insanlar nezdinde muteber bir insandır:

Çünkü kâmil mürşide hıdmet hemân / Haqq’a hıdmetdir efendi bî-gümân
Haqq’a hıdmet idene ey gâfilûn / Hıdmete me’mûrdur dünyâ bütün (585.B)

“Mürşid” ile birlikte “pîr” ve “insân-ı kâmil” lafzı da sıkça kullanılır. “Ârif-i billah” terkibi de aynı mânâda kullanılır. Bir beyitte de kılavuz anlamına gelen “bedraka” kelimesi mürşid yerine kullanılır. Şâir kâmil insanlar anlamında kullandığı “kümmelî” ismiyle de mürşidleri kasteder:

Vâcib oldur sâlikâna dâ’imâ / Kümmelînden ideler himmet recâ (776.B)

2.6. Nefs

Nefs, dünyâya imtihan için gönderilmiş insana ayak bağıdır. Rûhun karşısındaki olumsuz güçtür. “Arzû-yı nefis”, “hevâ-yı nefis”, “iştihâ-yı nefis” olarak ifadesini bulan nefsin istekleri insanı asıl yapması gereken ödevlerinden uzaklaştırır. Şeytân’la işbirliği halinde olan nefis, sâlikin yolunda en büyük engeldir. Kendisinden kurtulunması zor olan “nefs-i emmâre” yol kesen harâmîlere benzetilir; insan için sürekli tuzaklar kurar:

Nefs-i emmâreñ yoluñ urmağdadır / Bir kuyuya atmağı kurmağdadır
Sen sen ol hiç olma tabi‘ nefsiñe / Nîk ü bed bil-cümle râci‘ nefsiñe
Fânî dünyâyı unuttur cânîña / İyilik et rahmet oğutdur cânîña (130.B)

Nefsin zorlayıcılığından kurtulmak oruç tutmak, Allah’ı zikir ve O’na şükretmekle mümkündür. Dâima riyâzet halinde, kanaatkâr olmak tavsiye edilir. Nefsin en büyük illeti şehvettir. Nefsin istekleri rûha eziyet etmektedir. Nefsine söz geçiren insan pehlivâna benzetilir; nefsinin peşinde giden ise şaşkın, aptal ve cahildir, cehennemde kendisine ateş hazırlar.

Tasavvuf inancına göre insanda iki rûh vardır: Biri zevkleri zikir, ibâdet, danışmanı da melekler olan “rûh-i sultânî”, diğeri ise zevkleri dünyevî lezzetler, danışmanı da şeytân olan “rûh-i hayvânî”dir. İnsanların hayvanlardan farkı “rûh-i sultânî”ye mâlik olmasıdır. “Nefs-i hayvânî” olarak da nitelendirilen “nefs-i emmâre” erbâbı hayvanlara benzetilir, hatta hayvandan da aşağı kabul edilir. Çünkü o kimsenin “rûh-i sultânî”si nefsin emrindedir. Tasavvuf inancına göre insanın nefsini öldürmesi mümkün değildir. Zaten bu sâlikten, müriden beklenen davranış değildir. Nefsi öldürmek değil, terbiye etmek esastır:

Mağşad öldürmek değil nefsi bütün / İtmedir ancak riyâzetle zebûn
Vârid olmuşdur eşerde âşikâr / Nefsiñiñ ey kimse sende haqqı var (136.B)

Peygamberimizin “Ölmeden önce ölünüz!” emri de tasavvufta nefsi terbiye etmekle mümkün bir yoldur. Şâir,

Hâkile yeksân olmazdan peşîn / Hâkile yeksân olub ol nâzenîn (317.B)

beyitinde bu hadise işaret ederek nefsin köreltilmesi gereğine vurgu yapar.

“Nefs” kavramı eserde en çok üzerinde durulan kavramlardan biridir. Her vesileyle nefsin aşağılandığını ve insanın ondan kendisini koruması gerektiği belirtilir.

2.7. Vahdet

“Vahdet” kavramı birlik anlamında olup Allah’a yakın olmak mânâsında kullanılır:

Dâ’imâ hem-cins ile şöhetde ol / Olmaz iseñ gûşe-i vahdetde ol (357.B)

Çokluk ifade eden “kesret” kavramıyla da birlikte anıldığı olur. İnsanın gönlünde bir tek Allah aşkı olması gerektiği vurgulanır. Dünyâ sevgisi ile Allah sevgisi bir kalpte barınmaz. “Hâne-i vahdet”de Mevlâya ulaşabilmek için cân kaydından âzâde olmak gerekir. Kendi nefsinin yok sayıp yalnızca Yaratıcıya yönelmek gerekir:

Çurtulur cân kayddan âzâd olur / Vâridâtîñ cümle berbâd olur

Ol bisâtinla erersin bî-gümân / Hâne-i vahdetde Mevlâ’ya hemân (769.B)

2.8. Fenâ, Bekâ

Hakk’ın varlığında yok olmak anlamına gelen “fenâ” kavramı aynı zamanda geçici bir konak olan dünyâyı ifade eder. “Fenâ” makâmı mânevî ölümdür. Ebedî âlemi ifade eden “bekâ” kavramı ise Allah’ın varlığında ölümsüzlüğe ulaşmaktır ve “Bekâ” bereket anlamına gelen “yümn” kelimesiyle birlikte de anılır:

Dildeki eşkâma virirler şifâ / Kâlbde hâşıl olur zevk ü şafâ

Ol sebebdan ‘ömrde yümn ü beğâ / Hiss ider gûyâ bulur nûş u nemâ (412.B)

Şâir “bekâ” kavramını hem dünyâda ölümsüz bir “nâm u nişân”, hem de âhirette “devlet-i sermed” sahibi olmak anlamında kullanır. Adalet ve iyilikle hüküm süren insan, kıyâmete kadar iyi anılmak sûretiyle yeryüzünde ölümsüzlüğe, “bekâ”ya kavuşmuş olur; âhirette de ebedî devlet bulur. Dünyâyâ bel bağlayan insan “bekâ”ya ulaşamaz. “Bâkî” olmanın sırrı kendini yok bilmek, yâni “fenâ”yı idrak etmekle mümkündür. Kişi nefesine kapılıp kibirlenmez, Allah’ın varlığı yanında kendini yokluk mertebesinde, yâni “fenâ”da görür ve bilirse “bekâ”ya ulaşabilir. Bunu başaramayan insan “bahr-i fenâ”ya düşer. Kendini yok sayacak derecede mütevazı olabilen insan için “bekâ” yolu açıktır. “Külfet” kavramıyla ifade olunan merâsimi, şaşaayı terk eden takva ehline “dâr-ı bekâ” vaad olunmuştur:

Külfete dûş olma zînet isteme / Râhatı terk eyle râhat isteme

Kayddan âzâde ol dervîş iseñ / Külfeti ço ‘âkıbet-endîş iseñ

Külfeti terk itdiğinden etkıyâ / Va‘d olundu anlara dâr-ı beğâ

Bâ-huşûş eşvâba külfet eyleme / Zib ü ârâyîşle ülfet eyleme

‘Âlem-i fânide zevk ü râhatı / Terket isterseñ na‘îm cenneti (154.B)

Ehl-i irfân olan kişi kâmil insan olabilir; kâmil insan olmadan da “bâkî” olmak mümkün değildir:

Rûtbe-i ‘ayn-ı fenâda nâ-gehân / Görür ol kendü beğâsın bî-gümân

Her kim ister hâşılı Hâk’la beğâ / Nefsi istihlâk idüb eyler fenâ

Ma‘nevî mevte denür ya‘ni fenâ / Bâkiye olan hayâta hem beğâ (554.B)

2.9. Tecrîd

“Tecrîd” dünya ve dünyanın nimetlerinden (özellikle şehvetten) vazgeçip şeriate sarılarak nefsi tarîkat terbiyesiyle temizlemek ve bu vesileyle maksada ulaşmaktır. Şâir, “tecrîd”in “terk-i davâ” olduğunu, sâlikin Allah’tan başka hiçbir şeyi görmemesi anlamına

geldiğini belirtir. “Ehl-i tecrîd” Zât-ı Hak’dan başka hiçbir şeyi yâd etmez ve böylece Allah tarafından daha çetin bir imtihana tâbi tutulmaya hak kazanır:

Çek çıkar tenden libâs-ı fâhîri / Şevb-i Hakkânî giyersin âhîri
Evveli dervîşliğin taqlîddir / Âhîri her kayddan tecrîddir (770.B)

Tecrîd hırkası anlamına kullanılan “hırka-i peşmîne”yi tercih eden, âhirette cennet elbisesi “hulle-i sündüs”le ödüllendirilir. “Hırka-i peşmîne”yi giymeden önce kalpten kibri atmak gerekir.

2.10. Mihnet, Sıklet

Tasavvufta mânevi mertebeleri tırmanmak için çekilen sıkıntı anlamında kullanılan “mihnet” eserde üzerinde çokça durulan kavramlardan biridir. Dünya hayatı inananlar için sıkıntı dolu bir imtihan dünyasıdır. Belâ ve mihnet, sâlik için bir nimettir. Çünkü dünyada çektiği çileler müminin Hak katında mertebesini yükseltir. Ehl-i Hak, fakirliğin sıkıntısını zenginliğin rahatlığına tercih eder. Çünkü nefsin rahatlığı, gönül için sıkıntı kaynağıdır:

Lâyık olmaz istemek Hakk’dan ğinâ / Mü’mine olur ğinâ derd ü ‘anâ
Ehl-i Hakk zenginliği itmez taleb / Havf ider kim olmaya renc u ta‘ab
Bâr-ı mihnetdir dile zîrâ ğinâ / Belki ma‘nîde olur ‘ayn-ı ‘anâ
Mü’min-i kâmil bulur Hakk’la huzûr / Olmak ister gayriden dünyâda dûr
Fakr ile fahr itdi çün sulţân-ı dîn / Lâ-cerem o yolda olur ‘ârifin (660.B)

Şâir, kötü gün dostlarının kıymetine vurgu yapar. İnsana “yâr-ı mihnet” olanlardan fayda vardır. Mânevî sıkıntı anlamına gelen “sıklet” kavramının yerine de kullanılan “mihnet”e sabr etmek âriflerin kârıdır. Allah’a âşık kimseler dert ve belâyı zevk edinirler. Belâyâ rızâ, sabr hatta şükür gerekir:

Dâ’imâ ‘arz eyle rû-yı inbisât / Vaqt-i mihnetde dahî göster neşât
İtme mihnetde tecelliñe ‘itâb / Bulasın tâ bî-hesâb ecr ü şevâb (754.B)

2.11. Himmet

“Himmet” yardım, medet istemektir; Allah’ın indinde makbul kimselerin ruhânî âlemde rûh vâsıtası bir insana mânevî yardımda bulunmasıdır. Sâlik, ârif-i billah’tan, kâmil insandan, mürşidden himmet umar. “Himmet” ile “sa’y” kavramının birlikte anıldığı olur. “Sa’y” sâlikin “himmet”i hak etmek için çalışması, çabalamasıdır. “Himmet-i kutsiye”, “ulüvv-i himmet” gibi terkiplerle de ifade edilen himmet, tasavvufta mürşid-mürid ilişkisinin naz makâmıdır. Sâlik için himmetsiz bir iş yapmak neredeyse mümkün değildir.

Eserde şâir himmetin önemine sıklıkla vurgu yapar:

Ol kelâmından dem-â-dem müstefid / Himmet-i kudsiyyesin eyle ümîd

Vâcib oldur sâlikâna dâ’imâ / Kümmelînden ideler himmet recâ (776.B)

2.12. Kerâmet

“Kerâmet”, Allah’ın velâyet mertebesine yükselen kullarına bağışladığı olağandışı işler yapabilme kabiliyetidir. Fakat kerâmet sahibi kimse, onunla meşgul olmaz ve övünmez. Evliyâ için kerâmet göstermek utanç verici bir şeydir. Şâir bir bendde kerâmet gösterme merakının kibirden ileri geldiğini belirtir:

Kendüñi gayriden ekber tutma tâ / Filhâkîka olasıñ ehl-i ‘abâ

Şeyhlik da‘vâsına düşme şaşın / Halka izhâr-ı kerâmetden kaçın (152.B)

Eserde, “kerâmet” kavramı genel olarak Allah’ın insanoğluna bahsettiği her şeyi kapsayan anlamda kullanılır:

Evvelâ sözde olan şıdık-i lisân / Bir kerâmetdir kula Hâk’dan inân (532.B)

2.13. Hikmet

“Hikmet” kavramı en genel anlamda amel ve bilgi bütünleşmesinden meydana gelen ilim şeklinde açıklanabilir. “Sır, herkesin bilmediği gizli sebep, kâinattaki ve yaradılıştaki İlâhî gaye anlamı da vardır.” Allah’a itaat, fıkıh ve sâlih amel ve Allah’ın yarattıklarında tefekkür anlamı da vardır.

‘Ârife lâzım tefekkür eylemek / Kudret-i Allah’ı tezkir eylemek

Hikmet-i Bârî’ye olmağ âşinâ / Rûh u kalbi ola tâ kim rûşenâ (714.B)

Eserde, Allah’ın irade buyurduğu her şeyde bir hikmet olduğu ve insanoğlunun bunu kavrayamayacağı fikri üzerinde çokça durulur. “İlm”, “hikmet” ve “irfan” kavramlarının birlikte kullanıldığını görürüz. “Ehl-i ilm ü hikmet” olanların nasihatlerini dinlemek insan için elzendir; onlardan hikmet ve âdâb öğrenmek gerekir. Ayrıca çok sıkıntı çekmek “hikmet”e yorulmalıdır. “Hikmet” zahmetsiz elde edilebilecek bir şey değildir:

Her ne vârid olsa Hak’dan kıl kabûl / İmtihâna şâbir ol olma melûl

Hikmete haml et kemâl-i mihneti / İtme şekvâ çek belâ vü şiddeti (755.B)

2.14. Marifet

En bilinen şekliyle hüner mânâsında kullanılan “marifet” kavramı, tasavvufta keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgidir. Sûfî tecrübenin ürünüdür. Ona çalışmaktan çok Allah’ın lütfuyla ulaşılır. İlim okumak, görmek ve dinlemekle, marifetse tefekkür sonucu ulaşılan bilgidir. İlimin yeri beyin, marifetin ise kalp ve rûh olduğu belirtilir. Bu yüzden marifet, ilimden üstün tutulur. “Marifet” herkese hitap eden değil, seçkinlere (havâs) hitâp eden bir bilgi türü olarak algılanır. Şâire göre “marifet” sâhibi olmak, Hak’da fânî olmakla mümkündür ve bu da herkese nasip olmaz. “Marifet”e ulaşan insan seçkin kul olur:

Her kime Haḫ ma‘rifet iḥsân ider / Ğayr için yoḫdur anîñ ḳalbinde yer (559.B)

Ârif olmak isteyen insan “marifet” tahsil etmelidir. Bu tahsilin başlıca yolları tefekkür, zikir ve nefisle mücadeledir. Marifete ulaşamayan sâlik, “maksûd”una ulaşamaz:

Ma‘rifet her kimde ḫâşıl olmadı / Hiç maḫşûduna vâşıl olmadı (553.B)

İnsanın yaratılış sebebidir “marifet”:

Ma‘rifetdir aşl ḫilḳatden murâd / Anîñ için ḫalḳ olunmuşdur ‘ibâd (553.B)

2.15. Zühd, Takvâ

İnsanın nefsânî zevklerden kendisini çekerek zikre yönelmesi anlamına gelen “zühd” ile dinin yasakladığı ve uygun görmediği şeylerden korku derecesinde kaçınmak demek olan “takvâ” kavramları sıklıkla birlikte anılır. Ehlullah, “zühd” ve “takvâ” sahibidir. Ehl-i sülûk için “takvâ”dan daha iyi bir elbise yoktur:

Aṭlas ü dîbâları nisvâna ḳo / Sen ḫuzûr-ı ḳalble Ḳur’ân oḳu

Olamaz taḳvâdan â‘lâ bir libâs / Aṭlas-ı çerḫi añâ itme ḳıyâs (149.B)

“Zühd” ve “takvâ” insanın nefisle mücadelesinde çok güçlü silahlarıdır. Dünyada “zühd” ve “takvâ” sahibi olanlara âhirette Allah’ın büyük ikramı vardır, çünkü kâmil imâna ulaşmayı sağlarlar. “Zühd” ve “takvâ” ile yaşayan insanın yüzü güzelleşir. İnsana “ehl-i takvâ” ile sohbet yakışır. “Zühd” ve “takvâ”sı olmayan kişinin muhabbetinden emin olunamaz, sözüne itibar edilmez. Takvânın ileri derecesi olan “vera” kavramı da bazı beyitlerde kullanılmış ve “ehl-i vera” övülmüştür.

2.16. Tevekkül, Kanâ'at

Allah'tan maddî, mânevî zenginlik isteyen bunu ancak “kanâ'at”te bulur. Peygamberimizin “Kanâ'at bitmez, tükenmez bir hazinedir” sözüne atıfta bulunan şâir sıkça “kanâ'at” ve “tevekkül” sahibi olmanın önemine değinir. İnsanoğlu dünyaya rağbet edip hırslanmamalı, kanâ'at ehli olmalıdır. Kanâ'at sahibi olmayan kimse zengin de olsa bir değeri yoktur. Çünkü aslında dünya malının çokluğu insanı zengin etmez:

Her kime olmaz kanâ'atden nişân / Yâ kaçan zengîn ider mâl-ı cihân
Anı dünyâ mâlî zengîn idemez / Tarz u eţvârını rengîn idemez (451.B)

Allah'a “tevekkül” ile bağlananlar sıkıntı çekmezler, çünkü dünya sıkıntısı onlar için dert değil, bilakis zevktir. Fakirlik dervişin övücüdür:

Gerçi dünyâda mu'aşşhardır hakîr / Lîk 'uqbâda muşaddemdir fakîr (57.B)

Hakk'a “tevekkül” edenler, mutlaka gâliptirler. Bâkî hayat arzu edenler dünyada “köhne hırka” isterler; hallerinden kimseye bahsetmez, şikâyet etmezler. Onlar için fakirlik “ayn-ı safâ”dır. “Kanâ'at” sahibi fakirler, “şah-râh-ı Hak”a sâlik, “cennet-i a'lâ”ya mâlik olurlar. Gerçek “ehl-i fakr” olan kendini tok hissedecek kadar “kanâ'at” sahibidir.

2.17. Zâhir, Bâtın

“Görünen, dış yüz” anlamına gelen “zâhir” ile “gizli, iç yüz” anlamına gelen “bâtın”, tasavvuf öğretisinin temel unsurlarındandır. Mânâ olarak birbirinin zıttı olan bu iki kavram, İslam tasavvufuna göre birbirini tamamlayıcı kavramlardır. Tasavvuf büyükleri “zâhir” ve “bâtın”ın birbirinden ayrılamayacağını belirtirler. Tasavvufu oluşturan şerîat ve tarîkat birliği “zâhir” ve “bâtın”ın birbirinden ayrılmaz bütünlüğünü kanıtlar. “Ehl-i zâhir” şerîati gözetir, “ehl-i bâtın” ise tarîkati. “Zâhir” sâliki cennete

götürür, “bâtın” ise Allah’a. “Zâhir”, “bâtın”a geçiş için bir araçtır. Bâtınında rızkından endişe eden, zâhirde darlık çeker. Sâlik için daha önemli olanı “bâtın”dır.

Kenz-i Nesâyih’te de sıkça birlikte anılan bu iki kavramdan “zâhir”, “ortaya çıkmak, görünmek” anlamına da gelir ama daha çok iç yüzünün bilinmediği, aldatıcı nefsi ve dünyevî unsurları tanımlamak için kullanılır. “Zînet-i zâhir”, “libâs-ı zâhir”, “sûret-i zîbâ” insanı aldatan dünyevî güzelliklerdir. Bazı mısralarda “zâhir” ve “zâhiren yerine”, “sûret” ve “sûretâ”, kelimelerinin de kullanıldığını görürüz. Hal, gidiş anlamına gelen “sûret” kelimesi de “bâtın” yerine kullanılır:

İtmez Allah zâhire hiç iltifât / Bâtına eyler nazâr ol pâk zât (237.B)

...

Şûrete bakmaz Hudâ-yı Zü’lcelâl / Sûrete eyler nazâr ey ehl-i hâl (91.B)

Şâire göre Allah “zâhir”e değil, “bâtın”a nazar eder. Kendini bilgili zanneden “zâhirî ehl-i ulûm”, “bâtın”dan habersiz olduğu için câhildir. Kâmil imâna ulaşmak için kul, zâhiren de bâtınen de mâsivâyı terk etmelidir.

2.18. Zâhid, Âşık

Birkaç beyitte “sûfi” ve “monla” kavramıyla da anılan “zâhid”, zühd ile meşgul olan dindar insan demektir. Şerîate uymayı emir telakki eden tasavvufî anlayışta makbul ve müteber kimseler zühde bağlı olanlardır. Divan edebiyatında ise çok yaygın kullanımıyla “âşık” a bir tezat unsurudur. “Zâhid” zâhiren imanın temsilcisi sayılır. Şekle, harekete bağlıdır. Kalbi ve rûhu hamdır. Çok dindar görünür ama dünyây a sıkı sıkıya bağlıdır. “Zâhid” e ilâhi aşktan, yârdan bahsedilmez. “Âşık” ın tek derdi sevgilisi Allah’ a ulaşmaktır. “Zâhid” ise cenneti ve nimetlerini düşünür:

Zâhide dîdârdan bahş eyleme / Vech-i pâk-i yârdan bahş eyleme

Cennetiñ aç ekl ü şürbünden sözi / Kapalıdır kalbiniñ zîrâ gözi (355.B)

“Âşık” kavramı ise Allah’ a gönülden bağlı insanı ifade eder. Nâilî Salih’ e göre “âşık” dünya nimetlerine zerre kıymet vermeyen, gönlü Allah aşkı (Hubb-ı yâr) ile dolu

kimsedir. Nefsine uymaz, alçak gönüllüdür. Kanâ'at ve tevekkül sahibidir. “Âşık”, yaratıcının “nâr”ını da, “nûr”unu da severek O’na gidendir. “Âşık” her şeyden vazgeçer, gözü dünyayı görmez, “Hak’kın bendesi” olur. Allah’ı sevdiği için O’nun sevgili kullarına (şeyh, mürşid, pîr) hizmet etmekten şeref duyar.

Eser, tasavvufî anlayışla kaleme alınmış bir nasihat kitabı olduğu için “âşık” ve “zâhid”in alışıldık mücadelesine rastlanmaz. “Zâhid”in yalnızca gönülden sevme lütfuna erememiş olmasına dikkat çekilmiştir. “Zühd”e bağlı kalmak gereği sıkça vurgulandığı için, yanlış bir öğüt vermemek endişesiyle klasik “zâhid” tipine fazla yüklenilmemiş, daha çok “âşık”ın meziyetlerinden bahsedilmiştir.

2.19. Gayb

“Gayb” duyu organları ile veya hesap ile tecrübe ile anlaşılmayan, gizli olan, görünmeyen şey demektir. Ragip el-İsfahânî, Müfredât isimli eserinde, gaybı “gözle görülemeyen, duyularla idrak edilemeyen, insan bilgisinin dışında olan” şeklinde tarif eder. Muhammed Hamdi Yazır ise, “Bizce gayb, görülemeyen değil, görülmeyen demektir. Biz delilsiz olan gayba değil, delili olan gayb-ı mâkule iman ediyoruz” şeklinde açıklar.¹⁵

Gayb mutlak ve izâfî olmak üzere iki türdür. Allah’tan başka kimsenin bilgi sahibi olmadığı hususlar *mutlak gayb*; Allah’ın nebî, velî gibi şahsiyetlere haber vermesiyle bilgi sahibi olunan *izâfî gayb*dir.¹⁶

“Gayb”ı bilmek Allah’a mahsûstur, ancak O’nun istediği kâmil insan, O’nun izin verdiği ölçüde “gayb”ın sırlarına vâkıf olabilir. Bu Kur’an’da bazı âyetlerde açıkça ortaya konmuştur.¹⁷ “Âlem-i gayb”, “sırr-ı Hak”, “sırr-ı hakikat”, “sırr-ı kazâ”, “sırr-ı ezel”, “sırr-ı kutsî”, “sırr-ı ilm ü hikmet” gibi terkiplerle de tanımlanan “gayb”, imanla doğrudan ilgili bir kavramdır. Kur’an-ı Kerim takva sahibi müminlerden bahsederken onların en büyük özelliği olarak “gayba imanlarını” gösterir.¹⁸ Şâir için de “gayb” kavramı kâmil olan insanın ulaşabileceği bir mertebededir.

¹⁵ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili (Yeni Meallı Türkçe Tefsir)*, DİB. Yay., İstanbul 1935, c. 1, s. 174.

¹⁶ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1979, c. 3, s. 291.

¹⁷ “Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez” (En’âm Sûresi, 59. âyet); “Gaybı bilen O’dur. Gizli bilgisini kimseye göstermez, ancak razı olduğu resûle gösterir.” (Cin Sûresi, 26.-27. âyet).

¹⁸ “Onlar (o muttakiler) gayba iman ederler.” (Bakara Sûresi, 3. âyet)

Nâilî Sâlih Efendi'nin *Pendnâme* şerhinde “gayb” mükemmelleştikçe ulaşılan bir sırlar âlemidir. Başkalarının ayıbını değil, kendi ayıbını gören insan “keşf-i esrâr” etmeye kuvvet bulur. Dervişlerle ahbab olan, “esrâr-ı Hak”ka âşinâ olur:

Kim ki şâlihlerle olur hem-nefes / Şoḥbet eyler dâ'imâ anlarla pes
Dergeh-i ḥâş-ı ḥarîm-i Ḥaḳ'da o / Maḥrem-i esrâr olur bî güft ü gû (782.B)

Şeriâte uymayan insanın “gayb”a vâkîf olması mümkün değildir. Sâlihlerle birlikte olan, onlarla sohbette bulunan kişi “mahrem-i esrâr” olup sırlara vâkîf olur. Geveze olmayan, sır tutan akıllı kimselere Hakk'ın sırları açılır:

'Aḳl-ı kâmil şâhibi epsem olur / 'Âlemiñ esrârına maḥrem olur (76.B)

2.20. Berzah

“Berzah” *set, engel, iki şey* arasındaki perde anlamına gelir. Tasavvuftaki mânâsıyla “ölümden sonra ruhların kıyâmete kadar kalacakları âlem, ya da kabir hayatı”dır. Dünya ile âhiretten ayrı bir âlemdir, “Âlem-i Berzah” olarak anılır. İnsanlar dünyadaki yaşayışlarına göre rahatlık derecesi değişen “Berzah”ın dört tabakasından birinde bekleyeceklerdir.¹⁹ Şâir, “Berzah”ın günahkâr insanlar için korkulacak bir yer olduğunu belirtir ve *tehlike, korku* anlamına gelen “hatar” kavramıyla birlikte kullanır.

Şâir bir beyitte de, bazı kaynaklarca zayıf olduğu belirtilen “*İkindiden sonra, uyuyup da aklını kaybeden kimse, yalnız kendini kınasın*” hadîsine işaret ederek ikinci vakti uyumanın yanlış olduğunu ifade eder. Bu beyitte ışık ve gölge anlamına gelen “zav” ve “zıll” arası, yani ikinci vakti “Berzah”a benzetilir:

Žav' ile zıll bir berzahıdır ol maḥal / Eksik olmaz anda şeyṭândan ḥalel (721.B)

¹⁹ Şâmil İslâm Ansiklopedisi, Şâmil Yay., İstanbul 2000, c.1, s. 298.

2.21. Çeşitli Tasavvufi Kavramlar

2.21.1. Râfizîlik

Nâilî Sâlih Efendi, daha önce Şîliğin bir kolu olan ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in halifeliğini reddeden "Râfizîlik" koluna mensupken Şeyh Zeyneddîn'i tanımış ve ona "vâsıl" olmuş, yani büyük ihtimal ile kendisine intisab etmiştir:

Şeyh-i Zeyneddîn'e vâsıl olmadan / Hâliyâ kurtulmamışdım rafzdan (552.B)

beytinde geçen "rafz" (reddetme) tabirinden kasıt "Râfizîlik"tir. Râfizîlik, Zeyniyye tarîkatinden halifelik konusunda ayrı düşenlere "reddedenler" anlamında Şeyh Zeyneddîn Hâfî'nin koyduğu bir isimdir.

2.21.2. Ayn'ül-Cem

Bir tür âyin. Bektâşi ve Mevlevîlerde postnişîn ve dervişlerinin âyin sırasında kol açmadan semâ etmeleridir. Diğer bir adı da "Hazret'ül Cem"dir. Bu makam teslim olanların, yani müsahiblik makamıdır. Bu makam halkı zâhir ile, Hak'kı da bâtın ile müşahade (Allah âlemini görme) etmektir. Bu makamda Allah her şeye ayna olmuştur. Eserde,

Zât-ı Hağ'da mahv ü müstehlik olur / Ya'ni 'ayn'ül-cem' rütbesin bulur (561.B)

beytinde geçen "Ayn'ül-Cem" kavramı insanın, Allah'ın kendisinde tam tecelli ettiği tek varlık ve bütün insanlığın da bir varlık olduğunun temsilinden ibarettir. Kesretten vahdetedir.

2.22. Mutasavvıf ve Müçtehidler

2.22.1. İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe (699-767)

Tam adı Ebû Hanîfe En-Numan b. Sâbit'tir. Iraklı fıkıh ve kelâm bilgini, ehl-i sünnetin dört büyük imamından birincisidir. Hanefî mezhebinin kurucusudur. Ehl-i sünnet ve tasavvuf ehli için çok önemli bir mutasavvıf ve müçtehidir. Şâir, bir bendde İmâm-ı Âzâm Ebû Hanîfe'ye sevgisini ve saygısını belirtir:

Bû-Hanîfe şafvet-i kalb ile tâm / Ümmet-i merhûmeye oldu imâm

Ol sirâc-ı ümmetân-ı Muşafâ / Nûr-ı 'ilmiyle cihân buldu şafâ (36.B)

2.22.2. İmâm-ı Mâlik (711-795)

Adı Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Amir el-Asbahî'dir. Müçtehid İmâm-ı Mâlik Medine'de doğmuştur. Ehl-i sünnet mezhebinden biri olan Malikî mezhebinin kurucusudur. Hadis ve fıkıh alanında çok önemli bir yere sahip bir mezhep imamıdır. Peygambere muhabbeti ve sünnete bağlılığıyla meşhurdur. Sırf bu yüzden Hac dışında Medine'den dışarı çıkmadığı rivayet edilir. Şâir bir beyitte andığı İmâm-ı Mâlik'in zühd ile meşhûr olduğunu belirterek kendisini över:

Hem İmâm-ı Mâlik-i zi'l-ihtirâm / Zühd ile meşhûrdur beyne'l-emân (39.B)

2.22.3. İmâm-ı Şâfi (767-820)

Tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. İdris el-Şâfi'dir. Gazze'de doğmuş, Mısır'da vefat etmiştir. Dört büyük mezhepten biri olan Şâfi mezhebinin kurucusudur. Henüz on yaşında iken, İmam-ı Malik'in "Muvatta" adlı hadis kitabını, dokuz günde ezberlediği

söylenir. Dînî ve dünyevî ilimlerde büyük mesafe kat ederek itibar kazandı. Şâir, İmâm-ı Şâfi'ye olan saygı ve sevgisini şu mısralarla belirtir:

*Şâfi'î kim Mısr'da medfûndur / Nağd-i 'ilmiyle cihân meşhûndur
Pek büyük nihîrdir 'âlî-makâm / Yok kemâlinde nazîri bir imâm
İbn-i İdrîs imiş ol zât-ı bihîn / Cennet-i 'Adn eylesün Mevlâ yerin* (39.B)

2.22.4. Bağdat Kadısı Ebû Yûsuf (731-798)

İmâm-ı Âzâm Ebû Hanîfe'nin öğrencisi, fıkıhçı. Adı Yakub b. İbrahim Habib el-Kufî el-Ensârî'dir. Bağdat'ta kadılık yaptı. İlimde çok mesâfe kat etti. Ebû Hanîfe tarafından fetvâ makâmına layık bulundu. Ebû Hanîfe'nin koyduğu usûlü benimseyerek “mutlak müctehid” pâyesine ulaştı. Eserleri ile Hanefîlik mezhebinin sistemleşmesinde önemli rol oynadı. Ebû Hanîfe'nin görüş ve ictehadlarını kitapları ile tesbit ederek sonraki kuşaklara aktardığı için “Hanefî mezhebinin nâkili” olarak ün kazandı.

Şâir, Ebû Yûsuf'un sırlar ilmine vâkıf olduğunu belirtir. Her ilme istidadı olduğunu ifade ederek, Ebû Hanîfe gibi onun da müctehid olduğunu söyler ve dua eder:

*Ol mu'allâ zât-ı pâkiñ hem-demi / Vâkıf-ı esrâr-ı 'ilmî mahremi
Kağı-yi Bağdâd Ebû Yûsuf idi / 'İlminiñ âhkâmına vâkıf idi
Olduğün her 'ulûma müsta'id / Oldu âhir kendü gibi müctehid
Hem Muhammed'den ola râzî Hudâ / Ol daği olmuş idi şâhib aña
Nağd-i 'ilmi aħz için yek tahtada / Hıfz-ı Kur'ân eylemiş bir haftada* (38.B)

2.22.5. İmam-ı Muhammed (749-805)

Tam adı Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'dir. Bağdat kadılığı yapmıştır. Hanefî mezhebinin üç büyük müctehidinden biridir. Hanefîliğin sistemleşmesinde ve yayılmasında etkili olmuştur. Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Ebû Yûsuf'la birlikte kendisine Hanefî mezhebinin iki imamı anlamında “İmameyn” denir. Çağında yaygınlaşan sorunlara getirdiği çözümlerle itibar kazandı. İmam-ı Muhammed'in kültürü, Arap dilindeki

mahareti ve fıkhıdaki derinliği bütün açıklığıyla eserlerinde kendini gösterir. Nâilî, İmam-ı Muhammed'e duâ ederek sevgisini belli eder:

*Olduğün her 'ulûma müsta'id / Oldu âhir kendü gibi müctehid
Hem Muḥammed'den ola râzî Hudâ / Ol daḥi olmuş idi şâhib aña
Naḳd-i 'ilmi aḥz için yek tahtada / Hıfz-ı Kur'ân eylemiş bir haftada* (38.B)

2.22.6. İbrâhim Bin Edhem (? – 777)

Tam adı İbrâhim b. Ahmed b. Mansûr b. Yezîd b. Câbirü't-Temîmî'dir. İbrâhim Edhem diye bilinir. Babası Belh sultanlarındanır. M.S. 777 yılında vefat etmiştir. Tasavvuf erbâbının en büyüklerinden biri olarak kabul edilir. Gençliğinde tahta çıkmış fakat kısa süre sonra ilâhî bir ikazla bütün dünya kaygısından geçerek kendisini tasavvuf yoluna adanmış ve tahtını terk etmiştir. Rivâyete göre Belh'te hükümdar iken bir gün av sırasında bir ceylanın peşinden koşarken gâipten, “Yâ İbrâhim Edhem! Biz seni bunun için mi yarattık?” nidâsını duyunca kaftan ve tâcını bir çobana verip onun kepeniğini ve hırkasını almış, sarayı terk etmiş ve uzun süre mağaralarda kalıp riyazette bulunmuş. Başka bir rivâyete göre de, sarayın damında kaybettiği devesini arayan birinin verdiği, “Ey İbrâhim! Damda deve bulunmaz da, ya o kuş tüyü yataklarda Allah nasıl bulunur?” cevabından etkilenerek çöllere düşmüş. Bu tavırla kendisinden sonra gelen pek çok kişiye mühim bir örnek teşkil etmiş, pek az insanın yapabileceği fedâkârlıkları hakkında sayısız efsânenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Eserde, İbrâhim Edhem'in “mâsivâ”dan vazgeçiş örneği gösterilerek, “dergâh-ı Hak”ta izzet isteyenin dünyâdan elini eteğini çekmesi gerektiği vurgulanır:

*'İzzet-i dünyâyı terk eyle heme / Arkadaşlık et Birâhîm Edhem'e
'İzz ü câh erbâbı iseñ kıl ferâğ / Varlığı koy yokluğu eyle sürâğ* (183.B)

2.22.7. Bâyezid-i Bestâmî

Asıl adı Ebû Yezîd Tayfur b. İsâ b. Sürûşân'dır. İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistâm kasabasında doğmuştur. Vefat tarihi 848 yahut 874'tür. 113 üstaddan yararlanmış büyük bir velî olup Hanefî mezhebindedir. Bâyezid-i Bistâmî'yi Şiâ'ya yakın göstermek için uydurulan çeşitli rivayetler de mevcuttur. Bâyezid çeşitli tarikatların silsilelerinde bir kol başı olarak önemli bir yer tutar.

Bâyezid tasavvuf tarihinde *sekr*, *fena*, *melâmet*, *tevhid*, *marifet*, *muhabbet*, *mi'rac* ve *îsâr* gibi konulardaki sözleri ve şathiyeleriyle tanınır. O sâlikin kendinden geçip (sekr) benliğini yok ederek (fenâ) Hakk'a ermesi gerektiği düşüncesindedir. Kendisi Allah'a hitaben O'na nasıl erebileceğini sorduğunda, "Nefsini bırak da öyle gel" cevabını aldığını, bunun üzerine gömleğinden çıkan yılan gibi nefsinden ve benliğinden sıyrılıp çıktığını ifade etmiştir.

Nâilî Sâlih yalnızca bir yerde adını andığı Bâyezid-i Bestâmî gibi nefsin "makhûr" edilmeden "dergâh-ı Mevlâ"ya ulaşamayacağını söyler:

Nefs üzre koymayınca er kıdem / İtmeyince nefsi maḫhûr-i elem

Der-geh-i Mevlâya kınde yol bulur / Bâb-ı Hakk'a ol nasıl vâşıl olur

Bâyezîd'e erdi hâtiften nidâ / "Nefsini terk et de şoñra gel baña" (162.B)

2.22.8. Şeyh Zeyneddîn Hâfî (1356-1435)

Asıl ismi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali'dir. Büyük evliyâlardan ve Hanefî mezhebinin fıkıh âlimlerindedir. Horasan'da yaşamıştır. Halvetiyye yolunun kollarından olan Zeyniyye yolunun kurucusudur. Şeyh Zeyneddîn Hâfî, zâhirî ve bâtinî ilimlerde çok yüksek, ilim, irfân sâhibi bir insandı.

Şeyh-i Zeyneddîn'e vâsıl olmadan / Hâliyâ kurtulmamışdım rafzdan
Çün 'Alâeddîne erdim nâ-gehân / Oldu Hâkık'a ma'rifet bende 'ayân (552.B)

B. CEMİYET

1. ŞAHISLAR

1.1. Tarihi ve Efsanevi Şahsiyetler

1.1.1. Nûşirevân

İran'ın Sâsâniyân sülâlesinden adaleti ile ün salmış bir hükümdardır. 531-579 yılları arasında yaşamıştır. Lakâbı “Nûşirevân-ı Âdil”dir. “Kisrâ” adı ilk kez onu verilmiştir. Asıl adı “Hüsrev”dir. “Nûşirevân” kelimesinin Pehlevîce “ölmez ruhlu” anlamına gelen “Anuşek-Revân” tamlamasından geldiğine inanılmaktadır. Burhan-ı Katı'da yer aldığı üzere, Araplar bu hükümdara “Ebû Şirvân” derlermiş. Rivayete göre kırk dokuz senelik idaresinin ilk yıllarında çok gaddar ve zâlim olan Nûşirevân bir av sırasında baykuşların konuşmasını tercüme eden hikmetli veziri Büzürmihr'ten ibretlik bir ders aldıktan sonra, tamamen değişmiş, geri kalan saltanat hayatı boyunca kimseye zulüm etmemiş, adaleti ve doğruluğuyla meşhur olmuş. Nûşirevân'ın adaleti, yaptırdığı saraylar ve muhteşem kasırlar etrafında pek çok efsaneler uydurulmuş, bu efsaneler Divan şiirine zengin bir kaynak teşkil etmiştir. Bağdat yakınlarındaki Medâyin şehrinde yaptırdığı “Tâk-ı Kisrâ” ve “Eyvân-ı Kisrâ” adlı sarayla çok meşhur olmuştur. Muhteşem bir âbide olan “Tâk-ı Kisrâ”, Hz. Muhammed'in dünyaya geldiği gece çatlamış ve yıkılmıştır.

Divan edebiyatında “Nûşirevân” adaletin, onun yaptırdığı saraylar da güzelliğin, estetiğin sembolüdür. Eserde yalnız bir bendde anılan Nûşirevân'ın adil oluşu sebebiyle dünyada hak ettiği iyi şöhret örnek gösterilir:

‘Adl ü inşâf ile hüsn-i sîreti / Mülküne virir demâdem zîneti

‘Ömr-i şâni’ye daği mazhar olur / Âhiretde devlet-i sermed bulur

Başka devletdir beğâ-yı nâm ü şân / Söylenir mânende-i Nûşîrevân (101.B)

1.1.2. Rüstem

İran'ın ünlü kahramanı. “Rüstem-i Zâl”, “Rüstem-i Dâsitân”, “Zâl-i Zer”, “Tehemten”, “Heft-hân-ı Acem” gibi sıfatlar onundur. “Tehemten” başbuğ, serasker, ubûdiyet, itaat gibi mânâlara gelir. M.Ö. 4. asırda, Keykâvus devrinde yaşadığı sanılmaktadır. Sam'ın torunu, Zâl'in oğlu. Sührab ve Feramuz'un babası. Bijen'in dedesi. *Şehnâme*'de övgüyle anılır. Kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolüdür. Daha genç yaşında birçok devi öldürmüş ve olağanüstü kahramanlıklar göstermiştir. Turan hükümdarları ve “Efrasiyâb” ile olan savaşları yanında, “Siyâvuş”u öldürmesi ve “Güştâb”ı esâretten kurtarmasıyla ünlüdür. Rüstem'in yolu devler, garip yaratıklar, korkunç canavarlarla dolu, son derece tehlikeli Mâzenderân Seferi, Fars ve Türk edebiyatlarında çokça işlenen “Heft-hân” adlı mâcerayı doğurmuştur. Rüstem'in yiğitliği, kuvveti, kullandığı garip ve esrarlı teçhizat *Şehnâme*'de ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Rüstem yedi yüz yaşındayken “İsfendiyar” ile savaşıp onu öldürmüştür. Bundan otuz yıl sonra üvey kardeşi “Şegad” tarafından düzenlenen bir hileyle öldürülmüştür.²⁰

Rüstem, bütün pâdişahların (bilhassa Keyhüsrev'in) alabildiğine övdüğü, onların tek kurtarıcısı ve İran'ın en büyük hâmisidir. Rüstem, edebiyatta daha ziyâde birisini övmek maksadıyla bir kıyas unsuru olarak kullanılır. Şâirler onun vasıtasıyla aşkın çeşitli maceralarını da anlatırlar. Bu eserde şâir “Dâsitân-ı âlem” sıfatıyla andığı “Rüstem”in güç ve kuvvetinin dahi Allah'ın gücü yanında bir anlam ifade etmediğini söyler, gurur ve gaflete kapılıp insanlara zulüm etmemeyi öğütler:

Dâsitân-ı 'âlem olub kuvvetiñ / Olsa Rüstem gibi zor u kudretiñ

Yere gelür 'âkıbet arkañ seriñ / Qabr olur Behrâm mânendi yeriñ

Şayd iderken her humâr-ı vahşiyi / Öldürürken her yamân u yahşiyi

Şayd ider bir günde şayyâd-ı ecel / Her ne rütbe olsa da cismiñ ecel

Koy gurûr u gafleti merdâna var / Ey oğul hûr-ı cinânı kıl şikâr (166.B.)

²⁰ Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.253.

1.1.3. Behrâm

Sâsânîler soyundan gelen, Yazdgerd'in oğlu olan İranlı bir hükümdar. M.S. 420'de tahta çıkıp yirmi yıl saltanat sürmüştür. Yaban eşeği avına merakından dolayı kendisine “Behrâm-ı Gûr” denilmiştir. “Gûr”, yaban eşeği ve mezar, çukur anlamlarına gelmektedir. “Behrâm” aynı zamanda mitolojide savaş tanrısı kabul edilen “Merih yıldızı” anlamına da gelmektedir. Rivâyete göre hüküm sürdüğü memleketlerde dört yıl boyunca kimse ölmemiştir. Onun zamanında eğlence o derece yaygınlaşmıştı ki, insanlar bütün vakitlerini zevk ve sefa içinde geçirirlermiş. “Behrâm”, antik çağları geride bırakan Acemlerin çizdiği yeni bir kahraman tipidir. “Behrâm” yaşadığı dönemde “Rüstem”e benzetilirmiş. “Behrâm” kahramanlığı, adaleti ve cesaretiyle meşhur bir pâdişahı. “Behrâm” yine bir yaban eşeği avı sırasında bir çukura düşüp ölmüştür.²¹

Şâir, gücüne güvenip kibirlenen insanın da nihayet öleceğini ve kabre gireceğini söylerken, kahramanlıklarıyla ünlü “Rüstem” ve “Behrâm”ı ibret gösterir:

Dâsitân-ı ‘âlem olub kuvvetiñ / Olsa Rüstem gibi zor u kudretiñ

Yere gelür ‘âkıbet arkañ seriñ / Qabr olur Behrâm mânendi yeriñ (166.B.)

1.1.4. Keyhüsrev

İran'ın Keyâniyân sülâlesinden, Keykâvus'un torunu, Siyâvuş'un oğludur. Annesi Efrasiyâb'ın kızı Firengis'tir. Saltanatı altmış yıl sürmüştür. Mecâzen büyük pâdişahlar hakkında sıfat olarak kullanılır. “Key” büyük hükümdar, pâdişah anlamına gelen bir ünvardır. Keyhüsrev'in dedesi Keykâvus, tahtını bir imtihan sonunda torununa bırakıyor. Korkunç *Cadılar Ülkesini* olağanüstü özellikleri ile feth ediyor. Bütün İran topraklarında mutsuzluk olduğunu, sebebinin de Efrasiyâb olduğunu söyleyerek intikam başlatır. Bundan sonra Turan'la İran arasında uzun yıllar sürecek olan savaşlar tekrar başlar.

²¹ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2008, s.63.

Şâir, güç ve uzun süre saltanat timsali olarak “Keyhüsrev”i hatırlatarak çok zaman âlemde pâyidâr olsa da insanın en sonunda yerinin “batn-ı gâr-ı kabr” olacağını belirtir:

Salânat tahtında Keyhüsrev gibi / Olmuş olsañ şân ü şevket şâhibi

Çok zamân ‘âlemde kalsañ pâyidâr / Biñ sene olsañ cihânda hükümdâr

Batn-ı gâr-ı kabr olur âhir yerin / Hâk olur eñ soñra devletlü serin (167.B.)

1.1.5. Lokman

İsmi Divan şiirinde hikmet ve hekimliğin sembolü olarak geçen şahsiyetlerdendir. Araplar arasında da ünlü olan “Lokman”ın nebî veya velî olduğu husûsunda ihtilaflar vardır. Ancak çoğunluk onun sâlih bir kul olduğunda hemfikirdir. Ne zaman, nerede yaşadığı, hangi milletten olduğu kesin değildir. Taberî’ye göre Hz. Dâvud zamanında dünyaya gelmiş ve 3700 yıl yaşamıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in 31.sûresi onun adını taşır. Lokman Sûresi’nin 12. âyetinde “Andolsun, biz Lokman’a ‘Allah’a şükret’ diye hikmet verdik...” denmesi onun hikmet sembolü olarak anılmasına yeter bir sebep teşkil etmiştir. Kur’ân’da oğluna öğütler veriş, onu tevhid ve âhiret konusunda uyarması yönleriyle adından bahsedilir. Geleneğe en çok hastalıklara devâ olması yönüyle adı anılır.

Eserde üç yerde ismi geçen “Lokman”ın bile ölüme çare olamayacağı belirtilerek “vakt-i ecel”in mutlak olduğu ve ölümden korkmanın fayda vermeyeceği ifade edilir. Bir beyitte de Lokman’ın çok konuşmadığı ve bir hikmet olarak sükûta sahip olduğu belirtilir:

‘Âdet olmuşdu çü Lokmân’a sükût / Hikmet oldu kâmil insâna sükût (76.B.)

1.1.6. Eflâtun (Felâtûn)

“Sokrat”ın öğrencisi ve “Aristo”nun hocası olan meşhur Yunanlı filozof. M.Ö. 430-348 yılları arasında yaşamıştır. Asıl adı “Platon”dur. İslâm kültüründe “Eflâtun” diye anılır. Efsânevî bir kimliğe bürünüşü Helenistik dönemde başlamış birçok gizli ilim ve garip buluşlar kendisine mal edilmiş, İslâmî kaynaklarda da önemli ölçüde yer bulmuştur. Edebiyatta akıl, hikmet ve hükümdeki incelik ve isabet timsalidir. İslâm ulemâsından bazılarına göre Sokrat ile birlikte öğrencisi Eflâtun da bir nebî ya da en azından velîdir.

Sokrat'ın itikadının Lokman'a kadar uzandığına inanılır. Hatta bu hususta sahipliği kesin olmayan, “Eflâtun'a lânet etmeyin, muhakkak ki o peygamberlerdendi, fakat kavmi onu bilmediler” şeklinde bir hadisin mevcudiyetine dair kaynaklarda bilgi bulunmaktadır.²²

Eserde iki yerde “Eflâtun” ve “Felâtûn” diye anılan Platon, âlimliğiyle ön plana çıkartılır. Şâir, bir kişinin “Eflâtun” gibi âlim de olsa, kendini câhil sayması gerektiğini, aklın akıldan üstün olduğunu, hepsinden de öte Allah'ın ilmi yanında insanınkinin hiçbir önemi olmadığını belirtir. İlmiyle “müddeî” olup câhillerle düşer kalkarsa, kişinin “zamanın Felâtûn'u” da olsa câhil sayılacağını ifade edilir:

*İki haşlet oldu câhilçün nişân / Kimde olsa bu iki haşlet ‘ıyân
Câhilândan şâyılır ol bî-gümân / Olsa da zâhir Felâtûn-ı zamân
Tâze oğlanlarla şöbet eylemek / Hırşla nisvâna rağbet eylemek
Ya ‘ni anlarla düşer kalkar ise / Dâ'im anlarla güler oynar ise
Cehline eyler dalâlet bu işi / Olsa dâhi ‘âlim ü dâna kişi* (461.B.)

1.1.7. Kârûn

Hz. Mûsâ zamanında yaşamış İsrailoğullarından bir kişi. Zenginlik ve cimrilik sembolüdür. Kur'ân'-ı Kerîm'de adı Firâvun ve Hâmân ile birlikte anılır. Zenginliği, cimriliği, Allah'a isyanıyla meşhur olmuş, zekât vermeyi reddetmiş ve ardından Hz. Mûsâ'nın bedduasıyla malını ve mülkünü kaybedip helâk olmuş. Zenginliğini Hz. Mûsâ'nın kendisine öğrettiği “ilm-i kimyâ” sayesinde elde etmesine rağmen, servetiyle kibirlenmesi yüzünden kendi helâkine sebep olması edebiyatta bir ibret vesilesi olarak anlatılır. Servetinin büyüklüğünü ifade etmek için çeşitli efsaneler uydurulmuştur. Bunlardan biri hazinelerinin yalnızca anahtarlarını kırk iki kişinin taşıdığıdır. Eserde, kişinin Kârûn gibi varlıklı olsa dahi, şükür etmez, kanaatkâr olmaz, fakir ve muhtaçları umursamaz, cimrilik ederse, tepeteklek olacağı belirtilir:

*Zü'l-minenden ger ğinâ-yı devleti / Bir kişi isterse kılub tâ'ati
Bulma mümkündür kanâ'atde anı / Mağzen-i merzât-ı kısmetde anı*

²² Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.424.

Bir tükenmez kenz-i lâ-yefnâdir ol / Devlete erer bulan aña vuşûl
Kim erer ol devlete bulmaz zevâl / Züll ü fağriñ yüzini görmek muhâl
Kimde kim olmaz kanâ'atden nişân / Olsa da Kârûn çeker züll ü hevân (269.B.)

1.1.8. Firâvun (Fir'avn)

“Azamet ve ceberût sahibi olmak” anlamına gelir. Eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarına lakap olarak verilir. ²³ “Firâvun” kelimesinin aslı “Fir'avn”dır. Pek çok “Fir'avn”lar olmasına rağmen en meşhurları Hz. Mûsâ zamanında yaşamış olanıdır. Akıllı ve kendi gibi kötülükte mâhir olan Hâmân adlı bir veziri olduğu bilinir. Kur'ân-ı Kerîm'de Yûsuf Sûresi'nde anlatıldığına göre tanrılık iddiasında bulunan, kavmini de buna inandıran Fir'avn, Hz. Mûsâ'nın imâna davetini reddeder, mucizelerine inanmaz ve imân edenlere zulm eder. Hz. Mûsâ'nın Kızıldeniz'i ikiye ayırdığı mucizede denizde boğularak ölür.

“Fir'avn” edebiyatta daha çok Hz. Mûsâ ile olan ilişkisi yüzünden yer edinmiştir. Zalimliği, kahrolması ve boğulması yönleriyle bedduâyaya muhatap olur. Bir de Hz. Yûsuf'la birlikte anılan “Fir'avn” vardır ki, bu farklı bir kişidir.

Şâir, “pelîd” (rezil ve alçak kimse) ve *helak olmuş* anlamında “bed-demâr” diye andığı “Fir'avn”ı kibrin yanlışlığını anlatmak için ibret vesilesi olarak kullanır:

Tañrılık da'vâsın iden nâ-bekâr / Ya'ni Fir'avn-ı pelîd ü bed-demâr
Hâzret-i Mûsâ'yı inkâr eyledi / Hâk'â'a düşmen oldu bedkâr eyledi (7.B.)

Şâir, ayrıca Allah'ın insanlara cömertçe nimetini dağıttığını, mümine de kâfire de sonsuz rızık verdiğini söylerken, mümin ve kâfire örnek olarak iki zıt kuptu, Yûsuf Peygamber ve Firâvun'u gösterir:

Ol birine virir emvâl-i keşîr / Kim olursa olsun ey 'abd-ı fağîr
Hâh müslim hâh kâfir dem-be-dem / Ni'mete garğ idüb eyler muğtenem
Yûsuf'a virdiğini Fir'avn'a hem / Virdi bu 'âlemde itdi muhteşem (14.B.)

²³ Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yay., İstanbul 2008, s.157

1.1.9. Nemrûd

Kelimenin doğru okunuşu “Nimrûd”dur. Asıl adının “Süryüs” ya da “Nemrûd ibn-i Kenân” olması ihtimali vardır. M.Ö. 2600 yıllarında yaşadığı sanılmaktadır. İbrâhim Peygamber döneminde yaşayıp tanrılık iddia eden Bâbil ülkesinin kurucusu sayılan putperest ve zâlim hükümdar. Hz. İbrâhim’i ateşe attırması, Tanrıyı görmek ve onu okla öldürmek amacıyla göklere çıkmak için Bâbil Kulesi’ni yaptırması ve burnundan giren bir sinek tarafından beyninin kemirilerek öldürülmesi cihetleriyle meşhurdur. Tevrat’ta göre de Kral Nemrûd’un Babil kulesini inşa etmesinden önce insanlar tek bir dil konuşmuş, ancak onun yıkımı ile birden herkes farklı bir dilde konuşmaya ve birbirini anlamamaya başlamıştır. “Nemrûd”un bir kişi adından ziyâde, bütün Bâbil krallarına verilen ünvan olduğu sanılmaktadır. Edebiyatta Hz. İbrâhim’i ateşe atması yüzünden zâlimliğin sembolü olarak anılır. Eserde Nemrûd ismi tek bir yerde geçer:

Diledi Nemrûd atsun âteşe / Ol mücellâ nûru kıtsun âteşe (4.B.)

1.1.10. Hind

“Hind”, Hz. Muhammed’in amcası Hz. Hamza’yı öldüren Vahşi’nin azmettiricisidir. Peygamberimizin baş düşmanlarından (daha sonra Müslüman olan) Ebû Süfyân’ın karısıdır. Kocasının Müslüman olmasına öfkelenip Hz. Hamza’yı öldürmesi için Vahşi’nin aklını çelmiştir. Kötü kadın ve eş timsalidir. Şâir, “gaddâre-i Hind-i cihân” terkibi vesilesiyle andığı Hind karakterini, dünyanın zalimliğini ve hilekârlığını vurgulamak için kullanır. “Gaddâre” *gaddar kadın* anlamına gelmekle birlikte *Arapların cenbiyesine benzer pala cinsinden iki yanı keskin bıçak* anlamı da taşır. Şâir Tevriye sanatını kullandığı bir bendde Hind ile dünya vefâsızlığı bakımından benzeter, dünyanın aldatıcı olduğunu ve “vefâsız yâr”a muhabbet beslememek gerektiğini belirtir:

Çün kocasın uyumuş bulur hemân / Ğâfil ü mağrûr olmuş nâ-gehân
Şübhesiz anıñ helâkin ol zamân / Düzer ol ğaddâre-i Hind-i cihân
Düzdüğü şey'e hemân şûret virir / Her ne verse âdeme ğaflet virir
Ğâfil olma aç göziñ ey hûşyâr / Hîle hud'a şâhibine olma yâr
Bî-vefâ yâre muhabbet eyleme / Kendüñe ihlâki da'vet eyleme (570.B.)

1.1.11. Sâ'm bin Nûh

Hz. Nûh'un üç oğlundan (Yafes, Hâm ve Sâ'm) biri olan ve kendisine *Arap ve İnan'ın babası* denilen "Sâ'm", Sâmi ırkın atası sayılır. Allah tarafından Hz. İsa aracılığıyla tekrar diriltiştir. Hz. İsa kendisine inanmayanlara bir mucize göstermek için Sâ'm'ın kabri başına gelerek "Kum bi-iznillah" (Allah'ın izniyle kalk) demiş ve Sâ'm üstündeki toprakları silkelerek uyanmıştır. Sâ'm'ın, uyandığında Hz. Nûh'un gemisi hakkında insanlara bilgi verdiği inandır:

"Kum bi-iznillah" dedi 'İsa hemân / Virdi ol Sam bin Nûh'a tâze cân (22.B.)

Şehnâme'de adı geçen güç timsâli efsânevî kahramanların en önemlilerinden biri olan, Zâl'in babası, Rüstem'in dedesi Sâ'm ile Hz. Nûh'un oğlu Sâ'm'ın aynı kişi olup olmadığına dair ihtilaf vardır.

1.2. Şâirler

1.2.1. Nâbî (1642-1712)

Adı Yusuf Nâbî. Urfa'da doğmuştur. Bağdatlı Rûhî ile birlikte hikemî şiirin üstâdı sayılan Divan şâiri.²⁴ Hacı Gaffarzâdeler diye bilinen ve âlimler yetiştiren soylu bir aileye mensuptur. Doğu dillerini ve İslâm ilimlerini çok iyi bilen, İslâm medeniyeti edebiyatına vâkıf, âlim ve fâzıl bir şâirdir. Genç yaşta şiir sahasında gösterdiği başarılar sayesinde ünlü şâir Nâilî'nin takdîrini kazandı. Vezir Mustafa Paşa ile dost olup IV. Mehmed'in mâiyeti arasına girdi. Lehistan seferinden sonra yazdığı "*Fetihnâme-i Kamanîçe*" ile

²⁴ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1986, c. 6, s. 492.

pâdişahın iltifatını kazandı. Bir dönem kethüdâlık, darphâne eminliği, başmukâbecilik ve süvâri mukâbeciliği yaptı. Kaynaklar musikîde üstâd olduğu, güzel besteler yaptığı belirtilir.

Fikri, çeşitli söz sanatları ile süslemeden, doğrudan ifade yolunu seçmiş, sâde bir dil kullanmış ve hikmetli beyitleri birer darb-ı mesel gibi günümüze dek söylenegelmiştir. Dili sâde, hikmetli sözler söyleyen mısralarıyla şiire bir yenilik getiren Nâbî, yaşadığı dönemde “Nâbî mektebi”nin oluşmasını sağlamış ve kendisinden sonra gelen pek çok şâiri etkilemiştir. Nâbî’de bir mürşid havası vardır. Devrine âdetâ bir ahlâk anlayışı empoze etmektedir. “Görmüşüz” redifli gazeli meşhurdur:

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz

Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz

Çok ta mağrur olma kim meyhâne-i ikbâlde

Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz

...

Nâilî Sâlih Efendi, eserde bir yerde adını övgüyle andığı Nâbî’yi hikmetli sözlerinden dolayı “Rûm”da eşsiz bir şâir olarak görür. Hikmetle ve vahiy ile bezenmemiş sözlerin süslü olmasının bir anlamı yoktur şâir için. Bu yüzden Nâbî’yi ve döneminde onun mektebine mensup olan şâirleri över:

Qalb olur tende sözi tekşîrden / Her kelâmı olsa da dürr-i ‘Aden

Bî-tekellûf olsa ammâ söz güzel / Şâmil-i hikmetle vahiy-i ezel

Hâzret-i Nâzım ü emşâli gibi / Rûm’da Nâbî ile âli gibi

Keşretinden halka vardır fâ’ide / Cevherîn-i elfâza denmez zâide

Nâzımın maqşûd-ı vâlâsı hemân / Külfeti cerh eylemekdir bî-gümân (80.B.)

1.2.2. Nazîm (1650-1727)

Nazîm Yahyâ Efendi. Çoğu kaynak isminin Yahya olduğunu belirtirken, Mustafa olduğunu iddia edenler de mevcuttur. İstanbul’da, Kumkapı semtinde doğmuştur. Küçük

yaşta öğrenime başlayan Nazîm, Arapça ve Farsça öğrendi. Şiir ve mûsikîdeki kaabiliyeti sayesinde tanındı. Hz. Muhammed'e sevgisi ve yazdığı na'atlarla meşhur oldu. Kasîdede Nef'î'nin, gazelde Neşâtî'nin tesirindedir. Gazelleri tasavvufî, âşıkâne ve rindânedir. Şarkı türünü ilk deneyen divan şâiridir.²⁵ IV. Mehmed devrinde İstanbul Pazarbaşılığı ile görevlendirildi. Mevlevî tarikatına intisab etmiş olan şâir, gençliğinde birkaç yıl Galata Mevlevîhânesi şeyhi *Arzî Dede*'nin hizmetinde bulunmuş, daha sonra Edirne Mevlevîhânesi *Neşâtî Dede*'ye bağlanmıştır. Burada dört yıl boyunca postnişîn olmuştur. Tek eseri *Divan-ı Belâgât-unvân-ı Nazîm* adlı divanıdır.

Divanında Mevlevîlik hakkında şiirleri de bulunan Nazîm'in tasavvufa karşı alâkası olmakla birlikte şeriâte son derece bağlıdır. Nâilî Sâlih bu sebeple Urfalı Nâbî'yi *Rûm*'un, Nazîm'i de İstanbul'un örnek şâiri olarak görür. Şâiri "Hazret-i Nâzım" diye anar. Şâirin isminin "Nâzım" olarak geçmesi vezne uydurmak için yapılan bir *zihaftır*:

Hazret-i Nâzım ü emşâli gibi / Rûm'da Nâbî ile âli gibi (80.B.)

2. KAVİMLER

2.1. Âd

Kur'ân-ı Kerîm'in birkaç yerinde adı anılan, Allah'a isyanıyla ve helâk oluşuyla meşhur putperest kavimlerden. "Rabbinin Ad (kavmin)e ne yaptığını görmedin mi? 'Yüksek sütunlar' sahibi İrem'e? Ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmış değildi" (Fecr Sûresi, 6-8) âyeti Kur'ân'da adının geçtiği âyetlerdendir. İrem Şehri ve Ubad olarak da bilinir. 1990'lı yılların başında arkeolojik çalışmalar sonucu Yemen ile Umman arasındaki geniş bir bölgede kalıntıları bulunmuştur. Tefsirlerde bu kavim hakkında ayrıntılı ve İsrâiliyyat kabilinden efsânevî bilgiler vardır. "Bağ-ı İrem" diye anılan, muhteşem sarayların süslediği bu büyük şehir, dillere destan olmuştur. Âd halkı zenginlikleri ve şehirlerinin güzellikleriyle kibirlenip isyan etmiştir. Şeddâd'ın hüküm sürdüğü Âd'a ilahi tebliğ için Hûd Peygamber uyarıcı olarak gönderilmesine rağmen, putlara tapan kavim isyana devam edince sekiz gün yedi gece süren şiddetli rüzgârla

²⁵ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İstanbul 1986, c. 6, s. 544.

cezalandırılıp helak edilmiştir. Kur’ân’da bu rüzgâr, “rîh-i akîm”, “sarsar”, “azâb-ı elîm” ve “atiye” olarak bildirilmektedir.

Şâir, Âd kavmi’nden “kavm-i ‘ânîd” diye bahseder ve bu kavmi yalancılık ve isyanda ısrar edenlere bir ibret vesilesi olması yönüyle hatırlatır:

*Ol ki nuşret-bahşıdır her ‘âbidin / Hâlik ü Qahhârı kavm-ı ‘ânîdin
Rûzgâra qahrı emr itdi hemân / Kavm-ı ‘Âd’ın lâyıqın virdi yamân
Kavm-ı ‘Âd itmişdi kızbe inhimâk / Rîh-i şarşar anları itdi helâk
Tâ sekiz günle yedi gice tamâm / Anlara “lâ-yenqâti’ ” esdi müdâm
Gılzet-i ecsâma mağrûr oldular / Eñ-nihâye bâda mağhûr oldular* (3.B)

2.2. Lût Kavmi (Sodom ve Gomore)

Hız. Lût’un kavmi. Hız. İbrahim’in kardeşinin oğlu ve onun şeriatıyla amel eden Hız. Lût’un kavmi eşcinsel birlikteliği yüzünden helâk edilişiyile ünlüdür. MÖ. 1800’lü yıllarda yaşadığı tahmin edilen Sodom ve Gomore halkının bulunduğu bölge aşırı tuz oranından dolayı hiçbir canlının yaşayamadığı Ölü Deniz de denilen Lût Gölü’nün bulunduğu yerdedir. Bu bölgenin dibi, dünyanın en alçak noktasıdır. Sapık yaşamlarını sona erdirmeleri için kendilerine gönderilen Lût Peygambere isyan etmiş ve deprem, volkanik patlama ve Lût Gölü’nü oluşturan selle yeryüzünden silinmişlerdir. Lût kavminin hikâyesi Kur’ân’ın birçok yerinde anlatılmaktadır. Arkeolojik bulgular ve gözle görülebilen pek çok kanıt Kur’ân-ı Kerîm’in anlattığı Lût kavminin varlığını ve yok oluş biçimini doğrulamaktadır. Şâir, “ehl-i şütûm” yani *küfür ehli* ve “ehl-i Sedûm” diye andığı Lût kavmini yine bir ibret vesilesi olarak hatırlatır:

*Bir şehir vaqti o hallâk-ı cihân / Kavm-ı Lût’u alt üst itdi hemân
İtmeyip îmân aña ehl-i Sedûm / Habse ısrâr itdi ol kavm-ı şütûm
Emr-i Haq’la nâzil oldu Cebre’îl / İtmeye ol ehl-i idbârı sefil
Qaldırıp şehriyle kıldı sernigûn / Yerle yeksân eyledi zâr u zebûn
Başlarına taş yağdı nâgehân / Yerlerinden qara şu oldu revân* (5.B.)

2.3. Semûd

Sâlih Peygamberin gönderildiği kavimdir. Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi gelenekte de Âd kavmiyle birlikte anılır. Âd kavmi gibi Allah'ın uyarılarını dinlememiş ve helâk olmuşlardır. Kur'ân'da pek çok sanat eserine sahip, güçlü ve zengin olan bu kavmin peygamberlerine karşı âsi oldukları için bir "sayhâ" (çılgılık) ile helâk edildikleri yazılıdır. Zenginlikleri yüzünden şımaran Semûd kavmi, Hz. Sâlih'e isyân edip onu öldürmeye kalkışınca lanete uğramışlardır. Kur'ân'da verilen bilgilerden Âd kavminin torunları oldukları anlaşılır. Arap Yarımadasının kuzeyinde yaşamışlardır.

2.4. Diğer Kavimler

Şâir Hz. İbrâhim, Hz. Dâvud ve Hz. Nûh'un kavimlerinden de bahseder. Bu kavimler de adı geçen diğer kavimler gibi Allah'a ve peygamberlerine isyanları sonucu başlarına gelen felaketlerle meşhurdur. Şâir bu gibi kavimlerden hep lanetle bahseder.

3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

3.1. Mısır, Mâverâü'n-nehr, Aden, Bağdat, Rûm

Kelime anlamı "ülke" olan "Mısır" (Mısır), Divan edebiyatında Nil nehrinin bu ülkede oluşu ve Hz. Yûsuf ile olan ilgisinden dolayı sıkça kullanılan bir unsurdur. İki anlamı vesilesiyle sıkça tevriye yapılır. Yûsuf ile Züleyhâ'nın hikâyesi bu ülkede geçmiştir. Şâir, "Mısır" kelimesini birkaç yerde ülke anlamında kullanırken, birkaç yerde de Mısır halkını kast için kullanmıştır. Bir beyitte bedduâ ve lanet etmemeyi tavsiye ederken Mısır halkını örnek gösterir.

"Mâverâü'n-nehr", Amu Derya (Ceyhun), Siri Derya (Seyhun) nehirleri arasında kalan ünlü Türk ülkesidir. Bölgede ilk çağlardan beri Türkler ve İran İranlılar yaşamıştır.

Eserde yalnızca bir beyitte anılan “Mâverâü’n-nehr” topraklarının Müslüman olmadan önceki durumuna gönderme yapılır. Şâir, “Hak yoluyla”, “nefsin isteklerini takip etme”nin aynı kalpte barınamayacağını belirtir:

Hem hevâ-yı nefs hem râh-ı Hudâ / Mâverâü’n-nehr’den bir iddi’â (890.B.)

İncileriyle ünlü “Aden”, Güney Arabasitan’da Kızıldeniz’e bitişik bir sahil şerididir. Bugün Yemen’de yer alan bir liman şehridir. Bu bölgede eskiden beri inci çıkarılmış. Edebiyatta inci ile birlikte anılır. Eserde bir yerde adı geçen “Aden”, “dürr-i Aden” terkibi içinde yer alır ve hikmetli sözün güzelliğini vurgulamak için kullanılır.

“Bağdat” şehri mütefekkir, mutasavvıf, şâir ve âlim yetiştirmiş bir şehirdir. Eserde yalnızca bir yerde Kadı Ebû Yûsuf vesilesiyle adı geçer.

“Rûm” ismi Anadolu’yu ifade eder. Eskiden Doğu Roma İmparatorluğu Anadolu’yu da içine aldığı için Anadolu’ya “Rûm”, Anadolu'lulara da “Rûmî” denilirdi.

4. SOSYAL YAŞAM

4.1. Resmî ve Gayriresmî Görevler ve Meslekler

4.1.1. Hükümdâr

Eserde “halîfe”, “sultân”, “hâkân”, “şâh”, “pâdişah”, “şehriyâr”, “hüsrev”, “melik” ve “server” adları ile anılan “hükümdâr” kavramı, ictimâî tabakanın en üstünde bulunan insandan çok Allah’ı, Hz. Peygamber’i ve mürşidleri ifade etmek için kullanılır. Bunun dışında genel olarak dünyada saltanat süren hükümdarların kast edildiği beyitlerde, insanın dünyada mâlik olduğu güce güvenmemesi gerektiği fikri aşılana çalışılır. Mutlak hâkim Hak Teâlâ’yı unutmayan insanın dünyevî saltanatı umursamayacağı belirtilir. Ayrıca şâir sık sık hükümdarlara zâlim olmamalarını, adaletli davranmalarını, cömert olmalarını öğütler:

Ey halîfe hiç tayanma devlete / Baĥ ‘adâletle umûr-ı millete
Mal ü mülke itme kaç‘en i‘timâd / Ol tevekkül Hakk’a eyle istinâd
Millet ü dînî himâyet eyle hoş / Zîr-i destâna ri‘âyet eyle hoş
Nâşihûndan işbu sözi ezber et / ‘Adl ü dâd ile cihânda toĥru git
Baĥ Süleymân ile Yûsuf hazreti / Buldular devlet içinde devleti (543.B.)

4.1.2. Kadı, Şâkird

Dînî yargıç anlamını gelen “kâzî” (kadı) eserde *hüküm veren Allah*’ın sıfatı olarak kullanılır. Birkaç yerde geçen “kâzî-i hâcât” terkiMinden kasıt tüm istekleri yerine getiren Yaraticıdır:

Kâzî-i hâcât olur vech-i hasen / Her ne isterseñ var andan iste sen (637.B.)

Talebe, çırak anlamına gelen “şâkird”, eserde tek bir yerde kullanılır. İmâm-ı Âzâm’ın tüm öğrencilerine duâ ederken onlardan “şâkirdân” diye bahseder:

Fazl-ı Hakk olsun karîni cânınıñ / Şâd ola ervâhı şâkirdânınıñ
Hem okumuş hem okutmuş ‘âlemi / Eylemiş kendü gibi çend âdemi (37.B.)

4.1.3. Sayyâd, Cellâd, Hammâr, Haddâd, Nâkkâd

Avcı anlamına gelen “sayyâd” eserde yalnızca bir yerde geçer ve “sayyâd-ı ecel” terkiMi içerisinde, ecelin insanı her an yakalayabileceğini vurgulamak için kullanılır:

Şayd ider bir günde şayyâd-ı ecel / Her ne rütbe olsa da cismiñ ecel (166.B.)

İdama mahkûm olanların cezâsını infaz etmekle görevli olan “cellâd” edebiyatta *merhametsiz* kişinin vasfı olarak kullanılır. Şâir, herhangi bir benzetmeye konu etmediği “cellâd”ı İbn-i Mekîs ile birlikte anar.

“Hammâr”, *meyhâneci* anlamına gelmekle birlikte mecâzen “mürşid” anlamı da taşır. Şâir, “hammâr” kelimesini olumsuz anlamda, gaflette bulunmak mânâsında kurduğu “hâne-i hammârda bulunmak” terkinde kullanır.

“Haddâd” demirci demektir. Şâir “haddâd” örneği üzerinden işi ehline vermek gereğini vurgular:

Her işe maşûş vardır bir recül / Her işiñ erbâbın ara ey oğul
Añlamaz haddâd işin cevher-fürûş / Cevheri haddâd bilmez kaç ğuruş
Nâ-sezâ haqqında âdemlik dahî / Eylemez ‘âkıll olan zât-ı sehi
Ehline ihsân ider şâhib-zekâ / Mâlını tebzîr itmez nâ-becâ (271.B.)

“Nakkâd” meslek olarak bir paranın, iyisini kötüsünden, gerçeğini sahtesinden ayıran kişidir. Mecâzen *bir işin iyisini kötüsünden ayırd eden* anlamında kullanılır. Şâir, amelin has altın gibi olanına nazar eden, sâlih ameli umursayan Allah’ı “nakkâd”a benzettir:

Ger ‘amel altun gibi hâş olmaya / ‘Âmiliñ kalbinde ihlâş olmaya
Beñzer ol kalp aqçeye şarrâf aña / Eylemez aşlâ nazar virmez bahâ
Ya‘ni nakkkâdñ gözinde mu‘teber / Olmayınca öyle beyhûde gider
Ol ‘amel kim ola hâliş pâk eşer / Haq Te‘âlâ hazreti eyler nazar
Ol ‘amel kim ola maşûş-i riyâ / Tarh olunub âtilur olur hebâ (529.B.)

4.1.4. Kellâb, Bâr-ber, Halâyık, Bende

“Kellâb” *köpek tutan, köpeğe talim yaptıran kimsedir*. Dünya meşgalesini “cîfe”ye (kokmuş hayvan ölüsü) benzeten şâir, dünya nimetleri için uğraşanları “kellâb”a benzettir. Hamal anlamına gelen “bâr-ber”, nefsin hiçbir işe yaramazlığıyla devekuşuna benzetildiği bir bendde kullanılır:

Uç deyü teklîf ü icbâr eyleseñ / Kuşluğunu aña ihtâr eyleseñ
Ben deveyim der deve uçar mı yâ / Gördiğñ var mı şakîli ber-hevâ
Yük kosañ aña develik şûretin / Eyleseñ ihtâr u îmâ şikletin

Ben kuşum der kuş olur mu bâr-ber / İtdiğîñ teklîfi istib‘âd ider
Ya‘ni her hâle ta‘allül gösterir / Tâ‘at itmekde tekâsül gösterir (217.B.)

“Halâyık”, *câriye, kadın hizmetçi* anlamına gelmektedir. Eserde iki yerde kullanılan “halâyık” kavramıyla nefsin şehvî isteklerini dizginleme gereği vurgulanır:

Eylemek lâzım hele sözde vera‘ / Hem halâyıkdan daği kesmek tama‘
Heb tama‘dır düşüren dile seni / Halk içinde eyleyen gâyet deni (82.B.)

“Bende” *kul, köle, erkek hizmetçi* demektir. Şâir insanın yalnızca Hak’kın kulu ve kölesi olması gerektiğine olan inancını pek çok kez tekrarlar. Aynı zamanda Allah’ın sevgili kullarına (velî, mürşid, pîr, havâs) da “bende” olmak gerekir. Cömertlik ve kerem sahibi insana da halk “bende” olur. Şehvetin “bende”si olan da hür sayılmaz şaire göre:

Hür sayılmaz hiç şehvet bendesi / Nefs-i hayvâniyeniñ efgendes (479.B.)

4.2. Çeşitli Dînî ve Sosyal Sıfatlar

4.2.1. Müslüman, Mümin, Dindâr, Muhlis, Sâlih, Mücâhid, Etkiyâ, Derviş, Meczûb

“Müslüman” ve “mümin” sıfatları şâir için bir kişinin gerçekten iyi bir kul olduğunu belirleyici bir sıfat değildir. Şâir, çeşitli vesilelerle sûreten Müslüman ile gerçekten Müslüman arasındaki farka dikkat çeker. “Mümin-i muhlis” olmak gerekir. Gerçek imân sahibi kimseler aşkla Hak’ka bağlı olanlar olduğunu belirtir. Âlimleri incitenleri “dindâr” insanlar sevmezler. Temiz bir “mümin” olmak istiyorsa insan “sâlihîn”e katılmalı, onlarla birlikte olmalıdır:

Şâlihîne yâr-ı gâr ol her zamân / Tâ ki yâr olsun saña emn ü emân (493.B.)

Dînin emirlerine uyan, samîmî insan anlamına gelen “sâlih” eserde pek çok yerde kullanılan bir kavramdır. Şâir “sâlih”lere hizmet eden âhirette “ukbâ”ya ereceklerini belirtir.

İslâm'da önemli bir yeri olan “mücâhid”lik kavramını şâir nefisle cihâd eden anlamında kullanır. Bir yerde geçen *çok takvâ sahibi olanlar* anlamına gelen “etkiyâ”ya “dâr-ı bekâ”nın vaad edilmiş olduğu belirtilir.

Mütevâzi ve kanaatkâr, kimsesiz, fakir, gönlü zengin, mürid, şeyh gibi anlamlara gelen “derviş” eserde daha çok “fakir ama gönlü zengin insan” anlamında kullanılır. “Derviş” ve “tecrîd” hırkası sıklıkla birlikte anılır. “Derviş” halktan uzaklaşıp, “hemcins”leriyle vakit geçiren, “bir lokma bir hırka”dan başka dünyevî bir ihtiyaç duymayan insandır.

“Meczûb” *cezbeye tutulmuş, ilâhî aşk ile kendinden geçmiş insan* demektir. Eserde tek bir yerde geçer. Şâir, şeriate bağlı olmayan insandan, “mezcûb” bile olsa uzak durmak gerektiğini belirtir.

Tasavvuf ehli, sofı anlamına gelen “sûfi”ler örnek şahsiyetler olarak gösterilir ve onlar gibi “âlem kayd”ından uzak olmak gerektiği belirtilir.

4.2.2. Âlim, Ârif, Havâs, Nâsıh

Hem dînî hem de dünyevî ilimlere son derece önem veren şâir, “âlim”lere ayrı bir hürmet ve muhabbet besler. Sık sık birlikte andığı câhilleri yeren şâir, âlimleri över, iki ayrı karakterin dünyada da âhirette de bir tutulamayacağını belirtir:

Farkı var ‘âmille gayr-ı ‘âmilîñ / Şöyle kim ‘âlimle merd-i câhiliñ (276.B.)

Âlimler, “illet-i cehl”e devâdır, ilimle “sadra şifâ”dırlar:

‘İllet-i cehle devâdır ‘âlimân / ‘İlmle sadra şifâdır ‘âlimân
Câhilân ise hilâfi anlarıñ / Belki semm-i kıtîlidir cânlarıñ (456.B.)

Bununla birlikte câhillerle düşüp kalkan âlimler eleştirilir. Şâir, insan hayatı için son derece önemli bir yer teşkil eden şeriate bağlı olmayanın “âlim” olamayacağını da belirtir. “Nâdân” ve “câhil”in karşıt tipi olarak yer alır.

Hakkı bilen, ilimde ileride olan anlamına gelen “ârif”, âlimden önde duran bir karakter olarak çizilmiştir. İlim ve irfan sahibi olan “ârif” Allah’a karşı vefâkârdır, işi sürekli “hamd ü senâ”dır. “Ârif-i billah” diye anılan âriflerin indinde dünyanın hiçbir kıymeti yoktur. “Mâsivâ”dan el etek çekmişlerdir. Ârifler çok konuşmaz, sessiz olurlar; tefekkürle meşguldürler. Peygamber’i örnek alır, fakirlikle övünürler. Hallerinden şikâyet etmezler.

“Havâs” *seçkin insan, dindarlık ve doğruluğuyla, ilmiyle âmil olup mâneviyat mertebelerinde yükselmekle makbul ve muteber olan zâtlar* anlamına gelir. *Seçkin ve sıradan* anlamına gelen “hâss u âm” kalıplaşmış bir ifadedir. Sıklıkla birlikte anılırlar.

“Nâsıh” *nasihat eden, öğüt verendir*. Şâir nasihat verenleri dinlemek gerektiğini belirtirken bazen kendini kast ederek sözüne kulak verilmesini ister. Nasihat dinlemeyen ahmaktır. Doğru söz söyleyen “nâsıh”a ancak ahmakların düşman olacağını belirtir.

4.2.3. Mücrim, Müflis, Kâfir, Pelîd, Gâfil

“Mücrim” *suç işlemiş, suçlu, günahkâr* anlamına gelir ve dîne inanmayanları ifade eder. *İflas eden* demek olan “müflis” zararda olan insanı ifade eder. Dünyada kendisinden bekleneni yapmayan kul, âhirette zarardadır. Maddî zararı umursamayan şâir, “müflis” sıfatını manevî zararda olanlar için kullanır. “Kâfir” sıfatı ise en çok aldatıcı nefis için kullanılır.

Pis, murdar anlamına gelen “pelîd” sıfatı eserde çok kullanılır. Firâvun ve Zekeriyyâ Peygamberi öldüren Yahûdî “pelîd” diye anılır. İnanmayanları, günahkârları ve zâlimleri bu sıfatla anan şâir, cimri ve pintileri de “pelîd” diye vasıflandırır. “Gâfil” bilmeyen, habersiz, nefesine kanıp gaflete düşen insanlar için kullanılır. Ömür bir nefesdir ve “gâfil” olup nefse aldanmamak gerekir. “Zikr-i Hak”dan gâfil olan zarardadır.

4.2.4. Yehûdî, Harâmî, Büt-perestân

“Yehûdî” (Yahûdî) Hz. Mûsâ’nın dininden olan demektir. Peygamberlerinden pek çok mûcize ve Allah’tan çokça ikram görmelerine rağmen şımarıklıkta ve isyanda ısrar etmeleriyle meşhur bir kavimdir. Eserde iki yerde anılır. Hz. Zekeriyâ’yı testereyle ikiye bölüp öldüren bir Yahûdîdir. Bir bendde de pis olmaları nedeniyle onlara benzememek gerektiği belirtilir.

“Harâmî” *hırsız, yol kesen, haydut* anlamına gelir. “Nefs-i emmâre” ve “Şeytân”ı vasıflandırmak için kullanılır. Elindekini ne için kullanacağını bilmeyen câhile mal ve mülk vermek de harâmîye kılıç vermeye benzetilir:

Câhile bezl itme mâl u nağdı hiç / Virmek olur mu harâmîye kılıç (325.B.)

“Büt-perestân” *putperestler* anlamına gelmekte olup, dünyâ hayatına çok bağlı insanlar için kullanılır.

4.2.5. Çapkın, Âvâre, Ebleh

Eserde tek bir yerde geçen “çapkın” kavramı, “âdemlerin en şaşkınlı” olan şehvet peşinde gezen insan için kullanılır:

Ol olur âdemleriñ eñ şaşkınlı / Kim olur nefis ü hevâniñ çapkını (55.B.)

“Âvâre” *boş gezen, işsiz güçsüz* demek olup, asıl görevini unutup nefsinin arzuları peşinde gezen insan için kullanılan bir sıfattır. Şâir bir bendde insanı avcının tuzağına yakalanan “âvâre kuş”a benzetir. Kadın peşinde koşan da “âvâre”dir.

Ahmak, bön, budala anlamına gelen “ebleh” kavramı en çok cimriler için kullanılır. İşe yaramaz, düzensiz insanlar da “ebleh” ile vasıflandırılır. Şâir “ahmak” sıfatını da sıkça kullanır. Dînî açıdan zayıf insanlar da şâir için “ebleh”tir.

4.2.6. Zengin, Agniyâ, Fakir, Gedâ

“Zengin” kavramı yer yer mal ve mülk sahibi, bazen de manevî ikram sahibi insanı vasıflandırmak için kullanılır. Her iki zenginliğe de sahip olsa da, insanın nefsî arzularından kendini arındırması gerekir. Zenginler anlamına gelen “agniyâ”nın da zengin kelimesi yerine kullanıldı olur. “Gönlü zengin” insan Allah’tan maddî zenginliği dilemez. Hâlis bir iman sahibi olmayan insan Kârûn gibi zengin olsa da fakirdir. Şâir, dünyevî zenginliğe sahip insan önünde şahsiyetli insanın eğilmemesi, mal ve mülke itibar etmemesi gerektiğini söyler.

“Fakir” ve “fâka” olarak da adlandırılan “fakirlik” kavramı eserde övünülecek bir durumdur. Ehl-i sülûk insanın dünyada fakirlik istemesi gerektiğini söyler. Çünkü bu dünyada fakirlik çekene âhirette ikram vardır.

“Gedâ” edebiyatta “pâdişah”ın zıddında kullanılan bir kavramdır. *Fakir, dilenci, köle* anlamları taşır. Eserde Allah indinde “pâdişah”la “gedâ”nın hiçbir farkı olmadığı her vesilede belirtilir:

Âhir’ul-emr ey fağîr-i bî-nevâ / Pâdişâh ile berâberdir gedâ (155.B.)

“Fakir-zengin”, “agniyâ-gedâ” kavramları eserde sıkça ve birlikte kullanılır. Bazen karşılaştırma yapılırken bazen de ilâhî açıdan hiçbir farkları olmadığı, hatta olumsuz durumda gibi görünen “fakir” ve “gedâ”nın mertebeye daha yüksekte olduğu ifade edilir.

4.3. İnşaatla İlgili Unsurlar

4.3.1. Saray, Kasr, Konak, Kâşâne

“Saray” ve “kasr” kavramları daha çok cennet için kullanılır. Birkaç yerde “müminin kalbi” anlamında da kullanılır. “Kasr-ı vâlâ” terkihiyle kast edilen Allah’ın indinde makbul bir yerde olmaktır. “Konak” ise dünya için kullanılan bir kavramdır. Dünya yolcuların konakladığı bir konağa benzer. Bu konakta müşidlerin yardımına ihtiyaç olduğunu belirtir şâir. *Büyük ve süslü ev* anlamına gelen “kâşâne” de Allah’ın indinde insanın makamı anlamında kullanılır.

4.3.2. Meclis, Dergâh, Âsitân, Tarem, Mescid

“Meclis” çoğunlukla *toplanılan yer* anlamında kullanılır. Eserde Allah’ın indi, müşidlerin eteği gibi anlamlara da gelmektedir. “Meclis-i âli”, “meclis-i ehl-i ulûm”, “meclis-i hâs”, “meclis-i ahbâb” gibi terkipler içinde sıkça kullanılır.

“Dergâh” ve “dergeh” eserde en çok kullanılan mekânlardandır. Çoğunlukla mecâzî anlamda Allah’ın huzuru anlamına gelir. “Dergeh-i Hak”, “dergeh-i ma’bud” terkihi en sık yer alan ifadedir. Önce insanlar arasında şan ve şöret arayan insan, “dergeh-i Hak”ka yakınlık bulamaz. Kendisini Şeytân gibi medh edip kibirlenen insan “dergâh”tan kovulmuştur. Âdem Peygamberin cennetten kovulması hadisesi “dergeh-i Hak’tan tard edilmek” şeklinde ifade edilir. Müşidlerin bulunduğu tekke anlamında birkaç yerde kullanılan “dergâh”ta hizmetçi olmak ehl-i sülûk için bulunmaz bir nimettir. Dergâhla eş anlamlı olan “âsitân” kelimesi de kullanılır. *Dam, kubbe* anlamına gelen “tarem” yalnızca bir yerde “tarem-i çarh” (gökyüzü) terkihiyle kullanılır.

“Mescid” eserde tek bir yerde anılır. Hz. Yûnus için balığın karnı ibadet edilecek bir mesken olmuştur.

4.3.3. Zindan, Kuyu

“Zindan” ve “kuyu”, karanlık oluşları, yer altında bulunuşları itibarıyla cezâyâ uğrama, eziyet çekme anlamlarında kullanılır. Dünyada imtihanı kaybeden için “dâr-ı bekâ” bir zindandır. Tasavvuf ehli içinse Yâr’dan ayrı kalmak zorunda olduğu için dünya hayatı bir zindandan farksızdır. İnsana kurduğu tuzaklarla anılan nefis ise insanı bir kuyuya atmayı planlamaktadır.

C. İNSAN

1. İNSAN, ÂDEM

Eserde “âdem”, “âdemoğlu” ve “ehl-i dünyâ” olarak da vasıflandırılan “insan”, İslam inancına paralel olarak kâinatın en şerefli mahlûkudur. “Sûretin sûreti”dir. İnsan dünyanın süsü, güzelliğidir:

Çün irâde itdi halk-ı ‘âleme / Virdi şûret şûretinden âdeme

Tıynden halk itdi cism-i âdemi / Eyledi rûşen anıñla ‘âlemi (1.B.)

Yaratılış olarak iki karşıt unsuru, “rûh” ve “nefs” içinde barındıran insan, yücelik ve zelillik potansiyeline sahiptir: “ebleh, cahil” de olabilir “arif-i billah, insân-ı kâmil” de olabilir. Dünya bir konaktır ve insan bu konakta bir yolcudur. İnsanın bu dünyadaki güçle, zenginlikle gururlanıp kibirlenmesi boşunadır. İnsan Allah’a şâkir, sabırlı, şeriate ve tarîkate bağlı bir kul olmalıdır. İnsanın baş düşmanı Şeytân ve nefstir. Bütün insanlık fânî âlemde olmaları hasebiyle uykudadırlar. İnançlı ve dindar olmayan insan hayvana benzetilir. İnsan olmanın tasavvufi olarak asıl maksadı “dergeh-i Hak”ka ulaşım “kâmil insan” olmaktır.

“Âdem” hem ilk insan Hz. Âdem’dir, hem de onun torunları olan bütün insanlar için kullanılır. Âdem “safiyullah”(seçilmiş)tır. “Âdemoğlu”nun aslî görevi Allah’a itaat, ibâdet ve iyi bir kul olmaktır. Eser baştan sona insanın yapması ve yapmaması gerekenlerin anlatıldığı bir nasihatnâme olması hasebiyle “insan” kavramı öğüt verilmesi elzem bir varlık olarak ele alınır. Eserde, insanın cinsiyet olarak ele alınmasıyla pek karşılaşmayız. Yalnızca kadın ile dünya arasında bir benzerlik kurulur:

Çoca dünyâ hiç boş koymaz elin / Kendüni zînetleyüb eyler gelin

*Nice biñ yıllık ‘ucuz fâhişe / Keyd ile halkı getürir hâhişe
Zeyn ider başın kıçın eşkâlle / Görinür insâna mekr ü âlle
‘Âkıbet dîvânesin eyler firîb / İstediği vechile alur naşîb
Her iki günde bir oynaş ister ol / Başka köca başka sırdaş ister ol* (118.B.)

2. GÜZELLİK

Kenz-i Nesâyih'te “güzellik” unsuru en çok takvâ sahibi ehl-i sülûk için kullanılan bir sıfattır. “Güzel insan”dan kasıt “mürşid-i kâmil”, “sâlih”, “ehlullah”, “mümin-i muhlis” vesâiredir. Yüz güzelliği, dış güzellik gibi unsurlar eserde yer almaz. Şâir, bir tasavvufî öğütler için kaleme aldığı eserinde mânevî güzellikleri anlatmayı esas almıştır. “Hilm” kavramıyla ifade edilen “huy güzelliği” ve “ahlâk” insanın güzel vasıflarıdır. “Hüsn-i ahlâk”, “hüsn-i amel”, “hüsn-i niyet” gibi terkipler içinde kullanılan ve “hüsn” (güzellik) eserde tamamıyla mânevî, dînî ve tasavvufî bir unsur olarak kullanılmıştır.

Eserde diğer divanlarda görülen çeşitlilikte bir güzellik tasavvuru yoktur. Tasavvufî telkin amacıyla kaleme alınan hikemî bir eser olması hasebiyle güzellik ile sevgili arasında söz sanatlarına dayalı ve zengin bir anlatım seçilmemiştir.

3. YÂR (SEVGİLİ)

Gerçek ve faydalı dost anlamında kullanılan “yâr”, “sevgili”, “habîb” gibi kavramlarla anılan “Yâr-ı Bâkî” olan Allah'tır. Allah'ı zikretmeyen ehl-i dünyânın yâri Şeytân'dır. Âhirete kazançlı gitmek isteyen dervişlere, ehl-i tecrîde yâr olmalıdır. Şâirin iki farklı sevgili anlayışı ortaya koyar. Biri insanın kurtuluşunu sağlayacak olan sevgililer. Bunlar Allah, peygamberler, evliyâ, etkîyâ, sâlihler vs. Diğeri de insanı zelil edecek sevgililer: Dünya malı, dünya hayatı, nefis, Şeytân, câhil insanlar.

Mal canın yongasıdır” sözünü hatırlatan şâir bir yerde mal ve cânın da insana sevgili olduğunu belirtir. Emânet de insanın sevgilisidir, ona iyi bakmak gerekir.

Eserin tamamına bakıldığında en çok “yâr” kelimesiyle ifadesini bulan sevgilinin Allah ve O'nun yolundan giden sâlih kullar olduğu anlaşılır.

4. ÂŞIK

Divan edebiyatında karşılaştığımız “âşık” tipi bu eserde yer almaz. İlâhî aşktan ve bu aşka meftûn olan “âşık” tipiyle karşılaşırız. “Yâr” Allah ise, “âşık” da O’nun yolunda samimiyet, muhabbet ve sadakitle yürüyendir. Genelde sevgilinin kaşı gözü için her şeyini fedâ eden “âşık” tipinin zıddına, Hak “âşık”ının maksûdu yalnızca O’na vâsıl olmaktır. Din ve Tasavvuf bölümünde anlatılan “âşık” tipinden farklı bir yön bulunmadığı için tekrar anlatma lüzumu duymuyoruz.

Hak Te‘âlâ’nın çü bir şâdık kulu / Cân u dilden hazrete ‘âşık kulu (585.B.)

...

Zât-ı Hak‘a iştiyâkı gönlüñüñ / Nûr-ı Bârîye merâkı gönlüñüñ
Zikridir ey cândan müştâk olan / Hak‘a ‘âşık server-i ‘uşşâk olan (303.B.)

...

Olma dervîşândan gayriye yâr / Otur anlarla ma‘an leyl ü Nehâr (159.B.)

...

D. TABİAT VE EŞYÂ

1. KOZMİK ÂLEM

1.1. Çarh (Felek)

Edebiyatta “felek”le kast edilen genellikle gökyüzüdür. Aynı zamanda kader, baht, şans anlamları da yüklenir. Bu eserde yalnızca bir yerde geçen ve felek anlamına gelen “çarh” kavramıyla kasıt, mânevî olarak gökyüzüdür, yâni cennettir.

1.2. Âlem

Bütün dünya, kâinat, her şey, herkes anlamlarına gelen “âlem”, bu eserde daha çok *yaratılmış her yer, her şey ve herkes* anlamında kullanılmıştır. Allah âlemin yaratıcısıdır. Yarattığı âlemin en şerefli varlığı insandır. İnsanların en mübâreği de Hz. Muhammed’dir.

“Âlem” kavramı bazen bu dünya için kullanılır bazen hem dünya hem de âhiret için. Bazen de dünyada yaşayan herkesi ifade etmek için “âlem” denilmiştir. “Âlem” kavramı bazı mısralarda da hayatı ifade etmek için kullanılır. Âlem kavramı “âlem-i gayb”, “âlem-i fânî”, “nûr âlemi”, “âlem-i ervâh”, “âlem-i iştibah”, “âlem-i dünya”, “âlem-i ukbâ” gibi terkipler içerisinde de kullanılır.

1.3. Yıldız

“Kevkeb”, “necm”, “ahter” olarak da bilinen “yıldız” kavramı eserde birkaç yerde karşımıza çıkar. Edebiyatta burçları oluşturmaları ve insan üzerine etkileri ile önemli bir unsur olarak yer alan yıldız, *Kenz-i Nesâyah*’te baht, tâlih anlamında kullanılır. Bir yerde

de Divan edebiyatında önemli bir yer tutan astronomiyi (burçlar ilmi) ifade eden “ilm-i nücûm” terkibi içerisinde kullanılmıştır.

1.4. Dünya, Cihân, Yeryüzü, Devrân

“Cihân”, “yeryüzü”, “devrân”, “dehr” isimleriyle de anılan “dünya”, eserde bir gezegen olarak ele alınmaz; insanın imtihan için gönderildiği geçici hayatı temsil eder. Eserdeki “dünya” anlayışı birinci bölümde anlatıldığı için üzerinde durma ihtiyacı duymuyoruz.

1.5. Ay

“Ay”, “mâh” edebiyatta sevgilinin güzel yüzünü temsil eder. Burada Eserde tek bir yerde Hz. Muhammed’in ayı ikiye bölmeye mûcisesi anlatılırken anılır. Bir yerde de oruç ayı olan Ramazan’ı belirtmek için zaman belirten ay olarak, “mâh-ı sıyâm” terkibi içerisinde kullanılmıştır.

2. ZAMAN

“Zaman” bu dünya için geçerli olan bir kavramdır. O yüzden “dünya”, “devr”, “dem”, “dehr”, “rûzgâr”, “subh u şâm” gibi kavramlarla sıkça birlikte ve bazen de birbirinin yerine kullanılırlar. Fânî âlemde hızla geçip giden bir süredir. Bu yüzden insanı aldatan bir yönü vardır. İyi değerlendirilmezse insan için bir düşmandır, sonunu hazırlar. Bu yüzden “ehl-i irfân” âkıbetini düşündüğü için zamanı boşa harcamaz. Zamanını ibadetle geçirir. Zamanı en çok boşa harcayanlar gençler, câhillerdir:

Žâyi‘ itme gençlik eyyâmını / Kıl tefekkür ol demiñ encâmını (844.B.)

Çabucak geçip giden zaman “seyf-i kâti”dir, keskin kılıca benzetilir:

Seyf-i kâti‘dir zamân pek tez geçer / Pes mürûr itmezden evvel ser-be-ser

Kıl tedârik hâl ü zıkr ile müdâm / Zıkr ile ihyâ ü kat et şubh ü şâm (289.B.)

İnsanları temsilen “ehl-i zamân” terkibi içerisinde de kullanılır. Gün ve günler anlamına gelen “yevm” ve “eyyâm” da geniş anlamlarıyla zamanı ifade eder.

3. MEVSİMLER

Eserde “hazân”, “bahâr”, “yaz” ve “kış” mevsimlerinin çok az da olsa adı geçer. “Yaz” ve “kış” birlikte anılır ve yılın tamamını belirtmek için söz konusu edilir. Şâir, “ukbâ” yoluyla “dünya”nın birbirine benzemediğini ifade etmek için ikisinin yazı ve kışının farklı olduğunu belirtir. Âhiretten korkarak yaşayan insana dünya hayatı “misl-i bahâr”dır; nefsinin ardınca yol takib edenin hayat yaprağı (berg-i hayat) düşer, “hazân”a (sonbahar) döner.

4. HAYVANLAR

“Behîm” olarak da ifade edilen “hayvan” kavramı genel olarak doğadaki hayvanları değil, inançsızlık yönüyle insan sıfatını hak etmeyenler için kullanılır. Nefsinin arzuları peşinde koşan insan “hayvan”dır. Edebsiz insan da hayvan gibidir. Özellikle şehvet, uyku ve yemekten aklını alamayan (tâb-ı hayvân) insan için kullanılır:

Çok yime hayvân değil insânsîñ / Mübtelâ-yı ekl iseñ hayvânsîñ (142.B.)

İnsanın alçak yönü olarak ifade edilen nefsin vasfı olarak da “nefs-i hayvânî” terkibi içerisinde kullanılır.

Eserde adı en çok geçen hayvan bir hakaret unsuru olarak “kelb”(köpek)’tir. Nefis, ona aldanan insan köpeğe benzetilir. Hâin insan ise köpekten de kötüdür. Nemrut’un ordularını dağıtan “sivrisinek”, “peşşe” aynı zamanda cehennemliklerin benzetildiği hayvandır.

Hırs ve çalışkanlığıyla ünlü “karınca”, büyüklüğü ve ezici kuvvetiyle “nefs-i emmâre”nin benzetildiği “fil”, Zulmün pâyidar olmadığı belirtmek için şâir zâlim yöneticileri “bâz” (doğan)a benzetir. “Bâz” ömrü kısa olan bir yırtıcıdır. Tüpleri nedeniyle seçilen “sincap” ve “semûr” (samur) ile dünyada tek bir hırkadan başka endişesi olmayan “derviş” arasında benzerlik kurulur.

Şâir, *ilerleyeceği yerde duran ya da geri giden hayvan* anlamına gelen “harûn” ile inatçı ve sürekli kontrol altında tutulması gereken nefis arasında benzerlik kurmuştur. Nefis benzer şekilde “esb”e (at) benzetilir ve “esb-i serkeş”in sahibini helak edeceği belirtilir. “Esb-i nefis”in insanı kötü yola sürüklemesine izin vermemek gerekir. Nefsin isteklerine uymak hayat atını “râh-ı fisk”a sürüklemeye benzer.

“Murg” olarak da ifade edilen “kuş” uçuşu nedeniyle rızık bulmasının diğer hayvanlara göre daha güç olduğu düşüncesiyle Allah’ın Râzık sıfatına bir övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Göklere uçan kuşun, denizde yüzen balıkla beslenmesi şaşırtıcıdır. Nefsine aldanan insan da “bîçâre” ve “âvâre” kuşlara benzetilir. “İlm” bir kuştur, “akıl” da kanatlar. İlmi uçuran akıldır, akıl yoksa ilmin bir anlamı yoktur. “Akl-ı kâmil” olmayan yerde kanatsız kuş gibi kalır. Bir yerde “murg-i devlet” (devlet kuşu) terkibiyle karşılaşırız. Şekle ve görüntüye önem vererek Allah indinde itibar kazanacağını zanneden insana öğüt veren şâir, başa sarık sarmayla “murg-i devlet”e ulaşamayacağını belirtir.

Hayvanlar arasında en ilginç benzetmeye konu olan “devekuşu”dur. Ne deve gibi yük taşıyabilen, ne de kuş gibi uçabilen “devekuşu” işe yaramazlığıyla “nefis”e benzetilir. “Nâka” olarak da bilinen “deve”, Hz. Sâlih’in mermerden deve çıkarma mûcizesi hatırlatılırken anılır. Şâir, “kurd”u salgınlığıyla cefâkâr sultânlarla benzetir ve “kurttan çoban olmaz” der.

Zehirli ve hâin oluşu nedeniyle dünyanın aldaticılığıyla aralarında benzerlik kurulan “mâr” (yılan) nefsin de vasfıdır. Hz. Muhammed ile mağara arkadaşı olan Hz. Ebû Bekir’in “zehr-i mâr”a mübtelâ olduğu belirtilir. Şâir hem Hz. Ebû Bekir’in, Peygamberi korurken bir yılan tarafından ısırılmasını, hem de mecâzî anlamda ilahi aşka ve muhabbete kapılmasını kast eder:

Zehr-i mâra oldu anda mübtelâ / Olmadı hulv-i muhabbetden cüda (30.B.)

“Yelkovân” kanatları sivri, siyahımsı veya kül rengi gövdeli bir deniz kuşudur. Hızlı oluşuyla ünlüdür. Şâir nefsinin peşinden giden insanları “yelkovan kuşu”na benzetir:

Yelkovâna dönmüş idi cismimiz / Nâm virmişdi güneşde ismimiz

Zevk-i dünyâyâ seğırttik yel gibi / Zâd-ı ‘uqbâyâ ise tenbel gibi (46.B.)

5. ÇEVRE, MEKÂN

5.1. Bağ, Bahçe, Gülzâr

“Bağ” çeşitli güzelliklerin bulunduğu dünyayı temsil eder. “Bâğ-ı dünya” insana ayak bağıdır. Dünyada insanın sahip olduğu çeşitli güzellikleri simgeleyen “bâğ u bahçe” gelip geçicidir. “Sabır, ilim ve hilm” gönlün “bağçe”(bahçe)sidir, insana safâ verir.

“İmân-ı tam” bir “gülzâr”dır; bu bahçeye sabah akşam su vermek gerekir. İbadeti terk edenin hayatının gül bahçesindeki güller ve yapraklar dökülür. Hz. İbrahim ateşe atılırken mûcize eseri gül bahçesine dönen yer “gülzâr”dır.

5.2. Çöl, Sahrâ, Beyâbân, Berr

Sıkıntı ve kıtlık unsurlarını çağrıştıran “çöl”, “sahrâ”, “beyâbân”, “berr” kavramları eserde mânevî sıkıntıyı ifade etmek için kullanılır. Allah dostları ile kupkuru, susuz “sahrâ” bile cennete döner. Rahat uykusuna ve “hâb-ı gaflet”e dalan insan, çölde kervândan geri kalmış insan gibi derde, belâya uğrar. İnsanlar ile pek fazla iç içe olmak istemeyen, zikirle meşgul olmak isteyen “ehl-i Hak, “berr ü beyâbân”ı mesken tutar.

5.3. Dağ, Deniz

“Dağ” kavramı çokluk ifade etmek için kullanılmıştır. Özellikle çok günahkâr olan insanın suçluluğunu belirtmek için kullanılan bir unsurdur. Ayrıca “yevm-i evvel”de semâlar ile birlikte Allah’ın arz ettiği emâneti yüklenmekten korkan “dağ”dır.

“Deryâ”, “bahr” olarak da ifade edilen “deniz” de çokluk ifade etmek için seçilen bir kavramdır. Allah’ın insanlara bahşettiği lütufların yanında “deniz” bir tek damladır.

Daha çok mecâz anlamıyla kullanılan “bahr”, “Bahr-i fenâ”, “bahr-i eltâf” gibi terkipler içinde dünya ve çokluk ifade eder. Dünya “ehl-i Hak”a “deryâ-yı gam”dır.

6. ÇEŞİTLİ EŞYALAR

6.1. Libâs, Dîbâ, Atlas, Hırka

Elbise anlamına gelen “libâs” kavramı giyilecek eşyalar arasında en çok adı geçen unsurdur. Elbise anlamından çok takınılan tavır mânâsında kullanılır. Ehl-i sülûk için takvâdan iyi bir elbise yoktur. Tasavvuf ehli için yeni “libâs”ın hiçbir kıymeti yoktur, çünkü nasıl olsa eskimiş elbise anlamında kullanılan “pelâs”a dönüşecektir. Dünya malı böyle elbiseye benzer, onu elde etme hırsında son yoktur. Bir fakiri giydirene büyük sevap vardır; Allah da ona “Hülle-i cennet” (cennet elbisesi) verir. Bir yerde geçen “kâmîs-i âhenîn” (demir elbise) Hz. Dâvud’un yaptığı zırhları ifade eder. Kumaş anlamlarına gelen “atlas u dîbâ” ikilisi dünya malını simgeler.

Tasavvuf anlayışında elbiseler arasında “hırka”nın ayrı bir önemi vardır. “Hırka” ve “aba” kanaat ve fakirliği simgeler. “Tecrîd hırkası”na bürünmek dünyadan el etek çekip zühd ve takvâ ile uğraşmak anlamına gelir. Dervişin giydiği eski hırkadır. Eski hırka giymedikçe, yani dünya malına değer vermedikçe nefle mücadele mümkün değildir. Eserde sadece bir kez geçen “sarık” ve “dülbend”, görünüşte takvâ sahibi olmanın temsili olarak gösterilir. Görünüşe önem vermeyen şâir, “sarık” veya “dülbend” takmak yerine insanlara hayırlı olmak gerektiğini söyler. “Libâs-ı fâhire”, “libâs-ı zâhire”, “atlas-ı çerh”, “hırka-i peşmîne”, “hırka-i tecrîd”, “köhne pelâs” gibi ifadelerle çoğunlukla kast edilen mecâzî anlamdır.

6.2. Altın (Zeheb), Yâkut, Sîm

En değerli madenlerden biri olan “altın” (altın) eserde, dünya malını simgeler. İyi nam ve şöhrat için de “altın isim” benzetmesi yapılmıştır. İbadeti terk eden insanın altın gibi ismi bakır para anlamına gelen “nuhâs”a döner. Sâlih amel de “has altın”a benzetilmiştir. Para ve altın anlamında kullanılan kelime daha çok “zer” ve “zeheb”dir. Eserde bir tek yerde “yâkût-ı ahmer” (kırmızı yâkut) terkibi içerisinde anılan “yâkut” kırmızı ve değerli olması hasebiyle kalbin benzetildiği bir unsurdur. Gümüş ve altın anlamına gelen ve çoğu yerde birlikte anılan “sîm u zer” ikilisi de para ve dünya malı karşılığında kullanılmıştır:

Sîm u zer bi'l-cümle dünyâ mâlıdır / Şâd u handân olmağ ahmağ hâlidir (707.B.)

6.3. Silah, Hançer, Kılıç, Sikkîn (Bıçak), Nîze (Mızrak)

“Zikir”, “tevhîd”, “terk-i hevâ” nefse karşı en güçlü “silah”lardır. *Silah olarak kullanılan bir tür bıçak* olan “hançer” nefse karşı insanın elinde bulundurduğu “samt” (sükût) silahını temsil eder. Edebiyatta ayrılık acısının şiddetini belirtmek için bir benzetme unsuru olarak kullanılan “hançer”, “hançer-i firkat” terkibi içerisinde Yâr’dan ayrı gönlün çektiği sıkıntıyı ifade eder. Allah’tan uzakta olma acısı, tasavvuf ehlinin gönlünü hançer gibi deşmektedir.

Keskin silah unsurları nefsi eğitmek için seçilen yollara benzetilen unsurlardır. “Açlık kılıcı” (oruç) nefsi ikiye biçer. Tek bir yerde geçen “sikkîn” (bıçak), “sikkîn-i terk-i hâb” terkinde nefsi eğiten uykuyu terk etme davranışını simgeler. Yalnızlık nefse karşı güçlü bir “mızrak”tır. Nifak ehli hâin insanlardan uzak durulması gerektiğini öğütleyen şâir, bu gibi kimselerin lanete uğrayacaklarını belirtirken lâneti bir mızrağa benzetir ve “nîze-i lânet” terkinini kullanır:

Derk-i esfeldir yeri mel‘ûnlarıñ / Nîze-i la‘net ile maṭ‘ûnların (683.B.)

VI. SONUÇ

Hikmetli sözlerle okuyuculara nasihatler vermeyi düstur edinen Nâilî Sâlih Efendi'nin *Kenz-i Nesâyih*'i tasavvufî bir eserdir. 12. yüzyılda kaleme alınan *Pendnâme*'yi şerh ederken aslında şâir bir tercüme çalışmasından çok yeniden bir manzum eser ortaya koymuştur. Engin bir tasavvuf kültürüne ve derin bir tarîkat muhabbetine sahip olan şâir 19. yüzyılda yazdığı bu eserle İran edebiyatının çok önemli isimlerinden Feridüddin-i Attâr'ın nasihatlerini kendi çağında yeniden gündeme getirmiştir. Divan edebiyatının son dönemlerinde vücuda gelen bu eserin dilinin, nasihat türünün gerektirdiği şekilde sade ve anlaşılır olması ve ayrıca şâirin, dönemin süslü ve ağır dil kullanma alışkanlığına kapılmaması günümüz okurları açısından bir avantajdır. Eserin bu bakımdan divan edebiyatı geleneğinden biraz uzak durduğu gözlemlenir. Fakat asıl amacı hikmetli sözler, dinî-tasavvufî nasihatler aktarmak olan eser, kaçınılmaz olarak sade bir dil ve daha az söz sanatı ihtiva etmeyi gerektirmiştir.

Kenz-i Nesâyih'in tamamını dinî-tasavvufî unsurlar oluşturur denilebilir, ki zaten Divan edebiyatının metafiziğini tasavvuf felsefesi tesis eder. Bu felsefe çeşitli tarîkatler yoluyla topluma intikal etmiş, her sınıf ve kültür seviyesinden pek çok insan ve dolayısıyla bazı şâirler de bu tarîkatlere mensup olmuşlardır. Dolayısıyla tarîkatlerin etkisi yalnızca kendi sınırları içerisinde kalmamış, bütün bir cemiyete uzanmıştır. Öyle ki, hiçbir tarîkatle bağı olmayan, tasavvufî yaşamla ilgisi bulunmayan bir şâirin bile şiir dünyası tasavvuf felsefesi unsurlarıyla donanmıştır. Bu durumda, tasavvufî telkin endişesi olan bir şâirin eserinin baştan sona tasavvufî unsurlarla bezenmiş olması doğal karşılanmalıdır.

Eserde iktibas ve telmih yollarıyla aktarılan pek çok dinî kıssa, menkûbe, âyet, hadis, atasözleri zengin bir tasavvufî birikimi ortaya koymaktadır. Nâilî Sâlih'in, mısralarında gaflet içerisindeki insanlardan çokça şikâyetçi olduğu gözlemlenir. Cemiyet itikâdî öğelere bağlı bir yaşamı yansıttığı ölçüde övgüye layıktır. Cemiyet unsurlarının başında şahıslar, özellikle makam ve mevki sahibi şahıslar gelmektedir. *Kenz-i Nesâyih*'te dünyevî

mertebeleri yüksek, makam ve mevki sahibi insanlara hiç itibar edilmediği, hatta bu gibi kimselerin tutum ve davranışları nedeniyle pek çok kez aşağılandığına şahit oluruz. Şâir, mutasavvıflara yakışır bir edâ ile dünya hayatını değil, öteki hayatı önemseyen ve ona göre bir hayat ve yönetim biçimi seçen şahısları över.

Eserde insan tipi iyi ve kötü olarak iki zıt kutbun temsilcisi şeklinde çizilmiştir. Fars etkisindeki Divan edebiyatımızda alıştığımızdan farklı olarak, insan, şâirin gözünde ibâdet ve şükür etmesi için yaratılan bir mahlûktur; insanlara faydalı olmalı, Hak'kın ve halkın sevdiği biri olarak anılmalıdır. Bunun yolu da eser boyunca ilâhi emirlere, Peygamberin sünnetine ve velilerin tavsiyelerine bağlı kalmak şeklinde açıklanır. Aşk, şarap, şevgili, rakîb gibi unsurlar doğrudan tasavvufî anlamlarıyla ilintilidir. İnsanî aşk değil, ilâhi aşktır konu. Dolayısıyla bu aşkla ilgili mefhumların hepsi de tasavvufî anlamlarını kast etmektedir. Eserde tabiat ve eşyâ da diğer unsurlar gibi dinî-tasavvufî nasihatler vermek, çeşitli konularda açıklayıcı örneklendirmelerde bulunmak için kullanılır.

Sonuç olarak kısaca diyebiliriz ki, *Kenz-i Nesâiyih* dünyâ zevklerine mütemâyl olmayan, Allah aşkıyla yolunu arayan bir dervişin hayatında yapması gerekenlerin anlatıldığı ve aynı zamanda edebî bir üslûbun da benimsendiği bir nasihat eseridir.

VII. METİN

1/b

Pend-i ‘Attar Şerhi

Kenz-i Neşâyih

Pîşva-yı erbâb-ı tarîkat-ı ‘aşriye mevlevihâne-i mışriye post-nişini reşâdetlü eş’şeyh
‘Azmi Efendi hazretlerinin işbu manzûmeye inşâ buyurdukları takrîz-güne târîh-i
nefisleridir.

Kâr-ı hayrîñ mâ’ili eltâf-ı Hakk’ın nâ’ili / Şerh-i Pendiñ kâ’ili nazm-âver-i nuṭk-ı bihîn
Rûh-ı pâk-ı Şeyh-i ‘Attar-ı Ferîduddîn’den / ‘İtr-ı ma’nâ şemm edip esrârına olmuş qarîn
Pendiniñ her beytini şerh eyleyüb beş beyt ile / Eylemiş hüsni-nizâm-ı rabṭını tarz-ı nevîn
Vârid oldu vaşfını takrîz için levh-i dile / Pend-i ‘Attar’a bu şerh oldu sezâ-yı âferîn
Çıkdı bir mışra‘la ‘Azmi hâmeden târîh-i tâm / Dil-güşâ Kenz-i Neşâyih oldu nev şerh-i güzîn

1292

2/a

Bismillahirrahmanirrahim

1.B.

حمد بی حد آن خدای پاک را

آنکه ایمان داد مشتى خاك را

Evvel âhir ‘âlemiñ hamdi tamâm / Zâtına maḥşûşdur Hakk’ın müdâm²⁶

Öyle kudret şahibidir ol Hudâ / Bir avuç toprağa îman viridi tâ

²⁶ “[...] Her şey O’nu hamd ile tesbih eder[...].” (İsra/44)

“[...] Duâlarının sonu ise ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur’ sözleridir” (Yûnus/10)

Çün irâde itdi halk-ı ‘âleme / Virdi şûret şûretinden âdeme²⁷
Tıynden halk itdi cism-i âdemi / Eyledi rûşen anıñla ‘âlemi²⁸
Oldu çün feyz-i ezel şûret-pezîr / Nûr-ı îman âdemi kıldı münîr

2.B.

آنکه در آدم دمید او روح را
داد از طوفان نجات او نوح را

2/b Âdeme bî-keyf ü kem bizzât o zât / Nefh-i rûh itdi verib feyz-i hayât²⁹
Çün ta‘alluğ itdi ol rûh âdeme / ‘Ayn-ı insân oldu cism-i ‘âleme
Buldu ol rûh ile çün feyz-i hayât / Zâhir oldu anda esmâ vü şifât³⁰
Çudretinden halka gösterdi eşer / ‘Âlemi şu kaplamışken ser-te-ser
Nûh’a ihsân itdi tûfândan halâş / Dâhi kurtuldu anıñla kavm-ı hâşş³¹

3.B.

آنکه فرمان کرد قهرش باد را
تا سزای داد قوم عاد را

Ol ki nuşret-bağşıdır her ‘âbidin / Hâlik ü Kahhârı kavm-ı ‘ânidin
Rûzgâra çahrı emr itdi hemân / Kavm-ı ‘Âd’ın lâyıqın virdi yamân
Kavm-ı ‘Âd itmişdi kizbe inhimâk / Rîh-i şarşar anları itdi helâk³²
Tâ sekiz günle yedi gece tamâm / Anlara “lâ-yenqa’i’ ” esdi müdâm³³
Gılzet-i ecsâma mağrûr oldular / Eñ-nihâye bâda mağhûr oldular

²⁷ “Allah, Âdem’i kendi sûretinde yarattı.” ان الله خلق آدم على صورته (Hadis)

²⁸ “O öyledir ki, sizi balçıktan yarattı[...].” (En’âm/2)

²⁹ “[...]içine rûhumdan üfledim[...].” (Hicr/29)

³⁰ “Allah, Âdem’e varlıkların bütün isimlerini öğretti[...].” (Bakara/31)

³¹ “Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in[...].” (Hûd/48)

³² “Sen ve beraberindeki kimseler gemiye bindiğiniz zaman ‘Bizi zalim kavmin elinden kurtaran Allah’a hamdolsun’ de.” (Müminîn/28)

³³ “Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgârla helâk edildi. Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti[...].” (Hakka/6-7)

4.B.

نکه لطف خوین را اطمینار کرد
با خلیثن نار را کلزار کرد

Ol laṭîf-i lâ-yezâl ü bî-mişâl / Dostun eyler maẓhar-ı nûr-i cemâl
Kendü feyẓ-i luṭfun ıẓhâr eyledi / Nârı İbrahîm'e gülzâr eyledi
Ḳavminiñ kırdı çün ol aşnâmını / Yâd itdirmek içün Haḳ nâmını³⁴
Diledi Nemrûd atsun âteşe / Ol mücellâ nûru ḳatsun âteşe
Haḳ hiṭâb itdi bilâ-şavt ey hümâm / Âteş oldu der-'akab berd ü selâm³⁵

5.B.

آن خراونری که هنکام سحر
کرد قوم لوط رازیر وزیر

Bir seher vaḳti o ḥallâḳ-ı cihân / Ḳavm-ı Lût'u alt üst itdi hemân³⁶
İtmeyip îmân aña ehl-i Seḏûm / Ḥabşe ıṣrâr itdi ol ḳavm-ı şütûm
3/a Emr-i Haḳ'la nâzil oldu Cebre'îl / İtmeye ol ehl-i idbârı sefîl
Ḳaldırıp şehriyle ḳıldı sernigûn / Yerle yeksân eyledi zâr u zebûn
Başlarına taş yağdı nâgehân / Yerlerinden ḳara şu oldu revân³⁷

6.B.

سوی او خصمی که تیرانرا خته
پشه کار تن کفایت ساخته

Bir mücessem düşman-ı bâṭıl eşek / Cânib-i eflâka oḳ atmış köpek
Cem'-i 'asker eylemiş ol bed-fi'âl / Ṭâ ki İbrâhîm ile etsin cidâl

³⁴ “Derken (İbrâhim) içlerinden bir büyüğü bırakarak putları paramparça etti[...].” (Enbiyâ/58)

³⁵ “‘Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve esenlik ol' dedik.” (Enbiyâ/69)

³⁶ “[...] onların (azabla) buluşma zamanı sabahtır[...].” (Hûd/81)

³⁷ “Hemen onların altını üstüne getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.” (Hicr/74)

Toplanıp sivrisinekler bî-şümâr / ‘Askerin itmiş helâk ü târumâr
Burnuna girmiş birisi nâgehân / İşini düzmüş kifâyet bî-güman
Ez‘af-ı maḥlûḳ ile ol zât-ı pâk / Öyle kuvvet şaḥibin kılmış helâk

7.B.

آنکه اعرار ا بر ریادر کثیر
ناقه را از سنک خارا بر کثیر

Taḥrîrîḳ da‘vâsın iden nâ-bekâr / Ya‘ni Fir‘avn-ı pelîd ü bed-demâr
Ḥazret-i Mûsâ’yı inkâr eyledi / Ḥaḳḳ’a düşmen oldu bedkâr eyledi
Çekdi deryâya anı Ḥaḳ itdi ğarḳ / Duydu işbu ḥâli ehl-i ğarb u şarḳ³⁸
‘Âd ḳavmi gibi hem ḳavm-i Şemûd / Şâliḥ’e îmânda oldular ‘anûd
Bir ğarîb i‘câz-ı iz‘âc eyledi / Nâḳayı mermerden iḥrâc eyledi

8.B.

چن عنایت قادر و متیوم کرد
درکف داود آهن موم کرد

Çün ‘inâyet eyledi Rabb-ı Ḳadîr / Ḥazret-i Dâvud’a oldu dest-gîr
Olmadan evvel demür âteşde germ / Âyesinde oldu anîñ şem‘-i nerm³⁹
Ḥalḳa ḥalḳa zırḥ îcâd eyledi / Ḳavmini âfetden âzâd eyledi
Ḳudret-i Ḥaḳ’la ḳamîş-i âhenîn / Ḥarb içün ibdâ‘ edip giydi hemîn
3/b Muştafâya şoñra ḳıldı intiḳâl / Ol mübârek dîr‘-i pâk u bî-mişâl

9.B.

با سلیمان داد ملك و سروری
شر مطسیع خاتمش دیو و پیری

³⁸ “[...] böylece deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu.” (Tâhâ/78)

³⁹ “[...] ve biz ona (Dâvûd) demiri yumuşattık.” (Sebe/10)

İtdi ihsân ol Hudâvend-i kerîm / Hem Süleymân kuluna mülk-i ‘azîm
Kendüni server idüb mülkün refi’ / Mührüne şeytân u cin oldu muṭî‘
Parmagında idi ol mühr Âdem’iñ / Zîneti olmazdan evvel ‘âlemiñ
Emr-i Hâḡ’la ‘arşa ḡondu ol nigîn / İtdiği anda hübüṭ Âdem hemîn
Hâḡ Süleymân’a anı ḡıldı ‘aṭa / İns ü cin yekser muṭî‘ oldu añâ⁴⁰

10.B.

از تن صابر بکر بان قوت داد
بم ز یونس لقه با حوت داد

Hikmete mebnî Cenâb-ı zü-l-minen / Cism-i pâk-i Hazret-i Eyyûb’dan
On iki biñ ḡurda tam virdi ḡıda / Ḳalb-i pâkiyle dilinden ma’ada
Şabr edip itmezdi ḡalkḡa iştikâ / Hâḡ Te’âlâ dedi ni‘me’l-‘abd añâ⁴¹
Yûnus’u daḡı idüb loḡma mişâl / Balıḡa virdi o Rabb-ı Zü’l-celâl
Mescid oldu balıḡiñ ḡarmı añâ / Hâḡḡ’ı tesbiḡ eyledi şubḡ u mesâ⁴²

11.B.

بنده را اره برسر می رنسر
وآن دکه را تاج برسر می دپر

Bir ḡuluñ başına bıçḡı ḡor biçer / ‘Abd-ı ḡaşş itmez bu ḡâletden keder
İrtifâ’-ı şânına olur delîl / Bende olmaz böyle şeylerden zelîl
Hikmetinden eyleme oḡlum su’âl / Kim Ebu Yahyâ’ya oldu işbu ḡâl
Destereyle bir Yehûdi-i pelîd / İtdi ağaç içre ol zâtı şehîd
Daḡı ḡayriñ başiñ eyler tâc-ver / Gâḡ şâḡ u gâḡ ‘azîz-i mışr ider

⁴⁰ “Biz de rüzgârı onun buyruḡuna verdik. Rüzgâr, onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi. Bina ustası olan ve dalgıçlık yapan her bir şeytani emrine verdik.” (Sâd/36-37)

⁴¹ “[...] Gerçekten biz onu Eyyûb’u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu!...]” (Sâd/44)

⁴² “Eğer o, Allah’ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balıḡın karnında kalırdı.” (Saffât/143-144)

12.B.

اوست سلطان هر چه خو ابران کند
عالمی را درد منی ویران کند

- 4/a Padişâh oldur ne eylerse murâd / Anı eyler lâ-cerem beyn’el-‘ibâd⁴³
Kimin i‘zâz u kimin izlâl ider / Kimini hâdî kimin idlâl ider⁴⁴
Kimse qarışmaz anıñ ef’âline / Beñzemez şanı mülûküñ hâline
Bir nefesde ‘âlemi eyler harâb / Ân-ı vâhidde ider halkı yebâb
Vâhid ü qahhâr-ı muṭlaqdır o zât / Kâ’inât olur anıñ hükümünde mât

13.B.

هست سلطانی مسلم مرورا
نیست کس را از هره چون وچرا

Salṭanat maḥzâ müsellemdir aña / Ğayrisinde ‘ârıyyetdir lâ-beqa
İdemez kimse aña dediḳodu / Şöyle böyle dimeḡe yoḡdur ödi
Yerde gökde her ne var ins ü melek / Cebre’îl ü pâdişâh ü mâ-melek⁴⁵
‘Abd-ı ‘âcizdir iderler inḳiyâd / İdemezler bir iş emrinden ziyâd
Oldur ancaḡ pâdişâh-ı bî-zevâl / Kimde qarşu ṭurmaḡa vardır mecâl

14.B.

آن یکمی را کنج و نعمت می دید
دیگر می را رنج و محست می دید

Ol birine virir emvâl-i keşîr / Kim olursa olsun ey ‘abd-ı faḡîr
Ḥâh müslim Ḥâh kâfir dem-be-dem / Ni‘mete ġarḡ idüb eyler muḡtenem

⁴³ “[...] Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.” (Mâide/1); “[...] O istediğini yapandır.” (Hûd/107)

⁴⁴ “[...] dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin.” (Âl-i İmrân/26)

⁴⁵ “Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahman’a kul olarak gelecektir.” (Meryem/93)

Yûsuf'a virdiğünü Fir'avn'a hem / Virdi bu 'âlemde itdi muhteşem
Ġayriye dağh virir derd ü keder / Miğnetinden gice gündüz âh ider
Çünkü dâr-ül-imtiğândır bu cihân / Kullarını eyler Allah imtiğân⁴⁶

15.B.

آن یکی بر تخت باصر عز و ناز
دیگر می کرده رهسان از فاقباز

4/b Ol birin tağt üzre 'izz u nâz ile / Şad-hezâran şevket ü i'zâz ile
Pâdişâh eyler virüb hayl ü haşem / Kâfir olsa dağhi eyler muhteşem
Yer içer dürlü elezz ü enfüsü / Eylemez aña müşârik herkesi
Ġayrı eyler fâğadan ağızı açığı / Öldürür ister ise virmez azığı
Gice gündüz eyler 'arz-ı ihtiyâc / Gâh olur kim yimez içmez yatar aç

16.B.

آن یکی پوشیده سنجاب و سمور
دیگر می خفته بر پیشه در تنور

Ol biri kış vağti sincâb u semûr / Giyinip bir kûşede kılımış huğûr
Anlar emşâli libâs-ı fâğire / Virmedikten başka merd-i âğhere
Eski püskü dağhi virmez bir haşîr / Yaşlanır çıplak furûn içre fağîr
Ba'zılar kumla tesettür iderek / 'Ömrini ifnâ idermiş giderek
Ba'zısı şandukada olub nihân / Yıkadılmış tek libâsın bir zamân

17.B.

آن یکی بر پستر کمینیا و ننج
دیگر می بر خاک خواری بسته ینج

⁴⁶ "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz[...]"
(Bakara/155)

Ol biri ipek döşekde tâ şabaḥ / Hâb u râhatda olur pür-inşirah
Gündüz atlas mindere* eyler ku'ûd / Gâh ider şadr-ı mu'allâya şu'ûd
Ġayrısı buz baġlı yerde kaşınur / Uyumaz bîçâre yanı aşınur
Bir kilim-i köhneye razı velî / Aña daḡı neylesün irmez eli
Şubḡa dek ḡâk-ı mezelletde yatar / 'Âkıbet derd anı 'uḡbâya atar

18.B.

آن یکی رازر دوصر پمیان دپر
دبکرمی در حسرت نان جان دپر

Ol birine iki yüz kîse zehab / Tırduġu yerde ider iḡsân o heb
Luḡfu şâmilken 'umûmen 'âleme / Kudretin bildirmek için âdeme
Bir kula biñ dürlü nâm u şân virir / Ġayrı itmek ḡasretinde cân virir
5/a Tırmaz aşla ḡapı ḡapı tolaşır / Güç belâ bir parça nâna ulaşır
Gâh olur kim ol daḡı elden gider / Ḡapdırır kelbe anı ḡükm-i ḡader

19.B.

طر نته العینی حمبان بر هسم زنر
کس نمی یارد که آسجا دم زنر

Öyle ḡâdir ḡâhir ü cabbârdır / Mülk anıñdır vâḡid ü ḡahhârdır⁴⁷
Göz açub yumunca eflâk ü yeri / Birbirine urub eyler serseri
Var iken bunca selâḡîn ü mülûk / Her biriniñ 'askeri bölük bölük
Kimse ḡâdir olamaz kim dem ura / İtdiġin nolsun deyü bir zemm ura
Her biri taḡt-ı yedinden muzmaḡil / 'Aczle bîçare ḡalur pâ-be-kil

* Metinde imlâsı مندشه şeklindedir.

⁴⁷ “[...] Bugün mülk (hükümlerlik) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.” (Mü'min/16)

20.B.

آنکه بامر غ بو ابا هی دپر
بئر کانر ادوات شاپی دپر

Ol ki uçan kuşa mâ-beyne's-semâ / Cevf-i deryâdan ider balık 'aât
Hem hevâ kuşun o kudret şâhibi / Şayd ider hâkîlere mâhî gibi
Gâh olur kim kullara Bârî Hudâ / Pâdişahlık devleti eyler 'aâ
Gün gibi zâhir bu ma'nâ herkese / Kul iken virdiği devlet Çerkese
Nice emşâli görünmüşdür dahî / 'Aqlıñ irmez işine şuş ey âhi

21.B.

بی پدر فرزند پیرا او کند
طفل را در فھرکو یا او کند

Zât-ı pâkinde anıñ yokdur neseb / Filhâkîka her şeye oldur sebeb
Babasız oğul hem o peydâ ider / Hem beşikde çocuğu gûyâ ider⁴⁸
Hazret-i 'Îsâ nitekim bî-hilâf / Tıfl iken itdi beşikde bunca lâf
Aña maşuş olmadı işbu kelâm / Çoğunu söyletdi ol Rabbü'l-enâm⁴⁹
Tağı taşı dâhi inîâk eyledi / Lîk anı meşhûr-ı âfâk eyledi

5/b

22.B.

مردۀ صد سال را حی میکند
این بجز حق دیکری کی میکند

Yüz senelik ölüyü eyler diri / İster ufağ olsun ol ister iri
Yüz seneden soñra Hâk bî-vâsıta / Rûh ile virdi 'azîze râbıta⁵⁰

⁴⁸ Hz.Îsâ'nın sözü: “[...] Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.” (Meryem/30)

⁴⁹ “[...] Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu[...].” (Fussilet/21)

Vâsıtayla dâhi bu hâlet vuğu‘ / Bulduğu vardır edip meyyit rücu‘
“Kum bi-iznillah” dedi ‘İsâ hemân / Viridi ol Sam bin Nûh’a tâze cân⁵¹
Zâtına maşşûş anîñ ihyâ-yı ten / Bunu Hâk’ dan ğayrısı eyler kaçan

23.B.

صانعی کز طین سلاطین میکند
نجم را رجم شیاطین میکند

Şun‘ ile tıynden selâfîn eyler ol / Necmi hem recm-i şeyâfîn eyler ol
Pâdişahlarda görün ol zîneti / Balçığa eyler mi nisbet fıtrâtı
Kuruca toprakken aşlı Âdemiñ / Ahsen-i takvîmi kıldı ‘âlemiñ⁵²
Câ-be-câ tıynı selâfîn itmede / Hem selâfîni yine tıyn itmede
Zeyn-i dünyâ oldu şun‘ ile nücûm / Hem dağî kıldı şeyâfîne rücûm⁵³

24.B.

از زمین حشک روپا ند کپاه
آسمانسارا یم او دارد کاه

Öyle kudret şâhibi şâni‘ hakîm / Hîkmetinde olmaz aşlâ lâm u cîm
Kuru yerden tâze ot inbât ider / Haşrı inkâr idene işbât ider⁵⁴
Ol nebâtîñ nef’i var hayvâna hem / Dürlü meyve eyler insâna kerem
Dest-i vâlâ-kudretiyle ol İlâh / Hem direksiz gökleri tutar nigâh
Vâkı‘ olsaydı eger cüz’î fesâd / Bî-huzûr olurdu altında ‘ibâd

⁵⁰ “[...] Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti[...].” (Bakara/259)

⁵¹ “[...] ve Allah’ın izniyle ölüleri diriltirim[...].” (Âl-i İmrân/49)

⁵² “Andolsun ki biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yaratık.” (Tîn/4)

⁵³ “Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık[...].” (Mülk/5)

⁵⁴ “Allah’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir[...].” (Rûm/50)

25.B.

هچ کس در طک او انبا زنی
قول او را سخن نی وسا زنی

6/a Pâdişâh-ı bî-zevâl ü lâ-nazîr / İstemez mülkünde tedbîre vezîr
Kimse mülkünde anıñ ortak değil / Olsa olurdu bu ‘âlem muzmahil⁵⁵
Kul i‘câzında yok sehv u haţâ / Düzme қоşma şanmasun ehl-i hevâ
Bî-hurûf u lafz Mevlâ söyledi / Enbiyâsıyla tekellüm eyledi
Gerçi tertîb iledir beyne’l-enâm / Lîk bî-terkîbdir aşl-ı kelâm

در نعت سید امرسلین علیه وسلم

26.B.

سید الکونین ختم المرسلین
آخر آمد بود فخر الاولین

Fahr-i ‘âlem hâtem-i peygamberân / Nûrı evvel bi‘seti âhir zamân⁵⁶
Evvelîn ü âhirîniñ mefharı / Mâsivallâhîñ ‘umûmen serveri
Fahr iderlerdi anıñla enbiyâ / Ümmeti olmağlığı kılip recâ⁵⁷
Enbiyâ ervâhına meb‘ûs idi / Lâ-cerem oldu cemî‘iñ seyyidi
Enbiyânıñ olduğıçün hâtemi / Şonradan kıldı müşerref ‘âlemi⁵⁸

27.B.

آنکه آمد نه فلك معراج او
انبیا و اولیا محتاج او

Sûre-i İsrâ’da Hâk kıldı beyân / Mescid-i Akşâ’ya gitdiğın ‘ayân⁵⁹

⁵⁵ “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu[...].” (Enbiyâ/22)

⁵⁶ “Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim.” (Hadis) كنت نبيا و آدم بين الماء والطين

⁵⁷ “Bütün âdemoğullarımın seyyidi, efendisiyim. Övünmek yok.” (Hadis) أنا سيد ولد آدم ولا فخر

⁵⁸ “[...] ve (O) nebîlerin sonuncusudur[...].” (Ahzâb/40)

Nerd-bân oldu tokuz kat asumân / Oldu andan ‘arşa dek cismen revân
Refref’e oldu süvâr andan onur / İtdi sırren ‘âlem-i ğayba mürûr
Gördi Hâkık’ın âyet-i kübrâsını / Belki cümle ‘âlemiñ mevlâsını
Oldu çün bu mertebe kadri ‘alâ / Olma lâzım enbiyâ muhtâc aña

28.B.

شد و جودش رحمة للعالمين
مسجد اوشد همه روى زمين

6/b Cism-i pâki oldu rahmet ‘âleme / ‘Ayn-ı rahmetdir cemî’ âdeme
‘İllet-i ğâ’iyedir bu ‘âleme / Zâtıdır bâiṣ vücûd-ı âdeme
Anıñ içün yaradıldı nüh tıbağ / ‘Azam-ı ecrâm olan eflâk-ı Hâk⁶⁰
Maẓhar oldu tâm Raḥmân ismine / Lâ-cerem rahmet denildi cismine⁶¹
Halka bu yüzden de rahm itdi İlâh / Yeryüzi oldu aña heb secde-ğâh⁶²

29.B.

آنکه یارش بود ابو بکر و عمر
از سرانگشت اوشق شد قمر

Ol ki kıtub-ı merkez-i devrân idi / Şarğdan tâ ğarba dek sulṭân idi
Yâr idi aña Ebû Bekr ü ‘Ömer / Oldular iki cihânda mu‘teber
Birbirine nisbet olsa âşikâr / Her biriniñ dürlü dürlü fazlı vâr
Meh cemâlinden şavâba gitdiler / Ol mübârek nûru taşdik itdiler
Gökdeki ayı muşahhar kıldı Hâk / Barmağı ucundan oldu iki şağ

⁵⁹ “Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götürün Allah’ın şanı yücedir[...].” (İsrâ/1)

⁶⁰ “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.” لولاك لما خلقت الافلاك (Hadis-i Kudsi)

⁶¹ “Ve biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ/107)

⁶² “[...]ve biz, seni ancak bütün insanlara gönderdik[...].” (Sebe/28)

30.B.

آن یکی اورا رفیق غار بود
وان دکر لشکرکش ابرار بود

Hicretinde ol resûl-i müste‘ân / Üç gice oldu mağarada nihân
Ol biri añâ refîk-i ğâr idi / Ya‘ni ol Bû Bekr anıñla yâr idi⁶³
Zehr-i mâra oldu anda mübtelâ / Olmadı hılv-i muḥabbetden cüda
Şâhibü’s-seyf olduğıçün digeri / Hiç qalmazdı ğazâlardan gerü
Dîne kuvvet verici cebbâr idi / Lâ-cerem ser-‘asker-i ebrâr idi

31.B.

صاحبش بودند عثمان و علی
بهر آن کشتند در عالم ولی

Yâr idiler añâ ‘Oşman u ‘Ali / Oldular ‘âlemde anıñçün veli
Ḥazret-i ‘Oşman zü’n-nûreyn idi / Ḥüsn aḥlâq ile nûr-i ‘ayn idi
Qıldı iki duḡteriyle ol Resûl / Zâtını ârâyîş-i ḥüsn-i qabûl
7/a Ḥayder-i Kerrâr ‘ammizâdesi / Qurb-ı Ḥaḡ’la ‘âlemiñ âzâdesi
Zâhir u bâtın ḥalîfeydi añâ / Anıñ içün dendi şâh-ı evliyâ

32.B.

آن یکی کان حیا و حلم بود
وان دکر باب مدینه علم بود

Ma‘den-i ḥilm u ḥayâ ‘Oşman-ı pâk / Cevher-i zâtıyla oldu tâb-nâk
Andan eylermiş melâ’ik hem ḥayâ / Böyle vaşf itmiş Ḥabîb-i Kibriyâ
Şehr-i ‘ilmin bâb-ı vâlâsı ‘Ali / Her fûnûn u ‘ilme ermişdi eli⁶⁴

⁶³ “[...] Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, “Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber” diyordu[...].” (Tevbe/40)

Andan oldu ‘âleme neşr-i ‘ulûm / ‘İlm-i kimyâ ‘ilm-i cifr ilm-i nücûm
Her biri kâmil mükemmel zât idi / ‘Ârifîn u fâzılîn sâdât idi

33.B.

آن رسول حق که خیر الناس بود
عم یاکش حمزه و عباس بود

Ol Resûl-i Hâk Hâbîb-i Kibriyâ / Seyyidü’s-sâdât hayru’l-aşfiyâ
‘İbn-i ‘Abdullah idi ol zü-kerem / Vâlidî de muhteremdir lâ-cerem
Ceddi ‘Abdülmuṭṭalib’den bî-kuşûr / On iki evlâd itmişdi zuhûr⁶⁵
İki ‘ammı Hâzma u ‘Abbas idi / Her biri a‘lâ vü ra‘nâ nâs idi
Ol iki ma‘dûd-ı âl-i ‘âl idi / Sâ’iri hem-pâye-i cühhâl idi

34.B.

هر دم از ما صد درود و صد سلام
بر رسول و آل و اصحابش تمام

Cümlemizden yüz du‘â vü yüz selâm / Mü’minîn ile ilâ yevmi’l-қыyâm
Gâh kalb-i pâkle geh kâl ile / Her nefesde hem lisân-ı ḥâl ile
Kendüye olsun daḥi aşḥâbına / Âline evlâdına aḥbâbına
Zât-ı pâkiñden daḥi yâ Rab müdâm / Cümle-i kerrübiyânla ber-devâm
Çok şalât olsun o vâlâ-pâyeye / Merḥamet kıl dâḥi biz bî-vâyeye⁶⁶

7/b

در مناقب ائمه دین رحمته الله علیهم اجمعین

⁶⁴ (Hadis) أنا مدينة العلم و علی بابها ”Ben ilmin şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır.”

⁶⁵ ”Ben Abd-i Menaf oğlu Abdullahmuttalib oğlu Abdullah’ın oğluyum.”

(Hadis) أنا ابن عبدالله بن عبدالمطلب ابن عبدمناف الخ

⁶⁶ ”Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.” (Ahzâb/56)

35.B.

آن امامانی که کردند اجتهاد
رحمت حق بر روان جمله باد

Ol imamlar itdiler kim ictihâd / Oldular bünyân-ı dîne dört ‘imâd
Her biri gâyet mu‘azzam muhterem / Hâric-i tavk-ı beşer ehl-i himem
Münhal oldu yedlerinde müşkilât / Anlarıñ ‘ilmiyle tıldu kâinât
Lâzım oldu bizlere itmek du‘â / Dâhi vâcibdir birine iktida
İtdiler aşlı beyân bi’l-ittihâd / Raḥmet-i Haḫ’la ola ervâhı şâd

36.B.

بو حنیفه بود امام با صفا
آن سراج اُمتان مصطفی

Bû-Hanîfe şafvet-i kalb ile tâm / Ümmet-i merhûmeye oldu imâm
Ol sirâc-ı ümmetân-ı Muştafâ / Nûr-ı ‘ilmiyle cihân buldu şafâ⁶⁷
İsmi Nu‘mân bin Şâbit’dir anıñ / Yeryüzinde nef’i nâbitdir anıñ
Cümle-i Etrâk İmâm-ı A‘zam’a / İktidâ eyler o zât-ı ekreme
Haşre dek ‘ilmiyle ‘âlem intifâ’ / Eylesun itmekle aña ittibâ’

37.B.

باد فضل حق قرین جان او
شاد باد ارواح شاکردان او

Fazl-ı Haḫ olsun qarîni cânınıñ / Şâd ola ervâhı şâkirdânınıñ
Hem oğumuş hem oğutmuş ‘âlemi / Eylemiş kendü gibi çend âdemi
İtmemiş aşlâ denî dünyâya meyl / Olmuş a‘lâ rütbe-i ‘ulyâya neyl

⁶⁷ “Peygamberlerden sonra Ebû Hanîfe eşsiz bir ışık olacaktır.” (İbn-i Abbâs)
يكون بعد النبي صلى الله عليه وسلم نور يكنى بابي حنيفة

Ğadılık teklif olunduğda aña / Meyl ü rağbet itmeyüb kılmış ibâ
Zecr ü tevbîh ile ol şâhib-kemâl / Eylemiş mağbûsen âhîr irtihâl

8/a

38.B.

صاحبش بویوسف قاضی شده
وزمحم ذوالمنن راضی شده

Ol mu‘allâ zât-ı pâkiñ hem-demi / Vâkıf-ı esrâr-ı ‘ilmî mağremi
Ğadı-yi Bağdâd Ebû Yûsuf idi / ‘İlminiñ âhkâmına vâkıf idi
Olduğün her ‘ulûma müsta‘id / Oldu âhîr kendü gibi müctehid
Hem Muhammed’den ola râzı Ğudâ / Ol daği olmuş idi şâhib aña
Nağd-i ‘ilmi ağz için yek tahtada / Ğıfz-ı Kur’ân eylemiş bir haftada

39.B.

شافعی ادريس ومالك بازفر
یا فت زیشان دین احمد زیب وفر

Şâfi‘i kim Mışr’da medfûndur / Nağd-i ‘ilmiyle cihân meşhûndur
Pek büyük nıhrîrdir ‘âlî-mağâm / Yok kemâlinde nazîri bir imâm
İbn-i İdrîs imiş ol zât-ı bihîn / Cennet-i ‘Adn eylesün Mevlâ yerin
Hem İmâm-ı Mâlik-i zi’l-ihtirâm / Zühd ile meşhûrdur beyne’l-emân
Bû-Ğanîfe şâhibi idi zi-fer / Dîn-i Ağmed cümlesinden buldu fer

40.B.

روح شان در صدر جنت شاد باد
قصر دین از علم شان آباد باد

Ruğları Firdevs-i a‘lâda müdâm / Şâd u Ğandân ola yâ Rabbe’l-enâm
Hem sarây-i ‘âlî-yi dîn-i mübîn / ‘Arş mânendi olan şer‘-i metîn

Anlarıñ ‘ilminden âbâdân ola / Mü’minîniñ kalbi hem şâdân ola
Dâ’im olduqça uşûl ile fûrû’ / Hâne-i ‘ilme ide âlem rücû’
Olmasun yâ Rab ilâ yevmi’l-ḥisâb / Ol binâ-yı ‘âlî-yi muḥkem ḥarâb

در مناجات قاضی الحاجات

8/b

41.B.

یادشاهایا جرم مارا در کذار
ماکنه کاریم وتو آمرز کار

Ey ḥaṭâyâ-pûş sultân-ı ‘azîm / V’ey ‘aṭâyâ-baḥş mevlâ-yı kerîm
Cürmümüz ‘afv ile aḥz-ı intiḳâm / Eyleme ey pâdişâh-ı ḥâşş u ‘âm
Biz güneḥkârız güneḥdir kârımız / Ma‘şiyet efkârıdır efkârımız
Sen günah ‘afv edici ḡaffârsıñ / ‘Ayblar setr edici settârsıñ
‘Afv idersıñ şirkden mâ-dûnu sen / Luṭf idüb kendün buyurduñ bunu sen⁶⁸

42.B.

تونکوکاری وما بد کرده ایم
جرم بی اندازه بیحد کرده ایم

Ey kerem itmekde ekrem pâdişâh / Bizlere bizden de erḥam pâdişâh
Sen eyü işli mürüvvet-kârsıñ / Merḥamet eyler ‘aṭâ-girdârsıñ
Biz fenâ işli yaramaz işliyiz / Ma‘şiyet itmekde keskin dişliyiz
Ölçüsüz cürm ü ḳabaḥat itmişiz / Ḳat-ender-ḳat fazâḥat itmişiz
Ḥadden efzûn itmişiz sehv ü ḥaṭâ / Ṭaḡlar ṭaşlar ḳıyâs olmaz aña

⁶⁸ “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar[...].” (Nisâ/48)

43.B.

سالها در فسق و عصیان کشته ایم
آخر از کرده پشیمان کشته ایم

Bunca yıl fışk içre ğalṭân olmuşuz / Z̤ulmet-i ‘iṣyânda pinhân olmuşuz
Fışkla geçdi civânlık ‘âlemi / Tâ gelince nâ-tüvânlık ‘âlemi
Ġâ‘ib itmişdik huzûr u râḥatı / Eyleyüb emre muḥâlif ṭâ‘atı
Fışk iḥaṭâ eyleyüp her yanımız / H̤âne-i ḥammâr idi bünyânımız
Çok zamân ‘iṣyâna ḥâdim olmuşuz / Fi‘limizden soñra nâdim olmuşuz

44.B.

روز و شب اندر معاصی بوده ایم
غافل از یُوخذ نواصي بوده ایم

9/a Gice gündüz ma‘şiyetlerde idik / Her zamân ‘iṣyân olan yerde idik
Bi’n-nevâṣî âyetinden bir zamân / Ġâfil idik cürm iderdik ân-be-ân
Ḥaḫ buyurdu kim kıyâmetde bütün / Bilinür sîmâlarından mücrimûn
Gözleri mâvi olur yüzi siyâh / ‘Aks ider itdikleri cürm ü günâh
Öñ saçı ile ayağından tutar / Anları me’mûr olan nâra atar⁶⁹

45.B.

دایمان در بند عصیان بوده ایم
همقرین نفس و شیطان بوده ایم

Her zamân ‘iṣyân kaydında idik / Arzû-yi nefis şaydında idik
Olmuş idik nefis ü şeyṭâna qarîn / Gâh nefis aldatdı ğeh şeyṭân la‘în
Nefis iderdi dâ‘imâ şehvet-perest / ‘Îṣ ü nûṣ ile müdâm âlûde-mest
Dâḥî şeyṭân eyledi ızlâl âh / Şûret-i Ḥaḫ’dan idüb iġfâl âh

⁶⁹ “Suçlular simalarından tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.” (Rahmân/41)

İç yüzünden tış yüzünden aldılar / Bizleri baħr-i fenâya şaldılar

46.B.

بی کنه نکذشته بر ما ساعتی
باحضور دل نکرده طاعتی

Hiç günehsiz geçmedi sâ‘at bile / İtmedik tâ‘at ħuzûr-ı kalble
Bir daķıķa fevt-i ezmân itmedik / Qalmanı bir dürlü ‘isyân itmedik
Yelķovâna dönmüş idi cismimiz / Nâm virmişdi günehde ismimiz
Zevķ-i dünyâya seġirttik yel gibi / Zâd-ı ‘uķbâya ise tenbel gibi
Sâ‘atince bir ‘ibâdet itmedik / Ĥaķķ’a lâyıķ ħiç tâ‘at itmedik

47.B.

بردر آمد بنده بکر نیخته
آب روی خود بعصیان ریخته

Qapuña bir ‘abd-i âbıķ geldi baķ / Elde avuçda zünûb-ı mâ-sebaķ
Yüz şuyun dökmüş ķamu ‘işyânla / Qurumuş ķalmış ķatı bir cânla
Qalmamış vechinde âşâr-ı şeref / Eylemiş ‘işyânla kendün telef
9/b Cürmle âlûde bir nâme-siyâh / Başdan ayaġa vücûdu pür-günâh
‘Arz-ı ħâcât itmeġe yoķdur yüzi / Luţf u iġsânındadır iki gözi

48.B.

مغفرت دارد امید از لطف تو
زانکه خود فرموده لاتقنطوا

Maġfîret ümmîd ider ey pâdişâh / Luţfuña maġrûren ol nâme-siyâh
Çâresiz ķalmış ķoşup gelmiş saña / Vârını yogunu atmış bir yaña
Sen buyurmuşsuñ ezel ey ķullarım / Olmayın me’yûs ben luţf eylerim

Eylerim cümle zünûbu mağfiret / Siz hemân tevbeyle ediñ ma‘zeret⁷⁰
Ben ‘afüvvüm hem gâfûrum hem raḥîm / Raḥmeti vâsi‘ cihânbân-ı kerîm

49.B.

بحر الطاف توبی پایان بود
نا امید از رحمتت شیطان بود

Baḥr-i elḫâfiñ ki bî-pâyân olur / Raḥmetiñden nâ-ümîd şeyṭân olur
Raḥmetiñden küfrdür kesmek ümîd / Belki de şeyṭân gibi olur ba‘îd
Sâhili vardır cihân deryâsınıñ / Ğâyeti vardır daḫi şahrâsınıñ
Luḫfunuñ yoḫdur efendim ğâyeti / Kimseniñ yoḫdur beyâna tâḫatı
Ḳaṭredir elḫâfına nisbet deñiz / ‘Âcizim tefhîme anı bendeñiz

50.B

نفس وشیطان زدکریم راه من
رحمتت باشد شفاعت خواه من

Nefs ü şeyṭân urdu yolum ey kerîm / Raḥmetiñ ola şeffi‘im ey Raḥîm
Şoydular bi‘l-cümle ḫayr a‘mâlimi / Ḳoydular ancak bu sû‘-i ḫâlimi
Müflis itdi ol ḫarâmîler beni / Nefs-i emmâreyle şeyṭân-ı denî
N’işleyim yâ Rab şaşırđım n’eyleyim / Kimden ümîd-i ‘inâyet eyleyim
Sen bilürsiñ ilticâ itdim saña / Raḥmetiñ olsun şeffâ‘atci baña

10/a

51.B.

چشم دارم کز نه پاکم کنی
پیش از ان کاندرد جهان خاکم کنی

⁷⁰ “[...]De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Zümer/53)

Oldur ümîdim ki ey Rabb-ı ‘azîz / İdesiñ levş-i ma‘âşîden temiz
İtmeden evvel vücûdum hâksâr / Mâ’-i rahmetle idesiñ âb-dâr
Çabre varmazdan muqaddem eyle pâk / Kim şafâ geldiñ desün a‘zâma hâk
Seyyiâtım virmesin şıket yere / Mağfîret kıl koyma yâ Rab maşşere
Şoñraya çalursa zîrâ iş fenâ / Başıma zindân olur dâr-ı beçâ

52.B.

اندر آن دم کز بدن جانم بری
از جهان بانور ایمانم بری

Ol nefes kim cânım ey Bârî Hudâ / Çudretiñle tenden eylersiñ cüdâ
İdesiñ cümle ‘alâyıkdan berî / Zîkr idem zâtıñla bes Peyğamberi
Nûr-ı îmân ile dünyâdan ilet / Yânıma uğratma şeytândan gözet
Pâk müslim olduğum hâlde vefât / Eyleyim kim bulayım bâkî hayât
Şâlihîne eyle mülhâç yâ ğani / Mü’minîn-i kâmilînden kıl beni

درمکو هشن نفس اماره کوید

53.B.

عقل آن باشد که او شاکر بود
وانکھی بر نفس خود قادر بود

‘Âkîl ol olur ki o şâkir olur / Şoñra kendü nefesine çâdir olur
Hâkç’ıñ ihşân itdiği ni‘metlere / ‘İlm ü isti‘dâd ile hikmetlere
An-be-an eyler şenâ şâkir olur / Şoñra nefsiñ zabtına çâdir olur
Râğıb olmaz iştihâ-yı nefesine / Bir nefes uymaz hevâ-yı nefesine
Kendüni çapdırmaz aşlâ şehvete / Merd olan ‘âkîl çapar mı ‘avrete

10/b

54.B.

هر که خشم خود فرو خورد ای جوان
باشد اواز رستکاران جهان

Kim ki hışmın yudķunub eyler nihân / ‘Âlemiñ kırtulmuşundandır o cân
Fi’l-ħaķîķa ateşe beñzer ğazab / şâhibin evvel yaķar ammâ ki heb
Ĝâh olur kim sâ’ire sârî olur / Nârı icrâ eyleyen nârî olur
Hışmın ızhâr itmeyen merd-i ğayûr/ Denilür aña ħaķîķatde cesûr
Nefsine mâlik olandır pehlevân / Bõyle vař itmiş peyem-ber ey cevân

55.B.

آن بود ابلهترین مردمان
کز بی نفس و هوا باشد داوان

Ol olur âdemleriñ eñ řařķını / Kim olur nefis ü hevânıñ çapķını
Gice gündüz şehvet ardınca gezer / Rûh-ı pâki sû’-i ħâlinden bezer
Ĥaķķ’ı kıor bâtıl işe eyler şürû’ / Aĥmak insan eylemez Ĥaķķ’a rücû’
Eylemez pend u nařîĥat ĥiç eşer / Aĥmak insan âdemi ta’bân ider⁷¹
Bir nefes kıalmaz hevâsından gerü / Farķ-ı ĥırřından yılar öte beri

56.B.

وانكهی پندارد آن تاریك رای
خواهد آمرزیدنش آخر خدای

řoñra źanneyley ki ol fikri siyâh / Maĝfiret itmek diler anı İlâh
Baķ řu źann-ı fâsıda kim ber-hevâ / Eyleyüp ‘õmrin muzâfâtın hebâ
Nefse dâ’ir şeyle oldu müřtaĝil / Eyledi nâr-ı caĥîmi müşta’il
řoñradan ister ki girsün cennete / Maĝfiret olsun da düşsün ni‘mete⁷²
Vay öyle zu‘mu bâtıl şaşşa kim / Çâre kılmaz olsa Eflâţun ĥakîm

⁷¹ “Ahmaklarla dostluktan kaçının.” تعبت من الاحمق (Hz. İsâ)

⁷² “Onlardan her biri Naîm cennetine sokulacağını mı umuyor? Hayır[...]” (Meâric/38-39)

57.B.

کرچه درویش بود سخت ای پسر
هم ز درویش نباشد خوبتر

11/a Faqr u fâqa gerçi zaḥmetdir velî / Andan a'lâ olamaz şabr itmeli
Gerçi dünyâda mu'aḥḥardır ḥaḳîr / Lîk 'uḳbâda muḳaddemdir faḳîr
Çünkü 'uḳbâda ḥesâbı az olur / Ağniyâdan şıḳleti mümtâz olur
Ehl-i faqr ü fâqa beş yüz yıl peşîn / Daḳḳ-ı bâb-ı cennet eylermiş hemîn
Ḥıffet üzre olduḡu emr-i şarîḥ / Keyd-i a'dâdan da olur müsterîḥ

58.B.

هرکه اورانفس شومش رام شد
از خردمندان نیکو نام شد

Her kime kıldı iṭâ'at oldu râm / Kötü nefsi olur ol zû-iḥtirâm
'Âḳılândan 'addolup bulur murâd / Ḥalk eyülükle ider 'âlemde yâd
Serkeş olsa nefsi ammâ âdemiñ / 'Âḳıbet bed-nâmı olur 'âlemiñ
Nefsin ıslâḥ eylemezse bir kişi / Âḥiretde dâḥi ḥüsrândır işi
Seyyiâtı terk idüb at terkiye / Var yürü kıl kötü nefsi tezkiye

59.B.

در ریاضت نفس بد راکوش مال
تا نیند ازد ترا اندر وبال

Nefs-i emmâreñ riyâzetde müdâm / Bur ḳulaḡın ḳıl mü'eddeb ey ḡulâm
Ḳam' u ḳal' et ḳuvvetin diñle beni / Tâ vebâle atmâsun âḥir seni
Besleme nefsi getürme şehvete / Kim dûçâr eyler nihâyet şiddete
Bük ḳulaḡın ḳalmasın tâ kim ḥarûn / Tepmeler soñra seni eyler zebûn
Ârzû-yı nefse itme inhimâk / Esb-i ser-keş şâḥibin eyler helâk

60.B.

هرکه خواهد تا سلامت ماند او
از جمیع رو کرداند او

Kim diler âfâtdan sâlim ala / C nib-i Mevl ya oğrı yol ala
Yüz evirs n m siv dan d 'ima / T  görünsün kendüye r h-ı H d 
Her kim eyler n s ile o itil t / Göremez albi af -yı inbis t
11/b Yalnız alsa olur evi mez d / Merd aı alk ider H 'dan ba' d
Munaşırdır cümle ehl-i himmete / Z hir u b tın sel met vadete

61.B.

مردمانرا سربسر در خواب دان
کشت بیدار آنکه او رفت از جهان

Cümleten  demleri uyuda bil / G f l olma a g zi ni ey neb l
Uyanur ol kim ider terk-i cih n / Mevtle eyler eyaquz  dem n
Kef olur ol dem ıt -yı m siva(h) / M -hüve'l-H  görinür b -itib h
T tiy dır d de-i ins na mevt / A g zi n irmezden evvel c na mevt⁷³
Ölmeden evvel aılsun em-i c n / ıl riy zet  b-ı g fletden uyan

62.B.

آنکه رنجاند ترا عذرش پذیر
تا بیابی مغفرت بروی مکیر

İncidir ol kimse kim bir dem seni / ulu utma sen seni incideni
' zr iderse ıl ab l-ı ma'zeret / T  ki H 'dan bulas n sen mağfiret
' zr idüb eylerse cürmün i'tir f / Tevbedir ol itme andan inir f

⁷³ (Hadis) الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا وتيقظوا "İnsanlar uykudadırlar. Ancak öldüklerinde uyanırlar."

Çünkü ‘afvı Hâk sever sen dâhi sev / İntikâma kudretiñ varsa velev⁷⁴
Öylesinden itme istikşâ-yı hâk / Tâ olasıñ mazhar-ı ni‘mâ-yı Hâk⁷⁵

63.B.

حق ندارد دوست خلق آزار را
نیست این خصلت یکی دیندار را

Sevmez Allah ‘âlemi incideni / Yoğ bir ehl-i dînde bu hûy-ı denî
Bu şıfatda olan âdem bî-gümân / Düşmen ü mebgûz-ı Hâk’dır her zamân
Öyle âdem ‘âlemiñ menkûbudur / Hâzret-i Hâk’ın dahî mağzûbudur
Pek fenâ huydur cihânda bu şıfat / Hiç kabul itmez bunu dindâr zat
Halkı incitmek gibi bed haşleti / Sevmez aşlâ Hâk Te‘âla hâzreti

12/a

64.B.

از ستم هرکو دلی را ریش کرد
آن جراحت بوجود خویش کرد

Kim ki dest-i zulm-i nâ-hem-vârdan / Quvvet-i bâzû-yı bed girdârdan
Yara itdi hâtır-ı bîçâreyi / Açmış oldu kendüye ol yarayı
Âdemiñ evlâdını iri ufağ / Kıldı nefis-i vâhide hükümünde Hâk⁷⁶
Bir fenâlık etse kimse âhire / Kendüye itmiş olur bil’âhire
Her ne etse kendüye eyler kişi / Vay aña kim halka bedlikdir işi⁷⁷

65.B.

آن که در بند دل ازاری بود
در عقوبت کار او زاری بود

⁷⁴ “[...]affedin, hoşgörün[...].” (Bakara/109)

⁷⁵ “[...]Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir[...].” (Şûrâ/40)

⁷⁶ “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan [...] Rabbinize karşı gelmekten sakının[...].” (Nisâ/1)

⁷⁷ “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir[...].” (Fussilet/12)

Ol ki alb incitme aydında olur / Cevri alkıñ ‘Amr ü Zeyd’inde olur⁷⁸
İŖi gücü avl ü fi‘li dem-be-dem / âtır incitmekde olur lâ-cerem
Dâr-1 ‘ubâda ‘uûbetde müdâm / Nâle vü feryâd olur işi tamâm
‘Afv olunmaz öyle bedkârıñ Ŗuı / ıkdığı cevriñ bulunmaz hiç ucu
Beñzemez sâ’ir ma‘âŖiye bu iş / Pek fenâdır albe açmak cer u rîŖ⁷⁹

66.B.

ای پسر قصد دل ازاری مکن
از خدای خویش بیزاری مکن

alb kırmak Kâ‘be yımaqdan beter / Olduu ma‘lûmuñ olsun ey püser
Kâ‘beniñ taŖla topâcdır bünyesi / Geri Beytu’llah’dır anıñ künyesi
alb ise yâût-1 amerden laif / Kâ‘be-i ‘ulyâ-yı Mevlâ’dan Ŗerîf
İtme alb incitme aşden hiç mi hiç / Olmak isterseñ dü ‘âlemde behîc
İncidirseñ albi alursuñ gerü / urb-1 a’dan nice biñ fersa beri

67.B.

خاطر کس را مرنجان ای پسر
ورنه خوردی زخم برجان ای پسر

12/b âtırın incitme olum kimseniñ / âtırıñ incinmesün tâ kim seniñ
Yârelerseñ cânını alkıñ eger / Yâre yersiñ cânıñ üzre ey püser⁸⁰
Geri kim nûr ‘âleminden oldu cân / İrtibâtı cism ile ammâ ‘ıyân
Cism-i mecrû olsa daî rû-1 pâk / Olur anıñ zametinden zam-nâk
Eylese bir kimse cisme cevr ü zûr / Olur elbet rûı daî bî-uzûr

⁷⁸ Amr u Zeyd: Arap kùltüründe herhangi bir konuda, özellikle de fıkı meselelerinde bir isim gerektiğinde kullanılan isim çifti. Ali, Veli gibi.

⁷⁹ “Cezâ amelin cinsine göredir.” الجزء من جنس العمل (Fıkı kâidesi)

⁸⁰ “Bir kötölüğün karŖılıı, onun gibi bir kötölüktür[...].” (Ŗûrâ/40)

کر همی خواهی که کردی معتبر
نام مردم جز به بنیکویی مبر

Ey ki 'ind'allah u ind'en'nâs eger / Olmağ isterseñ mükerrerem mu'teber
Her kimiñ olursa olsun âdını / İlkiñ ğayr ile itme yâdını
Dâ'imâ hayr ile zikret 'âlemi / Şerre nisbet eyleme bir âdemi
Herkesiñ bâşında Hağğ'ın sırrı var / Hayr u şerriñ âdeme te'sîri var
Hağğ olur hüsn-i şehâdetle kabûl / Dağî 'ind'allah câri bu uşûl⁸¹

69. beyit

قوت نیکی نداری بد مکن
بروجود خود ستم بیحد مکن

Qıvvetiñ yoğ ise eyülük itmeğ / Şâh-râh-ı luğf u hayra gitmeğ
İtme bâri cânib-i şerre 'udûl / Eyleme bedlik naşîhat kıl kabûl
Yoğ ise ihsân ü hayra tağatiñ / Olmasun şer işde bâri 'âdetiñ
Âdeme bedlik idüb virme elem / Kendüñe gel eyleme ğadsiz sitem
Bed-menişlikden ferâğat eyle tâ / Olasiñ 'âlemde bed-işden cüdâ

70.beyit

روزبان از غیبت مردم ببند
تائبینی دست و پای خود ببند

Var yürü 'âlemde kıl bend-i zebân / Ğıybetinden âdemiñ bağla lisân
Elleriñ ayaklarıñ tâ bağda / Görmeyesiñ oğlum âğır çağda

13/a Ğıybetinden 'âlemiñ kıl ihtirâz / Arğasından itme aşlâ keşf-i râz⁸²

⁸¹ “[...] ve siz şahitlersiniz[...]” (Âl-i İmrân/99)

Şer‘ile çünkim muķayyed oldu nâs / İtmelidir her işi şer‘e kıyâs
Ġıybeti Hâķ eyledi şer‘an hârâm / İtme aşlâ Ġıybeti dâ’ir kelâm

71.B.

هر که از غیبت زبانش بسته نیست
آنچنان کس از عقوبت رسته نیست

Her kimiñ olmaz mesâvîden dili / Bağlı eyler dâ’imâ Ġıybet eli
Ġurtuluş yokdur ‘uķûbetden aña / Hâķı Ġıybet itdiĠiçün dâ’imâ
Hâķ hârâm itmişdi aña Ġıybeti / Var idi rabṭ-ı lisâna Ġudreti
Dil uzatdı arķasından ‘âlemiñ / Ağzına aldı ‘uyûbun âdemiñ
Lâ-meħal itmezse istiħlâl eger / İtdiĠi zemmiñ ‘uķubâtın çeker

در فوائد خاموشی کوید

72.B.

ای برادر کر تو هستی حق طلب
جز بغر مان خدا مکشای لب

Ey benim mü’min Ġarındaşım eger/ Tâlib-i Hâķ’sañ bu pend eyler eşer
Emr-i Hâķ’dan Ġayrıya gizlü ‘ıyân / Eyleme taħrîk-i leb açma dehân
Al bir üstâd-ı kâmilden sebaķ / Emr ü fermân-ı İlâhî neyse baķ
Ol sözi kim şer‘ virmişdir cevâz / Söyle itme kimseden hiç iħtirâz
Andan artıķ nâ-mülâyim ķıl u ķâl / Ekşer olur bâ’iş-i cenk ü cidâl

73.B.

کر خبرداری زحی لا یموت
بردهان خود بنه مهر سکوت

⁸² “[...] Birbirinizin Ġıybetini yapmayın[...]” (Hucûrât/12)

Hazret-i Haḳ'dır çü Hayy-ı Lâ-yemût / Anı bil dâ'im ü ğayrıyı unut
Haḳ'dan olursañ ger âġâh ü ḥabîr / Ğayrıdan olmazsıñ aşlâ raḥne-gîr
Raṭb ü yâbis söyleme diñle öġüt / Sâkit ol koy aġzıña mühr-i sükût

13/b Kıl ḥazer kim âfet-i cândır lisân / Cân yaḳar ġûyâ zebânîdir zebân
Cürmü ufaḳdır velî cermi büyük / Böyle itmişdir beyân ehl-i sülûk

74.B.

ای پسر پند و نصیحت کوش کن
کر نجاتی بایدت خاموشی کن

Ey oġul diñle naşîḥat baḳ baña / Ḳurtuluş lâzımsa âfetden saña
Epsem ol eyle sükûtu iltizâm / İtme meclislerde tekşîr-i kelâm
Bil-zarûr eyler ise ger iḳtîza / Söyle amma kıl tefekkür ibtidâ
Söyle söylerseñ eger ḥayr-ı kelâm / Yoḥsa dilsiz gibi epsem ol müdâm⁸³
Söylemez beyhûde aşlâ 'abd-ı ḥâş / Buldu anıñçün belâlardan ḥalâş

75.B.

هر کراکفتار بسیارش بود
دل درون سینه بیمارش بود

Her kimiñ kim sözi çoḳdur lâ-'ilâc / Ḳalbi göġsünde olur ḥasta mizâc
Çoḳ kelâm ile olanlar muttaşîf / Sînesinde ḳalbi olur münḥarîf
Söylediġi söz meġer kim ḥayr ola / Ḥaḳḳ'a dâ'ir anda nef' ġayr ola
Va'z ü emşâli gibi elfâz ola / Keşretten ġâfilîn îḳâz ola
Eyleyen beyhûde sözle iştiġâl / Her cihetle olamaz âsûde ḥâl

76.B.

عقلانرا پیشه خاموشی بود

⁸³ (Hadis) قل الخيروالا فاسكت "Ya hayır söyle ya sus."

پیشهٔ جهل فراموش بود

‘Âqılânîñ ‘âdeti olur sükût / Anlara lâzım değildir bu öğüt
‘Aql-ı kâmil şâhibi epsem olur / ‘Âlemiñ esrârına maħrem olur
‘Âdet olmuşdu çü Lokmân’a sükût / Hikmet oldu kâmil insâna sükût
Câhiliñ nisyândır amma san‘atı / Unudur pendi uzadır şöħbeti
Her ne gelse ağzına söyler hemân / Söylediği sözleriñ çoğu yalân

14/a

77.B.

خامشی از کذب و غیبت واجبست
ابلهست آن کو بکفتن راغبست

Vâcib oldu kizb ü ğıybetden sükût / ‘Âlemi kadh ü mezemmetden sükût
Kizb hakkında tolı naşş-ı şarîh / Oldu her edyânda emr-i kabîh
Sevmez Allah Te‘âlâ kâzibi / Lâ‘net eyler hem o kudret şâhibi⁸⁴
Kizb erbâbı ba‘îd-i Hağ olur / Kizbe rağbet eyleyen aħmak olur
Kizb u ğıybet naşşla oldu ħarâm / İctinâb et kizb u ğıybetden müdâm

78.B.

ای برادر جز ثنای حق مگو
قول حق را از برای دق مگو

Dil şenâ-yı Hağğ’a oldu vâsiða / Buldu hem Qur’ân anıñla râbiða
Hağğ’ı eyle dâ’imâ medh ü şenâ / Hem daħi Qur’ân oğu şubħ u mesâ
Anlarıñ ğayrı zarûrı olsa lâf / Söyle amma söyleme aşla ħilâf
Söz velev hağğ olsa şoru söyleme / Ta‘ne itmekden ötürü söyleme
Ba‘zı söz var kim hağğıkî zemm çıkar / Kıl ħazer kim ħâne-i ħalbi yıkar

⁸⁴ “[...] Allah’ın lânetini yalan söyleyenlerin üstüne atalım.” (Âl-i İmrân/61)

79.B.

هرکه در بدن عبارت یشود
هرچه دارد جمله غارت یشود

Kim ki sevdâ-yı ‘ibâretde olur / Kûlfet-i kayd-ı feşâhatde olur
Söze gelse ağzını büzer ezer / Vâdi-i ehl-i belâgatde gezer
Kaşdı oldur kim diyü ‘âlem faşîh / Halk içinde kendüni eyler fazîh
Hüsn-ı hulqı olsa da rüsvâ olur / Bildiği sözler bütün yağmâ olur
Nefret eyler lehcesinden hâşş u ‘âm / Bâ-huşûş eylerse tekşîr-i kelâm

80.B.

دل زیر کفتن بمیرد در بنن
کرچه کفتارش بود در عدن

14/b Kalb olur tende sözi tekşîrden / Her kelâmı olsa da dürr-i ‘Aden
Bî-tekellüf olsa ammâ söz güzel / Şâmil-i hikmetle vahiy-i ezel
Hâzret-i Nâzım⁸⁵ ü emşâli gibi / Rûm’da Nâbî ile âli gibi
Keşretinden halka vardır fâ’ide / Cevherîn-i elfâza denmez zâide
Nâzımın maqşûd-ı vâlâsı hemân / Kûlfeti cerh eylemekdir bî-gümân

81.B.

ای که سعی اندر فصاحت میکنی
چهره دلرا جزاحت میکنی

Ey ki cidd ü sa’y idersiñ dâ’imâ / İtmeğe sözi feşâhatle edâ
Zorla itdikçe gönülde söz-tirâş / Çehre-i kalbi idersiñ pür-hırâş
Zeyn idersiñ gerçi oldukça sözi / Neyleyim mecrûh olur kalbiñ yüzi
Şatma ârâyişli elfâz ‘âleme / Virme şiklet sözleriñden âdeme

⁸⁵ İsmiñ aslı “Nazîm”dir. Burada kast edilen *Nazîm Yahya Efendi*(1650-1727)’dir

Düşme öyle külfet-i beyhûdeye / Bağ benim de cevherim yâhu diye

82.B.

رو زیانرا در دهان محبوس دار
از خلاق خویش را مأیوس دار

Yürü ağzında dili maḥbûs tut / Kendüni maḥlûḡdan me'yûs tut
Eylemek lâzım hele sözde vera' / Hem ḥalâyıḡdan daḡi kesmek ṡama'
Heb ṡama'dır düşüren dile seni / Ḥalk içinde eyleyen ḡayet deni
Gerçi kim dünyâ ṡam'a dünyâsıdır / Lîkin ehl-i Ḥaḡḡ'a ḡam deryâsıdır
Ḥaḡḡ'a bağlan ḡalkdan ümmîdi kes / Ḡayrıyı yâd eyleme Allah bes

83.B.

هرکه او بر عیب خود بینا شود
روح او را قوتی پیدا شود

Kim ki kendü 'aybını görücüdür / Ḡayrdan ağzına mühr urucudur
Ya'ni kendü 'aybına meşḡûl olur / Ḥalkın 'aybından mişâl-i ḡûl olur
15/a Söylemez görse 'ayûbun 'âlemiñ / Eylemez ifşâ zünûbın âdemiñ
Başka bir kuvvet olur peydâ aña / Ruḡun istîlâ ider feyz-i Ḥudâ
Keşf-i esrâr itmeḡe kuvvet gelür / Ehl-i Ḥaḡ'la şoḡbete kudret gelür

در عمل خالص می کوید کوید

84.B.

هرکه باشد اهل ایمان ای عزیز
پاك دارد چار چیز از چار چیز

Ey vücûd-ı muḡterem zât-ı 'azîz / Ehl-i 'aḡl ü ehl-i idrâk ü temîz
Kim olur îmân-ı kâmil şâḡibi / Zühd ü taḡvâ ehl-i ehlullah gibi

Dört şey'i dört şey'den pâk ider / Ehl-i Hakk'ın gitdiği yola gider
Kendüyi zâhir necâsetden naşıl / Sa'y idüb tahtîr iderse muttaşıl
Öyle ol dört nesneden dördü tamâm / Dâ'imâ tanzîfe eyler ihtimâm

85.B.

از حسد اول تودلرا پاک دار
خویشتن را بعد زان مؤ من شمار

Çıl hasedden çalbiñi pâk evvelâ / Kim odur cümle çabâyıhdan fenâ
Hakk'ın ihşân itdiği kısmetlere / Halka in'âm itdiği ni'metlere
Olmayub râzı çekersiñ iztırâb / Hakk'ın ortağı mısıñ kıl ictinâb
İki şeyde câ'iz ancak işbu hâl / 'İlm ta'lîminde hem infâk-ı mâl
Çıl hasedden ibtidâ çalbiñ temîz / Şoñra mü'min şay kendün ey 'azîz⁸⁶

86.B.

پاک دار از کذب واز غیبت زبان
تاکه ایمانت نیقد در زیان

Ey 'azîz-i muhterem rûhu "fedâk"⁸⁷ / Kizb ü gıybetden diliñ tut dağı pâk
Hıfz idüb işbu sözi al ezbere / Kizb ile îmân şıgmaz bir yere
Adamiñ îmânı re's-i mâldır / Kizb aña âfet verici hâldir
15/b Dilde varsa kizb ü gıybetden eşer / Lâ-cerem îmânıña virir zarar
Kizb ü gıybetden diliñ gâyet şağın / Düşmesin hüsrâna îmânıñ kaçın

87.B.

پاک اگر داری عمل را از ریا
نور ایمان ترا باشد ضیا

⁸⁶ "Yalnız iki şeye (cömertlik ve ilim) gıpta edilir." (Hadis) لا حسد الا فی الثنین

⁸⁷ Peygambere bağlılığı ifade eden "Fedâke yâ Resûlallah" (Canım sana fedâ olsun) anlamındaki söze gönderme.

Pâk iderseñ ger riyâdan hâliñi / Hâliñi i‘mâliñi if‘âliñi
Nûr-ı îmânîñ için olur ziyâ / Dem-be-dem kalbiñ ider kesb-ı şafâ
Ger riyâ-âlûd ise i‘mâller / ‘Âlemi aldadacağ aḥvâller
Celb-i dünyâ ise kalbiñde emel / Virir Allah itdigiñ sa‘ya bedel
Şem‘a-i îmânîñ olmaz rûşenâ / Virmez aşlâ kalbiñe nûr u ziyâ

88.B.

چن شکم را پاک داری از حرام
مرد ایمان دار باشی والسلام

Pâk idüb ḡarnîñ yimez iseñ ḡarâm / Mü‘min-i kâmil olursuñ vesselâm
Sâḡa-i gülzârdır îmân-ı tâm / Pâk şu virmek gerekdir şubḡ u şâm
İtmeyüb diḡḡat virirsîñ çirkin âb / Gâḡ çirkin âb ü gâḡhi müncülâb
Hiç leḡâfet ḡalmaz olmaz âb-dâr / Anda key eşcâr olmaz tâb-dâr
Bir temiz yerden şulanursa eger / Dâ‘imâ anı bulursuñ tâze-ter

89.B.

هرکه دارد این صفت باشد شریف
ور ندارد دارد ایمان ضعیف

Kimde varsa bu şıfat ya‘ni ḡarâm / Yimeyib eylerse ḡâyet ihtimâm
Ol olur ehl-i şeref şâḡib-‘alâ / Ḥalk arasında bulur mücd ü senâ
Sa‘yla kesb ideniñ rızḡ-ı ḡelâl / Bulur îmânı kemâliyle kemâl
Yok taḡayyud itmeyüb de her zamân / Her ne geḡerse eline yer hemân
Öyle şaḡşîñ olur îmânı za‘îf / Olsa da bâşı yeşil zât-ı şerîf

16/a

90.B.

هر که باطن از حرامش پاک نیست
روح اوراره سوی افلاک نیست

Her kimiñ karnında var levş-i harâm / Eylemez tahtîre anı ihtimâm
Tendeki kabh-ı keşâfet ‘âkıbet / Rûhuna eyler sirâyet ‘âkıbet
Bulamaz ol cânib-i eflâka yol / Kırb-ı Haqq’a idemez aşlâ vuşûl
Ekl ü şürb olsa helâl ile mübâh / Çok yiyeniñ bulamaz rûhu felâh
Var kıyâs eyle olursa ger harâm / Rûhuna şıket virir öyle ta‘âm

91.B.

چون نباشد پاک اعمال از ریا
هست بیحاصل چو نقش بو ریا

Olmaya çünkim riyâdan pâk ‘amel / Beñzer ol naqş-ı haşîra mâ-ğaşal
Çünkü yok aşıl haşîriñ kıymeti / Naqşınıñ artık olur mu rağbeti
Halk için olan ‘ibâdet ser-te-ser / Aña beñzer belki de andan beter
Şûrete bakmaz Hudâ-yı Zü’lcelâl / Sîrete eyler nazâr ey ehl-i hâl
Var ise kalbiñde âsâr-ı hulûş / Redd olunmaz iyliğe dâ’ir huşûş

92.B.

هرکرا اندر عمل اخلاص نیست
در جهان از بندکان خاص نیست

Her kimiñ ihlâşla olmaz işi / Hâşş kullardan değildir ol kişi
Haq yolunda pâre pâre olsa da / Ağlamakdan gözi yâra olsa da
Hâşş değildir ‘âmdan şay anı sen / Belki de en‘âmdan şay anı sen
Çekdiği zahmet kalur yanında heb / Kırb-ı Haqq’a olmaz a‘mâli sebeb
Muhtlîşin kim bende-gân-ı hâşşdır / Haqq’a takrîb eyleyen ahlâşdır

93.B.

هرکه کارش از بارای حق بود

کار او پیوسته با رونق بود

16/b Her kim işinde gücünde haqlıdır / Dâ'imâ işi gücü revnaqlıdır
Haq rızâsıyçün olan işler müdâm / Pek le'âfetlü olur beyn'el-enâm
Yâ ol iş kim Tañrıya maşşûş ola / Naşş-ı Qur'ânî ile manşuş ola
Ger rizâ'-ullâha olmazsa qarîn / İşlemiş olur 'abeş anı hemîn
Ol 'ibâdet-i nûrdan 'âri olur / 'Âkıbet merdûde-i Bârî olur

در بیان آنکه پادشاه نرا زیان دارد

94.B.

چار خصلت ای برادر در جهان
پادشاهانرا همی دارد زیان

Dört haşlet var cihânda âşikâr / Heybet-i sulţâna virir inkisâr
Gerçi zıkr itdi buca ihtişâş / Pâdişâhâna o derdi kıldı hâşş
Her büyük zât itmelidir ictinâb / Tâ ki densün zâtına 'âlî cenâb
Bâ-şuşûş ola vezîr-i a'zamı / Yâ ki serdâr ü müşîr-i ekremi
Anlara hem lâzım anlardan hazer / Şânlarına irmeye tâ kim zarar

95.B.

پادشه چون در ملا خندان بود
بیکمان در هیبتش نقصان بود

Pâdişeh çün halk arasında güler / Şübhe yok kim heybetin noqşân ider
'Âlemiñ kalbinde qalmaz heybeti / Yüzlerine qarşu gülerse qati
Hazret-i fahr-i risâlet Muştafâ / Mefhar-ı şâhâniyân ferruḥ-liqâ
Dâ'imî şûretde olurdu behîc / Qahqahayla gülmedi 'ömrinde hîç
Heybeti pek çok idi beyn'el-enâm / Cümleden efham mufahham bir hümâm

96.B.

باز صحبت داشتن باهر فقیر
یادشاهانرا همی دارد حقیر

17/a Daği şöhet ıtutma her miskîn ile / Olur olmaz şahs-ı bî-temkîn ile
Pâdişâhîñ şânına zülldür bu hâl / Heybet-i şâhâneye virir zevâl
Salţanat olur mesîr-i meskenet / Meskenet olur serîr-i salţanat⁸⁸
Çünkü sulţân cümleden ‘âlf olur / Süflîye meyl itmek hâli olur
Pâdişâhânîñ ‘ulüvv-i şûreti / Oldu ‘unvân-ı ‘ulüvv-ı sîreti

97.B.

باز نان بسیار اکر خلوت کند
خویشتن را شاه بی هرمت کند

Çoğça hâlvet eylese nisvân ile / Şâh-ı ‘âlem ol ‘ulüvv-ı şân ile
Kendüyi hürmetsiz eyler hâlveti / Qalmaz erkekler yanında hürmeti
Hemdaği şâyed ki ser-taşrîh ider / İşidenler hâlîni taqbîh ider
Qadına nisbet iderler işini / Hiç düşünmez derler işin pîşini
‘Arş-ı vâlâ-yı mehâbetden düşer / ‘Aqlına hem belki nağş îrâş ider

98.B.

هرکرا فر جهاندارى بود
میل او سوى کم ازارى بود

Her kimiñ var salţanatda kuvveti / Cânib-i âzâra olmaz rağbeti
‘Adlle bulur rü‘yet-i hüsni-hâl / Her tarafından cem‘ olur bî-hadd ricâl
Yardım itdikçe ricâlîñ keşreti / Artar ol mülküñ demâdem kuvveti

⁸⁸ (Hadis) الظاهر عنوان الباطن ”Zâhir, bâtının ünvanıdır.”

Zulme meyl eylerse ama pâdişâh / Kıvveti zâ'il olur bî-iştibâh
Az vâkıit içre ider za'fi kıabûl / Münhedim olur temelden heb uşûl

99.B.

عدل باید پادشهانرا و داد
تا ز عدلش عالمی کردند شاد

Pâdişâhlar hâkıına lâzım olan / 'Adl ü inşâf eylemekdir her zaman
Tâ ki 'adlinden refâh-ı hâlle / Heb re'âyâ mı şafâ-yı bâlle
Tam âsâyışle mesrûr olalar / Cümle âbâdan ü ma'mûr olalar
17/b 'Adl ü dâdın kendüye hem âhire / Nef'i var belki cihâna yeksere
Pâdişeh bir sâ'at etse 'adl ü dâd / Ecri yetmiş yıl 'ibâdetden ziyâd⁸⁹

100.B.

کر کند آهنگ ظلمی پادشاه
سود نکند مروراخیل و سپاه

Şaşd-ı zulm eylerse şâh-ı muhteşem / Fâ'ide virmez aña hayl ü haşem
Her ne rütbe çok olursa 'askeri / Toldurursa 'asker ile her yeri
Vaqt-i hâcetde perîşâniyeti / İhtiyâr idüb bozarlar niyeti
Zulmle çünkü olalar rahnedâr / Her biri bir cânibe eyler firâr
'Azm iderler kûşe-i vîrâneye / 'Avdet itmezler temelsiz hâneye

101.B.

چونکه عادل بشد و فرخ لقا
باشد اندر مملکت شه را بقا

Mazhar-ı 'adl ü hümâyûnî-liķâ / Olsa mülkünde olur şâha beķâ

⁸⁹ "Bir saatlik adalet, yetmiş yıllık ibadetten hayırlıdır." (Hadis)

Kim mülâkî olsa dürlü inbisât / albine hâşıl olub bulur neşât
'Adl ü inşâf ile hüsni-sîreti / Mülküne virir demâdem zîneti
'Ömr-i şâni'ye dağı mazhar olur / Âhîretde devlet-i sermed bulur
Başka devletdir beâ-yı nâm ü şân / Söylenir mânende-i Nûşîrevân

102.B.

چون کند سلطان کرم بالشکری
بهر او بازند صد جان و سری

'Adlden başka huşûşî bir şîfât / Kim odur ârâyiş-i ferhunde zât
Çün ider sulţân ihsân ü kerem / Bendegân-ı 'askerîye dembedem
Hîn-i hâcetde dağı anlar aña / Bî-tekellûf cân ü baş eyler fedâ
Tıtsa yüz biñ cân ü ser her 'askeri / Pâdişâh uğruna oynarlar seri
Düşmana maqlûb itmezler anı / Ğadr idüb menkûb itmezler anı

18/a

در بیان اخلاق حمیده کید

103.B.

چار چیز آمد بزرکی را و لیل
هرکه او دارد بود مرد اصیل

Dört şey ululua geldi delîl / Kim tıtarısa olur ol adam aşıl
Kimde var ise o dört nesne tamâm / Aşıl âdem denilür beyn'el-enâm
Denilür kendüsine er oğlu er / Çün fezâ'il ehlidir aşıl beşer
Medđ olunsa fazıla bir dâne zen / Denilür haında pek merdâne zen
Ma'rifetden olsa ger 'ârî harîf / Der ricâl'ullah aña arı herîf

104.B.

علم را اعزاز کردن بی حساب
خلق را دادن جواب با صواب

Ey necâbet-perver ü necl-i nebîl / İşte evvelki o dörtden bunu bil
Pek ziyâde ‘ilme i‘zâz eylemek / Cümle şeyden ‘ilmi mümtâz eylemek
‘İlmden maqşûd ‘ilm-i nâfi‘a / Kim olur aḥkâmı Ḥaḫḫ’a râci‘a
Böyle ‘ilmi tut mu‘azzez bî-ḥisâb / Ḥalka ver dâ’im cevâb-ı bâ-şevâb
Bildigiñ şeyden olunursuñ su’âl / Toğrusun söyle ne lâzım kıl u ḳâl

105.B.

هرکه دارد دانش و عقل و تمیز
اهل علم و عقلرا درد عزیز

Her kimiñ kim ‘aḳl ü isti‘dâdı var / ‘Aḳl ü temyîz ile istirşâdı var
Ehl-i ‘ilm ü ‘aḳla eyler iḥtirâm / Şanların a‘zâm ider beyn’el-enâm
Tutmaz aşlâ anları ḥor ü zelîl / ‘Aḳl-i kâmil şâhibi merd-i aşîl
Çün demişlerdir ki işde meşveret / Eyler ehl-i ‘ilmle zî-mekremet
Lâzım ehl-i ‘aḳla tanışmaḳda hem / Tâ ki muḫkem ola ol iş lâ-cerem

18/b

106.B.

ای برادر کر خرد داری تمام
نرم و شیرین کوی با مردم کلام

Ey birâder itme ‘âlemde keder / ‘Aḳl-ı kâfi var ise sende eger
Tatlı söyle rıfḳla da’im kelâm / Olasıñ ‘âlemde maḳbûl enâm
İ‘tidâle kıl ri‘âyet dâ’imâ / Eyleme ḥaddi tecâvüzle ḫaḫâ
Şöyle kim Loḳmân vaşiyet eyledi / Oğluna ta‘lîm-i ḫikmet eyledi
Acı olma ḫalk ağzından atar / Tatlı olma pek de kim ‘âlem yutar

107.B.

هرکه باشد ترش روی و تلخ کوی

دوستان ازوی بگرداند روی

Kim ‘abûs âlûca ekşi yüzlüdür / Daħi zaqqum gibi acı sözlüdür
Heb çevirir andan aħbâbı yüzün / Eylemezler istimâ‘ anıñ sözin
İltifat ü meyl ħalb-i nâsa heb / Tatlı söz ile güler yüzdür sebeb
Ekşi yüzlü acı sözlü âdemiñ / Ķadri yok menfûrudur heb ‘âlemin
Kimse sevmez ekşi yüzlü âdemi / Ta‘n iderler acı sözlü âdemi

108.B.

هرکه از دشمن نباشد بر هذر
عاقبت بیند ازو رنج و ضرر

Kim ki düşmandan ħazer üzre değil / Hîle vü mekrîn düşünmez muttaşıl
Güvenib kendüne bî-pervâ gezer / Belki de a‘dâsın istiħkâr ider
‘Âķıbet andan görür derd ü ziyân / Dâmene düşüb çeker âh u figân
Düşman insânıñ ħafasında gezer / Gözedir fırsat uyumaz iş süzer
Ķâfil olma def‘iniñ baķ çâresin / Çekmeyesin tâ ki soñra yâresin

109.B.

درمیان دوستان مسرور باش
کر خردداری زدشمن دور باش

Dostlar ortasında mesrûr ol otur / Anlarıñ ünsiyetiyle bul ħuzûr
19/a Meclis-i aħbâb bağ u rağdır / Mokr ü keyd ü ħileden ırâğdır
‘Aķl-ı kâmil şâħibi iseñ eger / Uzağ ol düşmandan et dâ‘im ħazer
Câna şıķletdir ‘adûnuñ sîreti / Açma her kimseyle düşman şöħbeti
Lîk mümkün mertebe ħıl ihtirâz / Bir daķıķa ħaflete yokdur cevâz

110.B.

ای پسر تدبیر راهی توشه کن
پس حدیث این و آن یک گوشه کن

Қıl tehiyye ey oğul zâd u azıq / Âhîret yolu için ıurma yazıq
Ber-ıaraf et zeyd ü ‘ömrüñ sözlerîn / Görme öyle nâ-kesânîñ yüzlerîn
Şöyle gelmiş böyle gitmiş saçma lâf / ‘Ömrü itlâf eyler ancak bî-ıılâf
Ehl-i sünnet sözine kııl i‘timâd / Âhîret için tedârik eyle zâd
Cümle bâtıldır kelâm-ı felsefe / Aña meyl itmez meğer ehl-i sefeh

در بیان چار چیز که در خطرست

111.B.

چار چیزست ای باردر باخطر
تا توانی باش ازینها بر حذر

Dört nesne pek ıaıarlıdır şaıın / Қâdir oldukça o dört şeyden kaçın
Kimde varsa bunlar ey ıayr’ul-ıalef / Zâhiren yâ bâtınen olur telef
Diñle nâşih sözini ol kâr-sâz / Her birinden anlarıñ kııl iıtırâz
Meyl ü rağbet itme aşla anlara / Olmayasıñ mübtelâ tâ anlara
Her birinde başka başka var ıaıar / Cümlesinden ayrı ayrı kııl ıazer

112.B.

رغبت دنیا و صحبت باز نان
قربت سلطان و الفت بابدان

Ey birâder ol umûr-ı mehleke / Heb ıaıardır ıalka ilâ sâlike
Evvelâ dünyâya rağbet itmedir / Hırşla meyl ü muıabbet itmedir
19/b ıubb-ı dünyâdır ıaıâyânîñ bütün / Re’si eyler âdemi zâr u zebûn⁹⁰
Dağı nisvân ile şöıbet itmedir / Dâ’imâ ıatırlarınca gitmedir

⁹⁰ “Dünya sevgisi her hatanın başıdır.” حب الدنيا رأس كل خطيئة (Kelâm-ı Kibâr)

Bir de kötülerle ülfet eylemek / Pâdişâha daği kırbet eylemek

113.B.

قربت سلطان اتش سوزان بود
بابدان الفت هلاك جان بود

Yaqıcı âteş olur sulţâna kırb / Belki âteşden beter şâhâne kırb
Pâdişâha kırbiyet cânı yaqar / Hâq’dan ib’âd eyler insânı yaqar
Zâhiren öldürmesi bir şey değil / Bu’diyetle Hâq’dan eyler pâ-be-kil
Hem yaramazlarla ülfet eylemek / Cân helâkidir hâzer itmek gerek⁹¹
Sû’-i hâlkı âdeme sârî olur / Olmasa da fitnesi cârî olur

114.B.

زهر دارد در درون دنيا چو مار
کرچه بينی ظاهرش نقش و نکار

İ’timâd itme yalandır bu cihân / İçi âgûlu yılandır bu cihân
Zâhirin görsen de pür-naqş ü nigâr / Aldanub meyl itme kıılma i’tibâr
Meyl iden dünyâyâ olur mürde-dil / Sırr-ı Hâq’dan bî-haber pejmürde dil
‘Âqıl olur mu cihânîñ mâ’ili / Öyle âgûlu yılanîñ mâ’ili
Her ne rütbe olsa naqşı âşikâr / Bâţınında zehri var câna kııyar

115.B.

می نماید خوب و زیبا در نظر
لیکن از زهرش بود جانرا خطر

Gözde maqbûb u dilârâ görünür / Pek yaraşıklı vü zîbâ görünür
Zehr-i habbı lîkin âdem öldürür / Çün derûnunda tutar semm öldürür

⁹¹ “Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının[...].” (Enfâl/25)

Ḥaḡ buyurdu yeryüzinde şeyleri / Ḥaḡ idüb zeyn itdik anlarla yeri
İmtihân itmekçün ibn-i âdemi / Eyledik tezyîn yekser ‘âlemi⁹²
Farḡ olunsun tâ ‘amelden aḡseni / Zînete lâyıḡ mı dünyâ-yı denî

20/a

116.B.

زهراین مار منقش قا تلتست
باشد از وی دور هرکو عاقلست

Bu münakkaş zâhirî zîbâ yalan / Evvelinden âhîrine dek yalan
Öyle bir şeydir ki zehri dem-be-dem / Öldürür âdemleri virir elem
Zâhiren itmez egerçi rû beḡâk / Ḳalb-i mürdü ma‘nevi eyler helâk
Mevt ḡalıbdan eşeddir mevt-i ḡalb / Bu‘d-ı Ḥaḡ’dır âh çünki fevt-i ḡalb
‘Âḡil oldur ola dünyâdan ba‘îd / Olmaya Tañrı Te‘âlî’den ba‘îd

117.B.

همچو طفلان منکر اندر سرخ وزرد
چون زنان مغرور رنگ و بو مکرد

Genc uşâḡla küçücek oḡlan gibi / Daḡi âşüfte edâ nisvân gibi
Ḳırmızıya şarıya itme nazâr / Olma renk ü bû ile âlüfte-ser
‘Ârızîye itme aşlâ iltifât / Aşla meyl et tâ bula cânîñ necât
‘Ârızîdir ‘âlemiñ aḡvâli heb / Ḳırmızısı şarısı eşkâli heb
Baḡma dünyâñıñ yalan elvânına / Tımçuraḡlı ḡâline ‘unvânına

118.B.

زال دنیا چون عروس آراستست
هر دور و زی شوی دیگر خواستست

⁹² “İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık.” (Kehf/7)

Çoca dünyâ hiç boş koymaz elin / Kendüni zînetleyüb eyler gelin
Nice biñ yıllık ‘ucuz fâhişe / Keyd ile halkı getürir hâhişe
Zeyn ider başın kıçın eşkâlle / Görinür insâna mekr ü âlle
‘Âkıbet dîvânesin eyler firîb / İstedîği vechile alur naşîb
Her iki günde bir oynaş ister ol / Başka çoca başka sırdaş ister ol

119.B.

مقبل آن مردی که شد زین جفت طاق
پشت بروی کرد و دادش سه طلق

20/b

Muğbil o ehl-i sa‘âdetdir o kim / Mâsivâdan el çeküb oldu hâkîm
Olmadı dünyâ ile çift oldu tâğ / Arkasın döndürdü virdi üç talâğ
Olmadı zevci tekellüf itmedi / Çoca karıyı taşarruf itmedi
Yâ ki zevc oldu velîkin nâ-gehân / Añladı mekkâre olduğun hemân
Üç talâğ üzere boşadı kaldı tâğ / Yüzine bakmamağa kıldı vişâğ

120.B.

لب به پیش شوی خندان میکند
پس هلاک از زخم دندان میکند

Zevci o günde dudağın gülüdür / Soñradan diş yarasından öldürür
Dil-firîbi olduğü bî-çâreye / Nâz u şîve ‘arz ider âvâreye
İbtidâ rû-yı beşâşet gösterir / İnbisâta dâll-ı hâlet gösterir
Arası çok geçmeden andan bezir / Başkasında gizlüce ragbet sezer
Uyudur mekr ile hâb-ı ğaflete / Haşre dek atar ‘âzâb-ı hasrete

در بیان چار چیزی که علامت نیک بختی است

121.B.

شد و لیل نیک بختی چار چیز
هرکه این چارش بود باشد عزیز

Dört şey oldu eyü bahta delîl / Kimde bu dört olsa olur ol celîl
Kimde hâşıl olsa bunlar lâ-cerem / Halkıñ ortasında olur muhterem
Her biri devlet nişânıdır aña / Feyz-i quds-ı âsımânıdır aña
Herkesiñ ‘âlemde rûy-ı ‘izzeti / Yâ ki hâk-âlûd-i cism-i zilleti
Emr-i Hâk’la hüsni ü kabî-ı tali‘a / Oldu bi’l-cümle umûru râci‘a

122.B.

اصل پاک آمد دلیل نیک بخت
نیست بی اصل سزای تاج و تخت

Aşl-ı pâk oldu eyü bahta nişân / Aşl-zâde lâ-bed olur ehl-i şân
21/a Aşl-zâde eylemez aşla fenâ / Şâdır olmaz kaçd ile anda haţâ⁹³
Ehl-i câh olsa daği bî-aşl olan / Manşib-ı vâlâya irse nâ-gehân
Aşl-zâde olana fâ’ik değıl / Tâc ü tahta aşlsız lâyıq değıl
Lâzım ey sa’d ahter ü pâkize-ser / Eylemek hağrâ deminden pek hâzer⁹⁴

123.B.

نیک بختانرا بود رأی صواب
آنکه بد رأیست باشد در عذاب

Ṭâli‘i a‘lâ civân-ı buhtân için / Aşl-zâde ehl-i ‘izz ü şân için
Cânib-i Hâk’dan olur re’y-i şavâb / Herbirin eyler Hudâ ‘âlî cenâb

⁹³ “Asiller hata yapmazlar.” ان الاصل لا يخطئ (Kelâm-ı Kibâr)

⁹⁴ “Harda-i dimen(çöplükte biten gül)den sakının. اياكم خضراء الدمن. (Hadis)

Eylemezler hiçbir işde ھاٲâ / Mülhem olurlar Һudâ'dan ğâlibâ
Ol ki bed-aşl-ı fûrû-mâye olur / Ehl-i câh olsa da bî-pâye olur
Re'yi fâsid bed-gümân ehl-i ھاٲâ / Ekşerî olur 'azâba mübtelâ

124.B.

ھرکه ایمن از عذاب حق بود
نیست مؤمن کافر مطلق بود

Һağ 'azâbından kim olsa kayğusuz / İ'tikâd-ı fâsid ile ƙorƙusuz
Mü'min olmaz muٲlağa kâfir olur / Dince de dünyâca da Һâsır olur
'Acze nisbet itmedir bu 'itikâd / Zât-ı Һağğ'ı kim odur Rab'ul'ibâd
Eyleyen ekşer bu za'm-ı fâsidi / 'Âleme zılm ü isâ'et ƙaşdı
Bî-muĥâbâ cür'et eyler her işe / Zılm u cevr eyler fağîr u dervîşe

125.B.

عمر دنیا پنج روزی بیش نیست
غافلست آن کس که بیش اندیش نیست

Müddet-i dünyâ vü 'ömr-i âdemi / Beş güne Һaşr itdi yekser 'âlemi
Belki dünyâ oldu bir sâ'at ƙadar / Mâh ü sâl itmekde sür'atle güzer⁹⁵
Ĝâfil oldur kim şoñun fikr eylemez / Һağğ'ı der-ĥâtır idüb zıkr eylemez
21/b Gice gündüz uğraşur dünyâ ile / Hiç işi yokdur gibi 'uğbâ ile
Nolacağdır 'âğıbet ĥâlim 'aceb / Dimez aşlâ yan yatar ğafletde heb

126.B.

ترك لذات جهان باید گرفت
دامن صاحب دلان باید گرفت

⁹⁵ "Dünya bir saattir; o saat içinde taat kıl." (Hadis) ادنیا ساعه فاجعلها طاعة

Lezzet-i dünyâyı terk itmek gerek / Cüz'î küllî şehvete meyl itmemek
Terk-i dünyânıñ uşûlu ey beşer / Ne tarîk ile olur derseni eger
'Ârif-i billâh olanlar dâmenin / Tutma lâzımdır gezüb pîrâmenin
Öğretir anlar saña hoş hâlle / Terk-i lezzâtı şafâ-yı bâlle
Qalmaz aşlâ hâtırında mâsivâ / Lem'a-pâş olur tecellî-i Hüdâ

127.B.

در پی لذات نفسانی مباش
دوستدار عالم فانی مباش

Zevk-i nefsânî izinde olma hem / Nefsiñ ardınca koma aşlâ kıdem
Zevk-i rûhânîye sa'y et şubh u şâm / Çâşnî-gîr-i muhabbet ol müdâm
Zevk-i rûhânîdir insâna ğazâ / İştihâ-yı nefis olur rûha ezâ
Rûh-perver zâtı fark itmek gerek / Nefs ü ten-perverle yerden göge dek
'Âlem-i fâniye 'aşık olma tâ / Yâr-ı Bâkî'ye olasıñ âşinâ

128.B.

نیست حاصل رنج دنیا بردنت
عاقبت چون می ببايد مردنت

Uğraşub dünyâ için çekdikleriñ / Tuħm-i fâsid dâneler ekdikleriñ
Olmaz andan hiç şey hâşıl saña / Bunda kalur cümlesi olur hebâ
'Aqıbet çünkim saña ölmek gerek / Âhîret için gerek çekmek emek
Mezra'a-i âhîretdir bu cihân / Ek eyü şeyler bu 'âlemde hemân
Ekdiğîñ şey'i biçersiñ anda heb / Dökdüğün şuyu içersiñ anda heb⁹⁶

22/a

129.B.

از تنت جان چون برون خواهد شدن

⁹⁶ (Hadis) ادنیا مزرعة الآخرة "Dünya âhiretin tarlasıdır."

خاك اندر استخوان خواهد شدن

Çünkü cân tenden gidiser tışaru / Qalmayıser saña ‘alem ilerü
Zahmet-i dünyâyı geçmekden çi-sûd / Fâ’idesiz şeyler ekmekden çi-sûd
Heb kemikler içre toprak töliser / Cümleten hâk ile yeksân olıser
Eyleme teşyîd bünyân-ı kuşûr / ‘Âlemi tanzîm ü emşâli umûr
‘Âlem-i fâniye hizmetler ‘abeş / Ömr izâ’a itme zahmetler ‘abeş

130.B.

مرترا از دادن جان چاره نیست
زهزنت جز نفسك اماره نیست

Çâre yokdur cân virmekden saña / Kıl teveccüh şimdiden Hâk’dan yaña
Kande olsañ mevt idrâk idecek / ‘Âkıbet devrân seni hâk idecek⁹⁷
Nefs-i emmâreñ yoluñ urmağdadır / Bir kuyuya atmağı kurmağdadır
Sen sen ol hiç olma tabi‘ nefsine / Nîk ü bed bil-cümle râci‘ nefsine
Fânî dünyâyı unuttur cânına / İyilik et rahmet okutdur cânına

در بیان اسباب عافیت کوید

131.B.

عافیت را کر بجویی ای عزیز
می توافی یا فتن در چار چیز

Ey ‘azîz u muhterem olan kişi / Sağ sâlim bulmağ isterseñ işi
Cüst-cû-yı ‘âfiyet iseñ eger / Dört şeyde bulma mümkün serbeser
Dört nesne bulunursa sende tâm / ‘Âfiyet eyler vücûduñ istilâm
Olmağı dünyâda âfetden selîm / Derde mevķûf eylemiş Rabb-ı Kerîm

⁹⁷ “Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır[...].”
(Nisâ/78)

Her kime ihsân olundusa ezel / ‘Âfiyetle olur ahvâli güzel

132.B.

ایمنی و نعمت اندر خانه دان
تندرستی و فراغت بعد از ان

22/b

Ġuşşasızlık bil birincisin hemân / ‘Âfiyetlü olamaz maġmûm olan
Dâhi ni‘met evde âmâde ola / Fâkalık kaydından âzâde ola
Ten tena‘umda olursa dâ‘imâ / ‘Âfiyet olur vücûd üzre şafâ
Digerinden dâhi şihhatdir ġarâz / ‘Âfiyetsiz eyler insânı marâz
Şaġlıkla şuġl-ı dünyâdan ferâġ / ‘Âfiyetçün oldu bunlar çâr baġ

133.B.

چونکه بانعمت امانی باشدت
عافیت رازان نشانی باشدت

Ġuşşasızlık olsa ni‘metle ‘ayân / ‘Âfiyetçün olur andan bir nişân
İtmeyüb namazda arz-ı ihtiyâc / Kalmaz iseñ evde hiçbir vaġit aç
Mâ-lezim mevcûd olursa ġânede / Olmayub ġuşşa dil-i virânede
Cânibîniñde selâmet âfiyet / Birbirin gözler iki ġoşca şıfat
Râhat ü âsâyişîñ olur tamâm / Belki de her bir işiñ olur tamâm

134.B.

بادل فارغ چو باشی تندرست
دیگر از دنیا نباید هیچ جست

Şuġl-ı dünyâdan ferâġatle eger / Şihhat üzre olur iseñ ey beşer
Aramaġ lâzım deġil dünyâda hiç / Başka şey ol âfiyetlerle behîc
‘Aġlı olan kimseye bunlar yeter / Ġayrı şey lâzım deġildir ey püser

Çâr erkân üzre rahat eyler ol / Dört başı ma‘mûr ‘işret eyler ol
Rütbe taḥşîlin iderse ger emel / Râḥatûñ bir cânibi bulur ḥalel

135.B.

برمیاور تاتوانی کام نفس
تا نیفتی ای پسر در دام نفس

23/a Ey oğul mâdem ḳâdirsiñ hele / Arzu-yı nefsi ḳaldırma ele
İştihâ-yı nefse ḳılma ihtimâm / İstedigi şey’i bir dem virme tâm
Besledikçe nefsiñ ḳuvvet bulur / Mekr u ḥîle itmeğe ḳudret bulur
‘Âḳıbet eyler seni bîtâb u dûn / Düşürür tuzağına zâr u zebûn
Düşme taḥşîl-i murâd u kâmına / Düşmeyesiñ ol pelîdiñ dâmına

136.B.

زیر پای آور هوای نفس را
کم بد و ده بهرهای نفس را

Al hevâ-yı nefsi ayak altına / Ya‘ni yaklaşdırma aşlâ semtine
Dâḥi ekl ü şürbünü taḳlîl ḳıl / Hâzların az ver işin teshîl ḳıl
Maḳşad öldürmek değıl nefsi bütûn / İtmedir ancak riyâzetle zebûn
Vârid olmuşdur eşerde âşikâr / Nefsiñiñ ey kimse sende ḥaḳḳı var⁹⁸
Nefse râkibdir beden ger bî-‘alef / Ḳalsa yol ḳat‘ idemez olur telef⁹⁹

137.B.

نفس و شیطان می برنداز ره ترا
تا ببند ازند اندر چه ترا

⁹⁸ “Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır.” ان لنفسك عليك حقا (Kelâm-ı Kibâr)

⁹⁹ “Nefsin senin bineğindir.” نفسك مطينك (Hadis)

Tâğiyedir nefis gelmez tâ'ate / Râm itmekdir merâmı şehvete
Muhtezâsı şehvet olmuşdur müdâm / İtmek ister şâhibin kendüne râm
Hem muğill ismindedir şeytân la'in / Kaşdı azdırmağdır insânı hemîn
Sa'y iderler ol iki bed menkabet / İdeler ğayyâya ilkâ 'âkıbet
Sen de taqvâ kuvvetiyle ğayret et / Anları def' ile toğrı yola git

138.B.

نفس را سر کوب و دائم خوار دار
تاتوانی دورش از مردار دار

Başını ez nefsi te'dib et müdâm / Hâline koyma ğarûnu eyle râm
Ol denî'yul-aşlı dâ'im tut zelîl / İtmesin tâ kim seni âhîr rezîl
Ķâdir olduğça murâdın virme tâ / Zilleti ğuy eylesün bulsun fenâ
İstediği şeyleri mâl eyleme / Cife-i dünyâyâ meyyâl eyleme

23/b Uzak et ümme'l-ğabâişden müdâm / Tâ tevellüd itmesün bir çok ğarâm (45.sayfa)

139.beyit

نفس بدرا هرکه سيرش ميکند
درکنه کردن دليرش ميکند

Kötü nefsi her kim eylerse şibî' / Anı 'işyân itmede eyler şecî'
Ħağ Te'âlâ kıldı dört biñ yıl anı / Mübtelâ-yı cû' tâ kim ol denî
İ'tiraf itdi rubûbiyet ile / Ħazret-i Bârî'ye bu zillet ile
Toğ olursa itmedik bir şey ğomaz / Ħâtırına gelmez Allâh'a niyâz
Belki olduğça müsâ'id rûzgâr / Tañrılık da'vâsı eyler âşikâr¹⁰⁰

140.B.

خلق خود را دور دار از هر مزه

¹⁰⁰ "(Firavun) 'Ben, sizin en yüce Rabbinizim!' dedi. (Nâziât/24)

تا نیفتی در بلا و در بزه

Boğaziñ her çâşnîden tut uzak / İtme her lezzetde icrâ-yı mezâk
'Ayš u nûşa dûş olan mes'ûl olur / Lezzeti îfâ iden ma'lûl olur
Töklükdan nice kes olur helâk / Niceler dağî olurlar derd-nâk
Olayım derseñ eger sağ u esen / Lezzet-i nefse müsâ'id olma sen
Şürb-i meyle eyleme telvîs-i fem / Düşmeyesîñ tâ belâya zenbe hem

141.B.

زاب و نان تالب شکم را پر مساز
همچو حیوان بهر خود آخور مساز

Şudan etmekden ta'âmdan ey ulu / Tâ tudağa ƣarnıñı ƣılma tolu
Çok yimek çün mi'deyi ifsâd ider / Âteşîn meşrebleri berbâd ider
İştihâ var iken el çek yime çok / Tâ gelince boğaziña olma tok
Yimek için nâzır olma tablaya / Dökme göz hayvan gibi ustubleye
Âdam ol terk eyle çok hâb u hûru / Kendüñ için yapma hayvan ağuru

24/a

142. B.

روز کم خود کرچه صائم نیستی
پر مخور آخر هبائم نیستی

Gündüz âziyî şâ'im olmazsîñ dağı / Çok yimek hayvân işidir ey ağı
Çok yime hayvân değil insânsîñ / Mübtelâ-yı ekl iseñ hayvânsîñ
Çün behâ'imden değilsen şûretâ / Çok yimek eyler behîme 'âdeta
Çok yimek oldu behâ'im 'âdeti / Görme lâyıƣ kendüñe bu haşleti
Olamaz ehl-i ma'ârifden ekûl / Çok yimekden ƣıl ferâgat ey fuzûl

143.B.

ای که درخوا بی همه شب تابروز
بهر کور خود چراغی بر فروز

Ey ki gice şubha dek uyğudasıñ / Z̤ulmet-i nevm içre sen puşudasıñ
Gündüze dek itme îfâ-yı menâm / Kıl biraz olsun ‘ibâdete kıyâm
Gicelerde kıl iki rek‘at namâz / H̤azret-i Bârî Te‘âlâ’ya niyâz
Z̤ulmet-i leyli izâle eyle hem / K̤abriñe bir nûr uyandır şubh-dem
Her seher vaqtinde k̤alk eyle du‘â / Tâ ki k̤abriñ ola pür-nûr u şafâ

144.B.

خواب و خور جز پیشه انعام نیست
خقکانرا بهره زین انعام نیست

Nevm ü ekl insânı eyler pâ-be-kil / ‘Âdet-i hayvândır ol ğayrı deĝil
Yer içer yatar uyur ğâhi yalar / Bilmez artık ğayr şey hayvânlar
Olduĝiçün ma‘rifet insâna h̤aş / Az yer hem az uyur dâ’im h̤avâş
Az yimekle nefsi te‘dîb itdiler / Derr ki mevlâya toĝru gitdiler
Uyuyanlar olamaz H̤ak̤k’a k̤arîb / Anlar içün yok bu en‘âmdan naşîb

145.B.

ای پسر بسیار خواهی خفت خیز
کر خبرداری ز خود بی گفت خیز

24/b Ey oĝul çok yatisersen̄ yerde sen / Çürüyüb toprağ olunca cismi ü ten
Olacağsıñ ‘âkıbet ehl-i k̤ubûr / Yatacağsıñ maşşere dek bi’l-zarûr
K̤alk imdi şimdi erkence biraz / H̤âlîk-ı bî-çûnuña eyle niyaz
Kendü kendüñden h̤abîr iseñ eger / Uyuma meyyit gibi k̤alk ey püser

Her seher vaqti namâza kalk tâ / Ola qabriñden kıyâm âsân saña

146.B.

دل دین دنیای دون بستن خطاست
دامن از وی کرتو در چینی رواست

Bu denî dünyâya gönül bağlamak / Malı içün hemdaği zâr ağlamak
Nezd-i erbâb-ı haqîkatde hağa / Düşürürsün dâmeniñ andan revâ
Alçağa meyl itme ‘âlî himmet ol / Hâzret-i Haqq’a münâsib hâzret ol
Himmeti ‘âlî olan necl-i celîl / Uğraşub dünyâ ile olmaz sefil
Hâzret-i Allah ma‘âlîyi sever / Râğıb-ı ednâ olana buğz ider¹⁰¹

147.B.

از چه بندی دل بدنای دنی
چون نه جا و یدست دروی بودنی

Böyle dünyâ-yı denîye gönlü sen / Bağladıñ olduñ denî himmetinden
Olamaz çünkim saña anda beğâ / Ne sebebden bağladıñ qalbiñ aña
Kendüni bâqi kıyâs itdiñ meğer / Hîdmet-i dünyâya bend itdiñ kemer
Hıyre-ser itdi seni bâd-ı gurûr / Tîre-dil kıldı menâhî-i umûr
Malı şandıñ kim muğalled idecek / Dâr-ı dünyâda mü’ebbed idecek¹⁰²

148.B.

ظاهر خود را میارا ای فقیر
تاچو بد ری باطنت کردد منیر

Zâhiriñ zeyn itme olsun ey fağîr / Ayıñ on dördü gibi qalbiñ münîr

¹⁰¹ “Allah şüphesiz şerefli işleri sever, aşağılık olanından hiç hoşlanmaz.”

(Kelâm-ı Kibâr) ان الله يحب معالی الامور و يبغض سفاسا فيها

¹⁰² “O, malının, kendisini ebedileştirdiğini sanır.” (Hümeze/3)

Zen gibi kendüni tezyîn eyleme / Süslenib kendüñ büt-çîn eyleme
Zâhiriñden bâtına erer husûf / Dem-be-dem vâkı‘ olur albe kûsûf
Terk ıl zâhirdeki ârâyişı / Tâ ki olsun muntazam bâtın işi

25/a Zînet-i dünyâyı terk et dâ‘imâ / Tâ ola albiñ münevver rûşenâ

149.B.

طالب هر صورت زيبا مباح
در هوای اطلس و ديپا مباح

Tâlib olma şûret-i zîbâlara / Râğıb olma alas ü dîbâlara
Şûret-i zîbâyâ meyyâl olma gel / Büt-perestân ile hemâl olma gel
Alas ü dîbâları nisvâna o / Sen huzûr-ı alble ur‘ân ou
Olamaz tavâdan â‘lâ bir libâs / Alas-ı çeri ana itme ıyâs¹⁰³
Zıkr ü fikriñ dâ‘imâ Allah ola / Tâ ki ma‘nâdan diliñ âgâh ola

150.B.

از هوا بگذر خدارا بنده باش
زند کی می بایدت در ژنده باش

Gec hevâdan Hâ Te‘âla‘ya ul ol / Nefse tâbi‘ olma Mevlâyâ ul ol
Hâ‘ı ma‘bûd ittiâz et dâ‘imâ / Zıddıdır mebgûzudur Hâ‘ıñ hevâ
Ger sana lâzım ise bâi hayât / Köhne hıra içre ol merdâne zât
Buldu anlar kim hayât-ı sermedî / Far ile far itdi oldu amedî
ıl hevâyı terk Hâ‘a bende ol / Lem‘a-i îmân ile tâbende ol

151.B.

خرقه پشمينه را بردوش کن
شربتى از نامرادی نوش کن

¹⁰³ “[...]Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır[...]” (A‘râf/26)

Al omuzuñ üzre bir yükden ‘aba / Er iseñ geç mâsivâdan ey baba
Ber-murâd olmağ dilerseñ turma hiç / Nâ-murâdlık kâsesinden şerbet iç
Ber-murâd olmağ diler ‘âlemde nâs / Er kişi itmez aña kendün kıyâs
Dâr-ı dünyâda olanlar ber-murâd / Olamaz ‘uqbâda murâdı üzre şâd
Hırka-i peşmîneyi ber-düş iden / Hulle-i sündüsle olur şâd u şen

25/b

152.B.

ای که دربر می کشی پشمینه را
پاک سازاز کبر اول سینه را

Ey ki giydiñ hırka-i peşmîneyi / Kibrden pâk eyle evvel sîneyi
İbtidâ kaldır aradan benliğı / Bulmağ isterseñ gönülde şenliğı
Kendüni ğayriden ekber tutma tâ / Filhâkîka olasıñ ehl-i ‘abâ¹⁰⁴
Şeyhlik da‘vâsına düşme şağın / Halka izhâr-ı kerâmetden kaçın
Benliğe olur mü’eddâ iddi‘â / Şeytanetdir ol enâniyet saña

153.B.

کرهمی خواهی نصیب از آخرت
روبر کن جامها ی فاخرت

Âhiretten bühre isterseñ eger / Üzeriñden fâhir eşvâbı çıkar
Kibre bâ‘işdir kumâş-ı fâhire / Rağbet itmez aña ehl-i âhire
Eskidir giydikleri zâhidleriñ / Meyli yokdur zînete ‘âbidleriñ
Şoyunub nev câmeden itmek ibâ / Nefsi kılmağdır ta‘alluğdan cüdâ
Ekşeri ehl-i tecerrüd her zamân / Zî-fağr ü fâğada olur ‘ayân

¹⁰⁴ Şeytanın sözü: “[...] Ben ondan hayırlıyım[...].” (A’râf/12)

154.B.

بی تکاف باش و آرایش مجوی
ترك راحت کیر و آسایش مجوی

Külfete dût olma zînet isteme / Râhatı terk eyle râhat isteme
Kayddan âzâde ol dervîş iseñ / Külfeti ço ‘âkıbet-endîş iseñ
Külfeti terk itdiğinden etkıyâ / Va‘d olundu anlara dâr-ı beğâ¹⁰⁵
Bâ-ğuşûş eşvâba külfet eyleme / Zîb ü ârâyîşle ülfet eyleme¹⁰⁶
‘Âlem-i fânîde zevk ü râhatı / Terket isterseñ na‘îm cenneti

155.B.

دربرت کوکسوت نیکو مباح
زیر پهلو جامه خوابت کو مباح

Nefsiñe ‘arz eyle söyle dâ’ima / İtmesin esbâb-ı cisme i‘tinâ
26/a Üzeriñde şavb-ı fâhîr olmasun / Böyle şeyle ‘ömr âhîr olmasun
Dağı yanıñ altına ipek döşek / Olmaz ise olmasun tâ haşre dek
Şöhret için kisveye itme telâş / Râhat için arama bâlâ-fırâş
Âhîr’ul-emr ey fağîr-i bî-nevâ / Pâdişâh ile berâberdir gedâ

156.B.

همچو صوفی در پلاس صوف باش
باصغتهای خدا موصوف باش

Mişl-i şûfi hırqa-pûş-ı sûf ol / Hâkğ’iñ evşâfi ile mevşûf ol
Bağmaz ehl-i dil libâs-ı zâhire / Bilki na‘t-ı pâk u kalb-i tâhire

¹⁰⁵ “Ben ve ümmetimin muttaki sınıfı tekellüften, yani zoraki, yapmacık işlerden uzaktır.”
(Hadis) انا والاتقياء من امتي برآء من التكلف

¹⁰⁶ “[...] Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlardır.” (Kasas/83)

Şabr u hilm ü ‘avf ü emsâli gibi / Vaşf ile mavşûf olur dil şâhibi
Fi’l-ḥaḳîḳa bunlar a‘lâ câmedir / ullara Ḥaḳ’dan ‘inâyetnâmedir
Zînet-i zâhirdedir ḥalkıñ gözi / alb-i pâkedir velî Ḥaḳḳ’ıñ yüzi

157.B.

مرد ره را بوريا قالين بود
زانکه خستش عاقبت بالين بود

Merdümî-dân-ı ḥaḳîḳat olana / Sâlik-i râh-ı ṭarîḳat olana
aliçe olur ḥaşîr-ı bî-bahâ / Döşeme ḥaḳḳında kâfidir aña
Ḥalısı ḳâmiş ḥaşîr olsa nolur / ünkü âḥir yaşdığı kerpiç olur
Şoñunu fikr eyleyen ehl-i ṭarîḳ / Ehl-i zîb ü zînete olmaz refiḳ
Ḥâli uymaz ḥâline her âdemiñ / Nefret eyler külfetinden ‘âlemiñ

در صفت درویش و جب درویشان میكوند

158.B.

كر ترا عقلست با دانش قرين
باش درویش و بد رویشان نشين

‘Aḳlıñ olduysa eger ‘ilme ḳarîn / Bil bu ma‘nâ-yı ḥaḳîḳîyi yaḳîn
Dervîş ol hemdaḥi dervîşân ile / Otur ol cumhûr-ı ‘âlîşân ile
26/b Ya‘ni Ḥaḳḳ’a eyle ‘arz-ı iftiḳâr / Ḥalkdan müstaḡnî ol ehl-i vaḳâr
Ḥazret-i Peyḡamber ‘âlî tebâr / Dedi yâ Rabb “aḡninî bil-iftiḳâr”¹⁰⁷
Dâ’ima anlarla şoḥbet eyle tâ / Ḥubb-ı dünyâ ola ḳalbiñden cüdâ

159.B.

همنشینی جز بدرویشان مکن
تاتوانی غیبت ایشان مکن

¹⁰⁷ (Hadis) اللهم اغنني بالافتقار اليك ”Allah’ım, sana muhtaç olmakla beni zenginleştir.”

Olma dervîşândan ğayriye yâr / Otur anlarla ma‘an leyl ü nehâr
Anlara hemdem muşâhib ol ki tâ / Olasıñ esrâr-ı Hâkķ’a âşinâ
Kâdir oldukça şenâ et anları / Eyleme ğıybet o ‘âlîşânları
Evliyâyâ buĝz iden olur helâk / Anları ğıybet idenler zehr-nâk
Anlarıñ vâķıf deĝilsin hâlîne / Eyleme daĥl ü ta‘riz kâlîne

160.B.

حب درویشان کلید جنت است
دشمن ایسان سزای لعنت است

Ehl-i faķr ü fâķa dervîşân-ı Hâķ / Gice gündüz baş açık yalın ayak
Şâh-râh-ı Hâkķ’a sâlik oldular / Cennet-i a‘lâyâ mâlik oldular
Anlara ĥubb u muĥabbet dem-be-dem / Cennetiñ meftâķı olur lâ-cerem
Anlara vâķi‘ olan ĥubb-ı cinân / Olur elbet bâ‘iş-i fetĥ-i cinân
Anlara düşman olan ehl-i tebâh / La‘nete lâyıķ olur bî-iştibâh

161.B.

پوشش درویش غیر از دلّق نیست
در پی کام و هوای خلق نیست

Giydiĝi dervîşin eski ĥırķadan / Ğayrı şey olmaz u itmez zîb-i ten
Dâķi dervîş-i ĥâķîķî lâ-cerem / Arzûsu izine ķoymaz ķadem
Pâyimâl eyler hevâ-yı nefsinî / Aĝza almaz iştiĥâ-yı nefsinî
Râĥat-ı ĥulķûm u ĥalkı istemez / Çâşnî zevķ-ı ĥulūķı istemez
27/a Şâh-râh-ı Hâķ’daki faķr ü fenâ / Öyle olmak eyler ekşer iķtizâ

162.B.

مرد تاننهد بفرق نفس پای

ره کجا یا بد بدرگاه خدای

Nefs üzre qoymayınca er qadem / İtmeyince nefsi maq̄hûr-i elem
Der-geh-i Mevlâya qande yol bulur / Bâb-1 Haqq'a ol naşıl vâşıl olur
Bâyezîd'e erdi hâtiften nidâ / "Nefsiñi terk et de şoñra gel baña"¹⁰⁸
Olamaz halka 'alâqayla naşib / Âsitân-1 Hazrete olmak qarîb
Halkdan qat'-i 'alâqa itmeli / Bî-ser ü pâ bâb-1 Haqq'a gitmeli

163.B.

هرکه اوترک تن آسانی کند
پس خلاف نفس سلطانی کند

Kim ki cism ü ten qolayın terk ider / Râhat ü âsâyîşe baqmaz gider
Ekl ü şürb ü nevmi eyler muzmañil / Tab'-1 hayvân ile qalmaz pâ-be-kil
Mâlik olur ol vücûd iqlîmine / Nefsini âlır idi teslîmine
Pes hilâf-1 nefis sulţânlık ider / Tâ tarîq-i Haqq'a merdâne gider
Rûh-1 pâki hüsrev ü hâqân olur / Taht-gâh-1 qurbda sulţân olur

164.B.

مرد ره دربند قصر و باغ نیست
در دل او غیردرد و داغ نیست

Sâlik-i râh-1 haqîqat olan er / Quşr u bağ qaydında olmaz ey püser
Sâlik itmez meyl-i dünyâ bâğına / Bağ bend olur anıñ ayâğına
Merdümî-dân-1 Hudâ'yı neyl-i qaşr / Alıqor yoldan ider dünyâya qaşr
Yok anıñ qalbinde baqsañ ey püser / Derd ü dâğ-1 hubb-1 Mevlâdan diger
Aña esmâ-i ilâhîye bütün / Oldu seyrân-gâh-1 dil ânıñ için

27/b

¹⁰⁸ (Hadis) دع نفسك ثم تعال "Nefsini bırak, ondan sonra yükselerek gel."

165.B.

کر عمارترا بری بر آسمان
عاقبت زیر زمین کردی نهان

Gökler üzre ger iletsiñ hâneñi / ‘Arşa dek ref’ eylesiñ kâşâneñi
Olsa ma‘mûreñ eger zât’ül-bürûc / Eylemez cismiñ semevâta ‘urûc
‘Âkıbet yer altına qorlar seni / Defn iderler qabre maħfice teni
Bunda qalur yapıdıñ ol yüce beyt / Sen yer altında qalursuñ gizlü meyt
Qaşr-ı vâlâdan düşersiñ sâfile / İtdiğñ israf olur heb nâfile

166.B.

کرچو رستم شوکت و زورت بود
جای چون بهرام در کورت بود

Dâsitân-ı ‘âlem olub kuvvetiñ / Olsa Rüstem gibi zor u kudretiñ
Yere gelür ‘âkıbet arqañ seriñ / Qabr olur Behrâm mânendi yeriñ
Şayd iderken her ħumâr-ı vaħşiyi / Öldürürken her yamân u yaħşiyi
Şayd ider bir günde şayyâd-ı ecel / Her ne rütbe olsa da cismiñ ecel
Qoy ħurûr u ħafleti merdâna var / Ey oğul ħûr-ı cinânı qıl şikâr

167.B.

کرچو کیخرو بمانی پایدار
آخرت باید شدن در بطن غار

Salţanat tahtında Keyħüsrev gibi / Olmuş olsañ şân ü şevket şâhibi
Çoq zamân ‘âlemde qalsañ pâyidâr / Biñ sene olsañ cihânda ħükümdâr
Baṭn-ı ħâr-ı qabr olur âħir yeriñ / Ĥâk olur eñ soñra devletlü seriñ
Fâ’ide virmez muraşşa‘ tâc u taht / Kevkebe âr üşkûh u şân u baht
Şeyr iderken vech-i arzı ser-te-ser / Bir âvuc toprağa eylersiñ sefer

168.B.

ای پسر از آخرت غافل مباش
بامتاع این جهان خوشدل مباش

Âhıretden olma gâfil ey oğul / Zıkr-i Hâk'dan kalma 'âtıl ey oğul

28/a Eyleyüb dünyâ işiyle iştiğâl / Olma 'uqbâdan perîşân-ğâl ü bâl
Olma mesrûr 'âlemiñ eşyâsına / Rağbet itme eski pâçavrasına
Hâtırın nâ-çîz eyle hoş olmasun / Qalb-ı pâkiñ feyzinden boş olmasun
Mâsivâdan kıl tevaḥḥuş dâ'imâ / Üns-i billah eyle hoş ol hâliyâ

169.B.

در بلییات جهان صبار باش
گاه نعمت شاکر چبار باش

Emr-i mekrûh-ı cihâna şâbir ol / Ni'meti vaḳtinde Hâk'ın şâkir ol

Şâbirîne va'd kıldı bî-hisâb / Hâk Te'âlâ Hazreti ecr ü şevâb¹⁰⁹

Şabr ile insân olur kâmil nihâd / Ni'met-i Bârîyi şükr eyler ziyâd

Hâk buyurdu ni'mete olma kefûr / Hem dedi azdır 'ibâdımdan şekûr

Bu iki ḥaşlet bulunsa sende tâm / Hâk Te'âlâ'dan bulursuñ luḫf-ı 'âmm¹¹⁰

در صفت بد بختی میکوید

170.B.

چار چیز آثار بد بختی بود

جاهلی جکاهلی سختی بود

Dört şey bed-tâl'ie âşâr olur / Cehl ü tenbellik katı düşvâr olur

¹⁰⁹ “[...] Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.” (Zümer/10)

¹¹⁰ “[...] “Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.” (İbrâhîm/7)

Kimde olsa bu iki menhûs olur / Yıldızı alçağ işi ma‘kûs olur
İsti‘âze itmeli bu ikiden / Medh olunur işine çapük giden
Sevmez Allah Te‘âlâ kâhili / Toğrusu bilmem sever mi câhili
Sevse itmezdi rüsûlân-ı kirâm / İsti‘âze cehlden Hakk’a müdâm¹¹¹

171.B.

بی کسی و ناکسی هر چارشد
بخت بدرا این همه آثارشد

28/b Kimsesizlik dâhi bed-bahta nişân / Oldu bî-kesde bulunmaz nâm ü şân
Bî-kes olmaz mazhar-ı feyz ümmîd / Devlet-i ‘örfiyyeden olur ba‘îd
Kimse olmaz kimsesiz şaḡşa ḡabîb / Ber-hevâdır ‘ömrü mânend-i ḡarîb
Bir daḡi nâ-kes olan merd-i ḡasîs / İsmi ‘âlemde anîñ olmaz nefis
Bunlarıñ işte cemî‘i oldu çâr / Her birisi kötû bahta bir şî‘âr

172.B.

هرکه در بند عمارت میشود
بی شك از اهل خسارت میشود

Kim ‘imâret kaydına der-bend olur / Şübhe yokdur kim ḡasâret-mend olur
‘Âlem-i fânîyi i‘mâra şitâb / Eyleyen âḡir olur ḡâne-ḡarâb
Âdeme süknâ lüzûmu var belî / Ev delisi olma lâzım mı velî
Çün muḡarrerdir bu ‘âlemde memât / Âḡiretdir âdeme dâr’ül-ḡayât
Âḡiret ta‘mîrine sa‘y itmeli / ‘Âlem-i fânîyi koyub ḡitmeli

173.B.

بر هوای خود قدم هرکو نهاد
می تواند کرد با نفسك جهاد

¹¹¹ “[...] (Mûsâ) ‘Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım’ demişti.” (Bakara/67)

Kim hevâ-yı nefsine koydu ¼adem / İştihadın eyledi berbâd hem
¼âdir olur nefsi-i a¼kârla cihad / İtmeğe ol zât-ı pâkize-nihad
Terk eyle şer‘de câ‘iz olmayan / Şeyleri tâ kim mücâhid ola cân
Nefsiñe ğâlib gelüb ma¼hûr ide / Aya¼ altına götüre hor ide
İde izmihlâl nefsi-i a¼kârı / Eyleye icrâ cihad-ı ekberi

174.B.

هرکه باشد در جهان با خواب و خور
در قیامت نبودش ز اتش کذر

Kim olur dünyâda ekl ü nevmile / Olmaz efkâr-ı şalât u şavmile
Aña âteşden kıyâmetde güzer / Olamaz nâr-ı ca¼îm içre düşer
Ol ki dâ‘im yer içer yatar uyur / Rûz ü şeb nâz ü tena‘umda büyür
Dem-be-dem cismi keşâfet kesb ider / Ol keşâfetle Őırâtı mı geçer
Şehvet-i şab‘-ı harâret-pîşesi / Eyleyler â¼ir cismin âteş şişesi

29/a

175.B.

روی کردن از مراد و آرزو
پس بدرگاه خدا آور تورو

Arzûdan yüz çevir eyle fütûr / Cânib-i Mevlâya řoñra yüz götür
¼albiñi kıll ta¼liye efkârdan / Ya‘ni rics-i dünyevi bedkârdan
Őoñra eyle ta¼liye ezkâr ile / Zikrden hâşıl olan envâr ile
Ba‘de Ha¼k‘a teveccüh kıll ki tâ / Olasıñ ma¼bûl-ı dergâh-ı Hudâ
Nâr ile nûrunu cem‘ itmek budur / ‘Âşıkâne Hazrete gitmek budur

176.B.

کامرانی سر بناکامی کشد

مرد ره خط در نکو نامی کشد

İşbu dünyâda murâd sürücülük / Arzû-yı nefsinî görücülük
Âhîret nâ-kâmlığına baş çeker / Ni‘met-i Firdevs’den maḥrûm ider
‘Âşîkân anîñ içün didâr-ı yâr / Vazgeçib her şeyden itdi ihtiyâr
Sâlik-i râh-ı ḥaḳîḳat hoşça ism / İstemez ‘âlemde olur maḥfî cism
Şöhreti ibzâle almışdır sebḳ / Ḥaṭ çeker nâm-ı nigûya ehl-i Ḥaḳ

177.B.

امر نهی خق چو داری ای وحید
پس مرو در وایه نفس پلید

Çün tütarsîñ emr ü nehy-i Ḥaḳḳ’ı sen / Ey vaḥîd ü mü’min olan pâk ten
Lezzet-i nefsi-i ḥabîşe gitme pes / Olasîñ ‘âlemde pâkîze nefes
Ḥazz-ı nefsanîye itmezseñ şekîb / Zevḳ-i tâ‘atden ḳalursuñ bî-naşîb
Şer‘ile bir yerde cem‘ olmaz hevâ / Ḳoy hevâyı şer‘e eyle iḳtidâ
Hem şerî‘at hem de tezvîr ü daḡal / İki ḳarbus idemezsiñ der-baḡal

29/b

178.B.

هرکه ترك کامرانی میکند
بر خلافش زندکانی میکند

Kim murâd sürücülük terkin ider / Arzû-yı nefsi ‘aksince gider
Ol ḥilâf-ı nefse dirlik ider / Âhîret ehliyle birlikde gider
Fil-ḥaḳîḳa olmayınca ehl-i terk / Âhîretçün toblanılmaz zâd ü berk
Oldu dünyâ dirliğinden ma‘rifet / Maḳşad-ı aşlı berây-ı âhîret
Ma‘rifet ancak ‘ibâdetle olur / Emr ü nehy-i Ḥaḳḳ’a tâ‘atle olur

179.B.

امر و نهی خق زقرآن کوش دار
جای شادی نیست دنیا هوش دار

Emr ü nehy-i Hâkık'ı Kır'ân'dan işit / Muhtezası üzre her yerde iş et
Şâd olacaq yer değil dünyâ-yı dîn / 'Âkılâne eyle mişvâr ü sükûn
Ey ne mutlu aña kim Kır'ân okur / Kâr ü bâr-ı 'âlemi şer' üzre qor
Eyleyen şer'-i şerîfe ittibâ' / Eylemez aşlâ kabul-ı inhidâ'
Feyz-i Hâk virmişdir aña imtiyâz / Şer' qat' itdiği bârmaq acımaz

در صفت ریاضت میگوید

180.B.

کر همی خواهی که کردی سربلند
ای پسر بر خود در راحت ببند

Ser-firâz olmak murâdıñsa eger / Qadriñ ersin țarem-i çarha qadar
Ey oğul râhat qapusın baqla tâm / Eyleme âsâyış-i cismiñ merâm
Vech-i arz üzre hûbût-ı bu'l-beşer / Oldu bu ma'nâya mebnî ey püser
Bî-ta'b râhat olaydı mu'teber / Çıqarılmazdı cinândan bu'l-beşer
Terk-i râhatla 'ibâdet itmeli / Cennet-i a'lâya râhat gitmeli

181.B.

هرکه بر بست او در راحت تمام
بازشد بروی در دار اسلام

Baqladı râhat qapusın ol ki tâ / Aña açıldı der-i dâr'ül-selâm

30/a Kim ki bi'l-cümle qapusın râhatıñ / Baqlayub da oldu 'abdi hazretiñ
Gice gündüz hıdmete kıldı kıyâm / Cennet-i a'lâda râhat buldu tâm

Bunda râhat anda râhat olamaz / Zaḥmeti çekmezse rahmet bulamaz
Dâr-ı dünyâ câ-yı miḥnet olduğun / Bil bilesiñ tâ ki cennet noldüğün

182.B.

غیر حق را هرکه خواند ای پسر
کیست در عالم از و کمراه تر

Kim ki Ḥaḳḳ'ıñ ğayrın oğur yâd ider / Bit gibi şeylerden istimdâd ider
Andan azğın kimdir 'âlemde 'aceb / Tâ ider maḥlûḳdan ḥâcet taleb
Ḥalefi ḳor da tutar maḥlûḳa yüz / Kelden ümmîd-i devâ eyler uyuz
Ḳudreti ḳor 'acze eyler imtişâl / Olamaz artık anıñ fevḳinde dâll
Ba'zılar fi'l-cümle esmâ mazḥarı / Olsa da Ḥaḳ' dır cemî'in ekberi

183.B.

ای برادر ترك عز و جاه کن
خویش را شایسته درگاه کن

Ey ni'am-perver mu'azzez dâderim / Vey ḳarındaş-ı mu'anven serverim
'İzzet-i dünyâyı terk eyle heme / Arḳadaşlık et Birâhîm Edhem'e
'İzz ü câh erbâbı iseñ ḳıl ferâğ / Varlığı ḳoy yokluğu eyle sürâğ
Manşıb-ı dünyâdan et zâtıñ cüdâ / Kendüñi dergâh-ı Ḥaḳḳ'a ḳıl sezâ
İsteyen dergâh-ı Ḥaḳ' da 'izz ü câh / Manşıb-ı dünyâyı eyler mi nigâh

184.B.

خوار گردد هرکه گردد جاه جوی
ای باردر قرب این درگاه جوی

Ḥor olur dünyâda manşıb isteyen / El etek öper olur fersûde ten
Kim ki 'ind'en-nâs ister ḥayşiyet / Dergeh-i Ḥaḳḳ'a bulamaz ḳurbiyet

Zülli-i fakri iste çün merd-i ilâh / Âhîretde bulasıñ tâ ‘izz ü câh
Olmayınca halk-ı ‘âlemden ğarîb / Olamazsıñ dergeh-i Hâkık’a qarîb

30/b Mâsivâdan kalbiñi eyle temîz / Olasıñ tâ dergeh-i Hâkık’a ‘azîz

185.B.

عز و جاهت سوی پستی میکشد
مرترا برتن پرستی میکشد

‘İzz ü câhiñ cânib-i sefele çeker / Şûretâ eyler egerçi mu‘teber
‘İzz ü câh eylerse de rütbeñ celîl / Tapdırır cisme seni eyler sefil
‘İzz ü câh eyler seni ehl-i ğinâ / Mâ’il-i âbiş-ğor ü şîrîn ğidâ
‘Âdetiñ olur hemân ten beslemek / Dürlü dürlü nağme çalgı seslemek
Tab‘-ı hayvânda kalursuñ sefil / İşte bu yüzden seni eyler zelîl

186.B.

نفس در ترك هوا مسکین بود
کوشمال نفس نادان این بود

Nefs-i emmâre hevâyı terkle / Arzûyu vü iştiâyı terkle
Meskenet peydâ ider miskîn olur / ‘Acz ile çilekeş ü bî-kîn olur
Kâdir olmaz itmeğe bağı ü fesâd / Çâresiz eyler Hudâ’ya inkıyâd
İşte nâdân nefsi te’dîb eylemek / Bu olur terk-i hevâ itmek gerek
İştihâsı terk olunmazsa eger / Turmaz oturmaz edepsizlik ider

187.B.

چون دلت بریاد حق ایمن بود
نفسک اماره هم ساکن بود

Çünkü kalbiñ ola zıkr üzre müdâm / Feyz-i Hâkık’la bulur ıtmî’nân-ı tâm

Ahşar olan nefis-i emmâre daği / Sâkin olur olmaz âvâre daği
Zikr-i Haş'la muşma'in olur kulûb / Zikr-i Haş'dır bâ'ış-i 'afv-i zünûb¹¹²
Nefis-i emmâre daği sâkin olur / Râziye marziye ıtmi'nân bulur¹¹³
Haş anı dûzağla tehvîl eylemez / Ol dağî faşşâyı tesvîl eylemez

31/a

188.B.

هرکه اورا تکیه بر صانع بود
درجهان با لقمه قانع بود

Haşka her kim ki eyler i'tikâd / Dâği rezzâş olduğuna i'timâd
Dehrde bir loşmaya kâni' olur / Çok şey anıñ zevşine mâni' olur
Zikr-i Haş olur ğidâsı rûhunuñ / Hem devâsı ğâtır-ı mecrûhunuñ
Şuru itmek aña olur nerm ü ter / Şab'ı olmaz mâ'il-i şîr ü şeker
Şerb ü şîrîn ile telvîş-i dimâğ / Eylemez eyler lezâ'izden ferâğ

189.B.

اكتفا بر روزی هر روزه کن
کرناری از خدا دریوزه کن

Kût-ı yevmîne ise kıl iktifâ / Yoş ise Haş'dan dile eyler 'aşa
Rızşına her bir kuluñ oldur kefil / İttiĥâz et anı her emre vekil¹¹⁴
Her ğün ifşar idecek rızşı saña / Ac şomaz ihsân ider eyler 'aşa
El uzatma ğayriden itme su'âl / Haş'dan iste luşf ider ol lâ-muĥâl¹¹⁵
Eyle her bir ğâliñe ğamd ü şenâ / Cân ü dilden gice ğündüz kıl du'â

در بیان مجاهده نفس میوکید

¹¹² “[...] Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.” (Ra'd/28)

¹¹³ “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir.” (Fecr/27-30)

¹¹⁴ “[...] Öyleyse O'nu vekil edin.” (Müzemmil/9)

¹¹⁵ “(Rabbiniz şöyle dedi:) Bana dua edin, duânıza cevap vereyim[...].” (Mü'min/60)

190.B.

نفس نتوان کشت الا چار چیز
چون بکویم یاد کیرش ای عزیز

Olmaz illâ nefis dört şeyle olur / Lâyık ancak o dört şeyden bulur
Söylerim çünkim saña ben ey ‘azîz / Hâtırıñda tut anı sen ey ‘azîz
Eylemekdir maqşad anlarla ‘amel / Bî-‘amel ‘ilme ne lâzımdır emel
Bil de nefsi eyle anlarla zebûn / Eylemezseñ ol seni eyler hârûn
Ġâlib olur âhîr ol mel‘ûn saña / Bulamazsıñ soñra şerrinden rehâ

191.B.

خنجر خاموشی و شمشیر جوع
نیزه تنهایی و ترک هجوع

31/b Qatl-i nefse hânçer şamt ü sükût / Oldu ol dördüñ biri hâtırda tut
Bir daği açlıq kılıcı kim keser / Nefsi ol birden bire iki biçer
Yalñızlık mızrağıdır nefsi hem / Eyleyen mecrûh ü muzţar-ı elem
Bir daği sikkîn-i terk-i hâbdır / Nefs anıñ destinde pek bîtâbdır
İşte erbâb-ı riyâzet dâ’imâ / İtdiler bunlar ile terk-i hevâ

192.B.

هرکرا نبود مرتب این سلاح
نفس او هرکز نمی یابد فلاح

Her kime olmaz müretteb bu silâh / Bulamaz nefsi anıñ fevz ü felâh
Kimde kim olmaz müheyyâ bu silâh / Hiç anıñ nefsi kabul itmez şalâh
Bunları eyle taqallüd ey ‘azîz / Tâ ki nefsi idesiñ hûn-âbe-rîz
Başda misvâk üzeriñde yûñ ‘aba / Bir eliñde sübhâ bir elde ‘aşâ
İş bitürmez nefsi olduramaz gözüm / Qıl taħammül anlara diñle sözüm

193.B.

چونکه دل بی یاد اللهت بود
دیو ملعون یار و همراهت بود

Çünkü kalbiñ Hakk'ı zıkr itmez olur / Yâr olur şeytân la'in gitmez olur
Hakk'ı zâkir Hakk'la hazır ol ki tâ / Devr olub iblîs ola senden cüdâ
Anda kim nisyân-ı Hakk gâlib olur / Qalbine varınca şeytân yol bulur
Dürlü dürlü vesvese ilkâ ider / 'Âkıbet azğın idüb ağıvâ ider
Cân ü dilden kim ki Hakk'ı zıkr ider / Diyü pek te'sîr ider tırmaz gider

194.B.

اهل دنیا را چودیو یار آیدش
لقمهای چرب و شیرین بایدش

Ehl-i dünyâya çü şeytân yâr olur / Hakk'ı nisyân itdirir edbâr olur
Tab'-ı hayvânîsini galib ider / Dürlü dürlü şeylere tâlib ider
Yağlı ballı loğmalar lâzım aña / Beslemekçün nefsi şubh ü mesâ
32/a Eylemez kût-ı kalîle iktifâ / Olur ekşer ekl ü şürbe mübtelâ
İştihâsı keşrete râğıb olur / Tab'ı hâb-ı gâflete râğıb olur

195.B.

هرکه او دربند سیم و زر شود
در عقوبت عاقبت مضطر شود

Kim ki altunla kumaş kaydındadır / Mâl ü emlâk-i cihân şaydıındadır
Dağ dağ-ı şiddet-i maşşer olur / Hem 'uqbâda 'âkıbet muştar olur¹¹⁶

¹¹⁶ “[...] Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla

Sîm ü zer her kim ki eyler idhâr / Sînesin eyler ‘uqûbet hâr hâr
Kîsede bend eyler ıtlâk eylemez / Fî-sebîlillah infâk eylemez
Kızdırırlar topladığı pâreyi / Dağlayıb cismin açarlar yâreyi

196.B.

آنکه بهر آخرت کارش بود
از خدا تشریف بسیارش بود

Ol ki işi âhîret için olur / Hâk Te‘âlâ’dan o çok ihsân bulur
Kim ki işler dâ’imâ şâlih ‘amel / Hâk rizâsın gözidüb eyler emel
Şıdğ-ı niyetle hulûş-ı kalb ile / Süm‘a vü ‘ucb ü riyâyı selb ile
Her ne ise farz ü sünnet müsteħab / Hâk rizâsıyçün olur i‘mâli heb
Eyler ol Cennât-ı Firdevs’e nüzûl / Anda pek çok ni‘mete bulur vuşûl¹¹⁷

197.B.

مال دنیا خاکسار انرا دهند
آخرت پر هیزکانرا دهند

Ekşer nâs içre dünyâ mâlını / Devlet ü dârâtını emşâlini
Hâk Te‘âlâ’nın katında pek hâkîr / Olan eşhâşa virirler ey fakîr
Âhîret ammâ ki teşrîfâtını / Hulle-i Sündüsle talîfâtını
Zühd ü taqvâ şâhibi insânlara / Luţf iderler ol ‘ulüvv-i şânlara
Hâşılı dünyâyı dünyâ ehline / Virdiler ‘uqbâyı ‘uqbâ ehline

32/b

198.B.

هست شیطان ای باردر دشمنت

dağlanacak ve, ‘İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığımız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!’ denilecek.” (Tevbe/34-35)

¹¹⁷ “Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır[...]” (Kehf/107)

غل آتش خواهد اندر کردنت

Düşmanıñdır Şeytân ey ‘âlî güher / Tavk-ı âteş boynuña taçmak diler
Âteşin tab‘ ile ser-keş olma hâ / Kibr ile Şeytâna sen eş olma hâ
Hakk’a bâş eğ ol tevâzu‘ şâhibi / İ‘tirâf et cürmüñü Âdem gibi¹¹⁸
Gerdaniñ tavk ile meşdûd olmasun / Nâr-ı hırmânda işiñ dûd olmasun
Başını şalub gezerken bir zamân / Tavk-ı bend olma şoñunda ey civân

199.B.

مدبری کور و بد نیا آورد
بهره کی از عالم عقبی برد

Bir uğursuz kim getirir halka rû / Hakk’a tutmaz yüz tepar dünyâya o
Âhiretten iletür kande naşib / Olamaz ‘uqbâda ol Hakk’a qarîb
Oldu dünyâ ehline ‘uqbâ harâm / Dâhi ‘uqbâ ehline dünyâ harâm
Lîkin ehlullah olanlar ser-be-ser / İkisinden dâhi memnû‘ oldular¹¹⁹
Hak için anlar kılındı ıştifâ / Zât-ı Bârîyle olurlar pür-şafâ

200.B.

ای پسر بایاد حق مشغول باش
از خلائق دور همچون غول باش

Zîkr-i Hak‘la ey oğul meşgûl ol / Halkdan mehcûr-i misl-i gûl ol
Ya‘ni itme nâs ile çok ihtilât / Zîkr-i Hak‘la eyle kesb-i inbisât
Anıñ için ehl-i Hak‘kıñ ekseri / Tutdular berr ü beyâbânda yeri
Tutdular eski mağarayı mekân / Oldular çeşm-i halâyıkdan nihân

¹¹⁸ “Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin[...].” (Yâsîn/60-61)

¹¹⁹ “Dünya âhîret ehline haramdır. Âhîret de dünya ehline haramdır. Allah dostlarına her ikisi de haramdır.” (Hadis) (الدنيا حرام على أهل الآخرة والآخرة حرام على أهل الدنيا وهما حرامان على أهل الله)

Zıkr-i Haq'la tâ ki meşgûl olalar / Halkdan mânende-i gûl olalar

در بیان صبر در فقر میوکوید

33/a

201.B.

فقر میدانی چه باشد ای پسر
باتو کویم کرداری زان خبر

Ne olur bildiği faqrı ey püser / Tüt kulağın bilmediñ ise eger
Söyleyem tâ kim haqîkat ben saña / Yoğise andan haberiñ baq baña
Ger bilürseñ faqrı te'yîd itmiş ol / Bildiğün ma'nâyı te'kîd itmiş ol
Eyleseñ tekrâr-ı gûş îkan-ı kalb / Hâşıl olur dâhi itmi'nân-ı kalb
Lâzımı tekrâr itmekdir hasen / Lâzım olan sözi candan diñle sen

202.B.

گرچه باشد بی نوادر زیر و لق
خویش را منعم نماید پیش خلق

Hırqa altında olur ol bî-naşîb / Sevb-ı faqre bürünür mişl-i garîb
Ehl-i ni'met gösterir kendün velî / Halk öñünde olsa dañi boş eli
Eylemez nâ-merde 'arz-ı ihtiyâc / Olsa da bî-çâreniñ qarnı pek aç
Etse faqrından eger kim iştikâ / Hırqa virmez fâ'ide aşlâ aña
Haqq'a dil-bend-i tevekkül ile tâm / Cebhesin eyler küşâda şubh ü şâm

203.B.

کر سنه باشد دم از سیری زند
دوستی با دشمن حق کی کند

Ac olur toqluqdan ammâ dem urur / Hâliş ehl-i faqr kendün toq görür

Çavl ü fi'linden nişân cû'-ı 'ıyân/ Olmaz olur halkdan bî-imtinân
Hak Te'âlâ hâline 'âlim iken / Dostluğı a'dâsına eyler kaçan
Nefs için züll su'âli irtikâb / Eylemez ol merdüm-i 'âlî cenâb
Kendü hâlinde olur leyl ü nehâr / Ehl-i şuffe gibi pür şabr u qarâr

204.B.

كرچه باشد لاغر و زار و ضعيف
وقت طاعت كم نباشد از حريف

33/b Ehl-i faqr olsa dağı cismen nağıf / Hasta gibi inleyici hem za'ıf
Çalben ol kuvvetlüdür ğayretlüdür / Her 'ibâdet haqqına himmetlüdür
Zâhir olmaz anda tâ'atde kesel / Nefsle her dem ider cenk ü cedel
Vaqt-i tâ'atde ider tâz ü şitâb / Yoldaşdan eksik olmaz anda tâb
Cümleden evvel ider iqbâl-i tâm / Cânib-i farz u 'ibâdâta kıyâm

205.B.

فقر خود را پيش كس پيدا مكن
محنت امروز را فردا مكن

Halk önünde faqrıñ izhâr eyleme / Âşikâre nâle vü zâr eyleme
Faqrıñi setr eyle itme halka fâş / Eyleme rızqıñ için aşlâ telâş
Hâliñi dergâh-ı Hakq'a eyle 'arz / Tuymasın ammâ şimâh-ı ehl-i arz
Çek bugün şabr ile faqr ü zahmeti / Alıkoyma yârına bu miñneti
Şabr iderseñ miñnet-i faqre bugün / Yârın eylersiñ kıyâmetde düğün

206.B.

مرترا آن كس كه فردا جان دهد
غم مخور آخرترا يك نان دهد

Ḳâsım-ı erzâḳ olan Rabb-ı vedûd / Luṭf ü iḥsân şâhibi ol escûd¹²⁰
Cân virir mâdâm kim yârın saña / Ğam yime bir etmeği eyler ‘aṭâ
Rızḳ için ğam-ḥâr olub olma eşek / Râzıḳa itmiş olursuñ yoḥsa şek
Ol ki eyler ḳısmet-ı Rezzâḳ’a şek / İtmış olur Ḥazret-i Ḥallâḳ’a şek
Şâḳ olan Ḥallâḳ’a bî-rayb ü gümân / Ḳande ehl-i faḳr olmaz Müslümân

207.B.

تا بکی چون مور باشی دانه کش
کر تو مردی فاقه را مردانه کش

34/a Tâ ne vaḳte dek ḳarınca gibi heb / Olasıñ dâne çekici ey ‘aceb
Nefs-i ḥayvânîye için âşikâr / Eylemekdesiñ zaḥâ’ir iddiḥâr
Gerçek irseñ sen eger topla etek / Bâr-ı faḳr ü fâḳayı merdâne çek
Çünkü insân şûretidir şûretiñ / Olmasun ḥayvân mişâli sîretiñ
Hırşla cem‘ itme mâlı bir yere / Gitme ḥayvân şûretinde maḥşere

208.B.

بر توکل کر بود فیروزیت
حق دهد مانند مرغان روزیت

Ḥaḳ Te‘âlâ’ya tevekkül üzre ger / Sende olsa ğâlibiyyetle zafer
Ḥâşıl olub ḳuvvet-i îḳân saña / Ḥaḳḳ’a olsa i‘timâdıñ dâ’imâ
Ḥaḳ virir ḳuşlar gibi rızḳı saña / Ḳuşlara viridiğü teg şubḥ u mesâ¹²¹
Lânelerden aç giderler şubḥ-dem / Tṭoḳ gelürler her biri aḥşâm hem
Ḥalbuki yoḳ anlar için kesbe ḥâl / Luṭf ider bâd-ı hevâdan zü’l-celâl

¹²⁰ “[...] Dûnya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık[...].” (Zuhrûf/32)

¹²¹ “Eğer Cenâb-ı Hakka lâyıkıyla tevekkül edebilirsiniz, sizi sabah yuvasından aç ayrılıp akşam tok olarak dönen kuşların beslendiği gibi rızıklandırır.”

(Hadis) لو انکم تتوکلون علی الله حق توکلہ لریزقکم کما یرزق الطیر تغذو خماصا و ترجع بطانا

209.B.

از خدا شاکر بود مرد فقیر
کر دهد قوتش لب نان فطیر

Hâk Te‘âlâ’dan olur şâkir faķîr / Tıtmaz ihsân itdiği nânı hâķîr
Mayasız etmek dilimi virirse ger / Şükr edici olduğu hâletde yer
Ni‘metin taķķîr ü küfrân eylemez / Niyyetin tağyîr ü vîrân eylemez¹²²
Hiç dimez kim nolacak bundan baňa / Belki ta‘zîm eyleyüb eyler du‘â
Kâni‘ vü şâkir olur aşl-ı faķîr / Kendüni sâ’il gibi itmez hâķîr

210.B.

خم مشو پیش توانکر همچو طاق
تا نکردی یار با اهل نفاق

Zenginiñ öñünde olma münhanî / Eğrilib kıılma kemer gibi teni
Şervetinden ötürü kıılma rükû‘ / Ağrıyâya itme izhâr-ı huşû‘
‘Arz-ı hâcetle ğanıye olma tâķ / Olmayasñ şâhib-i ehl-i nifâķ
Ağrıyâya eyleseñ böyle tapu / Deyn içün açılır iki kapu
Bir yüzi Hâķķ’a olursa digeri / Halka olur kalmaz îmânîñ ferî

34/b

211.B.

مرد ره را نام و ننگ از خلق نیست
نفرتش از جامهای دلّق نیست

Sâlik-i râh-ı Hudâ’nıñ halkdan / Nâm ü ‘ârı olmaz ey pâkîze-ten
Qo ne derlerse desünler hâliyâ / Sen tuta gör yâr eteğin dâ’imâ
Vefķ-ı mazmûnunca eyler ol ‘amel / Levîm-i lâ’im işine virmez kesel
Cânib-i halkı mürâ‘ât eylemez / Mâsivâ-yı Hâķķ’a tâ‘ât eylemez¹²³

¹²² “Ekmeğe saygılı olanı da Allah sayar.” (Hadis) اکرموا الخبز فان الله اکرمه

Dâhi eski hırkâlardan nefreti / Olmaz anıñ istemez hiç şöhreti

212.B.

هرکرا ذوق نکو نامی بود
خاص مشمارش که او عامی بود

Her kimiñ kim hoşça isme lezzeti / Ola ‘âlemde seve hem şöhreti
Ol maḡûle adımı sen şayma ḡâş / ‘Âma mensûb olur ol ‘ind’el-ḡavâş
ḡâş odur kim medḡ ü zemden sâdedir / Levḡ-i ḡalbi naḡşdan âzâdedir
Göñlü naḡş-i midḡati itmez ḡabûl / Hemdaḡi olmaz meẓemmetden melûl
Pür-şafâdır ḡalbi ḡubb-ı yârdan / Kimseye itmez naẓar aḡyârdan

213.B.

کرترا دل فارغ از زینت بود
کی هوای مرکب و زینت بود

ḡalbiñ olsa fâriḡ-i zînet eger / ḡande olur sende meyl-i ât eyer
ḡubb-ı dünyâ dilde peydâ olmasa / Cân dimâḡında o sevdâ olmasa
Eylemezdiñ iltifât ârâyişe / Hiç baḡmazdiñ tekellüflü işe
Geç bu sevdâdan şafâ ister iseñ / Fâris-i meydân-ı ‘aşḡ ol er iseñ
Kendüñi ‘aşḡ ü muḡabbetle çürüt / ‘Âlemi şonra rikâbıñda yürüt

214.B.

روی دل چون از هوا برتا فتی
بعد زان میدان که حق را یا فتی

35/a Çün hevâdan çevrile ḡalbiñ yüzi / Ḗalmaz aşlâ mâsivallahda gözi
Çünkü olduñ rû-yı gerdân-ı hevâ / Bilmiş ol kim Ḗaḡḡ’ı bulduñ ba‘deẓâ

¹²³ “[...] hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar[...]” (Mâide/54)

Nefsiñiñ ma‘bûdudur zîrâ hevâ / İtmek ister aña dâ’im iktidâ
Hâk Te‘âlâ rûhuñuñ ma‘bûdudur / On sekiz biñ ‘âlemiñ mescûdudur
İtmedikçe bâtılı terk ü tebâh / Hiç ele girmez bulunmaz Hâk ilâh

215.B.

هرکه او از حرص دنیا دار شد
بی کمان از وی خدا پزار شد

Hırşla kim oldu dünyâ tütucu / Mal u hâk-ı halkı gâşben yutucu
Hâk’ına mâlik ri‘âyet itmedi / Cânib-i şer‘-i mübîne gitmedi
Şübhe yok kim oldu Hâk andan beri / Tard u teb‘îd itdi ol hıyre-seri
Mâsivâ hırşı ider şahşı pelîd / ‘Âkıbet eyler Hudâ senden ba‘îd
Olma cem‘-i mâla gel imdi hârîş / Cenneti almağ dilersen ger rahîş

216.B.

چون شتر مرغی شانس این نفس را
نه کشد بار و نه پرد بر هوا

Bir devekuşu gibi aña hemân / İşbu nefsi ey mürîd-i feyz-i cân
Ne hevâda uçâr o ne yük çeker / Deyme meşgûl olmaz ancak yer içer
Cem‘ idüb zâhirde iki şüreti / Gâyet u‘cûbe nemâdır hey’eti
Hem deveye hem kuşa beñzer beli / Bî-ğaberdir himl ü uçmağdan velî
Anıñ içün nâzım îzâh eyledi / Anı baṭallıkla ifzâh eyledi

217.B.

کرپر کویش کوید اشترم
ور نهی بارش بکوید طانرم

Uç deyü teklîf ü icbâr eylesen / Kuşluğunu aña ihfâr eylesen

Ben deveyim der deve uçar mı yâ / Gördiğin var mı şakîli ber-hevâ

35/b Yük kosañ aña develik şûretin / Eyleseñ ihtâr u îmâ şıķletin
Ben kuşum der kuş olur mu bâr-ber / İtdiğın teklîfi istib‘âd ider
Ya‘ni her hâle ta‘allül gösterir / Tâ‘at itmekde tekâsül gösterir

218.B.

چون کلاه زهر رنگش دلکش است
لیک طعمش تلخ و بویش ناخوش است

Rengi nefsiñ zehr otu gibi güzel / Halk olunmuş dil-keş ü ra‘nâ ezel
Şûretiyle cezb ider hâtır gönül / Tâ hevâya itdirir meyl ey oğul
Lîk dâdı acıdır hem zehr-nâk / İştihâsı âdemi eyler helâk
Kokusu dâhi fenâdır kıl ferâğ / İden istişmâm olur muhtell dimâğ
Nefse ednâ meyl olur külli vebâl / Tâlib-i Hakk‘ı ider âşüfte hâl

219.B.

کر بطاعت خوانیس سستی کند
لیک اندر معصیت چستی کند

Da‘vet etseñ tâ‘ate nefsi eger / Koca karı gibi gevşeklik ider
Cânib-i ma‘şiyete kılsañ taleb / Pehlivân gibi seğirdir der-‘aķab
Hâne-i tâ‘atde pîre-zen olur / Ma‘şiyet bâbında na‘re-zen olur
Muķtezâ-yı zâtı olmaķla hevâ / Meyl ider ol cânibe bâd-ı hevâ
Çün hilâf-ı tab‘ıdır fermân-ı Hakk / Her ne dürlü cevri iderseñ müsteħakk

220.B.

نفس را آن به که در زندان کنی
هر چه فرماید خلاف آن کنی

Nefs-i emmâre huşûşunda hemân / Ol eyü kim idesiñ habse nihân
Müştehâsın görmeye tâ kim ‘ayân / Kâla zindânda nice vaqt ü zamân
Her ne emr etse hilâfın idesiñ / Şol dilerse sağ lafın idesiñ
Muţma’inne eyleyince anı sen / Lâzım uğraşmaq çeküb dürlü miñen
Uğraşıb itmezseñ anı sen zebûn / Dest-i hükümünde seni eyler o dún

36/a

221.B.

نیست درمانش بجز خوع و عطش
تا که سازی رام اندر طاعتش

Çâre yok açlık şusuzluğdan diger / Nefsi ıslâh ideyim derseñ eger
Kılma şeb‘ân olmaya tâ kim şecî‘ / Tâ‘at-ı Hâkq’a idesiñ tâ muţî‘
Açlık anıñ anasını ağladır / Gerdanın habl altına bağladır
Ekl ü şürb ehli olanlar baq hele / ‘Âlem eyler şerlerinden velvele
Gâhice itdiklerinden habsi yâd / Kerhen eylerler kibâra inkıyâd

222.B.

چون شتر در ره در آی و بارکش
بار طاعت بر در جبارکش

Gel deve gibi yola çek yükünü / Eyleme ifnâ keselle gönülünü
Çekdir Mevlâya tâ‘at yönünü / Çün kabûl itdiñ emânet yükünü
İnhirâfı koy selâmet fikrin it / Gir tarîk-ı müstağîme toğru git
Sa‘y kıl tâ olmadan fertût-ı pîr / Ka‘be-i maşşûduña âheste ir
Bedrağa bend ol tarîk-i yârda / Aç göziñ râh-ı muğaylân-zârda

223.B.

چون شتر مرغ انکه از بارش کریحت
از کلتان حیاتش برک ریخت

Ol ki yükünden deve kuşu gibi / Kaçdı ya'ni kesdi tâ'atden ipi
Dökdü gülzâr-ı hayâtından hemân / Berg ü bâr-ı 'ömrü mânend-i hazân
Ekşeri yükden kaçan hayvânlar / Berr ü yâbânda kalurlar hıyre-ser
Feyz-i tâ'atle nemâ bulmazsa cân / Dense lâyıq aña quru bâdlıcân
Ol yebûsetle vücûdun şoldurur / 'Âkıbet 'ömrin çürüdüb öldürür

224.B.

بار این در را بجان باید کشید
ورنه همچون سگ زبان باید کشید

36/b Bu qapınıñ yükünü bâ-cân u dil / Çekme lâzım qalmıya tâ pâ-be-kil
Hıdmet-ı Hâkq'ı neşât-ı qalb ile / İtmelidir inbisât-ı qalb ile
Âsitân-ı Hâkq'da dâ'im olmalı / Dergeh-i tâ'atde qâ'im olmalı
Nefsiñe göstermeyib vech-i fütûr / Hâşıl ola tâ ki qalbiñde huzûr
Böyle lâzımdır 'ibâdet eylemek / Yoğsa kelb-âsâ dili çekmek gerek

225.B.

هرکه او کردن کشد زین بارها
باشد از نفرین برو انبارها

Kim ki işbu bârdan gerdan çeküb / Ya'ni tâ'ât ü 'ibâdetden kaçub
Gösterüb rû-yı iba i'râz ider / Hâkq'a nâfız olmayan yola gider
Aña anbarlar tolusu la'n olur / Pek ziyâde bed du'â vü ta'n olur
La'net eyler Hâkq melâ'ik cümle nâs / Altun ismi 'âkıbet olur nuhâs
Bâr-ı tâ'atle çekenler zağmeti / Anlar üzre saçılır Hâkq rahmeti

226.B.

کرده بار امانت را قبول
از کشیدن پس نباید شد ملول

Sen emânet yükün itmişsiñ abûl / Pes gerekmez çekmeden olmak melûl
Belki sa‘y ü ğayret üzre dâ‘imâ / İtmelisiñ ol emâneti edâ
Çün ezelde eylediñ aml anı sen / Şimdi i‘râz eylemek andan neden
Zâhir ü bâtın emânetden nükûl / Eyleme ildeñ ezelde çün abûl
Şer‘î olan şey‘i icrâ itmeli / Sırr-ı Hâ‘ı ketm ü ihfâ itmeli

227.B.

روز اول خود فضولی کرده
وآن فضولی از جهولی کرده

Yevm-i evvelde fuzûlluk ey civân / Eylemişdiñ sen bilâ-rayb ü gümân
Ol fuzûlluĝı ziyâde cehlden / Eylemişsiñ ‘ahd ü mîşâ anı sen
a emâneti o ĝün itdikde ‘arz / Cümle aĝlar hem semâvat ile arz¹²⁴
37/a Eyleyüb işfâ ü amlinden ibâ / ıldılar kendülerin andan cüdâ
Sen cehâletden abûl itdiñ hemân / Eylediñ der‘uhde anı ol zamân

228.B.

جنبشی کن ای پسر کاهل مباش
چون بلی کفتی بتن تنبل مباش

Tenbel olma eyle tarîk-i beden / Var maâm-ı ıdmet-i Mevlâya sen
Söylediñ çünkim belî yevm-i elest / Olma bu ‘âlemde tenbel hemçü mest
Mü‘min olduñ ‘âlem-i ervâda / Sa‘y ıl hem ‘âlem-i iştibâda

¹²⁴ “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve daĝlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” (Ahzâb/72)

Taḳvîṭ ver andaki îṃâniña / Hıdmet eyle rûz u şeb Subḥâniña
Ḥaḳ anıñçün itdi irsâl-i Rûsûl / Tâ ki tezkîr eyleye ol ‘ahdi ol

229.B.

هرکه اندر طاعتش کسلان بود
حاصلش کمراهی و خذلان بود

Ṭâ‘at-ı Ḥaḳ’da o kim keşlân olur / Hâli azgınlık ile ḥezlân olur
Unudur ol ‘ahdi nisyân eyler ol / Dâ’imâ şuretde ‘işıyân eyler ol
Pes ṭarîḳ-i şer‘den ḥâric olan / Zâl olur îṃânına eyler ziyân
Dîne nuşret itmeyen maḥzûl olur / Rûtbe-i ‘âliyyeden ma‘zûl olur
Gel ‘ibâdetde keselnâk olma tâ / Olmaya câniñ ḍalâletde hebâ

230.B.

وقت طاعت تیز رو چون باد باش
وز همه کار جهان آزاد باش

Sür‘at ile yel gibi ol ṭa‘ate / Tâ çâpuk vâşıl olasıñ cennete
Ḥaḳ Te‘âlâ çün buyurdu “sâri‘u” / İmtişâl et emr-i Ḥaḳḳ’a ey ulu¹²⁵
Ḳıl teşebbüs mağfiret esbâbına / Vâşıl ol sür‘atle cennet bâbına
Kâr-ı dünyâ cümlesinden ol berî / Vaḳt-i ṭâ‘atde şaḳın ḳalma gerü
Vaḳt-i ṭâ‘at kâr-ı dünyâdan deġil / Belki bi’l-cümle ‘alâyıḳdan kesil

37/b

231.B.

منزلت دورست وبارت بس کران
کوششی کن پس ممان از دیکران

Ḳonaġıñ uzaḳ yüküñ ġâyet ağır / Ḥamlıñı taḥfife bir mürşid çağır

¹²⁵ “Rabbinizin mağfiretine ve cennete koşun[...]” (Âl-i İmrân/133)

Ġayrilerden sa'y kııl kıalma gerü / Çünkü bildiñ dũrdur kıonaķ yeri
Ŗarpdır 'uķbâ yolunuñ yoķuŖu / Beñzemez dũnyâya hem yaz u kııŖı
Ref' ü def'e himmet et aķmâliñi / Ĥazret-i Nâzım gibi emvâliñi
İtmesin berzaķda kıalmaķ iķtizâ / Vay aña kim yârdan olur cũdâ

232.B.

راه پر خوفست و دزدان در کمین
رهبری بر تا نمائی بر زمین

Yolda kıorķu kıoludur hem uĠrular / PuŖuda bekler dem-â-dem kııl Ĥazer
Nefs-i emmâre hevâ Ŗeytân hem / Fıkr-i fâsid zann ü Ŗübhe dem-be-dem
Olma lâzımdır yanıñda çok silâķ / Zıkr ü tevĤîd ile taķvâ-yı Ŗalâķ
Bir kıulaĠuz da ilet yolda hemân / Kıalmayasıñ yerde bî-nâm ü niŖân
Râh-ı Ĥaķ'da mürŖid-i kâmil gerek / Gitmek olmaz yalnız bî-rayb ü Ŗek

233.B.

هر که در ره از کردان باران بود
هردمش از دیده خون باران بود

Her kimiñ yolda yũkü olur Ŗaķıl / Gözlerinden kıan olur her dem sebîl
Yũkü aĠır olana Ġüçdür sefer / Kıan aĠlar zaķmet ü miķnet çeker
Ŗa'b olursa yol mesâfe hem ba'id / Ĥâl pek müŖkil deĠil mi ey vaĤîd
Âķiret yolu gibi râh-ı maķûf / VaŖfı kıâbil olmaz anıñ yâ Ra'ûf
Sen 'inâyet kııl sebũkbâr olalım / Ehl-i tecrîd olana yâr olalım

234.B.

لاشۀ داری سبک کن بار خویش
ورنه در ره سخت بینی کار خویش

Cîfe tutarsaň hafif et bârîñi / Yoħsa pek atı g r rs ñ k r ñi¹²⁶

38/a Cîfeyi k llyen eyle terk t  / G rmeyesiñ addıñı yolda dut 
Çok mev ıf var hem ok es'ile / Havf oldur tutulursuñ m şkile
Yükünü taħfifle  s n ıl / İŐiñi urma kerem iħs n ıl
Cîfeyi taŐr h idüb eyler bey n / N zım-1 ' l -ma m   n kted n

235.B.

چيست بارت جيفه دنياى دون
کز پى او کرده خود را زبون

Yükünün nolduğun eylerseñ su' l / C fe-i d ny -yı d n   köhne s l
Şol den  d ny  v  kendüde ba n / EylemiŐisiñ kendün anıñ n zeb n
UĞraşub c feyle m nend kell b / KeŐmekeŐde kendün eylersiñ ħar b
' nd-i B r de aniñ yoğ ıymeti / Aña meyy liñ olur mu 'izzeti
D r-1 d ny da olan 'izzet nola /  ħiretde kimse almaz bir pula

236.B.

کرچه اینجا هست در ره خفتنت
هچ رحمت نیست بر جان وتنت

Gerçi vardır bunda ħ b-1 raatıñ / Hiç yoğ c n   ten üzre raħmetiñ
Kim alarsa yolda ħ b-1 ħaflete / Eremez b Ğ-1 Őaf -yı vuŐlata¹²⁷
Yolda olmaz uyumağ merd-i rehe / Yalñız alur da uğrar ekrehe
K rv ndan gerü alsa bir kişi / Teng olur  ller beter aniñ işi
S lik-i r h-1 ħaıat ħ Őılı / Uyumaz at' itmeyince menzili

در بیان ترك زینت كوید

¹²⁶ (Hadis) وخفف الحمل فان العقبة كود "Yükünü hafif tut, zir  yokuş diktir."

¹²⁷ "[...]Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir Şey değildir." ( l-i  mr n/185)

237.B.

سرچه آرایى بد ستار ای پسر
تاتوانی دل بدست آرای پسر

Ne bezersiñ baş şarıqla ey oğul / Al ilah mâ-dâm kâdirsiñ gönül

Başını zînetleme destâr ile / Dest-yâr ol halka hoş girdâr ile

38/b Başu tezyîn eyleme dülbend ile / Bir gönül yap zeyn naşih ü pend ile

Dürlü zînet gelse farzâ başına / Murğ-ı devlet kona mı yâ başına

İtmez Allah zâhire hiç iltifât / Bâtına eyler nazâr ol pâk zât¹²⁸

238.B.

تا نکیری ترک عز و مال و جاه
از همه بر سرنیایی چون کلاه

Țutmayınca terk ‘izz ü mâl ü câh / İtmeyince zînet ü faħri tebâh

Țılmadan hem züll ü faħrı ihtiyâr / İtmedikden bu ‘âlemi bî-i‘tibâr

Cümleden fâ’ik olub bî-ihtiyâc / Baş üzre çıkamazsıñ mişl-i tâc

Baş tâcı olmağ isterseñ eger / Dâhi ‘indallah kâdiriñ mu‘teber

Zînet-i dünyâya hiç itme nazâr / Terk-i câh ü menzile kııl ey püser

239.B.

نیست مردی خویشتن آراستن
فصد جان کرد هرکه او آراست تن

Kendüni zînetlemek erlik değil / Zâhirî zînet dilâverlik değil

İtmeyince tâ muraqqa‘ hırqa-pûş / İdemezsıñ harb-i ‘adâya ħurûş

Ol muraqqa‘ hırqadır cevşen mişâl / Hıfz ider cânın anıñla ehl-i hâl

Cismini zînetleyen şahş ey püser / Lâ-cerem qaşd-ı helâk-ı cân ider

¹²⁸ (Hadis) ان الله لا ينظرالى صوركم بل ينظرالى سيركم ”Allah sizin dış görünüşünüze değil, içinize nazar eder.”

Şöhret-i dünyâdır ancak nev libâs / ‘İzzet-i ‘uqbâyı mûcibdir pelâs

39/a

240.B.

نیست در تن بهتر از تقوی لباس
در تکلف مرد را نبود اساس

Tende taqvâdan güzel yoğdur libâs / Merd için olmaz tekellüfde esâs¹²⁹

Gerçi zeyn olur vücûda nev libâs / Bir zamân şoñra olur köhne pelâs

Ehli anı parça parça iderek / Bir ıtatar selgi beziyle giderek

Lakin ol taqvâ libâsı ey püser / Baıtımı pür-nûr eyler ser-be-ser

Rişte rişte dîn bünyâdı olur / Hulle-i istebrâka bâdı olur

241.B.

هر که او در بند آرایش بود
در جهان فرزند آسایش بود

Kim ki zînet bend ü kaydında olur / Nev libâs-ı fâhîri arar bulur

Moda eşvâba aqar gönlü hemân / Kesdirir ki çuğa gâhi perniyân

Bir zaman olmaz tekellüfden cüdâ / Külfet-i zînet ider ‘ömrin hebâ

İbn-i râhat olur ol dünyâda hem / Hazz-ı ‘ayş ü ‘işrete eyler himem

Sîne-bend-i zîb ü ârâyış olur / Zîver-âgûş-ı âsâyış olur

242.B.

عاقبت جز نا مرادی نبودش
بهره از عیش و شادی نبودش

‘Aqıbet ‘uqbâda olur bî-bahâ / Nâ-murâdlıqdan diger olmaz añâ

Zînet-i dünyâyı terkitdiyse¹³⁰ de / İstedığı vechle gitdiyse de

¹²⁹ “[...]Takva elbisesi daha hayırlıdır[...]” (A’râf/26)

Nev libâs-ı fâhire erdiyse de / Hacle-gâh-ı maṭluba girdiyse de
Âhîretde zevk ü şâdîden naşîb / Olamaz aña qalur mişl-i ğarîb¹³¹
Bunda istifâ-yı hażz itdi tamâm / Olamaz anda ‘alî vech’ül-merâm

243.B.

خود ستایی پیشه شیطان بود
هر که خود را کم زند سلطان بود

Kendüni medḥ itme şeyṭân kârıdır / Âdemiñ ammâ bu ḥâlet ‘ârıdır
Kendüni öĝen kişi şeyṭân olur / Kim ki kendün naqş ider sulṭân olur
Eyledi şeyṭân büyüklük iddi‘â / Nolduĝu ma‘lûm olur şimdi saña
Âdem eksiklik ile kıldı du‘â / ‘Afv kıl sehvim dedi yârına
Ḥaḳ ḥalîfe itdi anı ‘âleme / Hem Şafıyy’ullah denildi Âdem’e

244.B.

كفت شیطان من زادم بهترم
تا قیامت کشت ملعون لاجرم

39/b Medḥ idüb kendüsini Şeyṭân gidi / Ben eyüyüm zât-ı âdemden dedi¹³²
Cevherim ‘ulvîdir aniñ cevheri / Ḥâk-i süflîdir dedi ol kemterî
Kendüni öĝdü sitâyîş eyledi / Şandı mel‘ûn bir eyü iş eyledi
Şâbit oldu naşşla mel‘ûnluĝu / Zâhir oldu ḥaşre dek maĝbûnluĝu
La‘net dârına oldu müsteḥaḳ / Dergehinden eyledi ṭard anı Ḥaḳ¹³³

¹³⁰ Metinde “berkettiyse” (برکت) şeklinde yazılmıştır.

¹³¹ “Kim âhîret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz. Fakat onun âhîrette hiçbir payı yoktur.” (Şûrâ/20)

¹³² Şeytanın sözü: “[...] Ben ondan hayırlıyım[...].” (A‘râf/12)

¹³³ “Şüphesiz âhîrete kadar lanet senin (Şeytanın) üzerindedir.” (Hicr/35)

245.B.

از تواضع خاك مردم ميشود
نور نار از سرکشی کم ميشود

Pek tevâzu‘ itdiğinden ötürü / Tıyn u toprak olsa da gâyet kuru
Kudret-ı Bâri ile insân olur / Ehl-i ‘irfân u ma‘ârifdân olur
Rûh-ı ‘ulvî nefh ider Allah aña / Nûrunu tâ ‘arşa dek eyler ‘alâ
Şu‘le-i nâr ise serkeşlik ider / Bir nefesde ‘aķıbet bâda gider
Cânib-i eflâk ki gerçi ser çeker / Bir hevâ ile velî işi beter

246.B.

رانده شد ابليس از مستکبری
کشت مقبول آدم از مستغفري

Ṭard olundu şeytân istikbârdan / Oldu maķbûl Âdem istiğfârdan
Secdeye me’mûr iken itdi ibâ / Kıldı istikbâr o kâfir mâcerâ
Dergeh-i Hâķ’dan sürüldü nâ-gehân / Sernigûnluķ ģâlini buldu hemân
Kodu Hâķ mez’um u medĥûr olarak / Dergehinden çık dedi ģor olarak¹³⁴
İ‘tirâf-ı cürm idüb Âdem hemân / Oldu maķbûl ü ‘azîz-i müste‘ân

247.B.

شد عزيز آدم چو استغفار کرد
خوار شد شيطان چو استکبار کرد

Âdem istiğfâr idüb oldu ‘azîz / Zilleden kıldı anı Hâķ pek temîz
Rûtbe-i ‘ulyâya mażhar eyledi / Cümle-i esmâya mażhar eyledi¹³⁵
Âdemi kıldı mu‘azzez i‘tizâr / İtdi istikbâr şeytân oldu ģâr

¹³⁴ “(Allah dedi ki:) Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan.” (A’râf/18)

¹³⁵ “Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.” (Tâhâ/122)

40/a Hâr olur kendüni ikbâr eyleyen / Cürm ü ‘işyânında ısrâr eyleyen
İ‘tizâr ile olur insân ‘azîz / Çürük ü pâs cürmden pâk ü temîz

248.B.

دانه پست افتد ز بر دستش کنند
خوشه چون سربرگشد پستش کنند

Dâne devşir âşâğı çün nâ-gehân / Kaldırıp el üzre eylerler hemân
Baş çeker çünkim başağ orağçılar / Ser-be-hâk eylerler anı ser-be-ser
İşte gerden-keş olanıñ hâli bu / Hem tevâzu‘ ideniñ de şanı o
Kim tevâzu‘ etse hâli ref‘ olur / Kibr iden şahşıñ mâlı vazı‘ olur¹³⁶
Ol tevâzu‘la cebin-sâ-yı niyâz / Kibr ile olma şağın gerden-firâz

در بیان نشان ابلهی کوید

249.B.

چار چیز آمد نشان ابلهی
با تو کویم تابیا بی آکھی

Dört şey geldi nişân ahmaqlığa / Ya‘ni bî-reşd ü temîz olmaqlığa
Söyleyim ol dört ‘âlâmeti sâña / Bulasıñ âgahlıq añlardan ki tâ
Şağınıb kendüñ idesiñ ihtirâz / Olmayasıñ ahmağ ü ebleh tırâz
Pek rezîl eyler hamâkat âdemi / Güldürür kendüne ahmağ ‘âlemi
Ahmağ insân ya‘ni hem bed-nâm olur / Hem de maħrûm-ı merâm ü kâm olur

250.B.

عیب خود ابله نیبند در جهان
باشد اندر جستن عیب کسان

¹³⁶ “Allah için tevâzu göstereni Allah yüceltir. Kibirli olanı ise Allah alçaltır.”
(Hadis) من تواضع رفعه الله ومن تكبر وضعه الله

Kendü ‘aybın görmez ahmağ bağ nolur / Ğayrılar ‘aybın aramağda olur
‘Âr olacağ nesne var kendüde çok / Hiç birin görmez şanur bir nesne yok
Görmez âğac olsa müjğânı topu / ‘Âlemiñ gözinde görür çörçöpü
Bu ise humğ u hamâğatdir çatı / Netmelidir öyle şaşkın nekbetî
‘Aklı olaydı görürdü hâlîni / ‘Âlemiñ görmezdi hiç ahevâlîni

40/b

251.B.

تخم بخل اندر دل خود کاشتن
انکه امید سخاوت و اشتن

Tohm-i bağlı ħalbine ekmek dağı / Şoñra kendü kendüni tutmağ seği
Mezra‘a-i ħalbine bağlı eger / Hem sağâvet hâşılın ümmîd ider
Rütbe-i ahmağlığa oldu nişân / Ekmediği şey’e olmağ dîde-bân
Cânib-i Ħağ’dan diler iğsân bula / Defter-i ehl-i seğâyâ kayd ola
Luğf u iğsân itmedir cûd u seğâ / Şâh olur mu hiç ümmîd ile gedâ

252.B.

هرکه خلق از خلق او خشنود نیست
هیچ قدرتش در در مغبود نیست

Kim ki andan olduğıçün ħû-yu şer / Olmaya ħoşnûd ve râzı her beşer
Dergeh-i ma‘bûdda ħaderi anıñ / Olmaz aşlâ öyle bed-ğûy olanıñ
Çünkü iylik eylemek ħâlî değil / Kesr-i ħâtır itmeden ħâlî değil
Kesr-i ħâtır ise bir emr-i ‘azîm / Olduğıçün eyleyen olur le’îm
Ya‘ni merdûd-ı der-i ma‘bûd olur / Eblihândan şübhesiz ma‘dûd olur

253.B.

هرکه او را پیشه بد خویی بود
کار او پیوسته بد رویی بود

Her kime bed-ḥûyluḡ şan‘at olur / Muttaşıl bed-yüzlülük ‘âdet olur
Ya‘ni bed-ḥû bahceden bî-bühredir / Dâ‘imâ bed-lehce vü bed-çehredir
Eylemez insân gibi üns-i ihtilâḡ / Ḥalkı eyler bî-ḥuzûr u bî-neşâḡ
Baḡsa bed-ḥûnuñ yüzine bir kişi / Ṭoḡru gitmez ‘aksine gider işi
Beñzer ol bed-ḥûy olan kes nâ-kese / Heb müşâhiddir bu ma‘nâ herkese

254.B.

خوی بد برتن بالای جان بود
مردم بد خونه از انسان بود

41/a Tende ki bed-ḥû belâ-yı cân olur / Şanma ki bed-ḥû olan insân olur
Rûḡ bed-ḥûdan fenâ zaḡmet çeker / Dürlü dürlü miḡnet ü sıḡlet çeker
Çünkü nefsidir fenâ ḥûy bed-siyer / Rûḡa eyler anlarıñ ḡâlî eşer
Beñzemez insâna bed-ḥûy sîreten / Âdeme beñzerse dâḡi şûreten
Şoñra ḡayvân şûretinde ḡaşr olur / Sîreti neydiyse öyle neşr olur

255.B.

بخل شاخی از درخت دوزخست
آن بخیلك از سكان مسلخست

Buḡl ḡamu ağacından bir nihâl / Olduḡun itdi beyân heb ehl-i ḡâl
Oradan idüb tedellî kıldı tâ / Ol baḡlîlik sâḡa-i ḡab‘ında câ
Ol ağacıñ fer‘i olan dâl budaḡ / Aşla eyler ol baḡlî iltiḡâḡ
Hem o aḡḡar mübtez el olan baḡl / Selḡâne sôkellerindendir zelîl
Cîfe-i dünyâya ḡırşında ḡavi / Olduḡundan oldu kelb-i ma‘nevî

256.B.

روی جنت را کجا بیند بخیل
پشه افتاده اندر پای پیل

Ḳande cennet yüzini görür baḡîl / Ol denâ'etle ḡaḡâretle sefil
Şöyle kim dünyâyı görmek müstaḡîl / Olsa ger sürüsünñ pâmâl-i fil
File beñzer nefsi emmâre daḡi / Peşşeye beñzer baḡîl-i dûzaḡi
Âyaḡı altında nefsiñ ḡâk-sâr / Cennetiñ yüzün görür mü nâ-bekâr
Nârdandır aşlı nefsiñ ey aḡi / Nefse tâbi' olan olur dûzaḡi

257.B.

باش از بخل بخیلان بر کران
تا نباشی از شمار ابلهان

Bir kenârı tut uzaḡ ol ey püser / Ḳıl aman buḡl-i baḡîlândan ḡazer
Buḡl ü imsâk ehlini görseñ hemân / Eyle başḡa cânibe 'aḡf-ı 'inân
Buḡl ü imsâki getürme yâdıña / İtme nâm-ı mümsiki zeyl âdıña
41/b Ḳıl ḡazer hem eblehânı itme yâd / Olmayasñ tâ ki anlardan a'dâd
Eblehânıñ yanına yaḡlaşma ḡiç / Olmasun sîneñde göñlüñ pîç pîç

در بیان عافیت کويد

258.B.

از بلا تا رسته باشی ای عزیز
باز باید داشتن دست از سه چیز

Tâ belâdan ḡurtulub da 'âfiyet / Bulmaḡ içün ey 'azîzim 'âḡıbet
Desti üç şeyden gerü ḡutmaḡ gerek / Bu sözi ammâ eyü ḡutmaḡ gerek
'Âfiyet esbâbı üç şeydir şaḡîḡ / Şimdi bir bir anları söyler şarîḡ

Üç şeyiñ ammâ vücûduyla değil / Belki ol üç şey'i itmek muzmañil
Her biri faşş-ı nigîn-i şehriyâr / Olsa el çek itme aşlâ i'tibâr

259.B.

روتو دست از نفس و دنیا بازدار
تا بلاها را نباشد باتوکار

Nefs ü dünyâdan gerü tüt var eliñ / Olmaya ğamdan iki kat tâ beliñ
Fâriğ ol anlarla meşğûl olmadan / Cism ü cân büyhûde mebzûl olmadan
El çek anlardan şağın kim ey kişi / Olmasun senle beliyyâtıñ işi
Nefsdir zîrâ degânıñ mażharı / Dâhi dünyâdır 'anânıñ maşdarı
Nefs ü dünyâya olanlar mübtelâ / Eksik olmaz başlarından hiç belâ

260.B.

ور بحرص و آز کردی مبتلی
باتور و آرد زهر سو صد بلا

Dâhi ger hırşa olursañ mübtelâ / Her tarafından yüz getürir yüz belâ
Çok belâya dûş olurlar dâ'imâ / Mübtelâ-yı hırş olanlar ey fetâ
Çün karıncada mezîd oldu bu hâl / Ayağ altında olur ol pâyimâl
Tezkiye kılmı nefsi hırş ü âzdan / Kurtulasıñ renc-i ğam-perdâzdan
42/a Ehl-i hırş olmaz belâlardan emîn / Mâyası yanıncadır dâ'im hemîn

261.B.

آنکه نبود هیچ نقدش در میان
هرکجا باشد بود اندر امان

Ol ki olmaz belde hâzır yâresi / Olmaz anda havf ü haşyet yâresi
Çande olsa bulur ol emn ü emân / Yanına yaklaşmaz anıñ ins ü cân

Cânını mı alacak netsün anı / İncidir mi kimse müflis olanı
Tende hâzır pâredir cân düşmeni / Ağniyânîñ var hezârân düşmeni
Yoqluq olur kâmil insâna zâhîr / ‘Âfiyetde oldu bu yüzden faqîr

262.B.

نفس و دنیا را رهاکن ای پسر
بازرستی از بلا و از خطر

Terk kıl dünyâ vü nefsi ey püser / Arzû-yı mâsivâyı ser-te-ser
Uğraşub yatma denî dünyâ ile / Aşlı faşlı olmayan eşyâ ile
Cîfeye meyl itdirir mırdar-ı nefis / Kelb ider insânı bed-kirdâr-ı nefis
Tezkiye et eyle pâkîze şîfât / Sâlim ol havf ü belâdan bul necât
Öldürür insânı qoyma hâline / Qaşd ider hem cânına hem mâlına

263.B.

ای بساکس کز برای نفس زار
در بلا افتاد و کشت از غم نزار

Ey püser çok kimse dünyâda bütün / Hırşdan nâlân olur nefsi için
Niceler çekdi belâ vü miñneti / Nefs için qapdı firengî ‘illeti
Nefs elinden niceler olub nizâr / Oldu aylar belki de yıllarca zâr
Nefs ider pek çok kişiyi rû-be-hâk / Rencişinden ğuşşa vü ğamdan helâk
Müştehâsın terk idüb düş râhata / Nefs için düşme belâ vü miñnete

42/b

264.B.

از برای نفس مرغ نا مراد
آمد و در دام صیاد افتاد

Nefs için nâ-kâm olan bî-çâre kuş / Dâneden maħrûm olan âvâre kuş

Geldi avcınıñ tuzağına hemân / Düşdü oldu hâl ü sââmânı yamân
Uymayıb nefsine şabr etseydi ger / Böyle olmazdı giriftâr-ı haţar
Gâh olur nefsi için avcı daĥi / Mesken eyler mâverâ-yı berzahı
Azdırır nefsi beyâbâna gider / Dürlü dürlü vartaya ilķâ ider

265.B.

تا دلت آرام یابد ای پسر
بود و نابود جهان یکسان شم

Tâ ki gönlün bula ârâm ü sükûn / ‘Âlemiñ varın yoğun bir şay bütün
Dilde râciĥ ise varlık cânibi / Olamaz ħalbiñ sükûnet şâĥibi
Cânib-i dünyâya ħalbi cezb ider / Olamaz ĥâl-i âllâm ü keder
Ba‘zı şeyde gâh olur muzţar ħılar / ‘Âfiyetden âdemi hem dūr ider
Var u yoĥ bir olmayınca ĥaşılı / Olamaz ħalb ıstrâĥat vâşılı

266.B.

از عذاب ة قهر حق ایمن مباش
از پی آزاد هر مؤمن مباش

Olma Ĥaĥĥ’ıñ nâr u ħahrından emîn / Olmaĥ isterseñ eger ehl-i yemîn
Ĥayĥusuz olsañ ‘azâb ü ħahrdan / İ‘tikâd-ı ‘acz idersin Ĥaĥĥ’a sen
Küfrü zâhirdir bunun ħıl ictinâb / Şâbit oldu naşşla ħahr ü ‘azâb
Mü’min incitme izinde olma hem / Ka‘be-i dil yapmaĥa eyle himem
Millet-i İslâm-ı İbrâĥîmden / Olduĥun olsun ‘ıyân ey cân-ı men

267.B.

در بلا یاری مخواه از هي کس
زانکه نبود جز خدا فریاد رس

Mihnet ü şiddetde ey pâk i'tikâd / Hâzret-i Mevlâya eyle istinâd
43/a Hâk'dan artıktan i'ânet isteme / Kimseden aşlâ 'inâyet isteme
Ġayrı kimse gelmesin hiç yâdıña / Kimse erişmez seniñ feryâdıña
Kimse yokdur kim gele imdâdıña / Vâkıf oldur hâtır-ı nâ-şâdıña
Hâzret-i Eyyûb ü İbrâhîm-veş / Aña 'arz et hâli ğayrı kılma eş

268.B.

هرکه رنجا نیده عذرش بخواه
تا نباشد خصم تودر عرصه کاه

Her kimi incitdiñ eyle i'tizâr / Olmasun maşşerde tâ kim haşm-dâr
Bunda mümkünken helallık kıl taleb / Çekmeyesiñ tâ kıyâmetde ta'ab
Haşm olursa ger saña anda hemân / Hâk'ını alur ider hâliñ yamân
Ger olursuñ müflis-i ecr ü şevâb / Hâl pek müşkil olur rûz-ı hesâb
Sa'y kıl Hâk'ı 'ibâdı et edâ / Yevm-i 'adl ü dâddır rûz-i cezâ

269.B.

کر غنا خواهد کسی از ذوالمنن
در قناعت می تاونش یافتن

Zü'l-minenden ger ğnâ-yı devleti / Bir kişi isterse kılub tâ'ati
Bulma mümkündür çanâ'atde anı / Maşzen-i merzât-ı kısmetde anı
Bir tükenmez kenz-i lâ-yefnâdir ol / Devlete erer bulan aña vuşûl¹³⁷
Kim erer ol devlete bulmaz zevâl / Züll ü fakriñ yüzini görmek muhâl
Kimde kim olmaz çanâ'atden nişân / Olsa da Çârûn çeker züll ü hevân

در بیان عقل و دانش کوید

¹³⁷ (Hadis) القناعة كنز لا يفنى "Kanâat bitmek bilmez bir hazinedir."

270.B.

هرکرا عقلست و دانش ای عزیز
دور باید بودنش از چار چیز

Her kimiñ kim ‘aql ü isti‘dâdı var / Ey ‘azîz anıñ cihânda âdı var
Ehl-i ‘aql ü dânişe lâzım müdâm / Dört şeyden uzaq olmaq ey ğulâm

43/b Kim ki ol dört nesneden olur ba‘îd / Ehl-i dâniş olduĝu olur bedîd
Yoħsa olmaz ise anlardan cüdâ / ‘Aql ü fiñnat şâhibi denmez aña
Ol ki olur anda anlardan nişân / Câhil ü aħmaq şâyılır bî-gümân

271.B.

کار خود با نا سزا نکند رها
مردمی نکند بجای نا سزا

Ehl-i dâniş nâ-sezâya kârını / Terk idüb işmarlamaz girdârını
Her işe maħşûş vardır bir recül / Her işiñ erbâbın ara ey oĝul
Añlamaz ĥaddâd işin cevher-fürûş / Cevheri ĥaddâd bilmez kaç ğuruş
Nâ-sezâ ĥaqqında âdemlik daħi / Eylemez ‘âqıl olan zât-ı seħi
Ehline iħsân ider şâhib-zekâ / Mâlını tebzîr itmez nâ-becâ

272.B.

عقل داری میل بد کاری مکن
زین چو بگذشتی سبکساری مکن

‘Âqıl iseñ olma ma’il bed işe / Kim olur mâni‘ bed iş âsâyişe
Bed işe meyl eyleyen ehl-i fesâd / Ta‘n ü teşnî‘ olunur beyn’el-‘ibâd
Hem bed işle kıılır aña cezâ / Bulamaz âħir ‘uĝûbetden rehâ
Bunu geçdikden gerü olma ĥafif / Âĝır ol meclisde ĝâyetle lañif
Tâlqa vü kalķ itme kaşmerlik daħi / Ĥâñır-ı aħbâbı gözle ey âhi

273.B.

هر کر احلم و دل روشن بود
در زمانه با صلاح تن بود

Her kime hilm ile qalb-i sâf olur / İylik ile ol şalâh-ı ten bulur
Kim ki feyz-i hilm ile dâ'im olur / Ol şalâh-ı cism ile qâ'im olur
Çünkü sevdâ-yı gâzab habs-ı 'inâd / Cismine virir sirâyetle fesâd
Sû-i ahlâkı olanın ızırâb / Qâlib ü qalbin ider pür pîç ü tâb
Qalbi muğber hiç râhat olamaz / Zâhir ü bâtın sükûnet bulamaz

44/a

274.B.

تاشوی پیس از همه در روز کار
دست بزمان و نمک بکشاده دار

Tâ zamânda cümleden oñ olasıñ / Ya'ni beyn'en-nâs hürmet bulasıñ
Tut eliñ açığı tuz itmek üzre tâ / Olasıñ kavmiñ içinde muqtedâ
Kim ki eyler halka it'âm-ı ta'âm / Lâ-cerem memdûh olur beyn'el-kirâm
Her kimiñ keff vü yeddi mebsût olur / Tâ melâ'ik içre ol mağbût olur
Gıbta eylermiş melek ol âdeme / Kim ider it'âm-ı halk-ı 'âleme

275.B.

تا تو باشی در زمانه داد کر
زیر دستانرا نکو دار ای پسر

Tâ ki sen vaqtiñde 'âdil olasıñ / 'Adlile şâha mu'âdil olasıñ
Zîr-i destîñde olan evlâdıñı / Ehliñi a'sâbıñı ahfâdıñı
Şervetiñ varsa hımâr u âtıñı / Hürreye varınca hayvânâtıñı
Qıl ri'âyet hoşca tut zulm eyleme / Vâdi-yi cevr ü cefâyı peyleme

Cümlesinden anlarıñ mes’ulsuñ / ‘Adlile mevşûf iseñ maqbûlsuñ¹³⁸

276.B.

هرکه در پند خود آمد استوار
پند او را دیگران بندند کار

Kim ki geldi kendü naşhında kavî / Muqtezâsın tıtdu şûrû ma‘nevî
Ġayriler iş bağlar anıñ pendine / Çünkü te’sîr ide pendî kendüne
Herkes anıñ naşhını eyler qabûl / Eylemez aşlâ qabûlünden nükûl
Ol ki itmez kendü naşhıyla ‘amel / Diñleyen eyler tereddüdle cedel
Farqı var ‘âmile ġayr-ı ‘âmiliñ / Şöyle kim ‘âlimle merd-i câhiliñ

277.B.

هر که از گفتار خود باشد ملول
قول او را دیگران نکند قبول

44/b Her kim olur kendü sözinden melûl / Ġayriler itmez anıñ qavlin qabûl
Her kim itmez kendü qavliyle ‘amel / Fi‘lin icrâ itmede eyler kesel
Kimseler itmez qabûl öyle sözi / Olmaz ısrâr itmeğe dâhi yüzi
Söyleyenle diñleyen kesde cihet / Câmi‘a olmaq gerek tâ kim şıfat
İkisi beyninde qılsun irtibât / Hâşıl olsun diñleyende inbisât¹³⁹

278.B.

هرچه باشد در شریعت ناپسند
کردا و هرکز مکرد ای هوشمند

Her ne şey olur şerî‘atde fenâ / Çevresin aşlâ tolaşma ‘âqilâ

¹³⁸ (Hadis) کلکم راع وکلکم مسؤل عن رعیتہ ”Sizin hepiniz birer çobansınız ve tab’anızdan sorumlusunuz.”

¹³⁹ “Önce kendi nefesine, sonra başkalarına öğüt ver.” (Kelâm-ı Kibâr) عظ نفسك ثم عظ الناس

İtme nâ-meşrû‘a meyl ü kırbıyet / Her tarîķde cânib-i şer‘i gözet
Her kimiñ kim şer‘ile olmaz işi / İķtidâya şaliķ olmaz ol kişı
Ehl-i hâl olsa dahî itme kıabûl / Ol anıñ esrâr-ı hâlinden melûl
Uyma meczûb-ı ilâhî olana / İhtirâm et işbu hâli bulana

279.B.

تا صواب کار بینی سربسر
با مراد خود مکن کار ای پسر

Tâ cemî‘an işi toğru göresiñ / Vech-i aķsenle murâdıñ süresiñ
Her işiñ hayr ola derseñ ser-be-ser / Nefsiñi tarķ et aradan ey püser
Eyleme kendü murâdıñ eyle iş / Ehl-i şer‘e mürşide yâhûd tanış
Haķ-şinâsa ‘arz kıl girdârıñı / Eyleme ağrâza mebnî kârıñı
Ola hâş altun gibi tâ her işiñ / Ber-ķaraf et sîneden ğıll ü ğışıñ

در بیان رستکاری کوید

280.B.

هست بی شك رستکاری در سه چیز
با تو کویم یاد کیرش ای عزیز

45/a Kırtuluş üç nesnede var bî-gümân / Söyleyim hıfz et anı sen ey civân
Bulmaķ isterseñ dü ‘âlemde necât / Bil ki lâzımdır saña şu üç şıfât
Her biri bir gevher-i cânpâredir / Derd ü miķnetden hâlâşa çâredir
Gûşvâr-ı sâmi‘a-pîrâ-yı kıl / Gûş-ı hûşuñ maķmedet-ârâ-yı kıl
Cân gibi hıfz eyleyüb bil kıymetin / ‘Âmil ol itme izâ‘a hikmetin

281.B.

زان یکی ترسیدنست از ذولجلال
دوم آمد جستن قوت حلال

Ol necâta bâ'îş üç şeyden biri / Kim bilüb hıfz itme lâzım her diri
Zü'l-celâl olan Hudâ'dan dâ'imâ / Havf ü haşyetdir ki vaşf-ı kibriyâ
Yer de gök de zâtına maşşûşdur / Bilür anı kim ki üss-i uşdur¹⁴⁰
Dâhi ikinci aramağ oldu bil / Her zamân rızq-ı helâli ey nebîl
Kim harâm veyâ harâma müştebih / Ekl iden zâtıñ değıl tâ'âti bih

282.B.

سو مين رفتن بود بر راه راست
رستگارست آنکه اين خصلت وراست

Oldu üçüncü şırât-ı müstağîm / Üzre gitmek kim odur dîn-i kavîm
Şer'e taṭbîk eyleyüb her bir işi / Câdde-i dîne sülûk iden kişi
İki 'âlemde bulur fevz ü felâh / Zât-ı pâkîdir anıñ ehl-i şalâh
Kimde kim bu haşlet-i maḳbûle var / Haḳ 'azâbından olur ol rastkâr
Şer'den hâric olan bulmaz rehâ / Hâh-ı 'âlim hâh-ı şeyh zî 'alâ

283.B.

کر تواضع پشه کیری ای جوان
دوست دارندت همه خلق جهان

Ger tevâzu' 'âdetiñse ey civân / Heb severler zâtıñı halk-ı cihân
Çekinmezler yüzi yerde olanı / Heb severler gözi yerde olanı
Kendüni maḳv eyleyen mergûb u hûb / Olur ol hemdâhi maḳbûb'ul-ḳulûb
Ṭab'-ı insânî bunuñ üzre ḳamû / Ser-keşe bir kimse itmez ser-fürû
45/b Ger tevâzu' eyler iseñ ey püser / Zâtıñı küçük büyük herkes sever

¹⁴⁰ "Göklerde ve yerde ululuk O'na aittir[...]" (Câsiye/37)

284.B.

سر مکن درپیش دنیا دار پست
ورکنی بی شک رود دنییت زدست

Bildiñ a‘lâdır tevâzu‘ ‘âdeti / Bunu dâhi bilme lâzımdır atı
Ehl-i d ny n n önünde eĝme b ş / Ser-f r luk eyleyüb itme tel ş
Ger bu vaz‘ı eylesen bil hem n / D n n elden gitmiş olur b -g m n
Zengine ılsa tev zu‘ bir kişi / Ger ĝin sından iderse bu iři¹⁴¹
İki s l ş  gitdi d nden hem n / H zret-i Peyĝamber itmişdir bey n

285.B.

بهر زر مستای دنیا دار را
تا چه خواهی کرد این مردار را

Ehl-i d ny y  ey  şi‘r intim  / Eyleme altun i n medh   şen 
M lına ılıb ama‘ n -ha yere / Ehl-i d ny y  ıarma göklere
Netmek istersin cih n murd rını / Ya‘ni işbu ‘ lemiñ d n rını
B şin  m  akacaşsin l şeyi / T  bu r tbe medh idersin l -şeyi
Aĝniy n n medhin itme kesb   k r / Eyleme evş f-ı mevt y  ř m r¹⁴²

286.B.

مرد کانند اغنیای روزگار
ای پسر با مردکان صحبت مدار

Aĝniy -y  ‘aşr ölüdür ser-be-ser / ölülerle itme řoĝbet ey püser
Aĝniy n n albi ekşer mürdedir / Raĝbet-i d ny  ile efsurdedir

¹⁴¹ “Birine zenginliĝinden dolayı hürmet ve tev zuda bulunanın dininin  t te ikisi gitmiştir.”

(Hadis) من تواضع لغنى لغناه ذهب ثلثا دينه

¹⁴² “- Sakın  l lerle oturmayın! - Ey Allah’ın Resl lu  l ler kimdir? -  l ler dünyaya dalanlardır”

(Hadis) اياكم ومجالسة الموتى - قالوا من الموتى يا رسول الله - قال الاغنياء

Çalbiñe eyler seniñ ŞÖbet eşer / Olma anlar gibi sen de kıl hazer¹⁴³
Eyleme anlarla ülfet ihtilât / Tâ ki çalbiñde çala Hâçç’a neşât
Çalbiñe ŐŐbetleri sârî olur / Şu gibi bedlikleri çârî olur

46/a

287.B.

مال و زر بی حد بدست آورده کیر
بعد زان در کور حسرت برده کیر

Bî-nihâye mal ü mülk ü sîm ü zer / Cevherîn eşyâ ile zerrîn kemer
Şöyle farz et kim götürmüŐsüñ ele / Dâhi raĥŐân seyf taçmıŐsıñ bele
Sen gidersıñ cümlesi bunda çalur / Ehl-i mîrâŐ anları bir bir alur
Firçatinden ĥâŐıl olan miĥneti / Göziñ arçañda çalıb da ĥasreti
Çabre iletmiŐ çıyâs et ey püser / NolmuŐ oldu âĥiri baç ser-be-ser

در صفت ذکر الله میگوید

288.B.

باش دائم ای پسر با یاد حق
کر خبرداری ز عدل و داد حق

Ol dem-â-dem zıkr-i Hâçç’la ey püser / ‘Adl ü dâdından çutarsañ ger ĥaber¹⁴⁴
Şöyle bildiñse kemâl-i ‘adl ü dâd / Zât-ı Hâçç’dan olacaç yevm’üt-tenâd
Hâçç’ı isti‘âb-ı evçat üzre heb / Dâhi istiğrâç-ı ĥâlât üzre heb
Çâfil olmaz zıkr iderseñ dâ’imâ / ‘Âçıl olmaz fikr iderseñ dâ’imâ
Eylemezseñ kendüñi ĥâlî nefes / Zıkr iderseñ dem-de-bem Allahı bes

289.B.

زنده دار از ذکر صبح و شام را

¹⁴³ (Hadis) الصعبة مؤثرة “Arkadaşlık etkilidir”

¹⁴⁴ “Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin.” (Ahzâb/41)

در تغافل مکذران ایام را

Şubh u aḥşâmı kıl ihyâ zıkr ile / Kudret-i Haḫḫ'ı kemâl-i fikr ile
Ḳoyma ğafletde geçe eyyâm heb / Zıkrden hâlî şabâh aḥşâm heb¹⁴⁵
Seyf-i kâti'dir zamân pek tez geçer / Pes mürûr itmezden evvel ser-be-ser
Ḳıl tedârik hâl ü zıkr ile müdâm / Zıkr ile ihyâ ü kat et şubh ü şâm
Cümlesi meyyit gibidir vaḫt ü ân / Zıkr ile ihyâ olur kevn ü zamân

290.B.

یاد حق آمد غدای روح را
مرهم امد این دل مجروح را

46/b Geldi zıkrullah bu rûḫa ğidâ / Hâtır-ı mecrûḫa hem oldu devâ
Ṭab'-ı ḫayvânî naşıl kim dâ'imâ / Ekl ü şürb ile bulur neşve ü nemâ
Zıkr ile tesbîḫden bulub ğidâ / Rûḫ-ı insânı ider kesb-i şafâ
Yârdan mahcûr u tarḫ olmuş gönül / Ḥançer-i firḫatle cerḫ olmuş gönül
Olur ol mecrûḫa zıkrullah devâ / Her ne rütbe olsa da pür-dağ u dâ

291.B.

ذکر حق کر مونس جاننت بود
کی هوای کاخ و ایوانت بود

Zıkr-i Haḫ ger mûnis olsa cânıña / Nûr-baḫş olsa dil ü îmânıña
Def' idüb kılsa izâle vaḫşeti / Dâḫi ḫaldırca ḫicâb-ı ğafleti
Ḳaşr ü eyvân ü sarây-ı dilgüşâ / Ârzûsu yâ ḫaçan olur saña
Hergiz anlar ḫâtıra itmez ḫuṫûr / Balsa zıkrullah ile ḫalbiñ ḫuzûr
Hemçü İbrâhîm-i Edhem ser-te-ser / Tâc ü taḫtı terk idersiñ ey püser

¹⁴⁵ “[...] ve sen ğâfillerden olma.” (A'râf/205)

292.B.

کر زمانی غفل از رحمن شوی
اندران دم همدم شیطان شوی

Ġâfil olsañ bir zamân Raĥmân'dan / Z̤ikr ü tesbiḥ itmeyüb nisyândan
Hemdem şeyṭân olursuñ ol zamân / Düşmana maḥrem olursuñ nâ-gehân
Bir cihetle cânib-i Raĥmândasıñ / Vech-i âḥirle daḥi şeyṭândasıñ
Z̤ikr-i Ḥaḳ eyler seni Raĥmân ile / Ġaflet ü nisyân daḥi şeyṭân ile
Z̤ikr ile meşġûl ol kim dâ'imâ / Olmaya me'lûf-ı ḳalbiñ mâsivâ

293.B.

مؤ منا ذکر خدا بسیار کوی
تا بیا بی در دو عالم آب روی

Ḥaḳḳ'ı çok z̤ikr eyle ey mü'min müdâm / Dâḥi tesbiḥ eyle uğraş şubḥ u şâm
Z̤ikr ile me'nûs ḳıl ḳalb ü ḥuyu / İki 'âlemde bulasıñ yüz şuyu
Ehl-i z̤ikre Ḥaḳ Te'âlâ ḥazreti / Baḥş ider iki cihânda ḥürmeti
47/a 'Âlem-i dünyâda da ḥürmet bulur / 'Âlem-i 'uḳbâda da 'izzet bulur
Z̤âkiriñ yüzinde nûr ü fer olur / Rütbesi 'uḳbâda bâlâ-ter olur

294.B.

ذکر را اخلاص می باید نخست
ذکر بی اخلاص کی باشد درست

Z̤ikr için ihlâş lâzım ibtidâ / Olmaya tâ ḥazz-ı nefis ile riyâ
Z̤ikr eger olur ise ihlâşsız / Ya'ni zât-ı pâk-ı Ḥaḳḳ'a ḥâşsız
Ḥalk için olduġu olursa şarîḥ / Yâ ki nefis için kaçan olur şaḥîḥ
Şirk olur belki ma'âzallah o z̤ikr / Olmaz aşlâ vâşıl-ı dergâh o z̤ikr

Zıkrde kim fâni-i muṭlaḳ olur / Zâkir ü mezkûr cümle Ḥaḳ olur

295.B.

ذکر باشد بر سه وجهی بی خلاف
تا ندانی این سخن را از کذاف

Zıkr olur üç vech üzre bî ḥilâf / Şanma şaḳın bu sözi beyhûde laf
Zıkr ü aḳsâmı ḥuşûşunda sözim / Nâ-becâ ḳann eyleme iki gözüm
Üçe taḳsîm olduḡu bi'l-ittifâḳ / Şek ü şübhe eylemez ehl-i vifâḳ
Gerçi ba'zı zâhirî ehl-i 'ulûm / Câhilân ḥükmünde erbâb-ı rüsûm
Zıkr ḥaḳḳında ider laf ü güzâf / Ḳulâḳ aşma anlara ey ḳalbi şâf

296.B.

عام را نبود بجز ذکر زیان
ذکر خاصان باشد از دل بیکمان

'Âm olan ancaḳ lisânla zıkr ider / İşbuña zıkr-i mecâzî dediler
Zıkr ḥâşşân ḳalbdendir bî-gümân / Zıkr iderler Ḥaḳḳ'ı anlar ân be ân
Hem lisân ile olan zıkr-i 'avâm / Zıkr aḳsâmından olmaz ey hümâm
Ol ki cân ü dil ile zâkir olur / Ḳalbi mezkûr ile heb ḥâzır olur
İşte bu zıkre ḥaḳîḳî dediler / Bil yaḳînen bunu ey 'âlî-güher

47/b

297.B.

ذکر بی تعظیم گفتن بدعتست
واندر آن يك شرط دیگر حرمتست

Zât-ı pâk-ı ḥazreti ta'zîmsiz / Yâd idüb zıkr eylemek tefḥîmsiz
Bid'at ü bâṭıldır ey erbâb-ı zıkr / Bilme lâzımdır bunu aşḥâb-ı zıkr
İsm-i pâki mevzu'-ı nâ-pâkde / Eğme ol ma'nâsını idrâkde

Ġayrı bir şartı da hürmet olmadır / Ol müsemmeden mehâbet bulmadır
Zikr ile qalbiñ ola heybet tolu / Zikri şanma bîhude bir hây u hû

298.B.

ذکر خاص الخاص ذکر سر بود
هرکه ذاکر نیست او خاسر بود

Zikr-i hâş'ul-hâş zikr-i sır olur / Kim ki zâkir olmaya hâsir olur
Zikr-ı sırrî zikr qalbiniñ hemân / Fevq ü 'âlisinde olur bî-gümân
Kim müşâhid olunur ol rütbeden / Dîde-i Haq beyn-i câna zü'l-minen
Kim ki hiçbir vechile zâkir değil / 'Ömrini bîhûde eyler muzmaḥil
Vaqtini isrâf idüb eyler ziyân / Aña gâfil hem de hâsirdi hemân

299.B.

هست بر هر عضو را ذکر دکر
هفت اعضا هست ذاکر ای پسر

Âdemiñ her 'uzvunuñ bir zikri var / Tâ yedi a'zâ-yı insân âşikâr
Zikr-i maḥşûş ile Haqq'ı zikr ider / Böyledir bi'l-cümle eşyâ ey püser
Cümle eşyâ Haq Te'âlâ'yı müdâm / Nev'-i âhirle ider tesbîḥ tâm
Her biri hâle münâsib zikr ile / Zikr ider Mevlâyı yapraqlar bile
Pes yedi a'zâ münâsib hâlile / Zikr ider lâzım değildir qâlile

300.B.

یاری هر عاجز آمد ذکر دست
ذکر پا خویشان زبارت کردنست

'Âcizâna yardım oldu ey civân / Zikr ü tesbîḥi eliñ bil de hemân

48/a 'Âcize el yardımı et dâ'imâ / Zikr-i Haq'dan elleriñ qılma cüdâ

Қыл i‘âne elle olan işlere / Ҳидмет еyle ‘âciz ü dervîşlere
Âyağîñ zikri ziyâret eylemek / Aқrabâya gâhîce gitmek gerek
‘Ârif-i billâha dâhi gitmeli / ‘Âlimânı hem ziyâret itmeli

301.B.

ذکر چشم از خوف حق بگریستن
باز در آلا او بگریست

Ҳавf-ı Ҳақ’дан girye itmek aғlamaқ / Göze maḥşûş oldu bu zikr işte baқ
Zâhir âşâra daḥi itmek nazar / Her birin çeşmiñde tutmaқ mu‘teber
Enfüs ü âfâḫda âyâtına / Baқ ider anlar delâlet zâtına¹⁴⁶
Her birinde baқ ‘acâyib kudrete / Eyle istidlâl-i vaḥdâniyyete
Zât-ı Bârîyi tefekkür eyleme / Şöyle yâ böyle taşavvur eyleme¹⁴⁷

302.B.

استماع قول قرآن ذکر کوش
تا توانی روز شب در ذکر کوش

Dâhi Qur’ân istimâ‘ıdır işit / Құлағîñ zikri dil ü cândan iş it
Ya‘ni Qur’ân oқunurken қыл sükûn / Diñle sem‘-i cân ile ḥâtırda tut¹⁴⁸
Yoḥsa ehl-i Mışır-âsâ bî-ḥilâf / Қавl-i Qur’ân oқunurken itme lâf
Hem ḥadîş-i Ҳазret-i Peyğamberi / İstimâ‘ et böylece қалma gerü
İmdi sen қâdirsiñ eyle ihtimâm / Gice gündüz zikre çalış ey himâm

303.B.

اشتیاق حق بود ذکر دلت

¹⁴⁶ “Varlığımızın delillerini, ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz[...].” (Fussilet/53)

¹⁴⁷ “Allah’ın yarattıkları üzerinde tefekkür edin, Allah’ın zâtı hususunda tefekkür etmeyin.”

(Hadis) تفکروافی آلاء الله ولا تفکروافی ذات الله

¹⁴⁸ “Kur’an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.” (A’râf/204)

کوش تا این ذکر کردد حاصلت

Zât-ı Hâḵk'a iştıyâkı göṉlüṉ / Nûr-ı Bârîye merâkı göṉlüṉ
Zıkrıdır ey cândan müştâk olan / Hâḵk'a 'âşık server-i 'uşşâk olan
Gice gündüz eyleyüb durdu merâk / Ol cemâl-i lâ-mişâle iştıyâk
Qalb-i pâkiñ zıkrıdır kıl ictihâd / Tâ ki bu zıkr ola hâşıl eyle yâd

48/b Olmayan müştâk olur hayvân mişâl / 'Aşkdır çün bâ'ış-i hüsn-i vişâl

304.B.

آنکه از چهلست دائم در کنه
کی خلوت یابد از ذکر اله

Ol ki dâ'im cehlden idüb günâh / Ma'şiyet içre ider zevk-i tebâh
Zıkr-i Hâḵk'dan ol kaçan lezzet bulur / Bulamaz çün zevkinden 'âtıl olur
İtdiği cürm ü günâh olur hicâb / Olamaz zıkr-i Hudâ'dan zevk-yâb
Zıkr ile ğaflet idemez ictimâ' / Zevk-i dil ğafletden eyler imtinâ'
Bu sebebden işte bi'l-cümle 'avâm / Olamazlar zıkrden şîrîn-kâm

305.B.

خو اندن قرآن بود ذکر لسان
هرکرا این نیست هست از مفلسان

Oldu Qur'ân oqumaq zıkr-i lisân / Kimde yoq bu zıkr odur müflis hemân
Çünki Qur'ân oqumaq sermâyedir / Âhiret için ticâret vâyedir
Nazm-ı Qur'ân'ı oqu dâ'im daği / Muqtezâsıyla 'amel et ey aği
Kim ki bilmez oqumaq bî-mâyedir / Âhiretde müflis ü bî-vâyedir
Müslimiñ Qur'ân'dır sermâyesi / Vay aña kim yoqdur andan vâyesi

306.B.

شکر نعمتهای حق میکن مدام
تا کند حق با تو نعمت را تمام

Eyle Hâk ni‘metlerin şükrün müdâm / Tâ ide Hâk ni‘meti saña tamâm
Ni‘met-i Mevlâyı ihşâ eylemek / Mümkün olmaz lîk şükr itmek gerek
Hâk Te‘âlâ eyler envâ‘ ni‘am / Kullarına dâ‘im ihşân ü kerem
Mümkün olmaz gerçi şükr itmek müdâm / Zâhir ü bâtın olan en‘âma tâm¹⁴⁹
Şükr-i ni‘met Hâk’ına ‘acz ü kuşûr / Eylemek ızhâr olur şükr ey şekûr

49/a

307.B.

حمد حق را بر زبان دار ای پسر
عمر تا برباد ندهی سربسر

Ṭut lisânîñ üzre ḥamd-i Hâlîkî / Ḥamd idüb yâd et Cenâb-ı Râzîkî
Ol mu‘azzam ḥazreti unutma hiç / Eylediği ni‘meti unutma hiç
Hâk bizimçün ḥalk itdi ey püser / Arz u eflâkî cihânı ser-be-ser
Dem-de-dem ni‘metler “esbâg” eyledi / Dürlü dürlü ḥâle ifrâz eyledi¹⁵⁰
‘Ömrü virme rûz-gâra ber-hevâ / İtme kıl ḥamd ü şenâlar dâ‘imâ

308.B.

حمد حق را بر زبان بسیار دار
تا شوی از نار حرمان رستکار

Ḥamd-i Hâk’ı ṭut lisân üzre keşîr / Kıl Cenâb-ı Hâlîka ḥamd-i vafîr
Tâ bulasîñ çok ‘atâ Yezdân’dan / Kurtulasîñ âteş-i hîrmândan

¹⁴⁹ “[...] Kullarımdan şükredenler pek azdır.” (Sebe/13)

¹⁵⁰ “[...] (Allah) açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladı[...].” (Lokmân/20)

Hâmidûndan olmak isterseñ eger / Haqq'a çok hamd eyle dâ'im ey püser
Rütbe-i 'ulyâya erdi hâmidûn / Hâmidûndan olmayanlar kaldı dîn
Hâmd ile olur Hudâ'ya kurbîyet / Bulamaz bî-hamd kadr ü hayşiyet

309.B.

لب مجنبان جز بذکر کردکار
زانکه پا کانرا همین بودست کار

Zîkr-i Haqq'dan ğayriye taħrîk-i leb / Eyleme ey pür-edeb 'âlî-neseb
Tudağîñ diretme beyhûde söze / Qılma fuħşiyâtı âlûde söze
Zîkr ü hayra ağızîñ aç açma diger / Qavle mâ-lâ-ya'niden eyle hazer
Çünkü çirk-âb-ı ma'âşîden maşûn / Olan erbâb-ı kerâmâta bütün
İşbu zîkr ü hayr oldu kâr ü bâr / Başka söze itmediler i'tibâr

در بیان زندگانی میکوید

310.B.

بر همه کس نیک باشد چار چیز
با تو کویم یاد کیرش ای عزیز

49/b Cümle nâs haqqında dört nesne güzel / Olur ol dört ile eylerse 'amel
Söyleyim anı saña ben ey 'azîz / Hâtırîñda tut anı sen ey 'azîz
Eyle anlarla 'amel idüb qabûl / Hiç birinden anlarıñ olma melûl
Sa'y idüb icrâsına qıl ihtimâm / Nezd-i Haqq'da bulasıñ 'âlî maqâm
Haqq arasında mu'azzez olasıñ / Dâhî 'indallah 'izzet bulasıñ

311.B.

اول آن باشد که باشی داد کر
هم ز عقل خویش باشی با خبر

İşte ol dördüñ efendim evveli / Olmadır halk-ı cihânıñ ‘adali
Sa’y kıl şâhib-i ‘adâlet olasıñ / Tâ iki ‘âlemde devlet bulasıñ
Hem eķârîb hem ecânib ehline / Belki bi’l-cümle mezâhib ehline
Eyleyüb hüsni ri’âyet dâd ile / Kimseye cevr eyleme bîdâd ile
Hem de ‘aqlıñdan haberdâr olasıñ / Dâ’im illâ vü kıat hoşkâr olasıñ

312.B.

ب شکیبایی تقرب کردنت
حرمت مردم بجای آوردنت

Pek ziyâde şabrlı olmak ile / Şabriñ a‘lâ rütbesin bulmak ile¹⁵¹
Hâzret-i Hakk’a taķarrub itmedir / Ğayri şeylerden tecennüb itmedir
Gerçi var çok şey ider Hakk’a karîb / Cümleñ evlâsıdır şabr ey edîb
Şâbirîniñ soñu pek a‘lâ olur / Şabr ile derler koruk helva olur
Hemdañi nassa ri’âyet itmedir / Herkese hakkınca hürmet itmedir

در بیان خصال ذمیمه

313.B.

چار چیز دیگر ای نیکو سرشت
هست از جمله خلائق نیک زشت

Başka dört şey dâñi ey tab‘ı eyü / Cümle insandan eyü çirkindir o
50/a Ya‘ni kimden şâdir olsa ol şıfât / Halk arasında olur mezmûm o zât
Kimde bulunsa dañi ol bed-hışâl / Olur ol mağzûb-ı Rabb-i Zü’l-celâl
Şimdi bir bir anları eyler beyân / Varsa sende terke sa’y et ey civân
Cümlesinden anlarıñ kıl ictinâb / Olmak istersen eger ‘âlî-cenâb

¹⁵¹ “[...] Muhakkak ki, Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara/153-Enfâl/46)

314.B.

زان چهار اول حسد کینی بود
زان گذشتی عیب خودبینی بود

Evveli ol dördüñ oldu pür-ḥased / Olmağ insanda bu ḥaşlet oldu bed
Sevmez Allah Te‘âlâ ḥâsidi / Olsa da cân ü gönüldeñ ‘âbidi
Küfrdür zîrâ bu ḥuy-ı nâ-sezâ / Virmemektir kısmet-i Ḥaqq’a rizâ
Bunu geçdikten gerü ‘ucb oldu hem / ‘Aybdır kendün beğenmek lâ-cerem
Bunda vardır şâyibe-i i‘tizâl / Kendüsi gûyâ ider “ḥalk-ı fi‘âl”¹⁵²

315.B.

خشم را دیگر فرو نا خوردنست
خصلت چارم بخیلی کردنست

Ḥışmını hażm itmektir digeri / Sökmek ızhâr-ı ğazabla âḥiri
Saṭvet İblisden bir işdir / Ḥışmın icrâ eyleyen bed kişidir
Anıñ içün pek kızarır çehresi / Nârdandır elbet anıñ bühresi
Oldu hem dördüncü ḥaşlet ey ahi / Yuğarıda bildiğîñ zıddı saḥî
Ya‘ni mala buḥl ü imsâk eylemek / Pâk olan emvâli nâ-pâk eylemek

316.B.

ای پسر کم کرد کرد این خصال
از برای آنکه زشتست این فعال

Bu ḥışâlîñ çevresinde ser-be-ser / Gel dönüb tolaşma aşlâ ey püser
Ol sebebden kim fenâdır bu fi‘âl / Pek ziyâde çirkin oldu bu ḥışâl

¹⁵² **Halk-ı ef‘âl:** Fiillerin yaratılması anlamına gelen bir Mu‘tezile tarikati tâbiri. İnsanın kadere karşı hiçbir iradesi olmadığı için kendi fillerine de hiçbir müdahalesi olmadığı inancını ifade eder.

Eyleme hû-yı kabîhi irtikâb / Dâ'imâ eyle güzel hûy iktisâb
Kubh-ı 'aqlî kubh-ı şer'î her ne var / Hiç birini itme hergiz ihtiyâr

50/b Hüsni-i ahlâk ile kıl tevşîh-zât / Zât-ı pâkiñ bed ider ol bed-şifât

317.B.

غل و غش بگذار چون زر پاك شو
پيش از انكه خاك كردى خاك شو

Kini koy altun mişâli pâk ol / Hâk olmazdan muğaddem hâk ol
Kibr ü kin ü hıkd ü emşâli gibi / Şey'i terk et ol mekârim şâhibi
Tezkiye kıl nefsi ol hâliş 'ayâr / Zer gibi bul halk içinde i'tibâr
Hâkile yeksân olmazdan peşîn / Hâkile yeksân olub ol nâzenîn
Hubbifillah ile ol yâr-ı Hudâ / Mâsivâyı eyle qalbiñden cüdâ

318.B.

حرص بگذار و قناعت پيشه کن
آخر از مردن يکى اندیشه کن

Rağbet-i dünyâ ile hırşı bırak / Düşme rızkıñ ardına itme merâk
Ol kanâ'at ehli anı şan'at et / İktifâyı kendüñe hoş 'âdet et
Hubb-ı dünyâ ile itme cem'-i mâl / Bunda dâ'im kalmağı kılma hayâl
Olma var mı yok mu âhir ile fikr / Dâ'im ilâ veqqat mevtâ ile zikr
Çünkü arkañda gezer peyk-i ecel / Nolsun âhir sende bu tul-i emel

319.B.

با محابان باش دائم همنشین
تا توانی روی اعدا را مبین

Mümkün oldukça muhiblerle müdâm / Heb haqîkî dostlarla şubh ü şâm

Ol berâber oturucu ülfet et / Hâkık'a dâ'ir anlar ile şöhet et
Kâdir iseñ görme a'dânîñ yüzün / Dâhi mümkün ise işitme sözün
Cân şıkar düşmanlara olmak karîn / Var kıyâs et yüzlerin görmek yakîn
Zıyık ider dehri 'aduvle ihtilât / Dost ile şahrâ olur "semmü'l-hıyât"¹⁵³

در صفت مدبری میگوید

51/a

320.B.

چار چیز آمد نشان مدبری
یاد کیرش کر تو روشن خاطری

Dört nesne geldi idbâra nişân / Belle rûşen-hâtır iseñ ey civân
Kıl mücellâ kalbiñi efkârdan / Mâsivâya meyl ile jengârdan
Ol şafâ-yı kalbile rûşen-zamîr / Kıl kiderden hâtırîñ pâk ü münîr
Şûret-i pend ola tâ kim naqş-i bend / Her şifâtîñ ola şoñra dil-pesend
Naşih ü pend itmez ise kalbe eşer / Oñmadık kalur kişi bî bâr u ber

321.B.

مدبری باشد با ابله مشورت
هم بجاهل دادن سیم و زرت

Meşveret ahmaq ile idbâr olur / Çünkü ahmaqda fenâ efkâr olur
Nâ-kışât'ul-'aqla beñzer ahmaqân / Anlar ile meşveret olur ziyân
Ahmaqa ızhâr-i efkâr eyleme / Ahmağın re'yiyle bir kâr eyleme
Dirhem ü dinârı virme câhile / Mâlîñi teslim itme bâtıla¹⁵⁴
Söylüyorlar bu sözi çoğdan beri / Virme nâdânîñ eline cevheri

¹⁵³ "Sahra düşmanla beraber bir fincan kadar dar, iğne deliği dostlarla bir meydan kadar geniştir." (Arap atasözü)

¹⁵⁴ "[...] mallarınızı akli ermezlere vermeyin[...]" (Nisâ/5)

322.B.

هر که پند دوستان نکند قبول
در حقیقت مدبرست آن بوالفضول

Kim ki dostlar naşhını itmez kabûl / Fi'l-ḥaḳîka oñmadıqdır ol fuẕûl
Ya'ni kendü izine gider hemân / Ehl-i Ḥaḳḳ'a tâbi' olmaz bir zamân
Kendü 'aqlınca fuẕûli iş tutar / Mezbelede gül ḥurûş gibi öter
Ḳulaḳ aşmaz sözine mâ-fevḳınıñ / Belki baḳmaz yüzine mâ-fevḳınıñ
Müdbir ü menḥûsdur ol nâ-bekâr / Kim ider kendü hevâsı üzre kâr

323.B.

هر که از دنیا نکیرد عبرتی
هست از آن مدبر جهانرا نفرتی

51/b Kim ki tutmaz bu cihândan 'ibreti / Var o müdbirden cihânıñ nefreti
'İbret almaz ḥâl-i dünyâdan o kim / Aña aḥmaḳ denülür dinmez ḥekîm
Ehl-i ḥikmet 'âleme eyler nazâr / 'İbret alur her bir işden ser-be-ser¹⁵⁵
Kim ki ḡayriñ ḥâline ider nazâr / Ḥâl-i nâ-hemvâr ise eyler ḥazer
Ehl-i ḥikmet şâhib-i iḳbâl olur / Git git öyle kimse ehl-i ḥâl olur

324.B.

مشورت هر کس که با ابله کشد
دیو ملعونش سبک کره کند

Kim ki aḥmaḳ ile eyler meşveret / Eylemez kârında kesb-i maḳderet
Yaḳlaşır şeyḫân la'în aña hemîn / Az vaḳitde azdırır olur mehîn
Düşürür çâh-ı ḍalâle nâ-gehân / Tâ olunca çekdirir züill u hevân

¹⁵⁵ “[...] Ey basiret sahipleri, ibret alın.” (Haşr/2)

Kâr u bârından olur cümle cüdâ / Güç olur soñra tarîķ-i ihtidâ
Nikbet ü zilletle olur rû-be-ħâk / Pençe idbâr ider âħir helâk

325.B.

آنکه مال و زر دهد با جاهلان
آنچنان کس کی بود از مقبلان

Ol ki muṭlaķ mâl ile maħzûnunu / Yâ ‘eizz-i mâl olan altûnunu
Ḳadr ü kıymet bilmeyen câhillere / Eyles i‘ṭâ müsrif ü bâṭıllara
Öyle nâdân kimseniñ ħâli nolur / Maḳbulândan ol kaçan ma‘dud olur
Müdbirândan şayılır ol kimse hem / Kim maħalliñ ğayriye eyles kerem
Câhile bezl itme mâl u naḳdi hiç / Virmek olur mu ħarâmîye kılıç

326.beyit

زر چو جاهل راهمی آید بکف
میکنند اسراف می سازد تلف

Câhiliñ çün destine girer zehab / Eyleyüb isrâf ider itlâf hep
Lâzım olan işine şarf eylemez / Ma‘nâ-i “mâ-yelzem”e ħarf eylemez
Merhem itmez dirhemi bir yâreya / Virmez iki para bir bî-çâreye
52/a Yâ ħumâra yâ reh-i ħumâra yâ / Ḳapdırır yâħûd ki bir âvâreye
Ol ‘azîz olan zeri eyles zelîl / Hemdaħi kendüsini ider rezîl

327.B.

نشود از دوست ابله پند را
از جهالت یکسلکد پیوند را

Diñlemez aħmaķ naşîħat dostdan / Ḳoparır cehlinden ipi dost iken
Düşman olur nâşîħa nâ-ħaķ yere / Batsun öyle câhil ü aħmaķ yere

Âşinâlık eylemez bâşın çeker / Bâşı kıpsun ne yarar ol hıyre-ser
Rişte-bend olmaz muhabbet ipine / Düşe çâh-ı verţanıñ tâ dibine
Şâhib olma ‘ağıldan bîgâneye / Sen sen ol uğratma devlet-ĥâneye

328.B.

عبرتی کیر از زمانه ای جوان
تا نباشی از شمار مدبران

Rûz-gâr ü ‘aşrda vâĥi‘ olan / Ĥâlden bir ‘ibret al ey nev-civân
Çeşm-i ‘ibretle nazâr kıl ‘âleme / Aç göziñ ‘aţf-i nigâh et âdeme
Kimisi rüsâvâ kimi şeydâ olur / Dürlü dürlü ĥâdişe peydâ olur
Eksik olmaz inĥilâbât-ı cihân / İş ulu’l-ebşârdan olmaĥ hemân
Aĥmaĥ olma al cihândan i‘tibâr / Olmayasıñ müdbirândan tâ şümâr

329.B.

هرکرا از عقل اکاهی بود
نزد او ادبار کمراهی بود

Kim ki feyz-i ‘ağıldan âgâh olur / Ĥalk anıñ çeşminde ‘ibret-gâh olur
Uğramaz idbâr hiç andan yaña / Nezd-i pâkinde olur maĥv u hebâ
Cevher-i ‘ağılı olan zâtiñ yüzi / Ĥaĥĥ’a iĥbâl eyler açıĥdır gözi
Ĥaĥ anı idbârdan eyler maşûn / Ĥalk içinde eylemez zâr u zebûn
Ehl-i ‘ağıl eyler fenâ işden ĥazer / ‘Ağıldan âgâh olmaĥdır hüner

در بیان صفت دانش کوید

52/b

330.B.

چار چیز آمد بزرک و معتبر
می نماید خرد لیکن در نظر

Dört şey geldi haqîkatde büyük / Görinür lîkin nazarda pek küçük
Oldu isti'zâma anlar müsteḥaḡ / Olsa da evvel nazarda pek ufaḡ
'Âḡıbet-endîş olan 'âḡıl kişi / Mu'teber tutar hemân ol dört işi
Anlarıñ haḡḡında olub ḡurde-bîn / Fikr eyler şoñunu zât-ı faṭîn
Eyler erkenden tedârik kârını / Şoñraya qoymaz şu'ûbet bârını

331.B.

زان یکی خصم است و دیگر آتش است
باز بیماری کزو دل ناخوش است

Ḥaşm-ı mâl ü cândır ol dördüñ biri / Kim helâki mûcib olur âḡiri
Digeri âteşdir ol dördüñ hele / Kim virir şoñu cihâna velvele
Ḥastalıḡdır digeri hem bî-ḡilâf / Kim gelür andan mizâca inḡirâf
Bu üçü ḡâr u ḡaḡîr u ḡurde-gâr / Şanma sa'y et def'ine aḡdemce var
Şoñraya ḡalursa iş şarpa şarar / Cüz'î şey eyler saña küllî zarar

332.B.

چار مین دانش که آرید ترا
این همه تا خرد ننماید ترا

Dâḡi dördüncüsüdür 'ilm-i şerîf / Kim seni zînetler eyler ḡoş laṭîf
Her ne rûtbe az ise şayma ḡalîl / 'Âḡıbetde şâḡibin eyler celîl
Anıñ içün şadra taḡdîm olunur / 'Âlim olan zâta ta'zîm olunur
İḡtirâz et 'ilmi istiḡḡârdan / Ḳıl i'âze cehlile idbârdan
İşte bu dördüñ cemî'in tütma ḡâr / Şaḡın ol görünmesin saña şıḡâr

333.B.

هر که در چشمش عدو باشد حقیر

Her kimiñ gözinde düşmen hâr olur / Miñnetinden bir gün anıñ zâr olur
 Ya‘ni her kim hiçe şayar düşmenin / İzırâba düşürür âhir tenin
 Tâ belâsından anıñ eyler cez‘a / Cân ü dilden belki de âh ü feza‘
 Gâh olur bir çöp ayağa tolaşır / Düşer insan başı taşa ulaşır
 Düşmeniñ elhâşıl ey merdâne bil / Olsa qarınca yine merdâne bil

334.B.

ذره آتش چو شد افروخته
 بینی از وی عالمی را سوخته

Cüz‘î âteş parlamış olsa eger / ‘Âlemi yanmış görürsün ey püser
 Çok vuķû‘a gelmiş İstanbul‘da / Hâk maşûn etsin anı her yolda
 Cüz‘î âteşden yanıp yüzlerce bâb / Eylemiş çok kimseyi hâne-ħarâb
 Söylenir dillerde olmuş dâsitân / Ol Cibâvi¹⁵⁶ yangını vay el aman
 İmdi cüz‘î ateşi tutma hâķîr / Ol şu‘â‘-ı ‘aķlile rûşen-zamîr

335.B.

علم اكر اندك بود خوارش مدار
 زانكه دارد علم قدر بی شمار

‘İlm eger az olsa anı tutma hâr / Çünkü ‘ilmiñ hâdden efzûn ķadri var
 Ķadri ‘âlî fazlı çok vezni ağır / Diñle işbu sözimi olma şağır
 ‘İlmden maķşad değildir felsefe / Kim aña meyyâl olur ehl-i sefe
 Belki de ‘ilm-i hâķîķatdır murâd / Kim ider insanı ol ehl-i reşâd
 Vâşıl olur anıñ ile devlete / Belki tâ dergâh-ı ķurb-ı hâzrete

¹⁵⁶ **Cibavi (Cibali)**, İstanbul‘da pek çok kez çıkan yangınların merkezinde yer almış bir mahalledir. 22 Ağustos 1782‘deki büyük Cibali yangını meşhurdur.

336.B.

رنج اندك رابكن غمخوار كى
ورنه بينى عجز در بيمار كى

Cüz'î renc ü derd için eyle telâş / Ğam yiyicilikle kııl ol derdi fâş

53/b Tâ ki bir hâzık hekim etsin 'ilâc / Kalmasin âhir 'ilâca ihtiyâc
Kaydsizlik yolunu tutma şakın / Her 'ilâcı hemdahî yutma şakın
Dimesünler tâk-i hap yutmuş falan / Hastalanmış pek fenâ hâli yaman
Hastalıkda yoğsa 'aczi bir zaman / Görüp olur cism ü cânîñ nâ-tuvân

337.B.

درد سر را چون نجويد كس علاج
خوف آن باشد كه بد كردد مزاج

Aramaz baş ağrısıçün kim 'ilâc / Korkulur kim munharif olur mizâc
İbtidâ ya'ni zuhûrunda hemân / Kaydını görmek gerekdir bî-gümân
İhtimâli var ki şoñra iş uzar / Başına bir derd açar keyfiñ bozar
Cisme hep sârî olur zîrâ şudâ' / Kuvvet-i a'zâya varır inqîâ'
İbtidâ âsanca olur çâresi / Şoñra olursuñ hekim âvâresi

338.B.

باش از قول مخالف بر خذر
پیش از ان كزیا در آیی ای پسر

Kıl muhâlif söz işitmekden hazer / Andan evvel kim düşersiñ ey püser
Olur olmaz sözlere aşma kulağ / Vâdî-i nâ-refteye başma ayak
İmtihânsız edviyeden kııl hazer / Şoñradan nâdim olursuñ ey püser
Koca qarılar sözün gûş eyleme / Her devâyı ansızın nûş eyleme

Diñleme tıbbı muhâlif kavli sen / Hâzık ara baş aşığı gelmeden

339.B.

آتش اندک توان کشتن بآب
وای آن ساعت که کیرد التهاب

Az iken âteş kolaydır intıfâ / Şuyla meyyit hükümü mümkündür aña
Çoğalırsa hâl pek müşkil olur / ‘Aklı fikri halkıñ âb u gül olur
Bâhuşuş uykuda bulunsa gice / Var kıyâs eyle olur hâli nice
Vay ân sâ‘at ki parlar nâ-gehân / Hem cihân sûzan olur hemdâhi cân

54/a Teniñ olur olsa evi şahrâ gibi / Arşa gâhi şaşırır ev şâhibi

در بیان آنکه از ورسوایی خیزد

340.B

ای پسر هرکس که دارد چار چیز
چار دیگر هم شود موجود نیز

Ey oğul her kim tutar dört şeyi hemân / Ğayri dört anda olur dâhi ‘ıyân
Her birinden ğayri bir dâhi toğar / Kim anıñ derdi dil ü cânı şıkar
Nefsini ol dörtle iden ittişâf / Başka derde dâhi uğrar bî-hilâf
Kim ider icrâ o dördü dâ‘imâ / Olur ol çâr-ı diger aña cezâ
İhtirâz et evvel olan dörtden / Kurtul âhirde bulunan dertden

341.B.

چشم را نکند پیشمانی علاج
عاقبت رسوای آید از لجاج

Hışma olmaz nâdim olmaqlık ‘ilâc / Toğurur rüsvaylığı âhir lecâc
Hışmıñı icrâya olsuñ mübtelâ / Şoñ nedâmet fâ‘ide virmez saña

urduęuđıñ urduę olur ol iş biter / Vah niçün itdim dimeklik cân şıkar
Dâhi beyhûde huşûmetde ‘inâd / Eylemek rüsvaylığı eyler ziyâd
Her ne rütbe eyleseñ ceng ü cidal / Hep melâmetdir netîce mâ-ħaşal

342.B.

بی کمان از کبر خیزد دشمنی
حاصل آید خواری از کاهل تنی

Kibrden ęalkęar ‘adâvet bî-gümân / ‘Âleme düşman olursuğ ey civân
Kimseler sevmez tekebbür ideni / Kendüni ekber taşavvur ideni
Kibriñ evvel düşmanı Allah’dır / Şoñra her merdân-ı dil-âgâhdır
Ėalęa kibr itmek büyük itmez seni / Nâfile tekşîr itme düşmeni
Tenbeliñ çün meskenetdir Ėilęati / Toğurur tenbellik âğir zilleti

54/b

343.B.

چون لجوی در میان پیدا شود
بنده از شومی او رسوا شود

Çün huşûmet ortada peydâ olur / Şomluğundan ęul anıñ rüsvâ olur
Yağa paça gelmesinden nâs ile / Aręadaş olmuş gibi Ėannâs ile
Yırtılır ‘âr u Ėacâlet perdesi / Ėalęıñ olur cümle rüsvâ girdesi
‘Âķilân ‘indinde taķbîĖ olunur / Bilki Ėayvân aña tercîğ olunur
Kimse baķmaz yüzine insân gibi / Ėâk-i zilletde ęalır şeytân gibi

344.B.

چشم خود را چونکه راد جاهل
جز پشمانیش نبود حاصل

Çünkü bir câhil sürer Ėuşmın hemân / Ėiddetinden küfür söz söyler lisân

Farq idemez fevķ ile mādûnunu / Se talâķ üzre boşar ĥâtûnunu
Sâkin olduķda biraz ol sûreti / Düşünür kim gitdi elden ‘avratı
Nâdim olur lîk virmez fâ’ide / ‘Avratı olmaz gerüye ‘â’ide
Söylediği söz virir dîne ziyân / Atılan oķ olmaz artık der-gümân

345.B.

هرکه کشت از کبر بالا کردنش
دوستان کردند آخر دشمنش

Kibrden bâlâ olanıñ ger denî / Dostları olurlar âĥir düşmeni
Ĥaķķ’a maĥşûş oldu zîrâ kibriyâ / Hiç yaraşmaz ĥullara kibr ü riyâ
‘Abde lâyıķdır tevâzu‘la ĥuzû‘ / Ĥâlîş u muĥliş ‘ibâdetle ĥuşû‘
‘Abd-i ‘âciz kibr iderse lâ-cerem / Ĥalk u Ĥaķ ‘indeinde olmaz muĥterem
Kibr iden Allah’dan mehcûr olur / Dostlarının cümlesinden dûr olur

346.B.

خشم خود را کر فرو نخورد کسی
عاقبت بیند پیشمانی بسی

55/a Ĥışmını yutmazsa bir bed menķabet / Çok pişmanlık görür ol ‘âķıbet
‘Aşrımızda var idi bir nâ-zarîf / Fikret-i tûl-i emelden pek naĥîf
Eyledim bir gün teşâdüf fikr ider / Baĥr-i efkâra ĥalub eyler keder
Nola bu ĥâlet dedim yâhû saña / Şorma dedi ĥiddetimden nâ-becâ
Pâre pâre eyledim eşyâmı hep / Kîsede beş pâre yok netsem ‘aceb

347.B.

هرکه او افتاده و تن پرورست
نیست آدم کمتر از کاو و خرست

Her kim olduysa tabi‘at düşkünü / Yimeğe haşr eyleyüb gice günü
Âdem olmaz belki hayvândan beter / Olur öküzle eşekden muhtaçar
Âdemiñ zâhir gıdâsı az olur / Yimede hayvândan mümtâz olur
Olamaz insân-ı kâmil çok yiyen / ‘Âdetâ hayvândır ol ten besleyen
Belki hayvândan eşedd murdâr olur / Çünkü hayvân bâr u berdâr olur

در بیان صفت ناجنس کوید

348.B.

چار چیز ای خواجه کم دارد بقا
کوش دار ای مؤمن نیکو لقا

Ey efendi dört şey tutmaz beğâ / Tut kulak ey mü‘min-i behcet-likâ
Hâlet-i evlâsı üzre çok zamân / Kalmaz ol dört nesne olur bî-nişân
Söyleyim ol çâr ‘âlâmeti işit / ‘İbret al pend ü naşîhatle iş it
Belle tâ kim kâmil insân olasıñ / Halk içinde ehl-i ‘irfân olasıñ
Sa‘y et îmâniñda bulunsun beğâ / Yoğsa sâ‘ir şeyler olur hep hebâ

349.B.

جور سلطان را بقا کمتر بود
پس عتاب دوستان خوشتر بود

Pâdişâhiñ zulmle bîdâdınıñ / Azrak olur beğâsı âdınıñ

55/b Zulmu çok oldukça şâhiñ devleti / Eksilir sürmez ziyâde saşveti
Çünkü şâhik cevr u bîdâdı olur / İhtilâl-i ‘âleme bâdî olur
Küfr ise zulme taşaddi eylemez / Kendüden ğayre ta‘addi eylemez
Dostlarıñ nâz u ‘itâbında beğâ / Olamaz belki olur ğâyet şafâ

350.B.

دیگر آن مهری که باشد از زنان
بی بقا چون صحبت ناجنس دان

Dâhi bir nevi‘ muhabbet kim zühûr / Eyleye nisvândan itme gurûr
Bî-bekâ bil anı ey dil şâhibi / Şoḥbet-i nâ-cins ü bigâne gibi
Şûret-i dünyâdadır ahlâk-zen / Her zaman bir güne olur nağme-zen
Muṭribe beñzer bu dünyâ fi’l-meşel / O ise bir ḥânedede tutmaz temel
Her ne rütbe yüze olsa ḥande-zen / Olma sen oğlum şaşın mağrûr-zen

351.B.

کرچه باشد زن زمانی مهربان
چون کم آید بهره بکشاید زبان

Merḥametlü olsa da zen bir zamân / Çün naşîbi az gelür açar dehân
Ḥazzı çok olsa olur zevki mezîd / Gösterir her gün saña şevk-i cedîd
Dürlü dürlü nâz ü şîve ‘arz ider / Zann idersiñ kim seni pek çok sever
Ḥazzına bir şiddet olsa ḥâ’ile / Umduğuna olmasa ger nâ’ile
Ağzını açar hemân tuğyân ider / Eski zevk-i vüs‘ati nisyân ider

352.B.

با رعیت چون کند سلطان ستم
مرورا باشد بقا در ملک کم

Çün re‘âyâya ider sulṭân cefâ / Salṭanatda az olur aña beḳâ
Cevr-pîşe idemez sulṭânlık / Qurddan gelmez beğim çobanlık
Zulm ü bîdâdîñ netîce keşreti / Çârçabuk eyler izâle devleti
56/a Ser-be-ser târiḥden ma‘lûm olur / Zulm iden sulṭânîñ aḥvâli nolur
Yırtıcı ḥayvânîñ ‘ömrü azdır / ‘Ömrü az kuşlar içinde bâzdır

353.B.

کر ترا از دوستان آید عتاب
کم بقا باشد چو خط بر روی آب

Ger saña gelse ehibbâdan ‘itâb / Şu yüzinde naqşa beñzer ol hıtâb
Nev‘a-mâ targonlık ızhâr eylese / Dost bir pâre dil-âzâr eylese
Şanma anı çok zamân memdûd olur / Belki nâz u cilveden ma‘dûd olur
Az olur anda beka tûrmaz gezer / Naqşdan şu üzre kalur mı eşer
Hûrî de kendü gibi maħbûb olur / Belki aħsen-i hâlete maqlûb olur

354.B.

چون بنا جنسان نشیند آدمی
کمترک بیند ازیشان همدمی

Çünkü nâ-cinsânla insân otura / Anlar ile meclis-i şoħbet kura
Şoħbet anlardan ziyâde az görür / Şıketinden belki cânın ğam bürür
Mümteni‘dir cem‘-i ezdâd olamaz / Bi‘l-zarûr olursa bir dâd olamaz
İhtiyâr et zîk-i künc ü hiddeti / Tutma nâ-cins ile câ-yı vüs‘ati
Cennet olsa zâhide zindân olur / Her ne dem hem meclis-i rindân olur

355.B.

زاغ چون فارغ زبوی کل بود
نفرتش از صحبت بلبل بود

Gül koħusundan olub hâlî dimâĝ / Karga itmişdir muħabbetden ferâĝ
Anıñ içün istemez gül şoħbeti / Şoħbet-i bülbülde eyler nefreti
Birbiriyle varsa da cinsiyeti / Yok münâsib-i hâl ile ünsiyeti
Zâhide dîdârdan baħş eyleme / Vech-i pâk-i yârdan baħş eyleme

Cennetiñ aç ekl ü şürbünden sözi / Ḵapalıdır ḵalbiniñ zîrâ gözi

56/b

356.B.

صحبت ناجنس جانکاحی بود
جمله را زین حال اکاهی بود

Şoĥbet-i nâ-cins naķş-ı cân olur / Ya‘ni rûĥuñ cünbüşü noķşân olur
Şoĥbet-i hem-cins ise a‘lâ olur/ İnbisâta bâdi rûĥ-efzâ olur
Şoĥbet-i cânân câna cân katar / Mâsivâyı ĥâne-i dilden atar
Cümle ehl-i ĥâl işbu ĥâlden / Yâr ile şoĥbetdeki aĥvâlden
Zevķ-i vecdâni ile âgâhdır / Bilmeyen bu ĥâleti gümrâhdır

357.B.

چون ترا نا جنس آید در نظر
ای پسر چون باد ازوی در کذر

Göziñe eyleşse nâ-cins ey civân / Yel gibi sür‘atle geç andan hemân
Şöyle tursun şoĥbete itmek şebât / Göz ucuyla bile itme iltifât
Yüzine iķbâl idüb itme nazâr / Görmesin âyine-i ḵalbiñ keder
Şoĥbet-i nâ-cins olur câna maraz / Hâşıl olmaz başķa aşlâ bir ġaraz
Dâ‘imâ hem-cins ile şoĥbetde ol / Olmaz iseñ ġuşe-i vaĥdetde ol

در بیان صفت شکر میکويد

358.B.

چار چیز از چار دیگر شد تمام
چون شنیدی یاد می دار ای غلام

Ġayrı dörtten dört şey oldu tamâm / İşidince ezber eyle ey ġulâm
Ĥâtırınıñdan itme iĥrâc anları / Rûĥ-i Sulţânîye kıl tâc anları

Çâr rükn-i a‘zam-ı bünyân-ı dîn / Oldu anlar cânıña eyle qarîn
Kendüñe ol dördü lâzım kıl kıti / Et müzeyyen çâr tab‘-ı hilkıti
Ol çehâr âşâr ile bâlâ-terin / Olsuñ eyler reşk-i çerh-i çârümîn

359.B.

دانش مرد از خرد کیرد کمال
از عمل نیت همی یابد جمال

57/a

‘İlm-i insân ‘ağldan tıtar kemâl / Niyeti i‘mâlden bulur cemâl
‘İlmi idrâk idecek ‘aqlı tamâm / Olmaz ise olmaz anıñ ‘ilmi tâm
Re’yini kimse beğenmez ahmaķıñ / Fikreti maķbûl olmaz nâ-ħaķķıñ
Qıl ‘amel zînetle ħüsn-i niyeti / Niyetiñ ħüsn-i ‘ameldir zîneti¹⁵⁷
Ĥüsn-i niyet sînede mestûrdur / Ger olunmazsa ‘amel-i bî-nûrdur

360.B.

دینت از پرھیز کامل میشود
نعمتت از سکر شامل میشود

Zühdden dîniñ seniñ kâmil olur / Ni‘metiñ hem şükrden şâmil olur
Zühd ü taqvä dîniñe virir kemâl / Zühd ü taqvädan bulur ħüsn ü cemâl
Zühd ü perhîz olmayınca ne yarar / Qıpquru dîne kim eyler i‘tibâr
Ni‘mete şükr eyle tâ kim ola tâm / Eyleme küfrân-i ni‘met ey ħulâm
Nâmkörlük eyleme bir ni‘mete / Dem-be-dem şükr et veliyy ni‘mete

361.B.

هست دانش را کمالات از خرد
نیتت را بی عمل کس ننکرد

¹⁵⁷ “Ameller niyetlere göredir.” (Hadis) انما الاعمال بالنیات

‘İlm için var ‘ağldan pek çok kemâl / ‘Ağıl az olsa kemâl emr-i muhâl
Kim umar mecnûnda ‘ilm ü kemâl / Olsa da nâfi‘ değildir lâ-muhâl
Her ne rütbe bulsa da niyet şebât / Bî-‘amel hiç kimse itmez iltifât
Gerçi niyyât iledir a‘mâl heb / Nâ-revâdır terk olunsa bî-sebeb
Mü’mine lâzım olan emr-i ecel / Niyeti taḥkîk u ıslâḥ-ı ‘amel

362.B.

چون کمال بنده را در دین بود
پیشه زهد و طاعتش آیین بود

Çünkü bir kûlda kemâl-i dîn olur / Zühd ü tâ‘at ‘âdet ü âyîn olur
Zühd ü taḥvâdır o ‘abdiñ şan‘ati / Terk-i dünyâ dâḥi resm ü ‘âdeti
57/b Zâhirî aḥkâm şer‘i gözedir / Her uşûlu cümle fer‘i gözedir (113. sayfa)
Bâtını emr-i tarîkatle olur / Sırrı hem sırr-ı ḥaḳîkatle olur
İşte budur zübde-i ḥâl ü meâl / Dînde bu vech üzredir muṭlaḳ kemâl

363.B.

شکر نعمت را کمالی میدهد
غافلانرا کوشمالی میدهد

Şükr-i ni‘met ni‘mete virir kemâl / Ğâfilâna dâḥi virir gûş-mâl
Ya‘ni ğâfiller görünce ḥâlini / Şâkirîniñ izdiyâd-ı mâlını
Fehm ider kim şükr ile ni‘met mezîd / Olduğun eyler hemân rızkı ümîd
Tâ ki merzûḳ ola da şükr eyleye / Namkörlük idene küfr eyleye
Ḥaḳ Te‘âlâ’ya ider ḥamd ü şenâ / Cân ü dilden itmeğe başlar du‘â

364.B.

شکر نا کردن زوال نعمتست
بهره شاکر کمال نعمتست

Her kâmilîñ bir zevâli var iken / Zâ'il olmak ihtimâli var iken
Şükr ile ni'met bulur dâ'im kemâl / Şükre mazhar ni'mete irmez zevâl
Tâm ni'metdir naşîbi şâkiriñ / Hazz-ı cennetdir naşîbi şâkiriñ
Ni'mete şükr itmemek virir zevâl / Nâmkörüñ ni'meti bulmaz kemâl
Göremez cennet yüzini nâmkör / Burada kör olan olur anda kör¹⁵⁸

365.B.

علم را بی عقل نتوان کار بست
پیش بی عقلان نمی باید نشست

'Aqlsız 'ilm olamaz şûret-pezîr / 'Aklıdan aña âlet gibi olur zahîr
İmdi ahmaqlar öñünde nâfile / Turmağ oturmağ gerekmez 'âkile
Meclisinden istifâde olamaz / Eksilir 'âklıñ ziyâde olamaz
Eyleseñ bir şey ifâde anlamaz / Belki biñ kere i'âde anlamaz
Olma ahmaqlarla aslâ hem-nişîn / 'Âkil iseñ ehl-i 'aqla ol qarîn

58/a

366.B.

بی خرد دانش وبالست ای پسر
علم مرغ و عقل بالست ای پسر

'Aqlsız 'ilm ey oğul oldu vebâl / 'İlm kuşdur 'aql aña hem perr ü bâl
Ya'ni 'ilmi uçuran heb 'aqldır / 'Âlimi kılân mü'eddeb 'aqldır
'Aqlsız 'ilme olunmaz i'tibâr / Kimse ol 'ilm ile itmez kâr-u-bâr
'Âlim olsa ya'ni cennet şâhibi / Hâkde kalur çanatsız kuş gibi
Her kimiñ olmazsa 'aql-ı kâmili / 'İlmi nâkışdır bilâ şek hâşılı

¹⁵⁸ "Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür[...]" (İsrâ/72)

367.B.

هرکه علمی دارد و نبود پران
از طریق عقل باشد بر کران

Kim ki ‘ilmi ile pervâz idemez / ‘Âmmdan kendüni mümtâz idemez
Ber-kenâr olur ʔarîḳ-i ‘aḳldan / ‘Âḳılâne idemez ta‘lîm-i fen
‘Aḳl ü î mân ü ḥayâyı ḳıldı ‘arz / Âdeme ol Ḥâlîḳ-i eflâk u arz
‘Aḳlı itdi ihtiyâr âdem aña / Tâbi‘ oldu daḥi î mân ü ḥayâ
‘Aḳl-i kâmil olan âdeme daḥi / ‘Îlm ü î mân ü ḥayâ var ey aḥi

در بیان آنکه بعد از رفتن امکان باز آمدن نیست

368.B.

چار چیزست آنکه بعد از رفتنش
از محالاتست باز آوردنش

Dört şeyden ol ki gitdikden gerü / Mümkün olmaz ḡayri döndürmek beri
Ya‘ni bir kerre gidince nâ-gehân / Döndüremezsın gerüye bî-gümân
Gitdi gitdi bir daḥi dönmez gerü / Döndüremez kimse ḡayri anları
Söz diñledir ḥârîḳ-ı âdâtda / Evliyâullahdaki ḥâlâtta
Dönderürler dönmeyen şey’i gerü / Hem seri pâ y eyler anlar pâ seri¹⁵⁹

58/b

369.B.

چون حریشی رفت ناکه بر زبان
یاکه تیری جست بیرون از کمان

Çünkü söz ansız gide dil üzre / Dönmez artık yayılır her bir yere

¹⁵⁹ *Evliyâ-râ hest-i kuvvet ez ilâh / Tîr-i ceste bâz gerdâned zi-râh*

اولیا راهست قوت از اله / تیر جسته باز گرداند ز راه

“Veliler, güçlerini Allah’tan aldıklarından, atılan oku yolundan geri döndürürler.” (Mevlânâ Celâleddin Rûmî)

Ya'ni dilden şâdır olan sözleri / Mümkün olmaz döndüremezsın gerü
Yâ ki bir oğ şıçradı yaydan hemân / Eyledi pür-tâb gitdi nâ-gehân
Döndüremezsın gerüye anı hem / Her ne deñlü eyleseñ şarf hem
Ey kemâl-i zûr ile meydân eri / Atılan oğ bir dağı dönmez gerü

370.B.

باز چون آری حدیث گفته را
کس نکرداند قضای رفته را

Söylenmiş sözi sen nice gerü / Alabilürsın eyâ çeşmim ferî
Ya'ni ağzıñdan çıkan söz nâ-gehân / Bir dağı dönüb olur mu der-dehân
Belki fâş ü münteşir olur hemân / Tut lisânıñ söyleme saçma şapan
Hiçbir kimse kazâ-i mübremin / Döndüremez olsa halkıñ mükremi
Ol kazâ kim bula bir kerre rücû' / Mümkün olmaz anı itdirmek rücû'

371.B.

باز کی کردد چون تیر انداختی
همچنین عمریکه ضایع ساختی

Çün oğ atdıñ kaçan döndür gerü / Olmayınca tâ ki sen himmet eri
Cem' idersıñ bir yere göğü yeri / Dönderürsüñ atdığıñ oğ gerü
Dâğı 'ömrü kim ızâ'a eylediñ / Nâ-becâ kâra bızâ'a eylediñ
Lehv ile lu'b ile itdiñ ber-hevâ / Nâ-mağalle şarf idüb kıldıñ hebâ
Söyleyen söz atılan oğla kaçâğ / Zâyi' olan 'ömr dönmez ey fetâ

372.B.

هرکه بی اندیشه گفتارش بود
پس ندامتهای بسیارش بود

Her kimiñ kavli tefekkürsüz olur / Ya'ni encâmın taşavvursuz olur

59/a Çok nedâmetler aña peydâ olur / İhtimâli var ki hem rüsvâ olur
Söylediği söz ider hâtır-şikest / Pâye-i 'arzu ider yâhud ki pest
Bir münâfık ağızına düşer hemân / Çekdirir ol kimseye züll ü hevân
Kıl tefekkür öyle söyle söziñi / 'Âleme kara çıkarma yüziñi

373.B.

تا نکفتی می توانی کفتنش
چون بکفتی کی توان بنهفتنش

Dimedikçe sözi âhir anı sen / Dimeğe kâdirsiñ ey şîrîn dehen
Söylediñ çünkim sözi kıldiñ edâ / Mümkün olmaz artık itmek ihtifâ
Şimdi olmazsa birazdan söylenir / Belki ol sözden birisi huyulanur
Sözde ta'cîl itme te'hîr üzre ol / Toğrudan toğruya taqrîr üzre ol
İbn-i âdem nuṭṭla mümtâzdır / Sözi toğru söylemezse kazdır

374.B.

عمر را میدان غنیمت هر نفس
چون رود دیگر نیاید باز پس

'Ömrü cânâ bil gânîmet her nefes / Çün gider gayri gerü gelmez o pes
Aña göre kıl tedârik ey 'azîz / İdegör nîk ü bedi fark u temîz
'Ömr esen yeller ağan şular gibi / Heb gelüb gitmekdedir cûlar gibi
'Ömrü beyhûde ızâ'at eyleme / İylik itmekde kânâ'at eyleme
Pîr olan bir dâhi hiç olmaz civân / Tâzelik vaḳtinde ol memdûh-ı cân

375.B.

هیچ کس از خود قضا را رد نکرد
هر که راضی از قضا شد بد نکرد

Hiç ferd-i âferîde bir zamân / İtmedi redd-i kazâ ey nev-civân
Bağteten bula kazâ çünkim vuķû‘ / Nâle vü efgânla kılmaz rücû‘
Ey ‘aceb feryâd ü efgân eyleyen / Baş urub çâk-i girîbân eyleyen
Dönderür mü ol kazâ-yı nâgehî / Vây aña kim olmaya dil-âgehî

59/b Kim kazâyâ oldu râzı dâ’imâ / İtmedi bed oldu maķbûl-i Ĥudâ (117.sayfa)

376.B.

هرکه میخواهد که باشد در امان
مهرمی باید نهادن بردهان

Kim emânda olmak ister dâ’imâ / Mühr koymak ağızına lâzım aña
Ya’ni bî-havf olmağı tâlib olan / Hem selâmet-i devletin râğıb olan
İtme lâzımdır aña hıfz-i lisân / Tâ ki yânında ola emn ü emân
İtmedi çünkim sükût İbn-i Mekîs¹⁶⁰ / Bir halîfe dedi cellâda ki git
Dilini ağızından ihrâc ile tut / Ba’d-zeyn ol bi’l-zarûr eyler sükût¹⁶¹

377.B.

می سز دکر عمر را داری عزیز
چون رود پیشش نخواهی دید نیز

Lâyık ü şâyestedir ‘ömrü eger / ‘İzz ü ĥürmetlü tutarsañ eger
Bir güherdir ‘ömr-i âdem lâ-naẓîr / Müşterek bâı ü gedâ şâh u vezîr
Kim bilürse kıymetin ol kesb ider / Sermedî devletle ‘uķbâya gider
Elde iken bil ki kıadr ü kıymetin / Çekmeyesin şoñ nefesde ĥasretin
İleriye çün geçib gider bilâş / Göremezsın bir daĥî itme telâş

¹⁶⁰ Peygamberimizin sahabelerinden Cündüb İbn-i Mekîs.

¹⁶¹ “Diline hâkim olan insan selâmete erer.” (Kelâm-ı Kibâr) سلامة الانسان في حفظ اللسان

در بیان صفت خاموشی و سخاوت لیکوید

378.B.

حاصل آید چار چیز از چار چیز
یاد دار این نکته از من ای عزیز

Dört şeyden dört şey hâşıl olur / Ezber et bu nükteyi benden nolur
Yâdigâr olsun bu ma'nâ-yı laţîf / Hıfz idüb cânıñ gibi tut ey münîf
Çıl yeri geldikçe ammâ kim 'amel / Kim budur hıfz itmeden aşl emel
Sevdiğimçün ben seni pend eylerem / 'İzz ü hürmet kuşağın bend eylerem
Cân ü dilden sen dahî eyle kabûl / Şıkmasın cânıñ şağın olma melûl

60/a

379.B.

خامشی را هر که سازد پیشه
کردد ایمن نبودش اندشیه

Kim sükûtu kendüye şan'at düzer / Sâlim olur olmaz anda fikr-i şer
Âdemi sâlim ider şamt ü sükût / İşbu sözi dâ'imâ hâtırda tut
Unudub da herze-gû olma şağın / Bîhude endîşe-cû olma şağın
Sâlim ol endîşe vü efkârdan / Çıl ferâgat bîhude güftârdan
Guşşadan şadra şifâ ister iseñ / Sâkit ol zevk ü şafâ ister iseñ

380.B.

کر سلامت بایدت خاموش باش
کشت ایمن هر که نیکی کرد فاش

Sâkit ol âfât-i dünyâdan saña / Ger selâmet lâzım ise dâ'imâ
Çavl ü fi'l ile cihâna iylik et / Tut selâmet şâh-râhın toğru git
Çurtulur âfâtdan toğru giden / Sâlim olur iyliğin ifşâ iden

Ḥayr söyle ḥayr iş et dâ'imâ / Ḥayrî gör hem ḥayrî işit dâ'imâ¹⁶²
Ḥalkâ iḥsân eyleyen iḥsân bulur / Ḥalkı giryân eyleyen giryân olur

381.B.

از سخاوت مرد یابد سروری
شکر نعمت را دهد افزونتری

Cûd u iḥsândan kişi server olur / Cümleden a'lâ vü bâlâ-ter olur¹⁶³
Cûd çünkim enbiyâ evşâfidır / Ehl-i cûduñ ḳalb u rûḥu şâfidır
Merd-i meydân-i ilâhîdir cömerd / Kâ'inâtıñ pâdişâhıdır cömerd
Zâ'il olmaz ehl-i cûduñ devleti / Şükr-i Ḥaḳ eyler ziyâde ni'meti
Şükrden ma'dûd olur lütf ü kerem / Ni'meti kâmil ider şükr-i ni'am

382.B.

هرکه او شد در سخا سرور شود
نعمتش از شکر کامل تر شود

60/b Kim seḥâda olsa râsiḥ müstaḳar / Olur ol nâs içre sürûr-ı mu'teber (119.sayfa)
Çünki iḥsân ḳludur insâniyân / Tâbi' olur aña cümle merdümân¹⁶⁴
İrtifâ'-ı şânla devlet bulur / Salṫanat ayagına gelmiş olur
Muḥsiniñ yüzi güler ecmel olur / Şükr ucundan ni'meti ekmel olur
Muḥsine ol 'izz ü devlet yeter / Kim Ḥudâ-yı zü'l-celâl anı sever¹⁶⁵

383.B.

هرکه او شود ساکن و خامش کرد
از سلامت کسوتی بردوش کرد

¹⁶² “İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.” (Rahmân/60)

¹⁶³ “Bir kötülüğür karşılığı, onun misli kadar kötülüktür[...].” (Şûrâ/40)

¹⁶⁴ “İnsan, iḥsân kölesidir.” الانسان عبید الاحسان (Kelâm-ı Kibâr)

¹⁶⁵ “[...] Muhakkak ki Allah iyilik edenleri sever.” (Mâide/13)

Kim ki dâ'im sâkin ü sâkit olur / Ol selâmet kisvesinden fer bulur
Çün selâmet kisvesin ber-dûş ider / Sâlim olur her nereye kim gider
Setr ider âzâr-ı 'âlemden sükût / Şûriş-i bâzâr-ı 'âlemden sükût
Şem'-i cân fânusudur şabr u sükûn / Rûzgâr-ı guşşadan eyler maşûn
Şabr olur dâ'im ziyâ-bağş-i derûn / Âdemi rûşen-zamîr eyler sükûn

384.B.

کر همی خواهی که باشی در امان
رو نکویی کن تو با خلق جهان

Ger dilerseñ kim emânda olasın / Halk-ı 'âlemden selâmet bulasın
Var cihân halkına iylik eyle tâ / İyliğe mazhar olasın dâ'imâ
Hayr-hâhı ol cemî'-i 'âlemiñ / Cânver-i vaşşîleriñ her âdemiñ
Hayr-hâhıñ ola tâ 'âlem seniñ / Cümle hayvânât ile adem seniñ
Bu sebebden ba'z-ı meydân erleri / İtdiler teşhîr heb cânverleri

385.B.

هرکرا عادت شود جود و کرم
در میان خلق گردد محترم

Her kime 'âdet olur cûd u kerem / Olur ol halk ortasında muhterem
Kim ki eyler luğf u cûdu i'tiyâd / Nâs içinde olur ol iylikle yâd
Mişl-i mîknâtısdır cûd u sehâ / Güher bâ-mânendi olur dilrubâ
61/a Cezb ider cümle kulûb-ı 'âlemi / Bende eyler kendüye her âdemi
Lâ-cerem 'âlemde olur muhterem / Ehl-i cûd u şâhib-i luğf ü kerem

386.B.

هرکه کار نیک و یابد میکند
آن همه میدان که با خود میکند

Kim ki hayr veyâ ki şer eyler hemân / Bil ki cümle kendüye eyler o cân
İtdiği şe’yi görür ‘uqbâda ol / Gerçi ğayra eyledi dünyâda ol
Hayr ise ecr ü meşûbâtın görür / Şer ise dâhi ‘uqûbâtın görür¹⁶⁶
Hâşılı her ne iderse bir kişi / Kendüye itmiş olur heb o işi
Ġayra bedlik eylese insân eger / Ġayr anıñ çekmez vebâlin ol çeker

387.B.

ای برادر بندهٔ معبود باش
تا توانی در سخا و جود باش

Hağ olan ma‘bûda ‘abd-i ‘âbid ol / Hağret-i Allah’a ancağ sâcid ol
Mâsivâya tapma kılnma i‘timâd / Baş eğip ta‘zîmi kılnma i‘tiyâd
Mâsivâ mişliñdir itme istinâd / Eyle bî-mişl ü nazîre inqıyâd
Kâdir olduğça hem ehl-i cûd ol / Her zamanda cûd ile mevcûd ol
Mâlîñ infâğ eyle gizlü âşikâr / Luğfla ihsân kıln leyl ü nehâr¹⁶⁷

388.B.

باش از بخل بخیلان بر حذر
تا نسوزد مر ترا نار سقر

Ol hağzerle havf üzre ey ğulâm / Buğl u imsâk-ı bağlîlândan müdâm
Buğl ü imsâk itmesün şağın eşer / Yağmasun âğir seni nâr-ı sağar
Hağ-ı emvâle mürâ‘ât itmeyen / Olur âğir nâr ile süzende-ten

¹⁶⁶ “Artık kim zerre kadar hayır işlerse onu görür. Ve kim zerre kadar şerr işlerse onu görür.” (Zilzâl/7-8)

¹⁶⁷ “Mallarımı gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.” (Bakara/274)

Nefsi üzre buhl ider buhl eyleyen / Kim çeker ‘uqbâda yüz dürlü mihen¹⁶⁸
Dağlarlar buhl ü imsâk ideni / Cem‘-i sîm ü mal ü emlâk ideni

در بیان اخلاق چندی که چندی دیگر ازان حاصل اید

61/b

389.B.

چار چیزی بر دهد از چار چیز
نشنود این نکته جز اهل تمیز

Dört şeyden dört şey hâşıl olur / Maşdarı her kim ise vâşıl olur
Dört şeyiñ dört şey maşşûrludur / Ehl-i ‘irfânıñ bu söz maşbûlûdür
Diñlemez bu nükteyi kılsam beyân / Diñler ancak fehm ü temyîzi olan
İşidir gerçi dem-â-dem bu sözi / Gûşuna almaz her âdem bu sözi
Şâhib-i idrâk ider ancak kabûl / ‘Aql ü temyîzi olan olmaz melûl

390.B.

هرکه زو صادر شود این چار کار
بیند آن چار دکر بی اختیار

İşbu dört iş kimden eylerse şudûr / Ğayrı dördü görür ol hem bi’l-zarûr
Lâzım olmuşdur o çâra işbu çâr / Lâ-cerem görür anı bî-ihtiyâr
Meyvedir bu çâr-ı eşcâra o çâr / Meyvesiz âğaç değildir işbu çâr
İdemez bir çâre aşlâ def‘ine / Sa‘y ide evvel meğer kim ref‘ine
Ya‘ni itmezse o dördü ihtiyâr / Lâzım olmaz aña Ğayrı işbu çâr

391.B.

چون سؤ ال آورد کردد خوار مرد
ماند تنها هرکه استخفاف کرد

¹⁶⁸ “[...] Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur[...]

Çünkü âdem halkdan itdi su‘âl / Ya‘ni dünyâlık dilendi lâ-muḥâl
Olur ol sâ‘il olan ḥor ü zelîl / Hâşılı zilletdir ey buḥl nebîl
Anıñ için Ḥazret-i Sulṭân-ı vahy / Nâsdan emr-i su‘âli itdi nehy¹⁶⁹
Kim ki istiḥfâf itdi ‘âlemi / Ya‘ni istiḥzâya aldı âdemi
Yalnız qaldı o kimse ey püser / Oldu tenhâlık aña âhir şemer

392.B.

هرکه در پایان کاری ننکرد
عاقبت روزی پشیمانی خورد

62/a Kim ki işiñ soñuna itmez nazâr / ‘Âḳıbet bir gün nedâmet bârı yer
Fıkr idüb evvel be-evvel o günü / Her işiñ şaymak gerekdir soñunu
‘Âḳıbet-endîş olmazsa kişi / Lâ-cerem bir gün fenâ olur işi
Her işiñ eyle te‘emmül gâyetin / Qoyma elden ehl-i ‘irfân âdetin
Hâşılı evvel düşünmezse işi / Yer nedâmet meyvesin âhir kişi

393.B.

هرکه نکند احتیاط از کارها
بردش آخر نشنید بارها

Kim ki itmez işlerinden ihtiyât / Göñlü pek çok ğamla eyler ihtilât
Ya‘ni kâr-ı mu‘tenâ a‘zam işi / Cevdet-i rây ile tutmaḳdır kişi
İtmeli evlâ olanı ihtiyâr / Qalbine tâ olmaya âlâm-bâr
Kim ki itmez işde ḥazm ü ihtiyât / Göremez soñunda rûy-i inbisât
İhtiyâtsiz işleriñ maḥşûlu hep / Ğuşsa vü ğamdır eyâ ehl-i edeb

¹⁶⁹ (Hadis) لا تسألوا الناس! "İnsanlar, (lüzumsuz) soru sormayın!"

394.B.

هرکه او استیزه با سلطان کند
گار خود را سربسر ویران کند

Kim ki sulţânla ider lecc ü ‘inâd / İşini başdan başa eyler fesâd
Pâdişâhla uğraşanlar pest olur / Nûş-ı şahbâ-yı elemle mest olur
İşleri kalur mu‘atţal ser-be-ser / Şaşırır bilmez ne yapsın hıyre-ser
Mal u emlâki olur cümle yabân / Hânümânın bozar ol hâne-ğarâb
Zâr olur âhir selâmet bulamaz / Arslân ile güreşmek olamaz

395.B.

هرکه کشت از خوی بد نا سازکار
دوستان از وی کند بی شک فرار

Kim ki bed-ğûydan düzensiz kâr olur / Nâ-muvâfiğ hâl ü bed mişvâr olur
Dostları andan ider lâ-şek firâr / Hâşıl olur dillerinden iğbirâr
Çünkü kâr ü tavrı nâ-hemvârdır / Bâ‘iş-i âlâm u dil-âzârdır
62/b Kim olur ol şahş-ı bed-kirdâra yâr / ‘Âqil eyler mi seffîhe i‘tibâr
Kimse yâr olmaz yaramaz adama / Gelmeyeydi keşke hiç ‘âleme

396.B.

هرکه با سلطان دلیری کرد مرد
در هلاک مال و جان تن را سپرد

Kim ki sulţâna cesâret eyledi / Döndü de ‘arz-ı şecâ‘at eyledi
Öldü âhir bulmadı andan rehâ / Hâşre dek desün hemân vâ hasretâ
Cisini teslîm-i hâk itdi hemân / Mal ile cânın helâk itdi hemân
Ya‘ni bu ihlâka kendüdür sebab / Kendü itdi kendü buldu anı heb
İşte kim ki incidir sulţânını / Zabt idüb mâlın alurlar cânını

397.B.

هرکه او باغی شود با پادشاه
روز او چون تیره شب گردد سیان

Pâdişâha kim idüb kaçd-ı ħurûc / İtmek ister zırve-i bağya ‘urûc
Gündüzün idüb ihâta dūd-ı âh / Leyl-i zulmânî gibi eyler siyâh
Seçmez olur gözi âğı kâradan / Gönlü olur pâre pâre yâreden
Her kim eylerse bu kârı irtikâb / Kendüni eyler telef bî-irtiyâb
Çoğu işbu kârdan maqtûldür / Her biri târîhde menķûldür

398.B.

هرکه از کبر باشد سربزرگ
از همه تنها بماند همچو کرک

Kim ki kibirden ağırbaşlı olur / Ğayrilerden kendüni ekber bulur
Kendü kendünden ider ezhâr kibir / Eşkâra gösterir aşâr kibir
Gâh olur gerdan-firâz ü gâv-ser / Kolların şalar gehi göğsün gerer
Yalnız qalür cemi‘-i nâsdan / Belki de ‘add olunur nesnâsdan
Yırtıcı ħayvândan insân nâ-gehân / Kaçdığı gibi kaçar andan hemân

دشمن داشتن و دام کردن میکويد

63/a

399.B.

آدمی را چار چیز آرد شکست
با تو کويم یاد دار ای حق پرست

‘Arz ider dört şey kıraqlık âdeme / Şıgmaz olur andan insân ‘âleme
Eyler ol dört şey perîşân rûzgâr / İdemez bir yerde râhatla qarâr

Âdemi eyler kemer-bend-i zeled / Kim nizâm-ı hâline virir hâlel
Söyleyim bir bir saña ey Hâk-perest / Billallah itmesün anlarla pest
Muqtezâsiyle ‘amel eyle ki tâ / Olmaya anlar ile kıddiñ dü-tâ

400.B.

دشمن بسیار و وام بی شمار
جور بیحد و عیال با قطار

Düşmeni çok olmadır derdiñ biri / Kim ider işkeste-hâtır şâbiri
Şayısız borc oldu dâhi digeri / Kim ğamı eyler kemük ile diri
Cevr-i bî-haddir biri hem ey fetâ / Qalbi eyler ğamla derhem dâ’imâ
Dâhi dördüncü kıtâr ile ‘ıyâl / Şâhibin eyler hesâbı bî-mecâl
Ya‘ni dahlı az olur da hârcı çok / Olamazlar lâyıķıyla kıarnı tok

401.B.

وای مسکینی که غرق وام شد
هردمی از غصه خون آشام شد

Vay ol miskîn ki oldu borca ğarķ / İdemez olur şabaķ ü şâmı fark
Ġam ihâta eyleyüb her cânibin / Alacaķlıdan seçemez şâhibin
Ġuşşadan her demde hûn-âşâm olur / Farķ idemez şubķ yâ aķşâm olur
Şunulur her dem eline câm-ı ğam / Zehr içen gibi olur sersâm-ı ğam
Kendüni kıullan dem-â-dem ğamıma / Deyn ucundan batma deryâ-yı ğama

63/b

402.B.

هرکرا بسیار باشد دشمنش
خیره کردد هرد و چشم روشنش

Her kimiñ kim pek çok olur düşmeni / Tonuķ olur iki çeşm-i rûşeni

Hayretinden görmez olur 'âlemi / Bağdeten fark idemez her âdemi
Düşmeni dâ'im çü fırsat gözedir / Yolların ol daği elbet gözedir
Uyumaz gice merâkından daği / Havf ü haşyet iltihâkından daği
Zulmet-i gamdan olur hıyre-nazar / Gözlerinde kıalmaz âhir nûr u fer

403.B.

هرکرا اشغال بسپارش بود
در زمانه زاری کارش بود

Her kimiñ eşğâli gâyet çok olur / Râhatı 'âlemde anıñ yok olur
Gice gündüz iğlemek kârı olur / Miñnetinden âh idüb zâr olur
Çünkü evlâd u 'ıyâli bâ-kağâr / Olur elbet kâr ü bârı bî-şumâr
Dağlı yok kim anları it'âm ide / Lâzım ihrâcâtına ikdâm ide
Miñneti evkâtın istî'âb ider / Kendüni bîçâreniñ bîtâb ider

در صفت زنان و صبیان میکويد

404.B.

چار چیزست از خطاها ای پسر
کوش دارش با تو کویم سر بسر

Dört şey vardır hağâdan ey püser / İhtirâz itmek gerekdir ser-be-ser
Tut kulağıñ söyleyem bir bir saña / Kııl hazer ol dört şeyden dâ'imâ
Gerçi var pek çok hağâ ez-beher nâs / Lîkin anlar sâ'ire olmaz kıyâs
İ'tinâ itmek gerekdir anlara / Züll virir zîrâ ma'âlî-şânlara
Diñle de sem'-i kabûle kııl qarîn / Olasın tâ ol hağâlardan emîn

405.B.

اول از زن داشتن چشم وفا
ساده دلرا بس خطا باشد خطا

64/a Evvelâ nisvândan ümmîd-i vefâ / Tutmak ahmaqçün haţâ ender haţâ
Ya'ni hâlî-zihni olan bîçâre merd / 'Avrat için cân veren âvâre merd
Zan idüb de zen ider 'ahde vefâ / 'Ahd ü peymânında turur dâ'imâ
Meyl idüb dil verse bir ğaddâreye / Aldanub bağlansa bir mekkâreye
Ġayri seyr et ne getirir bâşına / Ne sitem zehri qor anîñ âşına

406.B.

کام نefs بد بر آوردن خطاست
زانکه دشمن را بیروردن خطاست

Nefs-i şûmuñ arzûsun dâ'imâ / Eylemek taşşîl olur maĥz-ı haţâ
Çünkü nefis insâna a'dâ-yı 'adüvv / Olduĝu emr-i müselleme ey ulu¹⁷⁰
Düşmanıysa beslemek oldu haţâ / Kendüne kıymak gibidir 'âdetâ
'Âqil olan nefsi pek çok beslemez / Naĝme-i kâm ü murâdın seslemez
Düşmen-i bed-kâmı itmez ber-murâd / Kendüni eyler haţâdan pür-sedâd

407.B.

ایمنی از بد خطای دیگرست
صحبت صبیان از ینها بد ترست

Şaĥş-i bedden bedlikden dâ'imâ / Qaydsız olmak daĥi diger haţâ
Bu daĥi oldu haţâ-yı hevl-nâk / Kim ider insânı bed-âdem helâk
Lâubâli olma kötuden şaqın / Şu gibi eyler fenâlıklar aqın
Dâĥi nâ-puĥte olan oĝlan uşâq / Şoĥbetinden eyle her dem iftirâq
Cümlesinden bed-ter oldu şoĥbeti / Şâhid-i bâzâr olanıñ ülfeti

¹⁷⁰ (Hadis) اعدا عدوك نفسك التي بين جنبيك ”Senin en azılı düşmanın, iki omzun arasındaki nefisindir.”

در بیان حق والدین و فرض آوردن میکوید

408.B.

چار چیزست از عطاهاى کریم
با تو کویم یاد کیرش ای سلیم

64/b Dört şeydir luṭf-i Mevlâ-yı kerîm / Söyleyim tüt ḥatırında ey selîm
Muḳtezâsıyla ‘amelde dâ’im ol / Hükümünün icrâsı üzre ḳâ’im ol
‘Abda iḥsân itdi ol Rabb-ı Kerîm / Her biridir mûcib-i şükr-i ‘azîm
Ey selîm’ül-ḳalb olan zât-ı bihîn / Ḳalbi âfât-ı ta‘alluḳdan emîn
Ezber et ber-mûcib-i şer‘-i şerîf / Hükümün icrâsıyla ḳıl zâtın laṭîf

409.B.

حکم قرآن چار چیزست ای جوان
چون در آوردی بکوش او را بران

Hüküm-i Ḳur’ân dört şeydir ey civân / İstimâ‘ itdikde anı bil hemân
Ḥazret-i Ḳur’ân ki pür-aḥbârdır / Anda aḥkâm-i keşîre vardır
Nâzım-ı ‘âlî-maḳâm ü nüktedân / Dördü taḥşîş eyleyüb ḳıldı beyân
Söylediği çâr umûr-ı vâḳı‘a / Olduğuçün çoḳ ferâ’iz câmi‘a
Eyleyüb taḥşîş bi’l-zikr ol hümâm / Anları terḡibe ḳıldı ihtimâm

410.B.

فرض حق اول بجای آوردنست
ولدین از خویش راضی کردنست

Dört aḥkâm-ı şerîfîn evveli / Farz-ı Mevlâyı edâdır ey velî
Ya‘ni tevḥîd ü ‘ibâdâtı aña / Eylemek taḥşîş u ḥaḳḳıyla edâ
Hiçbir şe‘yi ‘ibâdetde şerîk / İtmemek lâzım bilâ-şekk-i rekîk

Vâlideyne dâhi ihsân eylemek / Kendüden râzı vü şâdân eylemek¹⁷¹
Pek büyükdür çün huqûk-ı vâlideyn / Kıldı anı dahi mişl-i farz-ı ‘ayn

411.B.

حکم دیگر چیست با نفسک جهاد
چار مش نیکی بخلق نا مراد

Hük-m-i âhir nolduğun derseñ eger / Söyleyim âgâh olandır ey püser
Alçaq olan nef-s-i emmâre ile / Düşmen-i bed-ğûy u ğaddâre ile
Şûret-i dâ’imde itmekdir cihâd / Kim cihâd-ı ekber oldu aña âd¹⁷²
Hük-m-i râbi’ halka iylik eylemek / Maldan infâk ü bezl itmek gerek¹⁷³

65/a Nâ-murâd olan fakîre az çok / Luţf u ihsân eyle dâ’im dime yok

در بیان تزايد عمر ميکويد

412.B.

می فزاید عمر مرد از چار چیز
این نصیحت بشنو ای جان عزیز

‘Ömrü artar âdemiñ dört nesneden / Ya’ni ‘ömrinde bulur yümn ü şemen
Dildeki eşkâma virirler şifâ / Qalbde hâşıl olur zevq ü şafâ
Ol sebebden ‘ömrde yümn ü beqâ / Hiss ider ğûyâ bulur nûş u nemâ
Ey benim cânım gibi zât-ı ‘azîz / Ğıl u ğışdan kîneden qalbi temîz
İstimâ’ et naş-ı luţf-âmîzimi / Ğuş-ı cânla qavl-i şevq-engîzimi

413.B.

اول آوردن بکوش اواز خوش
وانکھی دیدن جمال ماه وش

¹⁷¹ “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik edin[...].” (Nisâ/36)

¹⁷² “Küçük cihaddan büyük cihada döndük.” رجعتنا من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر (Hadis)

¹⁷³ “[...] sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan, (Allah yolunda) harcayın[...].” (Hadîd/7)

Evveli ol dördüñ ey cân-ı ‘azîz / Diñlemek âvâz-ı hûb u nağme-rîz
Pek mü’eşşirsiz ğıdâ-yı rûh’dur / Hem şafâ-bahş-ı dil-i mecrûh’dur
Ba‘dehû şâhib cemâle çün kamer / Ahsen-i vech üzre itmekdir nazar
Olduğuçün emr-i rûhânî-cemâl / Hâşıl olur rûhda bir başka hâl
İnbisâtından olur şevkı füzûn / ‘Ömr-i insânı ider gûyâ uzûn

414.B.

سیوم آمد ایمنی بر مال و جان
میفزاید عمر مردم را از ان

Oldu ol dördüñ üçüncüsü hemân / Mal ile cân üzre emn ü emân
‘Ömrü artar âdemiñ andan hele / Hâşıl olmaz hiç kalbinde veleh
Mal ü cân’dır âdeme pek sevgili / Her biri destâr-i ‘ömrüñ nev güli
Havf-ı a‘dâdan olur pejmürde-cân / Mal da cânıñ yongasıdır ey civân
Olsalar âb-ı ummân ile t̄ari / ‘Ömre virirler dem efzûnteri

65/b

415.B.

آنکه کارش بر مراد دال بود
در بقا افزونیش حاصل بود

Ol ki işi gücü olur dâ’imâ / Göñlünüñ t̄ıbķ-ı murâdınca edâ
Ya‘ni göñlü her ne eylerse murâd / Nâiliyetle olur mesrûr u şâd
Hâşıl olur hüsni ‘ömr ile aña / Sâha-i gülzâr-i ‘âlemde beķâ
Ḳurtulur âllâm-ı dilden bî-huzûr / Olmaz aşlâ cânına irmez fütûr
Dâ’imâ dert üstüne zevķ ü şafâ / Eyler ol zât-ı sa‘âdet intimâ

در نقصان عمر میکوید

416.B.

عمر مردم را بکهد پنج چیز
یاد دارش چون شنید ای عزیز

‘Ömrin eksildir kişiniñ beş umûr / Bî-ħuzûr eyler virir câna fûtûr
İşidince ey ‘azîz u muhterem / Hâtırınında tut bilâ-noķşân ü kem
Hakķ’a eyle isti‘âze dâ’imâ / Olmayasın tâ o pence müptelâ
Pek şu‘ûbetlüdür ol beş şey hemân / Halkı hıfz etsin Cenâb-ı Müste‘ân
Her biri emr-i şedîd ü cân-gâh / Mübtelânıñ nâşırı olsun İlah

417.B.

شدیکی زان پنج در پیری نیاز
پس غریبی وانکھی رنج دراز

Oldu ol beşden biri ey hoş-mizâc / Kocalıkda halka ‘arz-ı ihtiyâc
Mâni‘-i kesb olduĝuçün pîrlik / Güç olur ĝâyet fakîre dirlik
Ğurbetiñ soñra belâ-yı kurbeti / ‘Ömrü eksildir kemâl-i miñneti
Ba‘dezâ derd-i füzûna ibtilâ / Yâ Hafîz eyler kişiyi pür-belâ
İşte bu üç birbiriniñ ebteri / Bâ‘iş-i noķşân ‘ömrüñ ekberi

418.B.

هرکه او بر مرده اندازد نظر
عمر او بی شك بکاھد ای پسر

66/a

Kim ki eyler olmuş tarķ-ı nazâr / Eksilir ‘ömrü bilâ-şek ey püser
Şöyle demişler ki elvâh-ı kûbûr / Oķumaķ nisyân getirir bi’l-zarûr
Beş u ħüzn irâş ider ħalbe daĝî / Eyler insânı “kâne berzaĝî”
Hâtırından ħayli şeyler fevt olur / Mazhar-ı âşâr ħük-m-i mevt olur

Çün mücânisler değil mevt ü hayât / Meyte itme nigâh ey zinde zât

419.B.

پنجم آمد ترس و بیم از دشمنان
عمر را اینها همی دارد زیان

Oldu a‘dâdan beşinci havf u bîm / Havf ise insân için nâr-ı elîm
Çürüdür cismi kurudur kânını / Lahza-ber-lahza eridir cânını
Şaşırır vaqti unudur sâ‘ati / Eğdirir evkâtı yevm’ül-sâ‘ati
‘Ömr-i insâna tutar bunlar ziyân / Döndürür berg-i hayâtı çün hazân
Kim ki bunlardan maşûn-ı rûzgâr / Ola eyyâmı olur mişl-i bahâr

420.B.

هر که او از دشمنان ترسان بود
کار او هر لحظه دیکرسان بود

Kim ki a‘dâdan olur hâ‘if hemân / Gayrı dürlü olur işi ân-be-ân
Göz ucuyla bakamaz aĥvâline / Dâĥi mâlik olamaz emvâline
Lahza göz açdırmaz aña havf u bîm / Kâlbini havf-ı ‘adüvv eyler dü-nîm
İnkılâb-ı hâlden olur zebûn / Bulamaz bir yerde ârâm u sükûn
Farq u temyîz idemez rûz u şebi / Unudur endîşeden ibn ü ebi

421.B.

از خدا ترس و مترس از دشمنان
کز همه دارد خدایت در امان

İtme a‘dâdan hirâs ey ‘aqlı tâm / Havf et Allah Te‘âlâ’dan müdâm

66/b

Cümleden tutsun emânında seni / Eylesün maĥzûl u mużtar düşmeni

Ĥazret-i Ĥaĥķ’ın celâlinden müdâm / Havf idenden havf ider cümle enâm

Cümle hayvân u vuḥûş u kâ'inât / Şerlerinden Ḥaḳ aña virir necât
Ḥavf u ḥaşyet üzre ol Ḳahhârdan / Ḳurtulasıñ tâ ki her eşrârdan¹⁷⁴

در شامست در و غکوی کید

422.B.

دور باش از پنج خصلت ای پسر
تا نریزد آبرویت در نظر

Beş rezîleden uzaḳ ol ey püser / İrtikâb itme o penci kıl ḥazer
'Âlemiñ tâ kim gözinde dâ'ima / Yüz şuyuñ dökülmeye mânend-i mâ
'İrz u 'ânıñ perdesin hetk eyleme / Maṭraḥ-ı züll u hevânı peyleme¹⁷⁵
Olsun isterseñ cihânda ḥürmetiñ / Ya'ni beyn'el-nâs şân u şöhretiñ
Kendüñ ol dört nesneden dûr et müdâm / İdesin kesb-i şeref beyn'el-enâm

423.B.

اولا کم کوی با مردم دروغ
زانکه کردی از دروغت بی فروغ

Evvelâ az söyle insâna yalan / Söyleme ya'ni yalanı bir zaman
Ol sebebden kim yalandan ey civân / Nûrdan bî-behre olursuñ heman
Gün olur elbet yüziñ ḳara çıkar / İşbu ḥâlet 'âlemin cânın şıḳar
Saḳaṭ olursuñ göziñden 'âlemiñ / İ'tibârından düşersiñ âdemiñ
Ya'ni şubḥ-ı kâzibe beñzer yalan / Ḳara yüzlü âdemi eyler yalan

424.B.

هرکه استیزه کند با مهتران
آبروی او بریزد بیکمان

¹⁷⁴ “[...] Onlardan korkmayın, benden korkun[...].” (Âl-i İmrân/175)

¹⁷⁵ “Töhmet yerlerinden kaçınınız.” اتقوا مواضع التهم (Hadis)

Kim ider eşrâf ü a'yânla 'inâd / Dâhi kendünden büyüklerle te'ad
Dökülür yüz şuyu hem bî-irtiyâb / Hem çeker kendüsi gâyet iztırâb

67/a Nâs içinde bellidir ehl-i şükûh / Anlara ta'bîr olunmuşdur vücûh
Anlara karşı turub iden 'inâd / Bî-şek âb-ı rûyuna virir fesâd
Anlara iden cesâret ey civân / Görür anlardan ha'âret bî-gümân

425.B.

پیش مردم هر کرا نبود ادب
کر بریزد آبرو نبود عجب

Halk öñünde her kime olmaz edeb / Dökülürse yüz şuyu olmaz 'aceb
'Irzını her kim himâyet eylemez / Resm ü âdâba ri'âyet eylemez
Ya'ni şer'an hemda'hi 'örfen hasen / Olmayan şeyden olur 'ârî beden
Halkıñ öñünde edebsizlik ider / Dökülür yüz şuyu bi'l-cümle gider
Sen anıñ yüzüzlüğüñ itme 'aceb / 'Âdetâ hayvâna beñzer bî-edeb

426.B.

اس سبکساران مباش ای نیک خوی
کز سبکساری بریزد آبروی

Ey güzel huylu olan zât-ı şerîf / Olma anlardan k'olur 'aklı hafif
Ver metânet 'aklıña olma hafif / Dimez ise dimesün 'âlem zarîf
Hıffet-i 'aql oldu serhengân işi / Olmadı ehl-i dil ü 'irfân işi
Ehl-i dil başka nedîmân başkadır / 'Ârifân başka le'imân başkadır
Ehl-i dil ol hem ağır olsun huyn / Çünkü hıffetden dökülür yüz şuyuñ

427.B.

ای پسر با مهتران کمتر ستیز
وز حماقت آبروی خود مزیز

Ey oğul a'yân ile gâyetle az / Belki hiç itme 'inâd et ihtirâz
Anlara lücce vü huşûmetden kaçın / Yüz şuyun dökme hamâkatden şakın
İtme ibrâz-i hamâkat 'âleme / Kendüni güldürme her bir âdeme
Humk insân qadrini tenzîl ider / Halk içinde kendüni terzîl ider
Eyleme aşlâ ekâbirle 'inâd / Cümle kâr ü bârîña virme kesâd

67/b

428.B.

کر بعالم آبرویی بایدت
دائما خلق نکویی بایدت

Bulayım derseñ şeref 'âlemde sen / Da'imâ lâzım saña hûy-ı hasen
Ya'ni cümle huylarıñ olsa lafif / Halk-ı 'âlem içre olursun şerif
Kim eyü huyla vaqarın gözedir / Dâ'imâ nâmusun ve 'ârın gözedir
Olur 'izzetlü semâhatli kişi / Dâhi hürmetlü mehâbetlü kişi
Nik huyluya melek-meşreb denür / Lik bed-huy kimseye 'aqrab denür

429.B.

هرکه آهنگ سبکساری کند
از وی آبروی بیزاری کند

Kim ki hiffet qaşd ü âhengini ider / Yüz şuyı nefret idüb andan gider
Sühre-i 'âlem olur encâm-i kâr / İ'tibârı qalmaz olur nâ-bekâr
Gülseler de bu zîne qarşu biraz / Arqasından derler aña hoqqabâz
Hoqqabâzî-ye çıkar âhir adı / Ne tuzu qalur oyunun ne dadı
Qaşd-ı hiffet eylemez hiçbir zaman / Dâ'im âğır huyludur uşlu olan

430.B.

جز حدیث راست با مردم مکوی
تا نکردد آبرویت آب جوی

Ṭoğru sözden ğayrı hiç insâna laf / Söyleme söyle kelâmı bî-hilâf
Kızbden kııl tezkiye ṭab‘ u hûyu / Yüz şuyuñ tâ olmaya ırmağ şuyu
Dâ‘imî şûretde söylersen yalan / Yüz şuyuñ ırmağ gibi olur revân
Kızb her bir kimseden mezmûmdur / Lîk a‘yândan ziyâde şûmdur
Ḥall u aqde kâdir olandan yalan / Ḥabs-ı zâtîsinden olur bir nişân

431.B.

از خلاف و از خیانت باش دور
تا بود پیوسته بر روی تو نور

68/a Ol hilâf ile hıyânetden uzak / Sevgili şeydir emânet aña bağ
Ol emânetle şadâkatle ğayûr / Tâ ola dâ‘im yüziñ üstünde nûr
Pek eyüdüür ictimâ‘ vü ittifâğ / ‘Aksidir anıñ hilâf ü iftirâğ
Dîn ü dünyâ emri üzre dâ‘imâ / Olma taḥmîl-i emânetde cüdâ
Sevmez Allah-ı Te‘âlâ hâyini / İstemez taşrîḥ-i emr-i bâyini¹⁷⁶

432.B.

کر همی خواهی که کویندت نکوی
ای برادر هیچ کس را بد مکوی

Ger dilerseñ kim saña ‘âlem eyü / Diyeler bed dimeyeler ey ulu
Kimseye bed söyleme tâ kim hemân / Bulasıñ ḥalkıñ lisânından emân
İyliğe iylik olurmuş ey âhi / Kemliğe kemlik iderlermiş daḥi

¹⁷⁶ “[...] muhakkak ki Allah, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz.” (Yûsûf/52)

Be's iderseñ incinirsin be'sile / Şulanırsıñ şuladıgıñ ke'sile
Ger girân-câna deseñ zarf-i şağîl / Ol dağî söyler saña harf-i şağîl

433.B.

تا نباشی در جهان اندوه کین
از حسد در روزگار کس مبین

Olmayasıñ tâ cihânda kaygılı / Kıl hasedden qalbiñi pâk ey ulu
Bağma hâğ-ı 'âlemiñ hoş hâline / Göz dikib çeşm-i hasedle mâlına
İstesen de Hâğ Te'âlâ'dan müdâm / Tâ saña kılsıñ 'ağ Rab'ul-enâm
Luğ idüb Mevlâ saña mâl-ı helâl / Bulasıñ 'âlemde sen de hüsni hâl
Bertaraf eyle hasedden miğneti / Çekme hâğıñ ni'metiçün şığleti

434.B.

در سخاوت کوش اگر داری غنا
تا فزاید آبرویت از سخا

Var ise mâlîñ cömerdliğe çalış / Bezl ü infâğ itmeğe hâğka alış
Luğ ü ihsân itmeyi kıl i'tiyâd / Tâ sehâdan yüz şuyun olsun ziyâd
68/b Fağr-ı zâtı var cihân hâğında heb / Mükrim meyl itmeğe oldur sebeb
Meyl iderler hâğka ikrâm idene / Dâ'imî şûretle in'âm idene
Artar elbet yüzinin şuyu anıñ / Kimse görmez olsa bed hûyu anıñ

435.B.

بردوباری و وفا داری کزین
زانکه آبروی افزاید ازین

İşde te'hîr ü te'enî ey nigâr / Hem vefâ tutmağlığı kıl ihtiyâr
Tut vefâ ile yavaşığ hûyunu / Tâ ziyâd bulasıñ yüz şuyunu

Bu iki hûydan olur âdem bihîn / Bu ikiden yüz şuyu artar hemîn
Enbiyâ evşafıdır hilm ü vefâ / Halkı eyler bu iki hûy evliyâ¹⁷⁷
Çün keremden şayılır ‘ahde vefâ / İtdiğîñ va‘di efendim kııl edâ

436.B.

هرکه او با خلق بخشاید همی
بی شك آبروی افزاید همی

Kim ki halka merhamet eyler hemân / Şübhesiz yüz şuyu artar ey civân
Kim esirgerse cihân halkın müdâm / Hağ esirger anı da beyn’el-enâm¹⁷⁸
Qıl ri‘âyet eyle hürmet ey püser / Kendüden ekber olana de peder
De birâder dâhi yeksân olana / Yaşda hem dünyâca aqrân olana
Aşğarî oğluñ yerinde tut müdâm / Merhametle ol mu‘âmil halka tâm

در بیان آنکه آبروی از ان زیادت شخود

437.B.

می فزاید آبرو از پنج چیز
با تو کویم بشنو ای اهل تمیز

Yüz şuyu olur füzûn beş nesneden / Söyleyim diñle saña ey kalbden
Eylediñ kendüñ çü beşle taḥliye / İşbu beşle dâhi eyle taḥliye
Ey oğul ya‘ni umûr-ı mâziye / Kim olundu bundan evvel kâziye
69/a Taḥliye bâbından olmaqla ‘ıyân / Anları kııldı muḳaddemce beyân
İşbu beş şey kim olacaqdır beyân / Taḥliye nev‘inden oldu bil hemân

¹⁷⁷ “Büyükler sözlerinde dururlar.” (Kelâm-ı Kibâr) الکریم اذا وعد وفا

¹⁷⁸ “Merhamet edene Allah da merhamet eder. Yerdekilere, merhamet ediniz ki, göktekilere de size merhamet etsin.” (Hadis) الراحمون یرحمهم الرحمن ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء

438.B.

چون بکار خویش حاضر بوده
آبروی خویش را افزوده

Çünkü me'mûr olduğı işde müdâm / Hâzır olmuşsuñ dem-â-dem ey gulâm
Eyleyüb her bâr işiñe ihtimâm / Cânib-ı hıdmetde kılmışsıñ kıyâm
İtmeyüb aşlâ tehâvün kârda / Qâ'im olmuşsuñ işe her bârda
Yüz şuyuñ artırmış olduñ lâ-cerem / Nezd-i Mevlâda olursuñ muhterem
Kim ki işinde müdâm olsa muķîm / 'İzzet ü hürmetle olur mustakîm

439.B.

از سخاوت آبروی افزون شود
وز بخیلی بی خرد ملون شود

Yüz şuyu artar saĥâvetden hemâñ / Luţf u ihsân u kerem kıl ân be ân
Malı infâķ eyle gizlü âşikâr / 'İzzet ü hürmet bulasın şad-hezâr
'Aķsız âdem ki olur buĥlu tâm / Ta'n olunur buĥlu avcundan müdâm
Muķtezâ-yı 'aķl ü şer'îyi tamâm / Eyler icrâ mü'min-i 'âķil müdâm
Buĥl ü imsâķ âdemi bed-nâm ider / 'Aķlı nâķış olduĥun i'lâm ider

440.B.

هر که حضر نیست اندر کار خویش
ریزد آبروی از رخسار خویش

Kim işinde hâzır olmaz dem-be-dem / Yüz şuyun döker yüzinden lâ-cerem
Kim ki me'mûr olduĥ işe devâm / İtmeyüb eyler tekâsül ey gulâm
Ĥalk içinde âmiri düşnâm ider / Tarılır söĥer şayar bed-nâm ider
Dökülür yüz şuyu ķalmaz hürmeti / Belki elden gider âĥir hıdmeti

Köşelerde çürüyüp alur faîr / Kimse olmaz öyle nâmerde zâhîr

69/b

441.B.

هرکړر با خلق بخشایش بود
آبروی او در افزایش بود

Her kimiñ kim alka olur rameti / Dâ'im efzûn olmadadır ürmeti
Birbirinden alb olunduğu için / İkisi de bir bulunduğu için
Her kimiñ albinde olur rameti / Lâ-cerem olur cihânda ürmeti
Mutezâ-yı ramet oldur kim müdâm / İyikiñ şâmil ola beyn'el-enâm
Mâlile yâud ki diger âlile / Şarf-i himmet idesin efzâlile

442.B.

باش دائم برد بار و با وفا
تا بروی خویش بینی صد صفا

Dâ'imâ 'ahdiñde ur hem ol alîm / Va'diñi incâz et ey albi selîm
ilmle âlüfte ol kim enbiyâ / Vaşfidır ilm-i mürüvvet intimâ
İtme alka ğadr ile cebbârlık / Kim münâfık kâridır ğaddârlık
Eyle dâ'im itdiĐiñ 'ahdi vefâ / Göresin tâ kim yüziñde yüz şafâ
Va'dini îfâ iden zât-ı kerîm / Şafvet-i âl ile olur müstedîm

443.B.

دوستی با بی هنر عین خطاست
ورنداری دشمن او را هم راوست

Bî-hünerle dostluk itmekdir aâ / Eksik olmaz bî-hünerlerde cefâ
Anı düşmen utmağ dâi revâ / İtmez ızhâr-ı 'adâvet itizâ
Şan'atde mâhir olan kimseye / Yañi 'ilmi vâfir olan kimseye

‘Arz-ı hıdmetle muhabbet itmeli / Dâ’im ızhâr-i meveddet itmeli
Müstefid olmak gerek insân ki tâ / Olmaya ‘ömrü ser-â-ser ber-hevâ

444.B.

تا بماند رازت از دشمن نھان
سر خود با دوستان کمتر رسان

70/a Tâ ki sırrıñ ğala düşmandan ğafî / Râzıñı aĥbâba açma ey şafî
Ya‘ni mestûr olmak isterseñ eger / Dilde ğalsun tuymasın sırrıñ diger
Eyleme aĥbâba da ifşâ şaĥın / Kim tuyar aĥbâbdan a‘dâ şaĥın
İki tudaĥdan çıkan sır tâ gider / Düşmanıñ ğulaĥına eyler ğüzër
İşbu pend-i nâşihe ğıl ittibâ‘ / “Küllü sırrın câvez’el-işneyni şâ’”¹⁷⁹

445.B.

تا نکردی پیش مردم شرمسار
آنچه خود ننهاده باشی برمدار

Ĥalk öñünde olmayasın tâ ğacil / Olur olmaz işe ğarışma çekil
Ĥoymadıĥıñ şe‘yi ğaldırma şaĥın / Töĥmete kendüñi aldırma şaĥın
Vâzı‘ıñ vaz‘ itdiĥine ğoyma el / Var anıñ bir ĥikmeti itme cedel
Maşlaĥat-ı zımnında ğoymuşsa eger / Fevt olur ol maşlaĥat âĥir gider
Şermsârı mûcib olur ey püser / Utanırsın ğıl fuzûlluĥdan ĥazer

446.B.

ای برادر پردهٔ مردم مدر
تا ندرد پرده ات شخصی دکر

Ey benim mü‘min ğarındaşım şaĥın / İtme nâsıñ hetk-i ‘ırzı perdesin

¹⁷⁹ (Hadis) كل سرّ جاوز الاثنین شاع ”Her sırrı ancak ikinciye açmak câizdir.”

Yırtma halkıñ perdesin eyle hâzer / Yırtmaya tâ perdeñi şahş-ı diger
Perde-i nâmûs-ı halkı itme çâk / Kendü nâmûsuñdan eyle bîm ü bâk
Gizlü olan ‘aybın ifşâ eyleme / Âdemi bed-nâm ü rüsvâ eyleme
Sende de çok bed ‘ameller vardır / Haq Te‘âlâ Hâzreti Settârdır

447.B.

با هوای دل مکن زنهاری کار
تا نیارد پس پشیمانیت بار

Eyleme gönlüñ hevâsı ile kâr / Ârzu vü müştêhâsı ile kâr
Pek şaşım bu işden el-hâşıl ki tâ / Çok nedâmet gelmesin âhîr saña
Kim hevâyâ tâbi‘ ü hâdim olur / Şoñra pek çok ol kişi nâdim olur
70/b Şer‘ ü ‘aqla ufuk olmazsa bir iş / Tutmak olur en’nihâye câna rîş
Nefsi nehy itdi hevâdan Gird-gâr / Eyleme gönlüñ murâdı üzre kâr¹⁸⁰

448.B.

قدر مردم را شناس ای محترم
تاشناسد مردمان قدر تو هم

Añla âdem kâdrini ey muhterem / Añlasın kâdrîñ benî âdem ki hem
Herkesiñ fehm eyle kâdrin diğkat et / Aña lâyıq ‘izzet ile hürmet et
Kâdriniñ her neyse fehm et rütbesin / Aña göre oqu dâ’im huṭbesin
Kâdr-dân ol hemdaḡi merdüm-şinâs / Kâdrîñi bilsin seniñ de tâ ki nâs
İki fehmiñ sırrı eyleser zuhûr / İki cânibden olur zâhir huṣûr

449.B.

تا زبانت باشد ای خواجه دراز
دست کوتاه دار و هر جانب متاز

¹⁸⁰ “[...] nefsinı arzularından alıkoyarsa[...]]” (Nâziât/40)

Ey hoca mâ-dâm olur diliñ uzun / Zemm iderseñ ‘âlemiñ halkın bütün
Ûâdir olmazsañ lisâniñ zabtına / Rişte-i ‘aқıl ile söziñ rabtına
Tut eliñ artık merâmından kışa / Dâmen-i maқşûd ü kâmından kışa
Ûoşma her bir cânibe yelme ‘abeş / Bâb-ı a‘yâna gidib gelme ‘abeş
Var iken tûl-i lisâniñ yelme pek / Dâmen-i maţlûbdan çek el etek

450.B.

هر کر اقدری نباشد در جهان
زنده مشمارش که هست از مردکان

Her kimiñ olmaz cihânda kıymeti / Eylemez bir kimse aña rağbeti
Şâğ şayma ölülerdendir o kes / Var ise de anda bir қuru nefes
Olduğuçün ya‘ni ol kes bed-zebân / Düşürür gözden anı halk-ı cihân
İ‘tibâr ü қadri olur nâ-bedîd / Yelse de öte beri mişl-i pelîd
Aña meyyit hükümü ver ‘addetme şâğ / Şoğbetinden ülfetinden қıl ferâğ

71/a

451.B.

از قناعت هر کرا نبود نشان
کی توانکر سازدش مال جهان

Her kime olmaz қanâ‘atden nişân / Yâ қaçan zengîn ider mâl-ı cihân
Anı dünyâ mâlı zengîn idemez / Tарz u eţvârını rengîn idemez
Olur eţrâfin aniñ hırş ü şereh / İztirâbından şığışmaz bir yere
Ni‘met-i dünyâ ile toymaz gözi / Celb-i mâl ü mülke dâ’irdir sözi
Bir avuç topraқdan şeb‘ân olur / Ol zaman kim hâkile yeksân olur

452.B.

دائما می باش از حق ترسکار
باش نیز از رحمتش امیدوار

Ḥavf ü ḥaşyet üzre ol Ḥaḳ'dan müdâm / Raḥmetinden ol ümîdlü ey ğulâm
Ola dâ'im 'âdetiñ ḥavf ü recâ / Bu ikiden bir nefes olma cüdâ
Olma mekrinden emânda bir zamân / Raḥmetinden kesme ümmîdiñ hemân
Ol ricâ-mend olma aşlâ nâ-ümîd / Nâ-ümîd olan olur andan ba'îd
Raḥmet-i Ḥaḳ'dan o kim me'yûs olur / Yüzi gözi nursuz menḥûs olur

453.B.

بر عدوی خویش چون یا بی ظفر
عقو هیش آور زجرمش درکذر

Düşmaniñ üzre bulursañ ger zafer / Ğâlib olursuñ 'adûye ey püser
'Afv ü râciḥ olunan yerde müdâm / 'Afvı der-pîş eyle alma intiḳâm¹⁸¹
Geç günâhından anıñ kıl hürmeti / Sen de Ḥaḳ'dan bulasıñ tâ raḥmeti
Ba'zı a'dâ var ki öldürmek gerek / 'Aḳreb emşâli mişâl-i engerek
Anlarıñ ḥaḳḳında te'hîr eyleme / Ḳatlden ğayriyi tedbîr eyleme

454.B.

با تواضع باش و خوکن با ادب
صحبت پر هیزکاران می طلب

Ol tevâzu' şâḥibi ehl-i edeb / Muttaḳîler şoḥbetin eyle taleb
71/b 'Âdetiñ olsun tevâzu'la edeb / Olalar terfî'-i rütbeñçün sebab
Ehl-i taḳvâlarla dâ'im şoḥbet et / Meclisiñ pîrâye-dâr-ı raḥmet et
Zühd ü taḳvâ meclisin eyle maḳâm / Bezm-i fisḳa eyleme adını kıyâm

¹⁸¹ “Tüm zarar verenleri öldürün.” کل مضرّ یقیتل (Kelâm-ı Kibâr)

Âlet-i fısqâ nazar itmek bile / Oldu menhi şer‘-i pür-edâ ile

455.B.

برد باری جوی و بی آزار باش
تا که گردد در هنر نام تو فاش

Hilm ara her yerde bî-âzâr ol / Hâtır incitme mürüvvetkâr ol
Âğız açma sebb ü şetm ‘âleme / Kesr-i hâtır görme lâyıq âdeme
Kimseyi rencîde-hâtır eyleme / Kesr-i hâtır idecek bed söyleme
Olma ‘âlemde hülâşâ bed-me‘âş / Ma‘rifetde tâ ki nâmiñ ola fâş
İsmiñ iylikle i‘âdet ideler / Hâkğ’a hüsn-i şehâdet ideler

456.B.

همچو تریاقند دانایان دهر
قاتلند ای خواجه نادان چو زهر

Dehrde tiryâqa beñzer fâzılân / Zehr-i kâtil gibidirler câhilân
‘İllet-i cehle devâdır ‘âlimân / ‘İlmle şadra şifâdır ‘âlimân
Câhilân ise hîlâfî anlarıñ / Belki semm-i kâtilidir cânlarıñ
‘İlm nâfi‘dir sefâ-yı ‘âcili / Dâhi var anda şafâ-yı âcili
‘İlmle âdem bulur ğamdan necât / Dense lâyıktır aña ‘ayn’el-ḥayât

457.B.

مرداز تریاق می یابد نجات
خود کسی از زهر کی یابد حیات

Âdemân tiryâğdan bulur necât / Zehrden bir kes kaçan bulur ḥayât
Böyle olduğı saña mu‘lûmdur / Âşikâre bilinür mefhûmdur
Bu söziñ tafşîle yokdur ḥâceti / Ğayriden taḥşîle yokdur ḥâceti

Bir değil ‘âlimle câhil başkadır / Şahş-ı nâkış başka kâmil başkadır¹⁸²

72/a Bağsaña cehle naşıl kim semm denür / Hem de zülmet denür ammâ ‘ilme nür

458.B.

صبر و علم و حلم تو باغ دلند
حرص و بغض و کینه زهر قاتلند

Şabr u ‘ilm u hilm ey feyz-âşinâ / Bağçesidir gönlüñüñ virir şafâ
Ya‘ni kalb ü rûh olur pür-inbisât / Bu fezâ’ilde bulur zevk ü neşât
Hâşıl olur kalbe bunlardan hayât / Şöyle kim tiryâğdan cisme necât
Hırş u buğz ü kîne ise dâ’imâ / Semm-i kâtildir virir kalbe ezâ
Bu rezâilden göñül mürde olur / Rûh-i pâkiñ dâhi pejmürde olur

459.B.

فخر جمله کارهانان دادنست
در بروی دوستان بکشادنست

Cümle işler fağri ey ehl-i ğinâ / Ya‘ni insâna mübâhâta sezâ
Halka itmek virüb iğ‘âm-ı ta‘âm / Eylemekdir ‘âleme her şubh u şâm
Ağniyâyı eyleyen ‘âlî-cenâb / Dostâne eylemekdir feth-i bâb
Pek büyük ni‘metdir iğ‘âm eylemek / Ehl-i fağre dâhi in‘âm eylemek
Eyle a‘dâya dahî ihsân-ı nân / Âtiver gâhi köpeğe üstühân

460.B.

کرچه دانا باشی و اهل هنر
خویش را کمتر زهر نادان شمر

Her ne rütbe ‘âlim ü dâna iseñ / Ma‘rifet ehli kemâl-ârâ iseñ

¹⁸² “[...] Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? [...]” (Zümer/9)

Kendüni cühhâlden ‘add et eḳall / Kim budur insân için fazl-ı ecell¹⁸³
Ger ferîd-i dehr iseñ de bî-ḫilâf / Dâ’imâ eyle ḳuşûruñ i’tirâf
‘İlmle ma’rûf ü şöhret-mend iseñ / İddi‘âyı ḳoy fazîlet-mend iseñ
Ḥaḳ’dan âgâh olana düşmez bu kâr / Herkesiñ ‘âlemde biñ mâ-fevḳi var

تنبيهات اخرى

72/b

461.B.

شدد و حصلت مر نادانرا نشان
صحبت صبيان و رغبت با زنان

İki ḫaşlet oldu câhilçün nişân / Kimde olsa bu iki ḫaşlet ‘ıyân
Câhilândan şâyılır ol bî-gümân / Olsa da zâhir Felâṭûn-ı zamân
Tâze oğlanlarla şöhbet eylemek / Hırşla nisvâna rağbet eylemek
Ya‘ni anlarla düşer ḳalkar ise / Dâ’im anlarla güler oynar ise
Cehline eyler dalâlet bu işi / Olsa dâḫi ‘âlim ü dânâ ḳişi

462.B.

نا خوشی در زندگانی ای ولید
مرد را از خوی بد کردد بدید

‘Ayş ü dirlikde fenalık ey civân / Bed-ḫûyundan âdemiñ olur ‘ıyân
Bed-mizâc olan cihânda lâ-‘ilâc / İdemez ‘âlemde ḫüsn-i imtizâc
Ḥüsn-i ḫulḳı var ise bir âdemiñ / Şüphesiz maḫbûbu olur ‘âlemiñ
Luṭf-ı ṭab‘ı olan âdem lâ-cerem / Ḥalkla ḫoşça geçinür dem-be-dem
Kendüne levme eylesün aḫlâḳı bed / İtmesin nâ-ḫoşluḡu ġayriye red

¹⁸³ “[...] Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.” (Yûsuf/76)

463.B.

آنکه نبود مرد را فعل نکو
مرده می دانش که زنده نبود او

Ol ki anıñ olmaya işi eyü / Anı ölmüş bil ki olmaz şağ o
Bilme hayy ü zinde anı ey nebîl / Belki bedkâr olanı sen mürde bil
Fi'l-ḥaḳîḳa mürde olan bed-mizâc / İdemez kimseyle çün hoş imtizâc
Farḳı vardır şûretâ hayvândan / Lîk anı ‘add eyleme insândan
Her kimiñ olmaz hülâşa hoş işi / Belki hayvândan aḍaldır ol kişi

464.B.

هرکه کوید عیب تواندر حضور
می نماید راحت از ظلمت بنور

73/a Kim ki ‘aybıñ yüziñe söyler seniñ / ‘Ayb ü noḳşâniñ beyân eyler seniñ
Nûra zulmetden saña yol gösterir / Ḥaḳ bu kim toğru yolu ol gösterir
Zâhir egerçi seni iz‘âc ider / Lîk zulmetden seni ihrâc ider
Hâdî-yi nûr-i kemâl olur saña / Bâdî-yi feyz-i cemâl olur saña
‘Ayb ü noḳşândan ider pâk ü temîz / Eyle ibrâz-ı teşekkür ey ‘azîz

465.B.

مرترا هرکس که باشد رهنمای
شکر اومی باید آوردن بجای

Her kim olursa ki mürşid-i reh-nümâ / Şükrünü itmek gerek anıñ edâ
Ḥaḳḳ’a şükr itmek gerekdir evvelâ / Kim saña ol rehberi kıldı ‘aḫâ
Şâniyen ol rehber şükr eyle tâ / Eylemiş ol şükrü ḥaḳḳıyla edâ¹⁸⁴
Vârid oldu dâhi şükr-i vâsıta / Kim virir işiñe ḥüsn-i râbıta

¹⁸⁴ (Hadis) من لم يشكر الناس لم يشكر الله ”İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a şükretmiş olmaz.”

Her kim eyler merd-i dil-âgâha şükr / Eylemiş olur dâhi Allah'a şükr

466.B.

هر خردمندان عالمرا شناس
خلق نیکو شرم نیکو تر لباس

‘Âlemiñ ‘âkılleriychin ey fetâ / Hüsni hulk eyle hayâyı dâ'imâ
Pek yaraşıklı libâs añla ki hiç / Eskimez kıpmaz hem olmaz pîç pîç
Giyse ger ahmağ libâs-ı fâhiri / Hem yaraşmaz hem de anıñ âhiri
Eskiyib kıpar olur köhne libâs / Ennihâye çürüyüp olur pelâs
‘Âkil oldur kim ider sa'y-i cezîl / Olur ahlâk-ı hamîdeyle cemîl

467.B.

حال خود را از دوکس پنهان مدار
از طبیب حاذق واز یار غار

Hâliñ iki kimseden tutma hafî / Yâr-ı gârıñla hekîmden ey şafi
Derdiñi söyle tabîb-i hâzıka / Hâliñi aç dâhi yâr-ı şadıka

73/b Cismen olsun rûhen olsun ey civân / Bu ikiden hâliñi itme nihân
Muṭṭali' olmazsa anlar ihtimâl / Git git olursuñ gamından pâyimâl
Anıñ içün mürşide eyler mürîd / Zâhirî vü bâtınî hâlin bedîd

468.B.

تا صواب کار بینی سربسر
بر مراد خودمکن کار ای پسر

Tâ işiñ bi'l-cümle toğru göresiñ / Lâzım oldur ‘âkilâne şorasıñ
Eyleme kendü murâdıñ üzre kâr / Nâdim olursuñ haṭâdan âşikâr
Meşveret lâzım mühim işlerde hep / Kim çekersiñ şoñradan pek çok ta'ab

Şer‘e tatbîk eyle şer‘î işleri / Bertaraf et sîneden teşvîşleri
Dâhî ‘örfî işiñi sor ‘âkile / Kendü ‘âklıñca yorulma nâfile

469.B.

تا توانی با زنان صحبت مجوی
راز خود را نیز با ایشان مکوی

Ûâdir olduğça kadınlarla şağın / Eyleme şoĥbet ĥaťâyâdan kaçın
Söyleme râz-ı derûnuñ anlara / Eyleme ifşâ buťûnuñ anlara
Ûâdir olmaz sırrıñ anlar zabtına / İ‘timâd olunmaz ‘ahdi rabťına
Gerçi kim fi‘l-cümle lâzım ihtilât / Gâh ü bî-gâh ez berâ-yı inbisât
Lîk itme anlara ifşâ-yı râz / Şerlerinden eyle gâyet ihtirâz¹⁸⁵

470.B.

انچه اندر شرع باشد نا پسند
کرد او هرگز مکرد ای هوشمند

Şer‘de ol şîke nâ-maĥbûl olur / Âdem aniñ kem mücâzâtın bulur
Çevre yânında aniñ tolanma hiç / Şey-i münker ile oyalanma hiç
Kötü şeyden itmez iseñ ictinâb / Aldanıp eylersiñ âĥir irtikâb
Var hezâr iblîsi zîrâ ‘âlemiñ / Şeyťanet ef‘âli çoĥdur âdemiñ

74/a Şûret-i Ĥaĥ’dan görünüp dost-ı tâm / Öyle düşmanlık ider kim ya selâm

471.B.

هرچه را کردست حق بر تو حرام
دور باش از وی که کردی نیک نام

Her neyi kim Ĥaĥ saña itmiş ĥarâm / Uzaĥ ol andan olasıñ ĥoşça nâm

¹⁸⁵ “[...] Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür.” (Yûsuf/28)

Hadd-i şer'îyi tecâvüz itme tâ / Söylene iylikle ismiñ ey fetâ
Olayım derseñ eger memdûh-ı nâs / Dâhi maqbûl-ı Hudâ-yı bî-kıyâs
Eyle nâ-meşrû' olandan ictinâb / Eyleme hergiz harâmı irtikâb
Pest-pâye eyler âhîr sû-i hâl / İrtifâ'-ı kadriñe virir zevâl

472.B.

چونکه بکشاید در روزی خرای
دل کشاده دار و تنکی کم نمای

Bâb-ı rızkı çün açar Rabb'ül-'ibâd / Tarlık ızhâr itme kıl kalbiñ küşâd
Bâtınıñda rızkı efkâr eyleme / Zâhiriñde tarlık ızhâr eyleme
Hâşılı ber-vechile olma 'âbûs / Râh-ı zülde itme dest ü pây-bûs
Ol küşâde-rûy dâ'im ey püser / Şâd göster halka kendüñ ser-be-ser
Feth-i bâb eyler saña Rabb-ı Kerîm / Kim odur Râzık-ı 'Âlem ey selîm

473.B.

تازه روی و خوش سخن باش ای اخی
تا بود نام تو در عالم سخی

Ey benim mü'min qarındaşım eger / 'Ağniyâdan iseñ ol zîbâ-siyer
Turş-rûluğ itme tâze yüzlü ol / Gılzet ızhâr eyleme hoş sözlü ol
İtme ızhâr-ı ğazab olma ğazûb / Ol mülâyım sözle maqbûb-ı kulûb
Luţf ü ihsân eyle muhtâca dahî / Tâ ki 'âlemde ola ismiñ saĥî
Yâd olunsun ĥayr ile nâmiñ müdâm / Olasıñ 'uqbâda dâhi şâd-kâm

74/b

474.B.

پر مخوراند وه مرك ای بوالهوس
چونکه وقت آید نکرده پیش و پس

Çok yime ölüm gamın ey bü'l-heves / Belki hâzır ol ölüme her nefes
Vaḳti geldikde te'hir eylemez / Hem taḳaddümle taḡayyür eylemez¹⁸⁶
Ḥavf itmek fâ'ide virmez saña / Bulmadı Loḳmân bile aña devâ
Çünkü yokdur vaḳt-i ma'lûm-ı ecel / Kimseye bildirmedi Rabb-i ecell
Ḥüsn-i hâle sa'y idüb âmâde ol / Ğuşsa-i cân-gâhdan âzâde ol

475.B.

دل زغل و غش هميشه پاك دار
تا توانی كينه در سينه مدار

Ḳalbiñi pâk eyle gıṣṣ u kîneden / Ḥalka buḡz u hıḳdı çıkar sîneden
Sînede hıḳd u 'adâvet tutma hiç / Ḳâdir olduḡça ḳaşavet tutma hiç
Ġıll u ġıṣṣdan pâk eyle sîneñi / Şâfi kıl zengârdan âyîneñi
Ehl-i cennetde bulunmaz buḡz ü kîn / Birbiriyle oldular ihvân-ı dîn
Dîn ḳarındaşıñla tutma buḡz u kîn / Nezd-i Ḥaḳ' da olasıñ raḡmet-ḳarîn

476.B.

تيكه كم كن خواجه بر كردار خویش
دل بنه بر رحمت جبار خویش

İ'timad itme efendi kârîña / Göñlüñü ḳoy raḡmet-i Cabbârîña
İstinâd et luṭf ü faẓl u raḡmete / Kim odur mûcib duḡûl-i cennete
Mûcib-i cennet deḡildir her 'amel / Bil riyâ-âlûdedir ekṣer 'amel
Kemle maḡşûṣdur hâliş 'amel / Herkesiñ kârı deḡil muḡliş 'amel
Ḥıdmetiñde sen muḳîm ol rûz u şeb / Eyle faẓl ü raḡmet-i Ḥaḳḳ'ı ṭaleb

¹⁸⁶ “[...] Artık onların ecelleri geldiği zaman ne bir saat tehir edilir ne de bir saat evvele alınır.” (Nahl/61)

477.B.

بهترین چیزها خلق نکوست
خلق خلق نیک را دارند دوست

Şeyleriñ a‘lâsı ra‘nâ hûydu / İctimâ‘a bâ‘iş a‘lâ hûydu

75/a Cümle-i ‘âlem eyü hûyu sever / Birbirine çünki nazm u cem‘ ider
İctimâ‘ı Hâzret-i Mevlâ sever / İftirâkı sevmez Allah buğz ider
Âdemi maħbûb ider vaşf-ı cemîl / Nâs içinde hûb ider vaşf-ı cemîl
Pek güzel hûylu olanlar hûb olur / Halk ‘indinde daħi maħbûb olur

478.B.

رو فروتن باش دائم ای خلف
کین بود آرایش اهل شرف

Var tevâzu‘ şâhibi ol ey halef / Kim bu olur zînet-i ehl-i şeref
Çıl tevâzu‘ dâ‘im ey hayr-ı halef / Olayım derseñ eger şâhib-i şeref
Eyleme tağyîr işbu sîreti / Kim budur eşrâf-ı nâsıñ zîneti
Zînet-i hîsiyyeye itme nazâr / Eyle kesb-i zînet-i hüsn-i siyer
Bağmaz Allah hiç hüsn-i şûrete / Bil nazâr eyler cemîle sîrete

479.B.

آنکه باشد درکف شهوت اسیر
کرچه آزادست اورا بنده کیر

Ol ki dest-i şevvete olur esîr / Çul gibi şevvet anı eyler haķîr
Hür u âzâd olsa da çul tut anı / Dâm-ı dest-i şevvete bend olanı
Zâhiren hür ise ‘abd’ül-bağn olan / Ma‘nide çuldur yine ol ey civân

Hürri şayılmaz hiç şehvet bendesi / Nefs-i hayvâniyenin efgendesi¹⁸⁷

Gerçi kim zâhirde ‘ibret aşladır / Ma‘nide aşla değildir vaşladır

480.B.

چون کنی داب چبانزرا ادب
دار شان از خویش دور و کم طلب

Çünkü dostlar ‘âdetin kıldın edeb / Hoşça görüşmek dilerseñ rûz u şeb
Emr-i müstaşsen budur hem de edeb / İtme anlardan şağın bir şey taleb
‘Arz-ı hâcetden uzak tut anları / İsteme bir şey şıklur cânları
Belki eyler arada bir şey zühûr / Şoñra bezm-i ülfete virir fütûr

75/b Gösterirler hem teneffür şûreti / Hem keserler belki senden şöğbeti

481.B.

کر تو بینی ناکسی را دستگاه
حاجت خود را ازو هرگز خواه

Sen eger nâ-ehli kudret şâhibi / Görür iseñ dâhi şervet sâhibi
Ol denîden hâcetiñ itme taleb / Yüz qaralığına olur ol sebeb
‘Arz-ı hâcet kıılma aşlâ sâfile / Hiç nefs-i harc itme aña nâfile
İşine olmaz müsâ‘id ol sefil / Belki bir sözle ider âhir rezîl
İhtirâz et ol maqûle nâsdan / Hâcetiñ itme taleb hannâsdan

482.B.

بردر ناکس قدم هرگز مبر
وربینی هم میبیرس از وی خبر

¹⁸⁷ وما ینفع الاصل من هاشم / اذا كانت النفس من باهلة

Aslın Benî Hâşim’den olsa da vermez fayda / Eğer kişinin nefsi olursa başıboş ve hayta (Şâir sözü)

Çoyma bâb-1 nâkese aşla kadem / Ya'ni alçağdan ümîd itme kerem
Şorma görürseñ dâhi andan haber / Belki yüzün görmeden eyle hâzer
Çünkü memnu' oldu alçağdan su'âl / Yüzünü görmekte var mı bir me'âl
İctinâb et öyle kesden mâ-ğaşal / İtme nâ-kes kimseden bir şey emel
Umduğuna nâ'il olursañ bile / İncinirsin belki âhîr vechile

483.B.

تا توانی کار ابله را مساز
کار فرمایش ولی کمتر نواز

Ahmağ âdem işine virme nizâm / Ya'ni durub çoşma ber-vech-i merâm
Yapdığını şe'yi bozar eyler fenâ / Sa'y idüb uğraşdığını olur hebâ
İş buyur aña velîkin virme yüz / Oğşayıb hem söyleme rıfğ ile söz
Eblehi şiddetle kullan hıdmete / Hiç yüz virmek gerekmez nekbete
Eblehe dâ'im 'itâb itmek gerek / Qahr ü gılzetle hiğâb itmek gerek

در بیان اختراز از دشمنان کوید

76/a

484.B.

ازدوکس پرهیز کن ای هوشیار
تا نبینی نکبتی در روز کار

İki kimse şöhetinden kıl hâzer / Ey fağın ü 'âkıl ü dâna püser
Kes bu iki şahş-ı bedden şöhetü / Görmeyesin tâ zamânda nekbeti
Olmayasın tâ ki menkûb u muşâb / Kıl bu iki kimselerden ictinâb
Uğradırlar derde âhîr bâşını / İhtiyâra dönderürler yâşını
Şerlerinden ya'ni bâşını ağrır / Genc iken bâşında şaçın âğarır

485.B.

اول از دشمن که او استیزه دوست
وانکھی از صحبت نادان دوست

Evvel ol düşmandan eyle ictinâb / Kim huşûmet yüzlüdür eyler ‘itâb
Ya‘ni yüzüzlükle bî-pervâ sözi / Yüziñe söyler fenâ pekdir yüzi
Sözlerinden eylemez her-giz hayâ / Yüziñe karşı sözi söyler fenâ
Ba‘de nâdân ü âhmağdan şağın / Meclisinden ictinâb eyle kaçın
Cân şıkar nâdân dostuñ şoğbeti / Yanıña uğratma ahmağ nekbeti

486.B.

خویش را از نزد دشمن دور دار
یار نادانرا ز خود مهجور دار

Kendüñi düşman yanından tut uzak / Semt-i a‘dâya şağın başma ayak
Dâhi ahmağ dostu kendüñden ba‘id / Tut uzatma şoğbeti kes ey velîd
Gelmez ahmağ dostdan illâ cefâ / Şoğbeti dâhi virir câna ezâ
Başña bir iş açar kim def‘i güç / Şoñra derler saña yâhû sende suç
‘Âkil ahmağla ider mi ihtilât / Var mıdır ahmağda rû-yı inbisât

487.B.

ای پسر کم کوی با مردم درشت
در بکویی با تو کردانند پشت

76/b Söyleme halka iri sözi püser / Dönderürler arğa söylerseñ eger
Herkes arğa dönderür senden yaña / Kimse yüz virmez mecâlisde saña
İri söz mânend-i sehm-i zehr-nâk / Eyler insân olanıñ göñlün helâk
Kimse itmez yüzini aña hedef / Halk-i ‘âlemden qalursuñ ber-çaraf
Nâs ider i‘râz senden bî-gümân / Cin gibi tenhâ qalursuñ ey civân

488.B.

بهترین خلق میدانی کراست
آنکه داد انصاف و انصافی نخواست

Huylarıñ eñ yegreği ey pür-edeb / Kime maşûşdur bilür misiñ ‘aceb
Aña maşûş oldu kim toğru gider / Kimseye zûlm eylemez inşâf ider
Zûlm olunsa kendü inşâf istemez / Belki ‘afv eyler hemân lâf istemez¹⁸⁸
İşte budur hûylarıñ a‘lâ şuyı / Ya‘ni istişâle sa‘y et bu hûyu
Eyle sen ihsân isâ‘et idene / İtme bedlik cevre cür‘et idene¹⁸⁹

489.B.

چون حدیث خوب کویی با فقیر
به بود زانش که پوشانی حریر

Çün faķîre gösterüb güler yüzi / Söyleseñ hüs-n-i hîţâb ile sözi
Yeğ olur giydirmeden aña harîr / Tatlı sözden hoşlanır merd-i faķîr
Rûhadır te’sîri zîrâ hoş söziñ / İnşirâhı kalbedir güler yüziñ
Şevb ise bir zînet-i cismiye dir / Olsa olsa şöhret-i ismiye dir
Zevk-i rûhânî elezz-i hâldir / Zîb-i cismânîden a‘lel-âldir

490.B.

خشم خوردن پیشه هر سرورست
تلخ باشد وز شکر شیرین ترست

Hışmı icrâ itmeyüb hazm eylemek / Cürm-i nâsı ‘afv idüb ğayzı yimek
Her re’îs-i dîn olanıñ kârıdır / Fi’l-ħaķîķa erleriñ girdârıdır

¹⁸⁸ “Şimdilik sen onları hoş gör ve ‘size selâm olsun’ de[...]” (Zuhrûf/89)

¹⁸⁹ “Sana kötülük edene sen iyilik et.” احسن الى من اساء اليك (Kelâm-ı Kibâr)

Nefsine tâbi'leriñ kârı değil / Merd-i nâ-hemvâr girdârı değil

77/a Gerçi hışmı hazm itmek ibtidâ / Acı olur nefse amma ba' deẓâ
Âdeme ħurmâ-yı terden tatlıdır / Belki de şîr ü şekerden tatlıdır

491.B.

هرکه با مردم نسازد در جهان
زندکانی تلخ دارد بیکمان

Kim ki uyuşmaz cihânda ħalk ile / Düzülüb her kârda olmaz bile
Olduğun nâşi ya'ni bed-mizâc / İtmez âdemlerle ħüsn-i imtizâc
Acı dirlik tutar ol kes lâ-cerem / Olmaz insân gibi ħâli muntazam
Başı şıkılsa olur zâr ü enîn / Kimse olmaz ħâline anıñ mu'în
Serseri ħalur gezer bî-kâr u bâr / Âĥiri olur perîşân rûz-gâr

492.B.

آنکه شوخست و ندارد شرم نیز
دانکه او نا پاک زادست ای عزیز

Ol ki fitne bî-edeb bî-perdedir / Ya'ni utanmaz derîde çerdedir
Bilmiş ol kim ey 'azîz ü muĥterem / Pîş toğmuşdur o kimse lâ-cerem
Bed-güher bed-aşldır ol bî-ĥayâ / Dense lâyıķdır aña ibn-i zinâ
Yokdur aşlında taĥâret ol pelîd / Gûne olmuşdur ħabâřetle bedîd
Eyleme mihr ü vefâ andan ümîd / Olsa da ħüsn-i bedî'i ol ba'îd

493.B.

از ملامت تا نمایی در امان
باش دائم همنشین صالحان

Ķalasıñ tâ kim melâmetden emîn / Dâ'imâ řaliĥ 'ibâda ol ħarîn

Ḳıl ḥazer andan ki olur bed-meniş / İtmesün ‘âlem seni tâ serzeniş
Şâlihîne yâr-ı ğâr ol her zamân / Tâ ki yâr olsun saña emn ü emân
Şâlihîne eyle kendüñ iltihâḳ / Eyle anlarla demâdem ittifâḳ
Şâlihîniñ sırlarına maḥrem ol / Anlar ile hem-celîs ü hem-dem ol

در بیان صفت خواری میکوید

77/b

494.B.

چند حصلت آورد خواری بروی
با تو کویم کر همی کویی بکوی

Birḳaç aḥlâḳ-ı zemîme ey civân / Yüziñe zıllet getirir her zamân
Söyle derseñ söyleyim anı saña / Tıtt kulaḳ döndür yüziñ benden yaña
Tâlib-i ‘izzet olan eyler su’âl / Nolduğun bilmek için ol bed-ḥıṣâl
Anları bir bir saña yâd ideyim / Diñle bir tafşîl-i ta‘dâd ideyim
İctinâb itmekçün et naḳş-ı derûn / Olasıñ tâ kim mezelletden maşûn

495.B.

اول آن باشد که مانند مکس
مرد نا خوانده شود مهمان کس

Ol rezâ’ilden olanıñ evveli / Bilmiş ol ol şey olur kim ey velî
Bir kişi varub seniñ gibi hemân / Halka eyler kendüsini mîhmân
Ya‘ni da‘vetsiz gider de zayıf olur / Neng ü nâmûsuna anıñ ḥayf olur
Sofraya ol kim bilâ-dâ‘vet gelür / Şübhe yoḳ kim yüzine zıllet gelür
‘Âdet üzre şeyndir bu ey aḫi / Belki de mezmûmdur şer‘an daḫi

496.B.

هر که مهمان کسی نا خوانده شد
نزد مردم خوار و زار و زانده شد

Kim ki da‘vet olmadan alkıb gider / Sofrasında alkıñ oturmak diler
alk ‘inde zelıl olur o kes / Sürülür hem or olur hemü mekes
Ya‘ni istikâl ü tezlıl olunur / Dâhi istikâr u terzıl olunur
Belki olundan utub da ıaru / İletüb oymazlar anı ierü
Hi olmazsa eyâ nur-ı başar / Olunur aña aâretle nazâr

497.B.

دیگر آن باشد که نادانی رود
کدخدای خانهٔ مردم شود

78/a Ol rezâ’ilden diger aşlet dai / Kim virir insâna zılllet ey ai
Ol olur kim bir cehûl âdem gider / alk anda ketudâlılar ider
öyle eyle böyle yab beyti gibi / üküm ider şankim odur ev şâibi
Lâbüdd istikâl olunur ol cehûl / Dâhi beyn’el-nâs aña denür fuzûl
Lîk müsteşnâdir abâb-ı vefâ / Bâ-uûş olursa ivân-ı şafâ

498.B.

کار کردن بر حدیث آن دو مرد
از پی جهلند دائم در نبرد

Ol iki kimse sözi üzre dai / İşlemekdir iş rezâlet ey ai
ünkü cehlinden ‘abeş sevdâdadır / Ol iki kes dâ’imâ avgâdadır
Cüzî şeyden bir rezâlet oparır / Ehl-i nâmûsa acâlet oparır
Aşlı yok sözlerle alkı andırır / alk iinde âdemi utandırır
‘Al-ı kâmil şâibi ehl-i vaar / Anlarıñ söziyle itmez hi kâr

499.B.

هرکه بنشیند زبر صدر صدور
کر رسد خواری برویش نیست دور

Kim ki ḥaddin bilmeyüp bî-i‘tibâr / Şadr-ı meclisde oturur monla-vâr
Lâyık-ı şaff-ı ne‘âl iken gider / Meclis-i ‘âlîde tâ şâdra geçer
Yüzine zıllet irerse ey velîd / Öyle alçak kimseniñ olmaz ba‘îd
İndirirlerse aşâğı var yeri / Öyle ḥaddin bilmez aḥmak kemteri
Bilmeyen ḥaddin olur âḥir ḥacil / Kâdr u tavrın bilmeyen âdem deĝil

500.B.

نیست جمعی را چوبر قول تو کوش
صد سخن کر باشدت یک را مکوش

Çünkü bir cem‘îyetiñ ey pür-edeb / Söziñe yokdur kulağı açma leb
Yüz söziñ olursa dâḥi diyecek / Hiç birini söyleme kendüñi çek
Söylesem dersen eger ya‘ni nolur / Söylediğini söz ḥaşîr altı olur
78/b Kimseniñ kulağına girmez o söz / Sende kalmaz bir daḥî dimeĝe yüz
Nâfile żayi‘ idersen cevheri / İyisi mi şuş tâ gele söziñ yeri

501.B.

حاجت خود را مجوی از دشمنان
زین بتر خواری نباشد در جهان

İsteme düşmanlarıñdan ḥâcetiñ / Olamaz bundan fenâsı zılletiñ
‘Arz-ı ḥâcet eyleme a‘dâya hiç / Belki gösterir anlara rû-yı behîc
Eyle ızhâr-ı celâdet düşmana / Eyleme hiç ‘arz-ı ḥâcet düşmana
Dâ‘imâ göster sitiĝnâ şûreti / Olsa da dünyâda şân u şöhreti

Veche istignâ eyle bul ‘izzeti / ‘Arz-ı hâcetle kazanma zılleti

502.B.

از فرو مایه مراد خود مجوی
تا نیاید مرترا خواری بروی

Dâhi şoysuzdan murâdın isteme / Âdını yâd itme dâdın isteme
Düşmanıñ olmazsa da şoysuz kişi / Eyleme aña havâle bir işi
Şulama şoysuz şuyuyla gülşeniñ / Yüziñe tâ gelmeye zıllet seniñ
Sû-i hâli şu gibi cârî olur / Bedliği şoysuzluğu sârî olur
Bedlik eyler dâ’imâ bed-aşl olan / İsteme andan murâdın ey civân

503.B.

با زن و كودك مكن بازی هلا
تا نكردی خوار وزار و مبتلا

Oynama ‘avratla oğlanla şağın / İtme lehv ü lu‘b nisvânla şağın
İhtirâz et olmayasın mübtelâ / Şoñra olursun rezîl ü pür-belâ
Tâzeyi kendüñe oynaş eyleme / Çocuk oyuncağını fâş eyleme
Zılleti mûcibdir âhir âdeme / Fâş olur sırrı serâser ‘âleme
Mekr ü keydi oldu nisvânın ‘azım / Düşürürler dâma eylerler sağım

79/a

در صفت یار موافق میگوید

504.B.

در جهان شش چیز می آید بکار
اولا یابی طعام خوشکوار

Altı şey dünyâda işe pek yarar / ‘Âqıl olan anları dâ’im arar
Altı nesne rağbete şâyestedir / Her biri bir hikmete vâbestedir

Bulmalısıñ evvelâ hâzım ta‘âm / Kim vücûd anıñ ile bulur kıyâm
Raṭb u yâbis añla şâyân olamaz / Mi‘deye her nesne çesbân olamaz
Çün gelür mi‘de fesâdından maraz / Fevt olur eñ soñra bi’l-cümle ğaraz

505.B.

خوش بود یار موافق در جهان
باز مخدومی که باشد مهربان

Hoş olur dünyâda uygun yâr-ı ğâr / İş anı bulmağda ammâ ey Nigâr
İsmi vardır cismi yok ‘anğâ gibi / Ya‘ni pek güç bulunur kimyâ gibi
Rağbete şâyân olan emr ey aḥi / Merḥametlü bir efendidir daḥi
Her huşûşda vâkıf-ı aḥvâl olur / Sâyesinde ḥâdimi hoşḥâl olur
İ‘tinâ itmek gerekdir şânına / Böyle maḥdûmuñ düşerseñ yanına

506.B.

هر سخن کان راست کویی و درست
به زدنیآ زانکه دروی نفع تست

Her sözi kim ṭoĝru söylerseñ müdâm / Şıdqla eylerseñ îfâ-yı merâm
Saña dünyâdan eyüdüür bî-gümân / Ṭoĝru sözden şaşma aşlâ ey civân
Ṭoĝru sözde var küllî fâ’ide / Dîn ü dünyâ ki olur hep ‘â’ide
Sû-yı kızbe itme aşla iltifât / Şıdqa sa’y et bulmağ isterseñ necât
Şıdğ-ı kavli olanıñ bi’l-ittifâğ / Şubḥ-ı şâdık gibi olur yüzi ağ

79/b

507.B.

آنچه ار زانست عالم در بهاش
عقل کامل دان و رود لشاد باش

Ol ki anıñ kıymetinde bu cihân / Ser-be-ser ucuzdur ey tâze civân

‘Aql-ı kâmil bil yürü mesrû ol / Varsa ‘aql-ı kâmilîñ ma‘mûr ol
‘Aql-ı kâmil büsbütün dünyâ diger / Belki de dünyâ vü mâfihâ diger
Şâd u şen ol varsa ‘aql-ı kâmilîñ / Kim olur elbette ‘ilm-i şâmilîñ
Her şeye vâkıf olursuñ bî-gümân / Devlet-i ‘uzmâ bulursuñ ey civân

508.B.

دشمن حق را نباید داشت دوست
باز کشت جمله چون آخر بدوست

Düşman-ı Hâkq’ı gerekmez tutma dost / Dostluğa lâyıq değildir sâde post¹⁹⁰
Düşman-ı Hâk lebb-i cândan sâdedir / Nûr-ı îmândan dâhî âzâdedir
Hâkq’a tâbi‘ olana kıll rağbeti / Sevme küffâr ile ehl-i bid‘ati
Cümleniñ âhir rücû‘u añadır / Sevseñ a‘dâ sen fenâlık sañadır
İttiğâz itme ‘adüvv-ullahı dost / İttiğâz et merd-i dil-âgâhı dost

509.B.

عیب کس با او نمی باید نمود
زانکه نبود هیچ لحمی بی غدود

Kimseniñ ‘aybın gerekmez kim añ / Gösterüb ızhâr itmek nâ-becâ
‘Aybsız âdem cihânda olamaz / Kimse bezsiz hiçbir at bulamaz
Herkesiñ bir ‘aybı vardır bî-gümân / Yüzine urma o ‘aybı nâ-gehân
Bağma halkıñ ‘aybına noğşânına / Bağ kemâl-i şan‘at ü ‘irfânına
Dime ‘aybın şûret-i ta‘yîbde / Be’is yok ahlâkıñı tehzîbde

510.B.

از خدا خواه آنچه خواهی ای پسر
نیست در دست خلائق نفع و ضرر

¹⁹⁰ “[...] Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin[...].” (Mumtehine/1)

80/a Hâk'dan iste istediğîñ ey püser / Çünkü yok halkıñ elinde nef' ü zarr
Ya'ni celb-i menfa'atde ser-be-ser / Hemdağî itmede def'-i zarr ü şer
Bâb-1 Hâk'ğa 'arz eyle hâcetiñ / Rabt-1 kalb ile dürüst et niyetiñ
Hâk'dan iste her ne istersen müdâm / Eyleme mağlûka hiç 'arz-1 merâm
Halka kâdir mu'tî u mâni' odur / Zâr oldur hemdağî nâfi' odur

511.B.

بندكانرا نيست ناصر جز اله
يارى از حق خواه واز غيرى مخواه

Hâk'dan artık kullara yokdur mu'in / Kullara nuşret veren oldur hemîn
Her kime nuşret virirse ol Hudâ / Kimse gâlib olamaz aşlâ añ¹⁹¹
Bir kuluñ hizlânın isterse eger / Aña yardım idemez şahş-1 diger
Her huşûşda nuşreti Hâk'dan dile / Ğayrıyı yâd eyleme alma dile
Hem odur nuşret i'ânet eyleyen / Kullara ihsân-1 'inâyet eyleyen

512.B.

هر كه ز قهر خدا ترسد بسى
بيکمان از وی بترسد هرکسى

Qahr-1 Hâk'dan kim ki çok qorqar müdâm / Qorqar andan şübhesiz cümle enâm
Hâk Te'âlâ hazretinden dâ'imâ / Qorqanıñ olur mu'tî'1 olur mâsivâ
Şöyle kim bir kes virir halka emân / Aña da virir emân Halk-1 cihân
Kimde zâhir olsa ger havf-1 ilah / Her kes andan havf ider bî-iştibâh
Niceler dünyâyı teshîr itdiler / Havf-1 Hâk'la şâhı ta'zîr itdiler

¹⁹¹ “Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir?..” (Âl-i İmrân/160)

513.B.

از بدی گفتن زبانرا هر که بست
کرد شیطان لعین را زبردست

Kim ki fâhiş söylemekden her zamân / Eyledi dil bağlayub hıfz-ı lisân
Ya'ni şer'an dâhi 'aqlen nâ-revâ / Sözi ağza almaz oldu dâ'imâ
İtdi şeytân-ı la'îni zîr-dest / Ğâlib olub kıldı ol mel'ûnu pest
Pes dilin her kim şıyânet eyledi / Faşşdan hıfz ü viķayet eyledi
80/b Sedd-i bâb-ı ma'şiyet itdi o zât / Buldu şeytândan selâmetle necât

در بیان پنج چیز که نیاید از پنج کس میگوید

514.B.

کس نیاید پنج چیز از پنج کس
یاد کیر از ناصح خود این نفس

Kimse beş şey bulamaz beş kimseden / Nâşihûndan ezber et bu sözi sen
Eyleme me'mûl ol beş haşleti / Beş kişiden ey Muḥammed ümmeti
Nâşihûndan gûş idüb der-hâtır et / Kendüni hıfz eylemekde şâtir et
Tecrübe itmiş anı erbâb-ı hâl / Beş kişide şâbit olmaz beş hışâl
Cân ü dilden işbu naşhı kıl kabûl / Müntefi' ol kılma anlardan zühûl

515.B.

نیست اول دوستی اندر ملوک
این سخن باور کن از اهل سلوک

Evvel ol beş nesneden ey nev civân / Dostluķ yoķdur meliklerde inân
Her ne rütbe etse sulṭân iltifât / Aña maġrûr olma kim yoķdur şebât

Çün denildi “lâ-vefâi li'l-mülûk”¹⁹² / Bu sözi naql eyledi ehl-i sülûk
Dostuna fermân daği verse eger / İ’timâd itme melikden kııl hâzer
Devleti tebdîl eyler zıllete / Hâlet-i ûlâyı dîğêr hâlete

516.B.

سفلۂ را با مروت ننکری
هچ بد خویی نیابد مهتری

Dûn-himmet alçağa hiç ey püser / Eyleme ‘ayn-ı mürüvvetle nazâr
İtme ihsân ü kerem bed-gühere / Şaçma iylik toğmunu çürük yere
Nâ-becâdır sifleye luğ ü kerem / İtme bed-aşl olana şarf-ı himem
Bed kişiden fâ’ide gelmez saña / İttiğîñ iylik olur cümle hebâ
Hiçbir bed-hûy olan kimse daği / Ululuk bulmaz cihânda ey ağı

81/a

517.B.

هرکه بر مال کسان دارد حسد
بوی رحمت در دماغش کی رسد

Kim ki nâsîñ malına eyler hâsed / Bûy-ı rağm irmez meşâmına ebed
Çünkü Hâkq’îñ hükümüne ta’rîz ider / Halka luğ itdiği mala göz diker
Halkdan ister izâle olmasun / Kendüne âğir ihâle olmasun
Hâq Te’âlâ rağmetin virmez aña / Belki rağmet kôğusu irmez aña
Râyîha-i rağmeti şemm idemez / ‘Âlem-i ‘uqbâya râhat gidemez

518.B.

آنکه کذابست و میکوید دروغ
نیست اورا در وفا داری فروغ

¹⁹² “Meliklerde vefâ yoktur.” لا وفاء للملوك (Kelâm-ı Kibâr)

Ol ki çok söyler yalanı dâ'imâ / Olamaz anıñ vefâsında ziyâ
Türmayub va'dine nağz-ı 'ahd ider / Müstemirren cânib-i kızbe gider
İ'timâd itme anıñ peymânına / Birbirin ta'qîb iden îmânına
Öylesi yâr-ı vefâ-dâr olamaz / Şoḥbetinden kimse behcet bulamaz
Öylesinden itme ümmîd-i vefâ / Dostluğunu eyleme her gîz recâ

در بیان اهل سعادت کوید

519.B.

هر کرا سه کار عادت باشدش
در جهان بخت و سعادت باشدش

Her kimiñ üç iş olursa 'âdeti / Yâr olur aña sa'âdet devleti
Ḥaḳ Te'âlâ eyleyüb tevfiḳ aña / Ol üçü 'âdet iderse dâ'imâ
Baḥtı yâver tâlî'i bîdâr olur / Dâr-ı dünyâda sa'âdet-kâr olur
Ya'ni dünyâda olur vaşfı cemîl / Dâḥi 'uḳbâda bulur ecr-i cezîl
Ḥâşılı ma'mûr olur dünyâsı da / Ol sa'âdet-perveriñ 'uḳbâsı da

520.B.

تا تواند خیر بی منت کند

81/b

خویش را مستوجب رحمت کند

Ḳâdir olduğça ider ol kâr-dân / Ḥayrı ḥalḳ-ı 'âleme bî-imtinân
Ḥayrı dâ'im ḥalḳa bî-minnet ider / Kendüni müstevcib-i raḥmet ider
Ya'ni itmez kimseye menn ü ezâ / İtdiği ḥayrı ider beher Ḥudâ
Meni bâz-u-bend-i a'mâl eylemez / İtdiği ḥayrâtı ibtâl eylemez
Âḥiren itdiklerin yâd eylemez / Başına kaçmaḳla ta'dâd eylemez¹⁹³

¹⁹³ “[...] sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın[...].” (Bakara/264)

521.B.

دائما کر بیند او عیب کسان
در ملامت هیچ نکشاید زبان

‘Âlemiñ ‘aybın görür ol her zamân / Levn ü ta‘n itmekde hiç açmaz lisân
Ağzın açub dil uzatmaz ‘âleme / Vâkıf olmaz gibi ‘ayb-ı âdeme
‘Ayb-ı halkı üstüne mal eylemez / Dilini beyhûde i‘mâl eylemez
Görse de nâsıñ ‘aybın setr ider / Ya‘ni settâr ismine mazhar gider
İsm-i settâr ile eyler ittişâf / Eylemez ‘ayb-ı kesân hakkında lâf

522.B.

هر کرا بینی براه نا صواب
سربراهش آر تا یا بی ثواب

Her kimi görseñ haţâ yolda hemân / Bâşını yola getir bî-imtinân
Göster ol yol şaşmışa râh-ı şevâb / Tâ ki Hâk‘dan bulasıñ ecr ü şavâb
Zâhir ü bâtın haţâda ademi / Görücek sa‘y et reşâda ademi
Zâhiren yolu şaşub dâl olanı / Kıl tarîk-i mustakîme vaşl anı
Añlasıñ bâtınca sû-i i‘tikâd / Sa‘y kıl itmeklige ehl-i reşâd

523.B.

زحمت خودرا زمردم دور دار
بار خود برکس میفکن زینهار

82/a Halk-ı ‘âlemden uzak tut zaḥmetiñ / Kimseye yükletme şaḥın şıḳletiñ
‘Âleme ḥaml itme bâr-ı miḥneti / Eyleme teklîf nâsa zaḥmeti
Sen çekerseñ çek enâmıñ zaḥmetin / Ya‘ni taḥfif eyle bâr-ı miḥnetin
Ey oğul işte fazîlet bundadır / Mûcib-i raḥmet meziyyet bundadır
Gayriden evlâ değılsin sen ki tâ / Miḥnetiñle idesiñ ḥalka cefâ

در بیان رسته کاری کوید

524.B.

کر همی خواهی که باشی رستکار
رخ مکردان ای برادر از سه کار

Ger dilerseñ olasıñ ehli-i necât / Yüziñ üç şeyden çevirme kı1 sebât
Kı1 ‘amel ol üç iş ile dâ’imâ / Ey birâder bulmağ isterseñ rehâ
Ya‘ni hem dünyâda hem ‘uqbâda sen / Kurtulasıñ tâ ki dest-i kâhrdan
Ol sebât üzre müdâm üç kârda / Olma feryâd ü figân ü zârda
Yüziñi döndürme ol üçden hâlâ / Bâ‘iş-i fevz ü necâtıñ ola tâ

525.B.

اولا دیدن بود حکم فضاش
بعد زان جستن بجان ودل رضاش

Hâzret-i Bârî Hudâ’nıñ evvelâ / Görmedir hükmi-i kazâsın dâ’imâ
Ya‘ni göstermekdir aña inkıyâd / İtmekdir iştikâyı hiç yâd
İtmekdir hiçbir demde cez‘a / Bilmemekdir nolduğun kaç‘en fez‘a
Şoñra cân u dil ile ey pür-edeb / Hağ rızâsın itmedir dâ’im taleb
Her kazâyâda olub teslîm-i Hağ / Lâzım Allahıñ rızâsın aramağ

526.B.

چیست سیوم دور بودن از جفا
هرکه دارد این بود اهل صفا

Dâhi üçüncü nedir bil ey velîd / Halka cevritmekden olmağdır ba‘îd
İtmekdir halka ğilzetle cefâ / Kimseye göstermemek rûy-ı ezâ
82/b Kim cefâdan kendün eylerse cüdâ / Olur ol kimse hemân ehl-i şafâ

Kendüñi jeng-i cefâdan eyle pâk / Olasın envâr-ı Hâk'la tâb-nâk
'Âleme cevr itmekde kııl şebât / Olmağ isterseñ eger ehl-i necât

527.B.

هرکه دارد دانش و عقل و تمیز
جز برای حق بخشد هیچ چیز

Her kimiñ tâm 'aql u isti'dâdı vâr / Eylemiş temyîze kesb-i iktidâr
Hiçbir nesne 'aât itmez meğer / Hâk rızâsın gözidüb öyle ider
Luğfunu bir 'illete kıılmaz binâ / Mağşadı ancak olur mağz-ı rızâ
Her ne olur ise olsun az çok / Her kime olursa olsun fark yok
Mü'min-i muhliş gibi infâk ider / Hâk rızâsıçün riyâdan bî-haber

528.B.

صدقه كالوده باشد با ریا
کی بود آن خیر مقبول خدا

Bir 'aıyye kim riyâ-âlûd olur / Hâk katında ol kaçan mes'ûd olur
Bir 'aıyye kim olur anda riyâ / Olamaz ol hayr mağbûl-ı Hudâ
Ya'ni hayra nâ'il olmaz ol kişi / Kim riyâ ile mülevvesdir işi
Hayr olmağdan olur ol şey 'arî / Dâhi mağbûl olmadan kalur gerü
Ol muğaddes Hâk ider pâki kabûl / Eylemez âlûde hâşâki kabûl

529.B.

کر عمل خالص نباشد همچوزر
قلب را ناقد نیارد در نظر

Ger 'amel altun gibi hâş olmaya / 'Âmiliñ kalbinde ihlâş olmaya
Beñzer ol kalp aqçeye şarrâf aña / Eylemez aşlâ nazâr virmez bahâ

Ya‘ni naqqâdîñ gözinde mu‘teber / Olmayınca öyle beyhûde gider
Ol ‘amel kim ola hâlîş pâk eşer / Hâk Te‘âlâ hazreti eyler nazar¹⁹⁴
Ol ‘amel kim ola mağşûş-i riyâ / Tarh olunub âtilur olur hebâ

83/a

530.B.

تا توانکر باشی اندر روزکار
نفس را از آرزوها دور دار

Zengîn olsañ da cihânda ey fetâ / Nefsiñi kıl arzûlardan cüdâ
Olmağ isterseñ eger Hâk‘a qarîn / Müştahâ-yı nefsiñe olma yaqîn
Elde kudret var iken icrâsına / İştihâ vü arzû i‘tâsına
Nefsiñî teb‘îd itmekdir hûner / Nezd-i Hâk‘da böylesidir mu‘teber
Yoğsa yoğsuz kimse neyer bi‘l-zarûr / Arzûlardan ider nefsiñi dûr

در صفت صدق و امانت و سخاوت کوید

531.B.

چار چیزست از کرامتهای حق
یاد دارش چون زمن کیری سبق

Dört şeydir mekremet-pîrâ-yı dîn / Hâk kerâmâtından ey zât-ı fa‘îñ
Ders alınca benden ol dördü tamâm / Ezber eyle hıfzına kıl ihtimâm
Kullarına Hâk Te‘âlâ hazreti / Eylemiş ikrâm ol dört haşleti
Her biri bir luğf-ı Hâk‘dır âdeme / Ezber itmek müsteħağdır âdeme
Fâ‘ide virmez façağ ezberlemek / Mûcibi üzre ‘amel itmek gerek

532.B.

اولا صدق زیانت در سخن
بعد زان حفظ امانت فهم کن

¹⁹⁴ “Amellerin en hayırlısını mutlaka nâkid görür.” (Kelâm-ı Kibâr) واخلص العمل فان الناقد بصیر

Evvelâ sözde olan şıdık-i lisân / Bir kerâmetdir kula Hâk' dan inân
Sözde şâdık olanı her kes sever / Halk u Hâk 'inde olur mu'teber
Ba'de hıfz-ı emânetdir biri / İyce fehm et bunu olduğça diri
Hâyin olma ol hıyâñetden berî / Kendüñi itme kerâmetden 'arî
Ol ki aşlâ sözine katmaz yalan / Şâdıkînden şâyılır ol bî-gümâñ

533.B.

پس سخاهست از کرامات اله
فضل حق دان کر نظر داری نگاه

83/b

Pes kerâmât-ı ilâhîden dañi / Bir kişi 'âlemde olmağdır sağî
Pek büyük ikrâmıdır Hâk' ññ sehâ / Ey ne mutlu ol kula kim dâ'imâ
Müsteħağ olanlara eyler 'ağ / Luğ u iħsân itmede itmez ħağ
Hemdağî Hâk' ññ mezîd-i fağlı bil / Göziñi maħfûz iderseñ ey nebîl
Ya'ni bağmazañ eger nâ-mağreme / Fağl-ı Hâk'a mağzar olmuğsun heme

534.B.

تا توانی دور باش از سود خوار
زانکه هست از دشمنان کردگار

Ğudretiñ yetdiğî rütbe ey velîd / Kendüñi fâiz yiyenden kıl ba'id¹⁹⁵
Sûd-i ħâr ehl-i ribâdır kıl ħazer / Gördiğîñ yerde bile itme nağar¹⁹⁶
Ehl-i nâra mülħağ oldu sûd-i ħâr / Hâk' ññ a'dâsından olmuğdur şümâr¹⁹⁷
Sûd-i ħâra itme aşlâ i'tibâr / Mal u mülkü olsa dâği bî-şümâr
Ehl-i nâr olduğı gibi sûd-i ħâr / Dâği mel'ûn oldu ehl-i iħtikâr

¹⁹⁵ “[...] Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır[...].” (Bakara/275)

¹⁹⁶ “[...] Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir[...].” (Bakara/275)

¹⁹⁷ “İhtikâr eden melûndur.” من احتكر فهو ملعون (Hadis)

535.B.

هرکرا حق داده باشد این چهار
باشد آنکس مؤمن پرهیز کار

Her kime bu dördü Hâk kılmış ‘atâ / Olur ol kes mü’min-i ehl-i tağâ
Hâk’ın ihsân ü kerâmâtı olan / Ol çehâr elâfa mazhar mü’minân
Müttakînden ‘add olunurlar hemân / ‘Âkıbet anlar içündür bî-gümân¹⁹⁸
Sa’y kıll ol dörde mazhar olmağa / ‘Âkıbetde hayr-ı vâfir bulmağa¹⁹⁹
Müttakîn için müheyyâdır cinân / Böyle hüküm itmiş Cenâb-ı Müste‘ân

536.B.

هرکه رازت پیش مردم کرد فاش
همدم آن ابله باطل مباح

Nâs öñünde kim ki sırrıñ itdi fâş / Olma ol bâtıl oğuzla arğadaş
84/a Hemdem olma öyle ahmağ bâtıla / Açma sırrıñ öyle nâdân câhile
Şoğbete lâyıq değildir nâ-terâş / Bî-muğâbâ sırrı eyler halka fâş
‘Aklı irmez ‘âleme rüsvâ ider / Sırrıñı ol demde kim ifşâ ider
Zann ider kendüsini bir râz-dân / Söylediğñ sırrı eyler dâsitân

537.B.

هرکه باشد مانع عشر و زکات
وانکه غافل و ارکذارد صلات

Kim ki maşşûlâtıñ vaqt-i haşâd / Mal-ı mîrî haqqına eyler fesâd²⁰⁰
Men‘ ider ‘öşrün edâ itmez tamâm / Hâk’ı haq itmekde kılmaz ihtimâm
Dâhi ol bir kimse kim virmez zekât / Hâk’ın emri üzre kılmaz şebât

¹⁹⁸ “[...] (en güzel) sonuç takvâ sahiplerinindir.” (Kasas/83)

¹⁹⁹ “[...] Takvâ sâhipleri için hazırlanmış bulunan cennete koşun.” (Âl-i İmrân)

²⁰⁰ “[...] Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin[...].” (En‘âm/141)

Hemdaği ol kim namâzın dâ'imâ / Ğâfilâne eyler eylerse edâ
İhtimâm itmez salâtıñ şânına / Hem ri'âyet eylemez erkânına²⁰¹

538.B.

برحذر باش از چنان کس زینهار
تا نباشی در جهان بسیار زار

Ol mağûle kimselerden kıl hâzer / Pek şaşın anlardan ey cân-peder
Olma ol nâ-ğakç-şinâsâna qarîn / Olmayasın tâ cihânda çok enîn
İhtirâz itmezseñ anlardan eger / Başıña çok şey gelüb virir keder
Nâle vü feryâd idersin 'âkıbet / Kendüni berbâd idersin 'âkıbet
Ol ki farzullaha itmez ihtimâm / Hiç saña eyler mi artık ihtirâm

در صفت ترکه خشم و قهر کوید

539.B.

در کذر از چار خصلت زینهار
تا نسوزد مرترا بسیار نار

Dört haşletden şaşın geç ey püser / Tâ seni çok yaqmaya nâr-ı saçar

Cân ü dilden diñle bu pendî nevi / Düşmeyesin nâra şûrû ma'nevî

84/b Terk idüb geçmezseñ anlardan eger / Nâr-ı hüsrâna düşersin ser-be-ser

Anlarıñ her kim yanaşsa yanına / Nâr-ı hasret işler anıñ cânına

Âteşin-meşrebirdir ol hûy-ı çehâr / Eyler âhir şâhibin ilğâ-yı nâr

540.B.

لذت عمرت اکر باید بدهر
باش دائم بر حذر از خشم و قهر

²⁰¹ “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.” (Mâûn/4-5)

Ger saña dehr ü zamânda ey püser / Lezzet-i ‘ömrüñ gerekse ser-be-ser
Ol hâzer üzre gazabdan dâ’imâ / Eyl hışm ü qahrdan kendüñ cüdâ
Kimseyi kalkışma maqhûr itmeğe / İntikâm almak için hor itmeğe
Mużtarib eyler seni zîrâ bu hâl / Zehr-nâk olmağda âhîr ihtimâl
Çande kaldı lezzet-i ömrü ü zamân / Belki vaqtiñ zehr ile olur revân

541.B.

چون نکردد خلق با خلق تو راست
کر بجوی مردمان سازی رواست

Halk-ı ‘âlem çün seniñ hûyuñ ile / Toğru olmaz gitmede şuyuñ ile
Ya’ni görseñ kim zamân uymaz saña / Sen zamâne halkına uysan sezâ
Âdemânîñ hûyu ile dâhi sen / Kendüñe versen sezâdır bir düzen
Mevki’nde belki vâcibdir bu hâl / Yoğsa tenhâ qalur âdem lâ-muğâl
Şer’e ammâ kim muvâfıksa eger / Yoğsa şer’ üzre değılse kıl hâzer

542.B.

زانچه حاصل نیست دل خرسند دار
کوش دلرا جانب این پند دار

Gönlü kâni’ tut o şeyden kim huşûl / Bulmaya anîñ için olma melûl
Çün erenler hâzıra kılmış du’â / Sem’-i cân tut bu naşîhatden yaña
İktifâ kıl zerre-i mevcûd ile / Şâd olma dürre-i mev’ûd ile
Fevt olan şey üzre me’yûs olma hiç / Her ne olur ise olsun ol behîc
Fâ’ide virmez te’essüf eylemek / Fevt olan şey’e tekellüf eylemek

85/a

543.B.

ای خلیفه تکیه بر دولت مکن
یاد دار از ناصح خود این سخن

Ey hâlîfe hiç tayanma devlete / Bağ ‘adâletle umûr-ı millete
Mal ü mülke itme kaç‘en i‘timâd / Ol tevekkül Hakk’a eyle istinâd
Millet ü dînî himâyet eyle hoş / Zîr-i destâna ri‘âyet eyle hoş
Nâşihîndan işbu sözi ezber et / ‘Adl ü dâd ile cihânda toğru git
Bağ Süleymân ile Yûsuf hazreti / Buldular devlet içinde devleti

544.B.

سود نکند کرکیزی از قضا
هرچه می آید بدان میده رضا

Fâ’ide itmez ider iseñ firâr / Ol kazâdan kim ezel bulmuş qarâr
Gerüye dönmek muhâl oldu kazâ / Her ne vâқи‘ olsa aña virir rızâ
Her kazâyâ râzî ol itme ceza‘ / Fâ’ide virmez saña itmek feza‘
Qarşu tûrulmaz kazâ-yı mübreme / Hükûm olunmuşsa ezelden âdeme
Ger mu‘allağ ise ammâ ber-kazâ / Qarşulayub redd ider anı du‘â

545.B.

هر که او با دوستان یکدل بود
جمله مقصود دلش حاصل بود

Kim ki aḥbâbı ile yek-dil olur / Göñlünüñ maqşûdu heb ḥâşıl olur
Dostlarıyla kim ki eyler ittiḥâd / Her naşıl isterse olur ber-murâd
Maşlahat düşdükde zîrâ dostlar / Qalble qalıb ile himmet ider
Tâ vücûda gele bir vefq-i merâm / Sa’y idüb eylerler iyce ihtimâm
Şol ki aḥbâbıyla itmez ittifâq / Nâ’il-i maqşûd olamaz ber-vifâq

در بیان بیوفای جهان کوید

546.B.

در جهان دانی که گردد معتبر

85/b

آنکه اورا پاک می باشد نظر

‘Âlem-i dünyâda eyâ ey püser / Kim olur bilür misin pek mu‘teber
Söyleyim gûş eyle bilmezseñ eger / Ol olur kim pâk olur anda nazâr
Ya‘ni itmez halka şehvetle nazâr / Belki eyler çeşm-i ‘ibretle nazâr
Kimyâ eyler türâbı çeşm-i pâk / Bir olur ‘indinde anıñ sîm ü hâk
Dîde-i Haq-bîne mâlik az olur / Anıñ için mu‘teber mümtâz olur

547.B.

کم کند باکس وفا این روز کار

جور دارد نیستش با مهر کار

Eylemez halka vefâyı bu cihân / İ‘timâd itme cihâna ey civân
Yüziñe gülse beş on gün rûz-gâr / Ağladır aylarca soñra zâr zâr
Kimseye yoğdur vefâsı ‘âlemiñ / Mużtaribdir hâş ü ‘âmı âdemiñ
Tutar istidrâc-i miñnetle işi / Yoğ anıñ mehr ü muğabbetle işi
Mehri var ammâ değıldir mihribân / Kimseye yâr olmadı fâni cihân

548.B.

آنکه باتو روز غم می بست کار

روز شادی هم بپرش زینهار

Ġam günü ol kim seniñle ey nigâr / Birleşüb iş bağıladı hem oldu yâr
Çara günde Ġam-güsârıñ olanı / Şâdumânlıq günü elbet sor anı
Hâliñi tefdişe istikbâl kııl / Luţf ü ihsâna muvâfiq hâl kııl
İtdiği ihsânı nisyân eyleme / Ni‘met-i ûlâya küfrân eyleme
Dostluq haqqıñı unutma yâd kııl / Sen de anıñ işine imdâd kııl

549.B.

روز نعمت کر تو پردازی بکس
روز محنت باشدت فریاد رس

Ni‘metiñ vaqtinde ey merd-i ğanî / Merd olub gerçekden olmazsañ denî

86/a Bir kesiñ şûret virirseñ işine / Kalkışırsañ hâliniñ teftişine

Sen düşerseñ miñnete bir gün eger / Vaqt-i şiddette gelüb nuşret ider

Erişür imdâdıña miñnet günü / Senden iylik gördi çün ni‘met günü

Luţf ü ihsân şanma kim zâyi‘ olur / İtdiğîñ iylik saña râci‘ olur²⁰²

550.B.

چون بیابی دولتی از مستعان
اندران دولت مبر از دوستان

Çünkü Hâk‘dan bulasın bir devleti / Kesme dostlardan o demde ülfeti

Hâk i‘ânet eyleyüb ya‘ni saña / Eylese bir devlet-i ‘uzmâ ‘aţâ

Rütbe-i ‘ulyâya irseñ nâ-gehân / Balsañ ikrârîñ içinde yüce şân

Yâd et aĥbâbîñla eski şöĥbeti / Dostlarıñdan kesme kaç‘en ülfeti

İltifât eyle yine aqrânîña / Tâ gele rif‘at ziyâde şânîña

551.B.

مرترا هرکس که یار غم بود
چون رسد شادی همان همدم بود

Her kim olursa seniñ yâr-ı ğamıñ / Vaqt-i şâdî irse ola hem-demiñ

Vaqt-i ğamda çünkü oldu râġıbîñ / Olmalı yevm-i ferruĥda şâĥibiñ

Ġam-ğüsâr oldu çü miñnetde saña / Lâzım olmağ yâr-ı miñnetde saña

Pes saña vâciĥ olan anı hemân / Arayub buldurmalsın ey civân

²⁰² “[...] muhakkak ki Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez.” (Hûd/115)

Vaqt-i şâdîde saña hem-dem ola / Belki her esrârîña maḥrem ola

در صفت معرفت حق میگوید

552.B.

معرفت حاصل کن ای جان پدر
تا بیابی از خدای خود خبر

Ma‘rifet taḥşîl eyle ey püser / Tâ bulasın kendü Rabbiñden ḥaber

Ma‘rifetdir merdi dil-âgâh iden / Kâmil insân ‘ârif-i billah iden

86/b Seyyid-i dâñâyı cümle ‘ilm ü fen / Böyle naql itmiş demişdir tâ ki ben
Şeyḥ-i Zeyneddîn’e vâşıl olmadan / Hâliyâ kırtulmamışdım rafzdan
Çün ‘Alâeddîne erdim nâ-gehân / Oldu Hakk’a ma‘rifet bende ‘ayân

553.B.

هر که اورا معرفت حاصل نشد
هیچ با مقصود خود واصل نشد

Ma‘rifet her kimde ḥâşıl olmadı / Hiç maqşûduna vâşıl olmadı

Ya‘ni ol kim Hakk’ı esmâsı ile / Cümle-i evşâf-ı ‘ulyâsı ile

Olduğu miqdâr-ı maqdûr-ı beşer / Ma‘rifet taḥşîl itmezse eger

Hiçbir maqşûdu ḥâşıl olmadı / Menzil-i maḥlûba vâşıl olmadı

Ma‘rifetdir aşl ḥilḳatden murâd / Anıñ için ḥalk olunmuşdur ‘ibâd²⁰³

554.B.

هر که عارف شد خدای خویش را
در فنا بیند بقای خویش را

Kim ki ‘irfân-ı ḥaḳîḳî ile ol / Kendü vicdânıyla Hakk’ı bile ol

²⁰³ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât/56)

Nefsiniñ ef‘âlin istihlâk ide / Hakk’ı evşâfı ile idrâk ide
Rütbe-i ‘ayn-ı fenâda nâ-gehân / Görür ol kendü beğâsın bî-gümân
Her kim ister hâşılı Hakk’la beğâ / Nefsi istihlâk idüb eyler fenâ
Ma‘nevî mevte denür ya‘ni fenâ / Bâkiye olan hayâta hem beğâ

555.B.

هرکه او عارف نباشد زنده نیست
قرب حق را لایق وارزنده نیست

Kim ki olmaz ‘ârif-i billah ol / Ya‘ni Hak’dan olmaya agâh ol
Zâhiren hayy olsa dâhi hayy değıl / Kırb-ı Hakk’a lâyıķ olur şey değıl
Kırbı şâyân olmadı hissî hayât / Cümle hayvânâtda var ol şıfât
Mu‘teber olan hayât-ı dâ’ime / Ma‘rifetle nefis olmaķ kâ’ime
87/a Ma‘rifet olmaz velî ikdâm ile / İttikâ hem de sülûk-i tâm ile

556.B.

نفس خود را چون شناسی با خطا
حق تعالی را بدانی با عطا

Nefsiniñ añlarsañ haţâ-kâr olduĝun / Hakk’ı bilürsin ‘aţâ-kâr olduĝun
Kırb-i insânide ednâ ma‘rifet / Cümle-i evşâfdan hem bir şıfat
Nefs-i hayvâniyeniñ hâli haţâ / Olduĝunu bilüb itmekdir du‘â
Nefsiniñ her kim haţâsın fehm ider / Hakk Te‘âlâ’nıñ ‘aţâsın fehm ider
Nâzımıñ bundan murâdı bî-gümân / Ma‘rifetden oldu ednâyı beyân

557.B.

عارف آن باشد که باشد حق شناس
هرکه عارف نیست نبود جنس ناس

‘Ârif ol olur ki ola haq-şinâs / Olmayan ‘ârif değildir cins-i nâs
‘Ârif ismiyle müsemma olsa da / ‘İlm-i ‘aklı bilse dâna olsa da
Ol ki Haq bilmeye ‘ârif değil / Maqsad-ı aşlıye çün vâkıf değil
Ol maqûle kimseye âdem dime / Maḥrem-i esrâr idüb hem-dem dime
Adam oldur kim ḥilâfet şânına / İ’tinâ ve sa’y ider ‘irfânına

558.B.

هست عارف را بدل مهر و وفا
کار عارف حمد باشد با ثنا

‘Ârifîñ ḳalbinde var mihr ü vefâ / ‘Ârifîñ işi olur ḥamd ü şenâ
Ya’ni rûḥâni muḥabbetle vefâ / Ḳalb-i ‘ârifde olur pertev-nümâ
Ḥaḳḳ’a nisbet ḥalka nisbet dâ’imâ / ‘Ahdine peymânına eyler vefâ
Bunca ni’met ma’rifet a’tâsına / Ḥamd ider her ḥâlde Mevlâsına
İşte budur bir nişânı ‘ârifîñ / Dâḥi vardır başka şânı ‘ârifîñ

559.B.

هر که اورا معرفت بخشد خدای
غیر حق را در دل او نیست جای

87/b

Her kime Haq ma’rifet ihsân ider / Ğayr içün yoḳdur anîñ ḳalbinde yer
Bir recül içün iki ḳalb olamaz / Ḥalkla meşḥûn Ḥaḳḳ’ı bulamaz²⁰⁴
Yâr ile aġyâr şıġmaz bir yere / ‘Asker ü ḥünkâr şıġmaz bir yere
Ḳalb-i vâḥidde ne mûmkün ḥalk u Haq / İḥtilâta ma’rifet olmaz eḥaḳḳ
Ḳalb iderse mâsivâyâ meyl eger / Ma’rifetçün olmaz artık anda yer

²⁰⁴ “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır[...].” (Ahzâb/4)

560.B.

نزد عارف نیست دنیا را خطر
بلکه بر خود نیستش هرگز نظر

‘İnd-i ‘ârifde cihânîñ hürmeti / Yoğdur aşlâ i‘tibâr ü ‘izzeti
Çünkü dünyâ ve cihân mağlûğdur / ‘Ârifîñ mağlûğa meyli yoğdur
Belki kendü cânına itmez nazâr / ‘Ârif-i vâlâ-mağâm ‘âlî-başar
Hâğ’dan artık mâ‘adâya iltifât / Eylemez ‘ârif olan pâkîze zât
Hâğ’la hağğ olmuş sivâyı neylesün / Aşlı bulmuş mâ‘adâyı neylesün

561.B.

معرفت فانی شدن دروی بود
هرکه فانی نیست عارف کی بود

Ma‘rifet dedikleri emr-i ‘azîm / Hâğ’da fânî olmağ olur ey selîm
Ya‘ni bi‘l-cümle şifâtı ile ‘abd / Belki de ef‘âl ü zâtı ile ‘abd
Zât-ı Hâğ’da mağv ü müstehlik olur / Ya‘ni ‘ayn’ül-cem‘ rütbesin bulur
Kim ki bu vech ile fânî olmaya / Tâb‘ı feyz-i cûd-kânî olmaya
Fi-l-hağğ ol kaçan ‘ârif olur / Ma‘rifet esrârına vâğıf olur

562.B.

عارف از دنیا و عقبی فارغست
زانچه باشد غیر مولی فارغست

‘Ârif-i billah olanlar bî-gümân / Fâriğ-ı dünyâ vü ‘uğbâdır hemân
88/a Hâğ ile her hâlde âmâdedir / Mâsivâdan fâriğ ü âzâdedir
Çalbin itmişdir ta‘alluğden berî / Olmaz anda hiç Hâğğ’îñ diğeri
Hâdım-ı Hâğ’dır ki ‘abd-i hâşşdır / Başdan ayağa değın ihlâşdır
Ya‘ni ehlûllah olub Hâğğ’a muzâf / Ğayr ile itmez çabûl-i ittişâf

563.B.

همت عارف یقای حق بود
زانکه از خود فانی مطلق بود

‘Ârif-i billah olanın himmeti / Gice gündüz kaçd u sa‘y u ğayreti
Rü’yet-i bârı liķâ-yı Hâķ olur / Kendüden çün fânî-i muṭlaķ olur
Ya‘ni ef‘âl ü şıfât u zâtını / Belki bi‘l-küllıye mevcûdâtını
Maḥv idüb bulmuşdur ol külli fenâ / Olmaz anın himmeti illâ liķâ
İşte olmak isteyen ‘ârif-şıfat / Böyle taḥşıl itmelidir ma‘rifet

564.B.

باچه ماند این جهان کویم جواب
آنکه بیند آدمی چیزی بخواب

Neye beñzer bu cihân diyem cevâb / Ger su‘âl eylerseñ ey fikri şevâb
Aña beñzer kim menâmında kişi / Göre bir şey yâ ki ide bir işi
Yâ eline gire bir çok sîm ü zer / Yâ der-âĝûş ide bir zîbâ püser
Yâ ide bâĝ ü gülistâna güzer / Hem-dem ola anda vâfir kimseler
Gördiĝi şeyler olub cümle ḥayâl / Şayd-ı zıll-ı ṭayr-veş emr-i muḥâl

565.B.

چون شود بیدار از خواب عزیز
حاصلی نبود ز خوابش هیچ چیز

Ey ‘azîz’ül-ķadr olan ‘âlî vücûd / Mazhar-ı esrâr-ı ma‘nî-i şühûd
Uyanır çün uyķudan ol nâ-gehân / Hâşıl olmaz aña bir nesne ‘âyân
Gördiĝi şeyler ḥayâl-ender-ḥayâl / Kim vücûd-i ḥâricîsîdir muḥâl
Bâĝ görse bâĝdan yok bir eşer / Destine geçmez velev bir vird-i ter

566.B.

همچنين چون زنده افتاد و مرد
هيچ چيزی از جهان با خود نبرد

Böylece bir sâg kimse çün düşer / 'Âlem-i dünyâdan 'uqbâya gider
Kendüsi ile cihândan bir eşer / İletemez mâl ü mülk ü sîm ü zer
Emti'a eşyâ bütün bunda qalur / Alsa alsa birkaç arşun bez alur
Bâğ ü bağçe dirhem ü dinâr u dâr / Hânede zâd ü zahîre her ne var
Cümlesi bir var imiş bir yok imiş / Bunda qalur az imiş yâ çok imiş

567.B.

هرکرا بودست کردار نکو
در ره عقبا بود همراه او

Her kimiñ ancak eyü işi olur / Âhîret yolunda yoldaşı olur
Ol zamân kim dâr-ı 'uqbâya gider / Bu ribât-ı köhnedden rişlet ider
Şaliha a'mâl añâ yoldaş olur / Dâhi ahlâk-ı hamîde âş olur
Yohsa işbu fânîye dünyâ değıl / Ya'ni dünyâda olan eşyâ değıl
'Âqil iseñ eyleme ağıyârı yâr / Kendüñe yâr olanı kııl ihtiyâr

568.B.

این جهان را چون زنی دان خو بروی
خویش را آراید اندر چشم شوی

Bu cihânı mer'e-i hüsnâ gibi / Bil eyâ 'aqlı u fetânet şâhibi
Kendüni zînetleyib tezyîn ider / Kocasınıñ gözine şîrîn ider
Vesme gâze sürünür saçın tarar / Zevcini aldatmağa hîle arar

Gösterir pırlanta gibi gevherin / Âl ile aldatmâk ister şevherin
Celb için kendüne mekr ü hîledir / Bir taraftan cânına dîş bilebilir

569.B.

مرد را می پرورد اندر کنار
مکر و شیوه مینماید بیشمار

89/a

Ol zen-i mekkâre tab‘-ı sahte rûy / Pîre-zen dünyâ gibi câdû-yı huy
Âdemi besler kucağında hemân / Mekr ü şîve sayısız eyler ‘ayân
Gâh nâz u şîve eyler geh ‘itâb / Gâh küskünlük gehî hüsn-i hiţâb
Hâlden hâle ider naql ülfeti / Gösterir gûyâ muhabbet şûreti
Kocası ahmağ ise mağrûr olur / Zann ider gerçek sever mesrûr olur

570.B.

چون بیابد شوی خفته نا کمهان
بی کمان سازد هلاکش آن زمان

Çün kocasın uyumuş bulur hemân / Ğâfil ü mağrûr olmuş nâ-gehân
Şübhesiz anıñ helâkin ol zamân / Düzer ol ğaddâre-i Hind-i cihân
Düzdüğü şey’e hemân şûret virir / Her ne verse âdeme ğaflet virir
Ğâfil olma aç göziñ ey hûşyâr / Hîle hud‘a şâhibine olma yâr
Bî-vefâ yâre muhabbet eyleme / Kendüñe ihlâki da‘vet eyleme

571.B.

بر تو بادا ای عزیز با هنر
کز چنین مکاره باشی بر حذر

Ey hünerli nâmver cân-ı ‘azîz / Şâhib-i idrâk-i pâk ehl-i temîz
Böylece mekkâreden lâzım saña / Kim hâzer üzre olasın dâ’imâ

Olmaya tâ bâdî-yi şûrî helâk / Ol zen-i mekkâre şûh ü şîve-nâk
Hem ‘acûz-ı dehrden ol bî-niyâz / Kıl helâk-ı ma‘nevîden ihtirâz
Bağma dünyâ şûret-i zîbâsına / Virme gönülün zînet u dîbâsına

در صفت ورع کوید

572.B.

در ورع ثابت قدم باش ای پسر

89/b

کر همی خواهی که باشی معتبر

Ol ver‘ada ey oğul şâbit-çadem / Olasın ister iseñ ger muhterem
İctinâb et şübhelü şeyden müdâm / Olmaya tâ kim huşûşâtın harâm
Neces-i şûrî ma‘nevîden kıl hazer / Kim muṭahhir olanı Mevlâ sever²⁰⁵
Sevemez ašlâ şey-i nâ-pâk olanı / Zâhir u bâṭın neces-nâk olanı
Şübhelü olan yere başma ayak / Cânib taḳvâya eyle iştîyâk

573.B.

خانهٔ دین گردد آباد از ورع

لیک میگیرد خرابی از طمع

Dîn evin ma‘mûr ider zühd ü vera‘ / Lîkin ol beyti ḥarâb eyler ṭama‘
Şübheden perhîz itmekden olur / Dîn evi ma‘mûr u dü şenlik bulur
Lîk anı vîrân ider hırş u ṭama‘ / Kim ṭama‘dır mâni‘-i zühd ü vera‘
Olamaz ṭamâ‘ olan ehl-i vera‘ / Şübhelü şey cem‘ ider ehl-i ṭama‘
Zühd ü taḳvâdır esâs beyt-i dîn / Anı taḥrîb eyleyendir hırş u kîn

574.B.

هرکه از علم ورع کیرد سبق

دور باید بودنش از غیر حق

²⁰⁵ “[...] Allah, temizlenmiş (arınmış) olanları sever.” (Tevbe/108)

‘İlm-i nâfi‘den vera‘dan kim sebağ / Tutsa olur ol kimesne ehl-i Hâğ
Kim de kim olsa vera‘ ya‘ni kavî / Dâhi bilse nolduğunu ma‘nevî
Uzağ olmak mâsivallahdan gerek / Tâ ki gerçekden ola ol pâk etek
Mâsivânî cümlesinden dûr olur / Öyle kimse halkdan mehcûr olur
‘İlm ü idrâk ü vera‘ tâm olsa ger / Halk-ı ‘âlemden ser-â-ser el çeker

575.B.

رستکاری از ورع پیدا شود
هرکه باشد بی ورع رسوا شود

90/a Hâğ Te‘âlâ hazretinden havf ü bâk / Dâ‘imî şûretde olmak ters-nâk
Heb ver ‘ala zühdden peydâ olur / Zühd-i tâmı olmayan rüsvâ olur
Şühelü şeyden kim itmez ictinâb / Qalbi kâsîdir anî bî-irtiyâb
Havf ü haşyet itmez Allah‘dan o kes / Olur olmaz şey’e olur dest-res
El şunar belki harâma ‘âkıbet / Olur ol rüsvâ-yı dünyâ âhîret

576.B.

با ورع هرکس که خود را کرد راست
جنبش و آرامش از بهر خداست

Kim ver‘ala kendün itdi müstağîm / İşte oldur şâhib-i qalb-i selîm
Ya‘ni taqvâ-yı haqîkî ile kim / Toğru yola gitdi oldu müstağîm
Hâğ‘dan ötürüdür anî her işi / Tavr-ı mişvârı sükûnet edişi
Pâk olub aqrâz-i nefsâniyeden / Hâğ‘la haqq olmuşdur ol pâkîze-ten
Kendü nefsiçün iş itmezse kişi / Âhîretde yok hesâb ile işi

577.B.

انکه از حق دوستی دارد طمع
در محبت کاذبش دان بی ورع

Ol ki Hâk' dan dostluğ tutar ʔama' / Eyler izhâr-ı muhâbbetle vela'
Anı kâzib bil muhâbbetde eger / Zühd ü taqvâsız olursa ey püser
Olmasa şer' ü haqîkatçe vera' / Her ne rütbe dostluğ eylerse ʔama'
Sen yalancı bil o da'vâda anı / Sevmez Allah müttakî olmayanı
Sevdiği nehy itdiği şeyden muhib / Dâ'imî şûretde olur müctenib

578.B.

چیست تقوا ترك شبهات و حرام
از لباس واز شراب واز طعام

Zühd ü taqvâ vü vera' derseni nedir / Ol ki ya'ni şübhelü bir nesnedir
İhtimâli ola hall ü hürmete / Olmaya bir vechi gâlib fikrete
Anı terk itmektir ey 'âli-mağâm / Şübhe yok terkinde olursa harâm
Cümle me'kûlât ü meşrûbât dan / Dâhi ma'ûmât ü melbûsât dan
90/b Şübhelü olursa hiç itmez ʔama' / Zühd ü taqvâ şâhibi ehl-i vera'

579.B.

هر چه افزونست اکر باشد حلال
نزد اصحاب ورع باشد وبال

Zikri sebkat iden ekl ü şürbden / Dâhi başka şeyden ey pâkîze-ten
Her ne zâ'iddir eger olsa helâl / 'İnd-i ehl-i zühde olur vebâl
Şeyleriñ vardır helâlinde hesâb / Hemdahî vardır harâmında 'azâb²⁰⁶
Olsa hâcetden ziyâde şey eger / Eyler erbâb-ı vera' andan hâzer

²⁰⁶ “Helâlin hesabı, haramın azâbı vardır.” (Kelâm-ı Kibâr)

Zâ'id olur müş'ir-i hırş ü tama' / Eylemez anı kabûl ehl-i vera'

580.B.

چون ورع شد یار با علم و عمل
حسن اخلاصت ببايد بی خلل

Çün vera' 'ilm ü 'amelle oldu yâr / Hüsni-i ihlâşın gerek ey hûşyâr
Muttaşıl ihlâş lâzımdır saña / Olmaya ol zühdde çirk-i riyâ
Bî-ğalel ihlâşdır aşl-ı 'amel / Eyleme bî-aşl olan fer'i emel
Aşsız fer' olmaz aşlâ meyve-dâr / Fâsid olur virmez âhîr berg ü bâr
Her 'amelde muhkem ihlâş olmalı / Hâlişe niyet ile hâşş olmalı

581.B.

ناکھان ای بنده کرکردی کناه
توبه کن در حال و عذرآن بخواه

Ansız itdiñse günâh ey 'abd-i Rabb / Tevbe kıl derhâl ve 'özüñ kıl taleb
Bulsa gafletle haşâsından vuķû' / Hiç te'hîr itme kıl Hakk'a rücû'
Tâ'ib ü müstağfir ol ol dem hemân / Geçmesün ol cürme bir vâfir zamân
Setrini eyle taleb 'özüñ dile / İtdiğñ zenbi götür cân u dile
Cân ü dilden eyle istiğfâr tâ / Mağfîret kılsun 'aķibinde Hudâ

582.B.

چون کناه نقد آید در وجود
توبه نسبه ندارد هچ سود

91/a

Çün vücûda gele hâzır bir günâh / Tevbe lâzımdır o dem bî-iştibâh
Veresiye tevbe virmez fâ'ide / Bel olur cürm ü günâhın zâ'ide
Yâ ölürsün yâ unudursun hemân / Tevbesiz gitmiş olursun nâ-gehân

Elde fırsat var iken ol tevbe-kâr / ‘Afv ide derhâl anı Âmirz-kâr
Tevbeyi te’hîr iden olur helâk / Kim günâh insânı eyler zehr-nâk

583.B.

در انابت کاهلی کردن خطاست
بر امید زندکابی کان هواست

Tevbede tenbellik itmekdir haḩâ / Ber-ḩayât olmaḩ ümîdiyle dehâ
Ol ise ‘ayn-ı hevâdır ey fetâ / Bir nefesdir ‘ömr ğâfil olma hâ²⁰⁷
Kesmesün birden bire anı ecel / Ber-hevâdır itdiĝiñ ḩûl-ı emel
Çünkü yokdur vaḩt-i ma‘lûm-ı ecel / Ân-ı vâḩidde gelişi muḩtemel
Niceler bu vechile riḩletdedir / Ekḩeri ammâ yine ğafletdedir

در صفت شرف خدمت کويد

584.B.

تا توانی ای پسر خدمت کزین
تا شود اسب مرادت زیرین

Sen de tâ kim var ey oĝul iḩtidâr / ḩalkḩa ḩıdmet itmeĝi ḩıl iḩtiyâr
Ĝayri şeyden ḩıdmeti orandıla / Tâ murâdâtın eger altı ola
Atıñ olursa eger taḩt’ul-rikâb / Żabḩı âsândır saña bî-irtiyâb
ḩıdmeti ya‘ni iderseñ iḩtiyâr / Maḩluba erersin olub baḩtiyâr
Mürşide ḩıdmet iden er lâ-cerem / Olur ol maḩdûm-ı esmâ vü ḩikem

585.B.

بنده چون خدمت مردان کند
خدمت او کنبد کردان کند

²⁰⁷ “Ve Rabbinize yönelin[...].” (Zümer/54)

91/b Hâk Te‘âlâ’nî çü bir şâdık kulu / Cân u dilden hâzrete ‘âşık kulu
Hâk yolunda erlere hıdmet ide / Hıdmet-i şâyeste bî-minnet ide
Ol ki böyle hıdmeti her ân ider / Aña hıdmet kûbbe-i devrân ider
Çünkü kâmil mürşide hıdmet hemân / Hâk’â hıdmetdir efendi bî-gümân
Hâk’â hıdmet idene ey gâfilûn / Hıdmete me’mûrdur dünyâ bütün

586.B.

بهر خدمت هر که بر بندد میان
باشد از آفات دنیا در امان

Hıdmet-i merdân için her kim ‘ayân / Sa‘y u iqdâm ile bil bağlar hemân
Olur âfât-ı cihândan dâ’imâ / Gûşe-i kehf-i emânda pür-şafâ
Âfet-i nefsiyeden bulan rehâ / Olmaz ‘âhât-ı cihâna mübtelâ
Hâk Te‘âlâ hâdîma hürmet ider / Çünkü ehl-i Hâk’â ol hıdmet ider
Ortada var çün kavî bir ittişâl / Hâk kılar andan belâyı infişâl

587.B.

هر که پیش صالحان خدمت کند
ایزدش با دولت و حرمت کند

Kim ki şâlihler huzûrunda müdâm / Anlara hıdmetle eyler ihtirâm
Hâk Te‘âlâ hâzreti anı hemîn / Devlete hem hürmete eyler qarîn
Muhterem olan ‘azîze ihtirâm / Bâ‘iş-i hürmet olur Hâk’dan müdâm
Devlete mazhar olur ‘uqbâda hem / Şâlihâna hıdmet iden lâ-cerem
Virir insâna kerâmet devleti / Ol mülûk-ı ma‘neviye hıdmeti

588.B.

خادمانرا هست در جنت مآب
روز محشر بی حساب و بی کتاب

Şâlihâne hıdmet idenler için / Şâdıkâne hürmet idenler için

Cennet-i a'lâ içinde var me'âb / Anlara yokdur hesâb ile kitâb

92/a Kıbrden meb'ûş olunduğda hemân / Cennete toğruca olurlar revân

Şâlihâna olunan hıdmet bütün / Şâliha a'mâlden olur füzûn

Yevm-i maşşerde anıñçün bî-hesâb / İdecekler cenneti hüsn'ül-me'âb

589.B.

خادمان باشند اخوانرا شفیع
جای ایشان در جنان باشد رفیع

Hâdımân ihvâna olurlar şefi' / Yerleri cennâtda olur refi'

Ehl-i Hâk'â hıdmet idenler dahî / Halka iderler şefâ'at ey ahî

Ya'ni olurlar şefi'-i mü'minîn / Ger qarâbet ola ger ihvân-ı dîn

Yârlıgâr 'uqbâda Mevlâ anları / Cennet-i a'lâda artar şânları

Oldular dünyâda hıdmet erleri / Yüce olur anda elbet yerleri

590.B.

کرچه خادم عاصی و مفسد بود
بهتر از صد ممسک عابد بود

Hâdım-ı merdân meydân-ı vefâ / 'Âşık-ı dîdâr bâ-ğalb-i şafâ

Ehl-i 'işyân ü günâhkâr olsa da / Kendü nefsince tebeh-kâr olsa da

Râh-ı Hâk'da itdiğičün luğf u cûd / Ya'ni ehl-i Hâk için bezl-i vücûd

Pek çoğundan ehl-i imsâk 'âbidiñ / Kendü kendüsin beğenmiş zâhidiñ

Cümlesinden anlarıñ evlâ olur / Hâk katında rütbesi a'lâ olur

591.B.

اجر و مزد صائمان قائمان
میدهد هر خادمی را مستعان

İtdiği ihsânı Hâk şâ'imlere / Giceyi ihyâ iden kâ'imlere
Luţf ider her hâdîma ol müste'ân / Hıdmete olduklarıçün kâ'imân
Ehl-i hıdmet şâ'im olsun olmasun / Nefsi için kâ'im olsun olmasun
Olduğuçün ğayriye hıdmet-güzâr / Ehl-i Hâk'ın hıdmetinde bî-karâr
Luţf eyler Hâk Te'âlâ hazreti / Anlara dâhi o müzd ü ücreti

92/b

592.B.

بهر هدمت هر که بر بندد کمر
از درخت معرفت یابد ثمر

Kim ki hıdmetden için bağlar kemer / Bulur ol 'irfân ağâcından şemer
Ya'ni her kim eyleyüb bend-i nişâk / Hıdmet ide bâ-kemâl-i iştiyâk
Ehl-i Hâk'ın hıdmetinde dâ'imâ / Dikilir âğâç gibi şubh u mesâ
Gösterir iqdâm ü cidd ü ihtimâm / Hıdmet eyler pîre ber-vefk-i merâm
Mazhar-ı feyz-i ilâhi olur ol / Meyve-i 'irfân-ı Hâk'ı bulur ol

593.B.

هر که خادم شد جنانش می دهند
هم ثواب غازیانش میدهند

Her kim oldu ehl-i Hâk'ın hâdîmı / Âsitân-ı devletiniñ kâdimi
Cânib-i Bârî Te'âlâ'dan aña / Olunur cennetler ihsân u 'atâ
Sâha-i merdânda dâ'im olub / Gice gündüz hıdmete kâ'im olub
İtdiğiçün nefsi râhatdan berî / Eylemiş olur cihâd-ı ekberi
Aña ğâzîler şevâbı verilir / Ğâziyân ile berâber dirilir

در اکرام مهمان میگوید

594.B.

ای برادر دار مهمان را عزیز
تا بیابی عزت از رحمن تونیز

Ey qarındâş-ı e‘azz ü ekberim / Ya‘ni cânımdan mu‘azzez dâderim
Hâneñe konuğ gelürse tût ‘azîz / ‘İzzet ü ikrâm ile pek temîz
Rûy-ı handân ile istiğbâl et / Hıdmet u iğ‘âmina iğbâl et
Tâ ki ol Raḥman olan Allah’dan / ‘İzzet ü ḥürmet bulasın dâḥi sen
Vâsi‘ül-Raḥme olan Mevlâ daḥî / Raḥmeniyle yarlıgasun ey aḥî

595.B.

مؤمنی کوداشت مهمان را نکو
حق کشاید باب رحمت را برو

93/a

Tutdu bir mü‘min ki mihmânı eyü / Luṭfla qarşulayub açdı qapı
Ḥağ açar ol qula bâb-ı raḥmetin / Luṭf idüb müzdâd eyler ni‘metin
Ya‘ni ol kim zayfına ikrâm ider / Konuğun konağlayıb iğ‘âm ider
Feth-i bâb eyler aña Rabb-ı Kerîm / Rızqını eyler ziyâd ü müstedîm
Zâyi‘ itmez muḥsinin ecrin Ḥudâ / Kat-ender-ğat ider müzdün ‘aṭâ

596.B.

هر که باشد طبعش از مهمان ملول
از وی آزارد خدا وهم رسول

Her kimiñ ṭabı‘ misâfirden melûl / Olur itmez gülerek anı qabûl
İncinir andan Ḥudâ-yı Zü‘l-celâl / Ya‘ni raḥmet eylemez ol Lâ-yezâl
İncinir dâḥi Resûlullah hem / Zayfa ikrâm itmedir emr-i ehemmm

Olmasun tab‘îñ misâfirden melûl / Kıl kemâl-i luţfla anı kabûl
Şâri‘a her kim virir zirâ ezâ / Şüphe yok kim la‘nete olur sezâ

597.B.

بنده چون خدمت مهمان کند
خویش را شایسته رحمان کند

Bir kişi kim hıdmet-i mihmân ider / Kurb-ı Hâk’ a kendüni şâyân ider
Hâk rızâsın bulur ol kul kim müdâm / Zâyfa hıdmetde ider ikdâm-ı tâm
Vâşıl-ı kurb-ı İlah olur o kûl / Cân u dilden çün ider zâyfı kabûl
Efđal a‘mâldir ikrâm-ı zâyf / Ahsen-i ef‘âldir it‘âm-ı zâyf
Bir ‘amel kim mevşul-ı Mevlâ olur / Her ‘amelden lâ-cerem evlâ olur

598.B.

هرکه مهمانرا بروی تازه دید
از خدا الطاف بی اندازه دید

Kim ki tâze yüzle mihmânı hemân / Karşu çıkdı gördi oldu şâdumân
93/b Gördi Hâk’dan luţf u ihsân bî-kıyâs / Mazhar oldu ni‘mete ol Hâk-şinâs
Her ne rütbe olsa kutlu hulûş / Zâyf hakkında olursa bâ-huşuş
Ecri de ol mertebe taz‘îf olur / Bî-nihâye elfe dek te’lîf olur
Luţf-ı Hâk şıgmaz ‘uğûl-ı âdeme / Raĥmeti vâsi‘ ser-â-ser ‘âleme

599.B.

از تکلف دور باش ای میزبان
تا کرانی نبودت از میهمان

Ey misâfir şâhibi olan kişi / Uzağ ol külfetden uzatma işi
Ya‘ni me’kûlât u meşrûbâtı / Külfeti mûcib olan hâlâtı

Düşme ‘âdetden ziyâde külfete / Kendüni dücâr itme zaħmete
Ta ağırlık olmaya hâşıl saña / Gelmeye ya‘ni misâfirten ibâ
Bu cihetle ücretiñ noqşân olur / Belki kârıñ bâ‘iṣ-i hüsrân olur

600.B.

هست مهمان از عطاہای کریم
هرکہ زو پنهان شود باشد لیم

Ol misâfir kim gelür nâgeh saña / Hâḡ Te‘âlâ hâzreti eyler ‘aṡâ
Hâḡ ‘aṡâyâsından olur ey selîm / Kim ki andan gizlenir olur le‘îm
Bâ‘iṣ-i küffâret-i zenb ü günâh / Eyles anı ol kerîm olan İlâh
‘Abd-i Hâḡ olmaz o kim pinhân olur / Belki nefse bende-i fermân olur
Nâgehânî zâyfa kendün gizleyen / Olamaz ettibbâ‘ İbrâhîm’den

601.B.

خیره بر جوان کسی مهمان شود
چون رسد مهمان ازو پنهان شود

Süfresinde şaşırır mihmân hemân / Kendüni gizlerse andan mîzbân
Añlar istiṣkâl olunduğun hemîn / Neylesün bilmez ḡalür ḡayret-rehîn
‘Aḡlı başından gider ḡayrân olur / ḡayretinden belki sergerdân olur
94/a Boğazından geçmez olur ol ṡa‘âm / Ğam yiyici olur olmaz ṡâd-kâm
Şaḡlıḡla gelmeyeydim der hemân / Bâşına zindân olur cümle cihân

602.B.

هرکہ مهمانت شود از خاص و عام
پیش اومی باید آوردن طعام

Her kim olur ise hâşş u ‘âmmdan / Zâyfiña ḡalma gerü ikrâmdan

Öñüne lâzımdır iletmek ta‘âm / Eyleme te’hîr et ikdâm-ı tâm
Ya‘ni ta‘cîl eylemek mendûbdur / Zâyfa ikrâm itmeyen mağzûbdur
Belki uzak yerden itmişdir nüzûl / Kıl anı hâzır-ı ta‘âm ile kabûl
Aç olmaqdır ziyâde ihtimâl / Yoldan olmuşdur vücûdu bî-mecâl

603.B.

هرکه مهمانرا کرامی می کند
کوششی در نیک نامی می کند

Kim ki ‘izzetlü ider mihmânını / Gözeder hâle münâsib şânını
Mü‘min ise mü‘mine lâyıq kirâm / Eyler îmâna münâsib ihtirâm
Kâfir ise aña göre hâlde / Bulunur ikrâm u istikbâlde
Böyle olan kimse a‘lâ âdına / Sa‘y ider hayr ile ya‘ni yâdına
Halk aña hüsn-i şehâdet ide tâ / Âhîretde ola maqbûl-i Hudâ

604.B.

زانچه داری اندک و بیش ای پسر
برد باید پیش درویش ای پسر

Bulunan hâzır yimekten ey oğul / Azıcuq nân u nemekden ey oğul
Lâzım iletmek faqîriñ öñüne / İhtiyâc ehli haqîriñ öñüne
Zâyf olsun olmasun merd-i faqîr / Gelse aña yiyecek bir nesne ver
Aza çoğa bakma raṭb u yâbise / Luṭf u iḥsân eyle köhne lâbise
Haq katında zâyî‘ olmaz hiç şey / Luṭf ider aña muqâbil Rabb-i Hayy

94/b

605.B.

نان بده باجایعان بهر خدا
تا دهندت در بهشت عدن جا

Açlara itmek ‘a‘â eyle müdâm / Hâk rizâsıyçün kıl it‘âm-ı ta‘âm
Cennet-i a‘lâ içinde tâ saña / Vereler ‘âlî-mağâm ey zil-‘a‘â
Câ‘i‘i işbâ‘da hayr-ı kesîr / Olduğun virdi haber Bedr-i Münîr²⁰⁸
Ya‘ni ol fahr-i risâlet nûr-ı Hâk / Bir hadîşinde beyân itdi şadağ
Cümle-i zî-rûha şâmil bir beyân / Olduğun fehm eyle kıl i‘tâ-yı nân

606.B.

برتن عريان كه پوشد جامه
حق دبد اوراز رحمت نامه

Kim ki çıplak gövde üzre bir libâs / Giydirir eyler vücûdu ihtirâs
Rağmetinden Hâk aña virir berât / Kurtulur nâr-ı cehennemden o zât
Viridiğü câme olursa müsteħağ / ‘Itknâme eyler anı zât-ı Hâk
Yazılır merhûm u mağfûr olması / Ehl-i cennet ile mağşûr olması
Rağmetle Hâk anı âbâd ider / Nâr-ı dûzağdan dağî âzâd ider

607.B.

هرکه ثوبی برتن عاری دهد
در دو عالم ایزدش یاری دهد

Kim ki ‘uryân zâta virir bir libâs / Ĥasbeten-li’llah ider ilbâs-ı nâs
Hâk dü ‘âlemde anı mestûr ider / ‘Avn u nuşret luğ idüb menşûr ider
Nice setr itdiyse çıplak olanı / Öyle setr eyler dağî Mevlâ anı
Âfet-i kevnıyyeden eyler maşûn / Dâğî ‘uğbâda ider luğfun füzûn
Ĥülle-i cennetle ârâyış virir / Cennet-i a‘lâda âsâyış virir

²⁰⁸ (Hadis) افضل الصدقة ان تشبع كيدا جائعا.” “Sadakanın en iyisi açları doyurmaktır.”

608.B.

کبر برای حاجت محتاج را
بر سر از اقبال یابی تاج را

95/a Ger getirirseñ huşûle hâcetin / Ehl-i fakriñ def` iderseñ şiddettin
Bâşîñ üzre devlet-i iqbâlden / Tâc bulursuñ şafâ-yı hâlden
Ya`ni ehl-i fakr u ehl-i hâcetiñ / İhtiyâcın def` olursa `âdetiñ
`İzzet u iqbâlle beyn`el-enâm / Şehriyârâne bulursuñ ihtirâm
Dest-gîr olmağ fakîre dâ`imâ / Devlet-i `uzmâyı mûcibdir şehâ

609.B.

هر که باشد اوز دولت بختیار
خیر ورزد در نهان و آشکار

Kim ki devletden olur o bahtiyâr / Hayra sa`y eyler hafî u âşikâr
Her kimiñ kim tâli`i mes`ûd olur / Ahsen ahlâkla maḥmûd olur
Hayra sa`y eyler o kimse dâ`imâ / `Âleme iylik ider şubḥ u mesâ
`Âdet eyler iyliğı leyl ü nehâr / Gözedir muhtâcî gizlû âşikâr
Her naşıl olursa olsun ol müdâm / Emr-i mergûba ider iqdâm-ı tâm

610.B.

ای پسر هرگز مخور نان بخیل
کم نشین در عمر برخوان بخیل

Ey oğul aşlâ ve kaç`â bir zamân / Etmekiñ yime baḥîliñ el-amân
`Ömrüñ içre mümsik olanıñ şaḥın / Sofrası üzre oturma pek kaçın
Aç olursañ da beğâyet ey püser / Etmekin yime baḥîliñ kıl hâzer
Sofrasından etmekinden ol ba`îd / Loğmasın yime pelîdiñ ey velîd
Ol denîden hâşîlî çek el etek / Kendüsi toysun hele koy ol köpek

611.B.

نان ممسك جمله رنجست و عنا
میشود نان سخی نور وضیا

Ehl-i buhl vü ehl-i imsâkiñ bütûn / Etmekidir şıķlet ü derd-i derûn

Mümsiġiñ dâ' u marâzdır ni'meti / Ağzıña alma yediġi niķmeti

95/b Lık cömerdiñ olur nûr u ziyâ / Olunursa etmeki ekl ü ġidâ

Ya'ni nân u ni'met-i ehl-i seġâ / Rûġ ile ħalbe virir nûr u ziyâ

Pür-şafâdır ħalb-i pâk-i eşġiyâ / Anıñ içün ni'meti virir ziyâ

612.B.

تا نخوانندت بخوان کس مرو
از پی مردار چون کرکس مرو

İtmeye mâdâmkim da'vet seni / Gitme kimse sofrasına çün denî

Ya'ni da'vetsiz yere nâkes gibi / Cîfe içün gitme gel kerkes gibi

Düşme dünyâ-yı denîniñ ardına / Her kesniñ göz dikme nân ü âredine

Aķbaba gibi bilâ-da'vet şaķın / İtme her murdâr u nâ-pâke aķın

Olma her bir lâşeye çeşm-âşinâ / Dimeye 'âlem saña çaylâķ baba

613.B.

چشم نیکی از خسیس ودون مدار
سقف اورا هم تو بی استون شمار

Ṭutma alçaķ kimseden iylik gözi / Ḥayr gelmez nâ-mübârekdir yüzi

Ḥayrı yoķdur buġl ṭab'ı olanıñ / Saķf u tâvânın direksiz şay anıñ

Bir şey ümmîd itme ednâdan şaķın / İ'timâd itme yalânından kaçın

Va'dine aldanma gitme yânına / Biñ yemin eylerse la'net cânına

Beñzer elhâşıl direksiz hâneye / İstinâd itme çürük kâşâneye

614.beyit

کرکنی خیری توان از خود مبین
هرچه بینی نیک بین و بد مبین

Hayr iderseñ görme kendüñden anı / Eylediñ tevfiķ-i Haķ'la sen anı
Kendüñ ifnâ et de gör Haķķ'ı ebed / Her ne kim görseñ eyü gör görme bed
Nâzır ol tevḥîd-i ef'âle müdâm / Qılma aḥvâliñ perîşân ey ğulâm
'Âleme cem' üzre dâ'im kııl nazır / Âdem ol görme meḥâsinden diger
Ḥayrdır bi'l-cümle ef'âl-i Ḥudâ / Bizlere nisbet olur şerr rûnümâ

96/a

در صفت علامتهای احمقان کوید

615.B.

سه علامت دانکه در احمق بود
اولا غافل زیاد حق بود

Üç 'alâmet bil ki aḥmaķda olur / Diķķat etse ol üçü 'âķil bulur
Âşikâre ya'ni üç aḥvâldir / Aḥmaķıñ aḥmaķlıĝına dâldir
Zıkr-i Haķ'dan evvelâ ğâfil olur / Çünkü aḥmaķ kimse pek câhil olur
'Aķlı yoķ kim 'ilme olsun ihtimâl / Zıkr-i Haķ'dan ğâfil olur lâ-muḥâl
'Âķil oldur kim olur pür-intibâh / Mûnis-i ķalbi olur zıkr-i ilah

616.B.

کفتن بسیار عادت باشدش
کاهلی اندر عبادت باشدش

Aḥmaķ olan kimsede ğaflet olur / Hem aña çoķ söylemek 'âdet olur
Ḥumķdan neş'et ider söz keşreti / Olmaz aḥmaķ kimsede söz nedreti

Her ne gelse ağzına söyler hemân / Bilmez ahmağ neydüğün yañlış yalan
Bir de tenbellik olur ‘ârız añâ / Vaqt-ı t̂â‘atde ĥulâşa dâ‘imâ
Eylese gâhi ‘ibâdâta kıyâm / Eylemez cedd üzre ya‘ni i‘timâm

617.B.

ای پسر چون احمق و جاهل میباش
یکدم از یاد خدا غافل میباش

Olma oğlum ahmağ u câhil gibi / T̂â‘at-i Ĥağ‘da dahî kâhil gibi
Ẑikr-i Ĥağ‘dan ğâfil olma bir nefes / Ĥağğ‘a bağlan ğayriden ümmîd kes
‘Âğil u ‘âlim olan merd-i nefis / Ẑikr-i Bârî‘le olur dâ‘im enîs
Ahmağ u câhil ise ğafletdedir / Vâdî-i hizlândadır hayretdedir
Ġâfil olma bir nefes Allah‘dan / İştîyâğ-ı yâr ucından âhdan

618.B.

هرکه او از یاد حق غافل بود
از حماقت در ره باطل بود

96/b

Ẑikr-i Bârî‘den o kim ğâfil olur / Dâ‘imâ dünyâ ile şâğil olur
Ġayr ile olur demâdem dem-güzâr / Yâdına gelmez Cenâb-ı Gird-gâr
Öyle dîvâne hamâkatden müdâm / Râh-ı bâtılda olur her şubh u şâm
Dâ‘imi ğafletle bâtıl yoldadır / Tîh-i ĥüsrân içre ‘âtıl yoldadır
Şâhrâh-ı maṭluba çıkmaz yolu / Eñnihâyet şaşırır sağ u şolu

619.B.

هیچ از فرمان حق کردن متاب
بهر وام آزاده را دامن متاب

Hiç emrullahdan bükme boyun / Yan verib fermân-ı Ĥağğ‘a olma d̂un

Devrilüb bir yana i'râz itme hiç / Emr-i Hâk' dan olma aşlâ pîç pîç
Şöyle kim ednâ olan merd-i ganî / Hisset tab'ı olan şahş-ı denî
Bir faķîri görse rû-gerdân olur / Dûr olub pehlû-zen-i Hîtân olur
Dâmenin bükme daĥî tezvîr ile / Fâriğ u âzâdeniñ taĥķîr ile

620.B.

باطلی را ای پسر کردن منه
نقد مردانرا بهر کردن منه

Bâtil olan kimseye kıoyma boyun / Ey oğul eyler saña şoñra oyun
Ya'ni teslîm itme kendüñ bâtıla / Uyma aşlâ öyle aĥmak 'âtıla
Ehl-i Hâķķ'a eyle ancak ser-fürû / Olmak isterseñ dü 'âlemde ulu
Naķd-i esrâr-i ricâlullahı hem / Kıoyma aĥmaklar eline kııl kerem
Eyleme nâdâna şarf-ı zîm ü zer / Şatma boncuķ şatılan yerde güher

621.B.

در قضای آسمانی دم مزن
هر کسی را بیش بین و کم مزن

Urma dem ĥükm-i ezelden tut öğüt / Kııl kıazâ-yı âsumânîde sükût
97/a Olamazsın vâķıf-ı sırr-ı kıazâ / 'Ârif ol keff-i lisân et dâ'imâ
Örtülüdür mebĥaş-ı sırr-ı ezel / Zâhirî şer'a virir zîrâ ĥalel
Herkesi gör fâzıl u ehl-i kemâl / Urma nâķış kimseyi ol ehl-i ĥâl
Ya'ni nâķış dime ĥalka ey nebîl / Hâşılı her gördiğîñ bir Hızır bil

622.B.

دست خود را سوی نامحرم میار
جانب مال یتیمان هم میار

El götürme cânib-i nâ-maḥreme / Hürmet et şer‘-i şerîf-i a‘zâma
Ya‘ni ḳapılma hevâ vü şöhrete / El uzatma ecnebiye ‘avrata
Maḥremi çünkü ḥelâl itdi İlah / Eyleme nâ-maḥreme meyl ü nigâh
Cânib-i mâl-ı yetîmâna daḥî / El götürme ihtirâz et ey aḥî
Ya‘ni ekl itme yetîmler mâlını / Ḳılma pür-âteş derûnuñ ḥâlini

623.B.

تا توانی راز با همدم مکوی
کر تو باشی نیز با خود هم مکوی

Ḳâdir olduğça enîse sır u râz / Söyleme andan daḥi ḳıl ihtirâz
Bulamazsın sırma maḥrem söyleme / Sen sen ol da kendüñe hem söyleme
Ya‘ni ḳalbiñde o sırrı tut nihân / Kendü kendüñe daḥî ḳılma ‘ayân
Hemdemiñ bir hemdemi var lâ-cerem / Söyler ol sırrı gider ol dâḥi hem
Tâ helümme cerra²⁰⁹ ol sır fâş olur / ‘Âlemiñ ağızında ḥurde-ḥâş olur

624.B.

تا شوی آزاد و مقبل ای عزیز
بی طمع می باش اکرداری تمیز

Tâ ki sen bend-i ‘âlâyıḳdan berî / Olasın âzâde vü ḥalḳıñ serveri
Şâḥib-i ‘izz ü siyâdet olasın / Ehl-i iḳbâl ü sa‘âdet olasın
Ya‘ni böyle olmak için lâ-cerem / Bî-ḫama‘ ol ey ‘azîz u muḫterem
97/b Terk ḳıl ‘âlemde ḥırş u şöhreti / Bulasıñ tâ kim sa‘âdet devleti
Var ise temyîz u idrâkiñ eger / Cânib-i ḥırş u ḫama‘dan ḳıl güzer

در صفت فاسق کوید

625.B.

²⁰⁹ Helümme cerra: “Var kıyas et” anlamına gelen Arapça bir tabir.

هست فاسق را سه خصلت در نهاد
باشد اول در دلش حب فساد

Fâsıķıñ albinde tm u hy var / Eylemişdir kendne ol uu kr
 ey zre oldu mab-ı nihd / Evvel albinde var hbb-ı fesd
r u erre b'is avli sever / Enfs  fa ihlli sever
ki kimse beynine dşse i / Eylemez işlhna şedd-i ni
Belki ahr u şiddete bd olan / şeylere eyler teşebbs ngehn

626.B.

حرفش آزدن خلق خداست
دور دارد خویش را از راه راست

Renciş-i halk-ı Hd'dır hrfeti / Kesr-i hırdır ikinci şan'ati
Hır incitmek ise fış-ı 'azm / Olduğun ma'lm bir şey ey selm
atl-i nefis iden nice mel'ndur / Ol m'ezz ylece ma'ndur
Hem nc hşleti ol n-bekr / Tğru yoldan kendni uzak utar
D'im g rha tab'ı meyl ider / Nefsine hem s'ire eyler zarar

627.B.

در صفت شقی گوید
هست ظاهر سه علامت در شقی
میخورد دائم حرام از احمق

 'lmet var şide aşikr / Bil de andan ıl hzer ey hşyr
Evvel amalığından ol mdm / Hi aınmaz ekl ider d'im hrm
98/a Pes şar-i nr-ı dzadır bu yol / Bilmiş ol ehl-i şevetdendir ol
Nr-ı dza yer iden ekl-i hrm / Zlleti mcib olur şrb-i mdm
Pek fen şeydir hrma ibtil / S-i hli eyler air itiz

628.B.

بی طهارت باشد و بیکاه خیز
هم ز اهل علم باشد در کریز

Vağtsiz kâlkâr tahâretsiz olur / Emr-i Bârî'ye itâ'atsiz olur
Tâ tulû'-ı şemse dek uyur müdâm / Eylemez vaqt-i namâza ihtimâm
Gâh edâ eyler namâzı geh kazâ / Geh tekâsülle görür terkin revâ
Ehl-i 'ilmîñ şohbetinden kaçmada / Olur ol dâhî fenâ söz saçmada
'İlm-i hâl öğrenmeği kılmaz murâd / Dînine îmânına virir fesâd

629.B.

با طهارت باش و پاکی پیشه کن
وز عذاب کور هم اندیشه کن

Ol tahâret ile dâ'im ey püser / Pis ü murdar olmadan eyle hazer
Şan'at eyle kendüñe tâhirlîği / Nefsîñ 'âdet itmesin kâfirlîği
Dâ'imî şüretde pâk u tâhir ol / Pâklikle halka Hâkq'a zâhir ol
Tâ 'azâb-ı kabrden fikr eyle hem / Havf u haşyet üzre ol dem-be-dem
Tâhir olmazsa kişi murdâr olur / Kabrde hâli anîñ düşvâr olur

630.B.

ای پسر مکریز از اهل علوم
تا نسوزد مرترا نار سمور

İtme ehl-i 'ilmden oğlum firâr / Yağmasun ta kim seni şol nâr-ı hâr
Kim mesâm-ı gövdeden baña kadar / Hârici vü dâhîli ihrâk ider
Meclis-i ehl-i 'ulûma hâzır ol / 'İlm-i hâl öğren münevver hâtır ol
'İlm nûr oldu dahî cehl oldu nâr / Sa'y et 'ilm öğrenmeğe leyl ü nehâr

631.B.

تا توانی هیچ کس را بد مکوی
پیش مردم هم زبان خود مکوی

Kadir olduqça cihânda dâ’imâ / Kimseye bed söyleme ol hûb-edâ
Sen sen ol ‘ömründe olma bed-zebân / Bed sühanla kimseye açma dehân
Hem dahî halkıñ önünde kıl sükût / Kendü bâbından söz açma al öğüt
Halkı medh et kendüni medh eyleme / Hiç halk-i ‘âlemi kadh eyleme
Kendüne sedd et temeddüh bâbını / Kıl sitâyiş ma’rifet erbâbını

632.B.

معرفت داری کره در زرمبند
چون رسد مهمان برویش درمبند

Ma’rifet tutarsañ ey ‘âlî cenâb / Ya’ni bilürseñ ki var rûz-ı hesâb
Kîse-i altûna düğüm bâğlama / Nâr-ı hüsrânla vücûduñ dağlama
Râh-ı Haqq’a şarfa sa’y et mâlıñı / Tutma ‘uqde altına emvâliñi
Neye harc itdiñ diyü mes’ûlsün / Haqq’a şarf eyler iseñ maqbûlsün
Hâneñe irse mesârif nâgehân / Yüzine bend itme bâbı ey civân

در صفت بخیل کوید

633.B.

سه علامت ظاهر آمد در بخیل
با تو کویم یاد کیرش ای خلیل

Üç ‘alâmet geldi mümsikde ‘ayân / Anları bir bir saña ideyim beyân
Söyleyim tut hâtırında ey halîl / Bilmiş ol ammâ şağın olma bahîl

Bilmiş olsaydıñ baĥîliñ ĥâlini / olayın bulup yaardıñ mâlını
urtarırdıñ belki anı nârdan / Cân çekerken Şiddet-i dînârdan
Topladıĥı mal cümle nâr olur / Dîn u îmânı anıñ dînâr olur

634.B.

اولا از سايلان ترسان بود

99/a

وز بلاى جوع هم لرزان بود

Mümsikiñ evvel niŐanı ey civân / Hep dilencilerden olur oraĥân
Rast gelse bir dilenciye hemân / Bozular levni olur beñzi Őoĥân
Yüz çevirir Şaşırır aĥvâlini / Zann ider lâbüdd alacak mâlını
Dâĥi ikinci niŐanı ey aĥî / Gice gündüz ol baĥîl-i dûzaĥî
Ditrer açlı ibtilâsından hemân / Yimez içmez mâlını eyler nihân

635.B.

چون رسد درره بخويش و آشنا

بگذرد چون باد و کويد مرچبا

Bildiĥinden yâ eâribden bire / Bul da çünkim erişür ba müdbire
Merĥabâ der yel gibi amma geçer / avf ider belki tutar bir Şey diler
Tutacak olsa ider ‘özüñ beyân / Bir ayak üstünde söyler biñ yalân
Bir açıŐ açar hemânkim yel gibi / Turmaz ol yollarda geçer sel gibi
Bir gider kim Őaĥlıqla gitmesün / avf ider ĥayra teşâdüf itmesün

636.B.

نبود از نانش كسى را فائده

كم رسد با كس زخوانش مائده

Etmeginden kimseye yok fâ’ide / Sofrasından ĥalka irmez mâ’ide

Âşinâ vü akrabâsından berî / Hânesinde göremez ol müdbiri
Dâ'imâ o halkına tenbîh ider / Kim gelürse diyeler yok evde er
Hıyrını görmek çü ola müstehîl / Yok dimekdir öyle nâdân u bahîl
Bir zamânda var imiş pinti hamîd / Şimdi pek çok bulunur öyle pelîd

در بیان حاجت خواستن

637.B.

حاجت خود را مجو از زشت رو
آنکه دارد روی خوب ازوی بجو

99/b Hâcetiñ arama çirkîn yüzlüden / Turş-rûdan dâhi acı sözlüden
Fâ'ide irmez o yüzden nâfile / Kim ki güzel yüzlüdür andan dile
İtme çirkîn yüzlüden bir şey taleb / Dâhi varma yânına ey pür-edeb²¹⁰
Kim beşâşetle olur hânde-künân / Hâcetiñ varsa aña söyle hemân
Kâzî-i hâcât olur vech-i hasen / Her ne isterseñ var andan iste sen

638.B.

مؤمنی را با تو چون افتادکار
تا توانی حاجت اورا برآر

İşi düşdü mü'miniñ çünkim saña / Kadir iseñ hâcetin eyle revâ
Vâki' olan işine kıl ihtimâm / Tâ huşûle gelmesiyçün bi't-tamâm
Olasıñ mâdâm kâdir ol işe / Sa'y kıl 'âlem için âsâyişe
Kendüñe hıdmetden efdaldır o kâr / Luţf ider ecrin Cenâb-i Girdgâr
Hıdmet-i maqbûle 'indü'l-'ârifeyn / Pek büyük şeydir ola Mevlâ mu'în

²¹⁰ Hayrı güzel yüzlülerden talep edin." اطلبوا الخير عند حسان الوجه (Kelâm-ı Kibâr)

639.B.

حاجت خود را جز از سلطان خواه
چون بخواهی یافت از دربان خواه

Hâcet u maṭlûbuñu ey zî-edeb / Pâdişâhîñ ğayriden itme taleb
Ya‘ni a‘zam kimseden beyn‘el-‘ibâd / İste maḫşûduñ olasın ber-murâd
Bulmaḫ isterseñ murâdıñ der-‘aḫab / Ḳapıcıdan eyleme aşlâ taleb
Ya‘ni ḳâdir olmayan ‘âcizlere / Hâcetiñ ‘arz itme öyle boş yere
Himmet isterseñ daḫî her bâbdan / İsteme belki dile aḫṭâbdan

640.B.

از وفات دشمنان شادی مکن
از کسی پیش کسی دادی مکن

İtme düşmanlar vefâtından sürûr / Gerçi kim oldu cihân dâr‘ul-ğurûr
Aldanıp dünyâya maġrûr olma hiç / Düşmaniñ mevtiyle mesrûr olma hiç
Birbiri ardınca evlâd-ı beşer / Geldiği gibi yine öyle gider
100/a Bugün ol gitdiyse yarın dâhi sen / Gideceksin şâd-mân olmaḫ neden
Ḥalk öñünde kimseden dâd eyleme / Dâd-ḫâhîlîḳla feryâd eyleme

در صفت سخت دل میگوید

641.B.

سخت دل را سه علامت یافتم
چون بدیدم روی ازوی تا فتم

Üç ‘alâmet dâhi buldum ey civân / Ḳalbi ḳatı kimse için bî-gümân
Tecrübe itdim bu üçü nâ-gehân / Yüz çevirdim göricek andan hemân
Ya‘ni ḳubḫundan için bed-ḫûydan / Yüz çevirmek lâzım ey pâkîze ten
Sen daḫî i‘râz eyle ḳıl ḫazer / İrmesin tâ kim saña andan zarar

Saht-dilden gelmez illâ şûr u şer / Yânına yaklaşma andan kıl güzer

642.B.

با ضعیفان باشدش جور و ستم
هم قناعت نبودش با پیش و کم

Qalbi sahtîñ hûylarından evvelâ / Nâ-tuvânâna olur cevr u cefâ
Merhamet itmez fakîr u ‘âcize / Bakmaz aşlâ müsteḥab u câ’ize
Az ile çoĝa kanâ‘at eylemez / Şûkr ile ḥamdi şinâ‘at eylemez
Çoĝa şûkr itmez aza şabr eylemez / Ḥaşri düşünmez ĝam-ı kabr eylemez
Qalb-i sahtî merhametden bî-eşer / Ḥaḫ ile sırr-ı kazâdan bî-ḥaber

643.B.

موعظت هر چند کوی بیستر
در دل سختش نباشد کارکر

Her ne rütbe söyleseñ va‘z-i keşîr / Qalb-i sahtî olmaz aniñ kâr-gîr
Eylemez taşâ naşıl bir şey eşer / Qalbine olmaz naşîḥat kâr-ger
Eylemez aşlâ kelâm-ı Ḥaḫḫ’ı ĝuş / Neydüĝin bilmez şafâ-yı ‘aql u hûş
Ḥaḫ anı ḥalk eylemiş ĝüyâ şaĝır / Kim gelür ḥaḫ söz kulaĝına aĝır

100/b Saht dillikde nihâyet ey fetâ / Beñzemez ḥayvân-ı lâ-yefhem aña

644.B.

هر که عاری باشد از حسن و حیا
از پی حاجت به پیش او میا

Kim ki ḥüsn ü ‘ârdan ‘ârî olur / Âb-rû-yı ‘işmeti cârî olur
Hem şabîḥ’ul-vech olmaz hem daḥî / Bî-ḥayâ olur utanmaz ey aḥî
Öyle kimse öñüne gelme şaḫın / Ḥâcet için yânına gitme kaçın

Şıfr-ı yed eyler seni ol nâ-bekâr / Boşuna redd eyler itmez kâm-kâr
Hâcet için âb-rû dökme aña / Şulama kuru ağacı nâ-becâ

645.B.

اهل دنیا را معنی مرده دان
تا نباشی همنشین مردگان

Ehl-i dünyâ şahşı ma'nâ meyte bil / Olsa da zâhirde ol hayy ey nebîl
Şöyle kim ma'nîde hayydır ehl-i Hâk / Zâhiren mevtâya olmuş mültehak
Ehl-i dünyânın dili pejmurdedir / Nefsi zinde kalbi ammâ mürdedir
Ölüler ile celîs olma şaşın / Mürdegân ile enîs olma şaşın
İmdi âgâh ol muhabbet eyleme / Ehl-i dünyâ ile şohbet eyleme

در صفت قناعت کوید

646.B.

با قناعت ساز دائم ای پسر
کرچه هیچ از فقر نبود تلخ تر

Ey oğul dâ'im kanâ'atle düzel / Kısmetiñ olan bezâ'atle düzel
Uğraşib meyl itme mâl-ı zâ'ide / Âhîretde yoğdur andan fâ'ide
Mâl-ı zâ'idden kılub kendüñ ferâğ / Râh-ı dîn için tedârik kıl yarâğ
Gerçi olmaz fağrden acı cefâ / Lîk alışdığda olur 'ayn-ı şafâ
Kalbi eyler fağr Hâk'la müşteğil / Şabr idüb fağr ile ol âsûde-dil

101/a

647.B.

هر سحر بر خیز واستغفار کن
فرصتی اکنون که داری کار کن

Her seherde kalkup istiğfâr kıl / Şimdi bir fırsat tutarsan kâr kıl

Tövbeler maqbûldür vaqt-i seher / Pek güzel bir vaqtdir ol ey püser
Kalkıb âbdest al namâzı kıl edâ / Et huzûr-ı kalble Hakk'a du'â
Fırsatı fevt itme vaqtîñ geçmeden / Şimdi kim nöbet seniñdir sağ esen
Kıl tedârik âhîretçe zâdîñı / Gurre-i ûlâya yazdır âdîñı

648.B.

همنشین خویش را غیبت مکن
غیر شیطان بر کسی لعنت مکن

Hem-nişîniñ şahsı ğıybet eyleme / Sâ'iri dâhi mezemmet eyleme
Ağzîñ alışdırma zemm u ğıybet / Mısr halkı gibi lafz-ı la'nete
Zümre-i şeyfâna la'net eyle bes / Sâ'irine eyleme harc-ı nefes
İns ü cinden zulmle bâridlere / Habs-i zâtîden için mâridlere
Hâşılı naşş aña kim virdi cevâz / La'net eyle ğayriden kıl ihtirâz

649.B.

چون شود هر روز در عالم جدید
از کناهان توبه می باید کزید

Çün olur 'âlemde her bir gün cedîd / Olucak vâkt-i seher ya'ni bedîd
Hakk'a tövbe itmeği bî-rayb u şek / İhtiyâr itmek günahlardan gerek
Çünkü insân bir nefes hâlî deĝil / Bulunur sehv ü haţâda muţtaşıl
Tâzelendikçe cihânda vaqt u ân / Tövbeyi de tâze eyleser hemân
'Ârifinden olub ol zât-i güzîn / Her umûrunda olur Mevlâ mu'în

650.B.

هرکرا ترسی نباشد از خدا
حق بترساند زهر چیزی ورا

101/b Her kimiñ olmaz Hudâ'dan haşyeti / Kibriyâ vü heybetinden dehşeti
Korğudur Mevlâ anı her nesneden / Hiç emân virmez aña ol Zu'l-menân
Cân alıcı görünür zıll u hayâl / Gölgesinden korğudur ol Zu'l-celâl
Şöyle fehm oldu bu sözden kim müdâm / Kim ki Mevlâdan ider havf ey gulâm
Hağ Te'âlâ hıfz ider ol âdemi / Bel aña eyler musahhar 'âlemi

651.B.

تا توانی حاجت مسکین برآر
تا برآرد حاجتت را کردگار

Qâdir oldukça faqîriñ hâcetin / Kıl revâ rağ' eyle bâr-ı miñnetin
Çâre-sâz ol 'âciz u bî-çâreye / Merhamet kıl sînesi pür-yâreye
Ehl-i derdiñ hâcetin eyle revâ / Hâcetiñ kılsun kazâ tâ kim Hudâ
Ya'ni ol fa'âl olan Rabb-ı Mecîd / İde birden biñe dek luğfun mezîd
Râhimîniñ erhamıdır ol Hudâ / Ekremînin ekremidir ol Hudâ

652.B.

هست مالت جمله درکف عاریت
کر نماند از تو باشد زاریت

'Âriyetdir eldeki mâliñ kamû / Üstüne düşme benim mal deyû
Senden ister dâd iderler anı heb / Yanıña qalmaz velev kim bir zeheb
Ger halîfe-zâde iseñ kıl hasen / Eyle muhtâcîne infâk anı sen
Çünkü senden şoñra qalursa eger / Bâdî-i zârî olur ol mâl u zer
Luğf u ihsân et qazan ecr ü şevâb / Tâ seni inletmesin yevm'ul-şesâb

653.B.

عاریت را بازمی باید سپرد
هیچ کس دیدی که زربا خود ببرد

‘Âriyet malı gerü red eylemek / Lâzımından olduğu bî-rayb ü şek

Sen değilsin mal u mülküñ mâliki / Var anıñ bir hâlîkı vü hâlîki

102/a Ol naşıl elden ele geldi saña / Sende de kıalmaz gider başka yaña

Haşre dek dâ’im tedâvül eyler ol / Cem’ iden şanma tenâvül eyler ol

Kimsede gördiñ mü sen bu hâlî hiç / İlete kendüyle kabre mâlı hiç

654.B.

حاصل از دنیا چه باشد ای امین

نه کزی کرباس ویک پاره زمین

Ey hayâtından emîn olan kişi / İnce fikr itmek gerekdir her işi

Mülk ile dünyâ metâ’ından bütün / Ne olur hâşıl nihâyet bak düşün

Bir toköz arşun kefen bir kıt’a yer / Andan artık gerü kıalır ser-be-ser

Ya’ni bunlardır naşibiñ ‘âkıbet / Dâr-ı dünyâdan berây-ı âhîret²¹¹

Mâ’adâsı cümle dünyâda kıalır / Belki ekşer dest-i a’ dâda kıalır

655.B.

هرچه دادی درره حق آن تست

وان چه ماند آن بلای جان تست

Hak yolunda virdiđüñ şey ‘âkıbet / Ol seniñdir işte bahr-i âhîret

Hak rizâsıyçün ne itdiñse ‘aât / Âhîretde virir a’lâsın Hudâ

Dâhi ol şey kim kıalır dünyâda heb / Mâl u mülk ü emti’a fıdıda zehab

‘Âkıbet olur belâsı cânıñın / Rûz-ı maşşerde cefâsı cânıñın

Ya’ni infâk olmayan eşyâ vü mâl / Olunur maşşer günü bir bir su’âl

²¹¹ “[...] Dünyadan da nasibini unutma[...].” (Kasas/77)

656.B.

هرکه با اندک زحق راضی شود
حاجت اورا خدا قاضی شود

Kim ki Hâk' dan az şeye râzî olur / Hâk anıñ hâcetini kâzî olur
Eksik olmaz rızkı her leyl ü nehâr / Ummadığı yerden olur âşikâr
Rızkına Mevlâ olur anıñ kefil / Eylemez kayd-ı zarûretle sefil
Kâzî-i hâcât olan Bârî Hudâ / Her huşûşda hâcetin eyler kazâ
Luţf ider ihsân ider ol iss-i cûd / Kün hiţâbıyla bulur emri vücûd

102/b

657.B.

هست دنیا بر مثال خانه
بگذر ازوی کرتو خود مردانه

Bir misâfirhâne gibidir cihân / Kim göçer çâpük gider aña konan
Hâk' a mensûb er ise ger hâzretiñ / Var ise ya'ni 'ulüvv-i himmetiñ
Sen de geç andan ta'alluğ eyleme / Dâhi maḥlûka temelluğ eyleme
Eylediñ nâ-çâr aña çünkim nüzûl / Menzil-i maḥşûda andan bul vuşûl
Ol beş on gün andan mânend-i garîb / Sa'y kıll kim olasın Hâk' a qarîb²¹²

658.B.

هست دنیا بر مثال قنطره
بگذر ازوی کرتو داری روبره

Köprüye beñzer cihân-ı lâ-beḳâ / Çekinib geçmekdedir bâ y u gedâ
Kimseye ya'ni değıl cây-ı qarâr / Her gelen göçüp gider leyl ü nehâr
Yüziñi yola tutarsan kıll 'ubûr / Yolcu iseñ kıll o köprüden mürûr
Yolcu yolunda gerekdir kış u yaz / Reh-revân bir yerde olmaz ḥâne-sâz

²¹² (Hadis) كن في الدنيا كانك غريب أو عابرسيل "Dünyada bir garip ya da yolcu gibi ol."

Menzil-i maqşûda sa'y u gayret et / Halkdan kaç'-ı 'âlâka eyle git

659.B.

هرکه سازد برسرپل خنه
نیست عاقل او بود دیوانه

Kim ki köprü başına bir ev düzer / 'Ömrini zâyi' ider kendün üzer²¹³
Öylesi 'âkil değil mecnûndur / 'Aklı başında değildir böndür
Yapdığı hâne mahallinde değil / Gelmede seyl-i havâdiş muttaşıl
Hâzret-i 'Îsâ buyurmuş kim cihân / Köprüye beñzer eyâ ehl-i zamân
Anı i'mâr etmeyiñ ediñ 'ubûr / Bu mecâzîden kılıñ Hâk' a mürûr

660.B.

از خدا نبود غنا جستن روا
هست مؤمن را غنا رنج و عنا

103/a Lâyık olmaz istemek Hâk'dan ğınâ / Mü'mine olur ğınâ derd ü 'anâ
Ehl-i Hâk zengînliği itmez taleb / Hâvf ider kim olmaya renc u ta'ab
Bâr-ı miñnetdir dile zîrâ ğınâ / Belki ma'nîde olur 'ayn-ı 'anâ
Mü'min-i kâmil bulur Hâk'la huzûr / Olmak ister ğayriden dünyâda dūr
Faqr ile faqr itdi çün sultân-ı dîn / Lâ-cerem o yolda olur 'ârifin

661.B.

فقر و درویشی شفای مؤنست
رانکه اندروی صفای مؤمنست

Faqr u fâkadır şifâsı mü'miniñ / Andadır zîrâ şafâsı mü'miniñ

²¹³ "Dünya tahta köprüye benzer. Yerleşik yer değildir, sadece geçip gidersin."
(Hz. Îsâ) الدنيا قنطرة فاعبروها ولا تعمروها

Ol ki derd-i fakra oldu mübtelâ / ‘İllet-i kevnîyyeden buldu şifâ
Mâsivâ derdi ider merdi marîz / ‘Âlemi ölçer biçer tûl u ‘arîz
Fakr u fâkadır o derdiñ şaykâlî / Kim şafâ-yı kâlbe çokdur medhâlî
Dilde hâşıl olucağ nûr-ı safâ / Ğuşsa-i kevnîyyeden bulur şifâ

662.B.

مال واولادت بمعنی دشمنند
کرچه نزدیک تو چشم روشنند

Mülket-i ma‘nâda emvâlîñ seniñ / Dâhî evlâdıñla aħmâlîñ seniñ
Düşmanıñdır fitne îrâd itmede / Dürlü dürlü ğuşsa îcâd itmede
Her biri bir yolda rehzenlik ider / Şûret-i uhrâda düşmenlik ider
Gerçi kim yâniñda çeşm-i revşeniñ / Oldular ma‘nâda ammâ düşmanıñ
Zâhîren anlarla eylesenî nazar / Eksik olmaz lîk anlardan haţar

663.B.

انما اموالکم را باد کیر
مال وملك این جهان را یاد کیر

İşbu mezkur âyetiñ mażmûnunu / Zîkr kıl lafz-ı hikem-meşhûnunu
Mâl u evlâdı Cenâb-ı Müste‘ân / Fitne kılmışdır berây-ı imtiħân²¹⁴

103/b Hâķ’la kim meşğûl olur ğayriyle kim / İmtiħân itmekdedir Rabb-ı Hâķîm
Bu cihânıñ mâl u mülkûn bî-ķarâr / Ber-hevâ itmekde dâ’im rûz-gâr
İ’timâd itme cihânıñ vârina / Mâl u mülk u dirhem u dînârına

664.B.

مردره را بود دنیا سود نیست
هرکزش اندیشه را نا بود نیست

²¹⁴ “[...] mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır[...].” (Enfâl/28)

Râh-ı Hâkık'a sâlik olan merd için / Ma'nevî mülkünde ehl-i derd için
Yok bu dünyâ varlığından fâ'ide / İstemez göklerden inse mâ'ide
Varlığıyla ya'ni itmez ferhâti / Yokluğundan yokdur aşlâ fikreti
Hâşılı ne varlığıyla şâd olur / Yokluğuyla ne dahî nâ-şâd olur
Mâsivâyı eyleyen dilden tirâş / 'Ömrü içre eylemez kayd-ı ma'âş

665.B.

هرکرا از صدق دل صافی بود
خرقه و لقمه کافی بود

Şıdqla kalbi kimiñ şâfi olur / Hırqa vü loğma aña kâfi olur
Kim olursa mazhar-ı şıdğ u şafâ / Hırqa vü loğmayla eyler iktifâ
Hâtırını meyl itmez aşlâ zînete / Râğıb olmaz dürlü dürlü ni'mete
Hâne-berdûş-i cihân olub gezer / Yâ ider günc-i harâbâtı mağar
Şıdğ-ı dilden sînesi şâfi olur / İnşirâh-ı kalb aña kâfi olur

666.B.

آنکه در بند زیادت میشود
دور از اهل سعادت میشود

Ol ki zâ'id nesne kaydında olur / Ya'ni mâl u mülk şaydında olur
Olur ol ehl-i sa'âdetden ırâğ / Dâğ dâğ eyler derûnun bâğ-ı râğ
Mâl-ı zâ'idle ğubâr-ı miñneti / Artacağ elbette bâr-ı miñneti
Bâr-ı miñnet dûr ider Hâk' dan anı / Ya'ni ğurb-ı Zât-ı Muṭlağ'dan anı
Dûr olan Hâk' dan sa'âdet bulamaz / Devlet-i 'uzmâya nâ'il olamaz

104/a

667.B.

بندکان حق چو جانرا با ختند
اسب همت تا ثریا تا ختند

Çünkü ehlullah cân oynatdılar / Himmet atın ülkere şıçratdılar
Ya‘ni meydân-ı haqîkat erleri / Râh-ı mülk-i ma‘nevî serverleri
Haq yolunda itdiler cânlar fedâ / Oldular ecsâm-ı ‘unşurdan rehâ
Serlerinden geçdiler cân atdılar / ‘Arşa-i ‘ulvîde ât oynatdılar
Kurtulub aḥkâm-ı süfliyyâtdan / Oldular a‘lâ-yı ‘ulviyyâtdan

668.B.

تا نبازی در ره اوهر چه هست
آنچه می باید کجا آید بدست

Râh-ı Haq‘da her ne kim var ise tâ / Oynayıb terk itmeden bâd-ı hevâ
Gitmedikçe mâmelek ya‘ni yele / Ol ki lâzımdır gelür kınde ele
İtmeyince tâ ki efnâ-yı vücûd / Mümkün olmaz aşl-ı maqşûda vürûd
Bezî ü infâk eyle evvel mâlîñi / Haq‘a lâyıq eyle şoñra ḥâlîñi
Hâşılı maḥv itmedikçe sen seni / Destîñe geçmez vücûduñ aḥseni

در فضل سخا کوید

669.B.

در سخا کوش ای برادر در سخا
تا بیابی از پس شدت رخا

Ey birâder eyle gâyet i‘tinâ / Sa‘y kıl cûd u seḥâya dâ‘imâ
‘Âdet olsun kendüñe cûd u seḥâ / Bulasın şiddet şoñunda tâ rehâ
Vüs‘at-i ‘ayşîñ seḥâdır mûcibi / Devlete erer seḥâvet şâḥibi
Bulmaq isterseñ eger ğamdan necât / Merkez-i cûd u seḥâda kıl şebât
Zıyq-ı şadriñ inşirâḥıdır seḥâ / Cism ü cânîñ infirâḥıdır seḥâ

670.B.

باش پیوسته جوانمرد ای اخی
زانکه نبود دوزخی هرگز سخی

104/b

Ey qarındaş-ı mürüvvet-perverim / Vay şefîk-i cân u mü'min dâderim
Dâ'imî şûretde sa'y et ol sahî / Çün şehâvet ehli olmaz dûzağî
Keff-i yed itme şehâdan bir zamân / Luğ u ihsân eyle halka ân-be-ân
Çünkü aşlâ ehl-i nâr olmaz sahî / Ehl-i fışk ehl-i günâh olsa dağî
'Afv ider cürm ü haşâyâsın Hudâ / Enbiyâ ahlâkıdır zîrâ şehâ

671.B.

در رخ مرد سخی نور و صفاست
زانکه در جنت قرینش مصطفاست

Var cömerdiñ vech-i pâkinde ziyâ / Mihr ü meh-mânend parlar dâ'imâ
Ma'nevî bir nûra mazhardır sahî / Kim şehâvet nûrudur ol ey ağî
Ol sebebden çünkü cennetde anîñ / Ya'ni zâtında şehâvet olanîñ
Hem-civâridir Cenâb-ı Muştafa / 'Aks ider andan aña nûr u şafâ
Hâzret-i mühr-i risâletden müdâm / Cezb ider nûru mişâl-i bedr-i tâm

672.B.

حق تعالی بر درجنت نوشت
این که جای اسخیا باشد بهشت

Ma'nî-i cûd u keremden cenneti / Halk edince Hâk Te'âlâ hâzreti
Tâğ-ı bâb-ı cennete yazdı 'ayân / Dest-i kudretle Cenâb-ı Müste'ân
İşbu mazmûnda kitâbet eylemiş / Mağz-ı luğfundan 'ibâret eylemiş
Cilve-gâh-ı aşîya olur cinân / Dâhil-i cennet olurlar bî-gümân

Mü'mine lâyıķ odur kim bî-hilâf / Eyleye cûd u keremle ittişâf

673.B.

اسخیا را با جهنم کار نیست
جای ممسك جز میان نار نیست

Aşiyânıñ yoķ cehennemle işi / Kim olursa erkek olsun yâ dîşi

105/a Buħl u imsâki olan bed-ıyinetiñ / Ya'ni ehl-i buħl u ehl-i ħasetiñ
Yoķ meyân-ı nârdan ğayri yeri / Bil cehennem ortasıdır minderi
Ĥâşılı ehl-i seĥâ fâsıde de / Buħl u imsâk ehli hem 'âbidse de
Aşiyâyâ dendi Firdevs âşiyân / Buħl u imsâk ehline dûzaħ mekân

674.B.

پیشه اهل بخل تلبیس دان
در جحیمش همدم ابلیس دان

Ehl-i buħluñ ħârımı telbîs bil / Ĥayr u şerri ħılt ile tedlîs bil
Ĥalka mekr ü ħîledir dâ'im işi / 'Âlemi tolandırır mümsik kişi
Ĥîleden ħâlî deĝildir bir zamân / Aldadır ħalkı düzer dürlü yalân
Şûret-i Ĥaķ'dan görünür ekşeri / Gösterir kendün velâyet mazħarı
Bu sebebden anları sen ey nebîl / Dûzaħ içre hemdem-i iblîs bil

675.B.

هیچ ممسك ننکرد روی بهشت
بلکه با او کم رسد بود بهشت

Hiç mümsik göremez cennet yüzi / Yoķdur anda öyle bir devlet yüzi
Belki cennet koķusu irmez aña / Ya'ni cennetden olur ĝâyet cüdâ
Mümsikiñ ħalbinde vardır ħasveti / Yüzine 'aks eylemişdir zulmeti

Cenneti görmekliĝe yoĝdur yüzi / Göremez bir vechle cennet gözi
Burnu bâd-ı buĝlile mesdûddur / oĝlayamaz cenneti pür-dûddur

676.B.

آنکه میخوانند مراورا سقر
اهل کبر و بخل را باشد مقر

Aña kim ehl-i ‘Arab derler saĝar / Ehl-i kibr ü buĝle olur ol maĝar
Ya‘ni ur‘ân‘da olan lafz-ı saĝar / Heb cehennemden ‘ibâret yazdılar
Şu‘lesi ĝâyet ile şiddetlûdür / Yani iĝrâĝ itmede ĝiddetlûdür
105/b Çehreyi taĝyîr idermiş nâ-gehân / Ğayri ĝâlin itdiler âĝî beyân
Kibr ü buĝl erbâbına dâr‘ul-arar / Eylemiş anı Cenâb-ı Girdĝar

677.B.

ای پسر در مردمی مشهور باش
از بخیلی وز تکبر دور باش

Merdlikde ey oĝul meşĝûr ol / Buĝl ile kibr eylemekden dûr ol
Ya‘ni ıl cûd u keremle ittîşâf / ut lisânîñ söyleme kizb u ĝüzâf
Ĥalka iylik itmede meşĝûr ol / Mazĝhar-ı ĝayr-du‘â vü nûr ol
Uzaĝ ol buĝl u tekebbür itmeden / Kendüñi ekber taşavvur itmeden
Ĥaĝĝ‘a maĝşûş oldu vaşf-ı kibriyâ / Mü‘mine lâyıĝ deĝil buĝl u riyâ

678.B.

با سخا باش و تواضع پیشه کیر
تا شود روی دلت بدر منیر

Ol seĝâvetlü seĝâyı ‘âdet et / Hem tevâzu‘ ‘âdetin ut şan‘at et

Ehl-i şan‘at şan‘atinden bir zamân / Olmadığı gibi ayrı ey civân
Sen dahî olma tevâzu‘dan cüdâ / Ol tevâzu‘la muqayyed dâ‘imâ
Tâ ki şânîñ ola gâyet mürtefi‘ / Olasîñ sûk-ı cihândan muntefi‘
Hem sehvât ile ol rûşen-zamîr / Tâ ola qalbiñ yüzi bedr-i münîr

در بیان افعال شیطان

679.B.

”ار خصلت فعل شیطانى بود
داند اینها هرکه رحمانى بود

Dört haşlet fi‘l-i şeytânî olur / Kim bilürse anı raḥmâni olur
Her biri şeytâna mensûb iş olur / Nâ-mülâyim-kâr u ma‘yûb iş olur
Bilmez ol dördü olur olmaz beşer / İsm-i Raḥmâna ola mazhar meğer
Kim ki Raḥmân ismine mazhar olur / Her şeye ‘âlim olub sürûr olur
Cümleden ol dördü de ‘âlim olur / Ḥayr u şerri fark ider sâlim olur

106/a

680.B.

عطسه مردم چو بگذشت از یکی
باشد آن از فعل شیطان بیشکی

Âdemiñ aqsırması birden ziyâd / Nâ-mülâyim-kâr olur ey hoş nihâd
Aqsırırrsa iki üç def‘a hemân / Fi‘l-i şeytândan olur ol bî-gümân
Çünkü insânîñ dimâğın ol la‘în / Eyleyüb taḥrîk aqsırdır hemîn
Maqşadı bir derde düçâr itmedir / Pek fenâ ḥâle giriftâr itmedir
Bir dem aqsırdı Cenâb-ı Bu‘l-beşer / Nefḥ-i rûh itdikde Mevlâ ey püser

681.B.

خون بینی نیز از شیطان بود
آنکه ظاهر دشمن انسان بود

Dâhi burun kanı şeytândan olur / Her neden kim beynine fırsat bulur
Đarb ider pekçe dimâğ-ı âdemi / Tâ ki cârî ola bir vâfir demi
Mağsadı ol yüzden ilhâk itmedir / Bir dem evvel âdemi hâk itmedir
Ol ki insâna ezelden kaçdı var / Düşman olduğu mübîn-i âşikâr
İsti‘âza itme lâzım dâ’imâ / Hıfzı ide her demde şerrinden Hüdâ

682.B.

خامیازه فعل شیطانست وقی
ای پسر ایمن میباش از مکروی

Eslemek hem bî-sebeb kay eylemek / Fi‘l-i şeytândır anı bilmek gerek
Bir nebî aşlâ teşâ‘üb itmedi / Çünkü şeytân anları incitmedi
Dâhi kuşmak oldu şeytâna muzâf / Fi‘l-i aqbeğ olduğuçün bî-hilâf
Mağsadı tâ‘âte virmeğdir hâlel / ‘Ârız olsun inhirâf ile kesel
Ey oğul bî-havf u bâ-emin olma tâ / Bulasın şeytân mekrinden rehâ

در صفت منافق کوید

683.B.

دورباش ای خواجه از اهل نفاق
در جهنم دان منافق را وثاق

106/b

Ol nifâk ehlinden ey hoca ba‘îd / Meclis-i şöhetlerinden nâ-bedîd
Dâhil-i meclisleri olma şaşın / Gördiğinde dâhi anlardan kaçın
Menzil-i ehl-i nifâkı ey fetâ / Bil cehennem içre bil esfelde tâ
Derk-i esfeldir yeri mel‘ûnlarıñ / Nîze-i la‘net ile mağ‘ûnların²¹⁵
Pes uzak ol öyle ehl-i nârdan / İkiyüzlü bed-şi‘âr eşrârdan

²¹⁵ “Şüphesiz ki münafıklar en aşağı tabakadadırlar[...]” (Nisâ/145)

684.B.

سه علامت در منافق ظاهرست
زان سبب مقهور قهر قاهرست

Üç ‘alâmetdir münâfıkda ‘ayân / Kim münâfık olduğun eyler beyân
Üç nişân-ı zâhirîsi var ki tâ / Kimde bulsañ olasıñ andan cüdâ
Kimde zâhir olsa ol üç nesne pes / Bilmiş ol işte münâfıkdır o kes
Olduğuşün anda ol üç bed-ıhşâl / Oldu mağhûr-i Cenâb-ı Zü’l-celâl
Ya‘ni Hakk’ın kıhrınıñ mağhûrudur / Rû-yı luğf u cûdunuñ mehcûrudur

685.B.

و عدهای او همه باشد خلاف
قول او نبود بغیر از کذب و لاف

Her ne va‘d etse olur cümle hilâf / Sözi ânıñ olmaz illâ kızb u lâf
Va‘dine itmez vefâ ol bed-gümân / Dâ‘imî şûretde hem söyler yalân²¹⁶
Hud-pesend olur hemân kendün öger / Şaçma sözlerle dağî ağzın yorar
Küfrden ihfâ eyleyüb de şûretâ / ‘Âleme Müslim görünse ey fetâ
İşte anıñ derk-i esfeldedir yeri / Âza çok ehvendir andan digeri

686.B.

مؤمنانرا کم اعانت میکند
هم امانت را خیانت میکند

Mü‘minîne az i‘ânet eyler ol / Hem emânâta hıyânet eyler ol
107/a Mü‘minîne hiç i‘ânet eylemez / İhtiyârile ri‘âyet eylemez
Mü‘minîniñ şânına itmez kıyâm / Bi‘z-zarûr ider iderse ihtimâm
Hem emânet hakkına olmaz emîn / Bir hıyânetlik ider lâbüd la‘în

²¹⁶ “[...] Allah, o münâfıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.” (Münâfıkûn/1)

Hâşılı bu üç ‘alâmet-i nifâk / Var münâfık kimsede bi’-l-ittifâk

687.B.

نیست در وعده منافق را وفا
زان نباشد در رخس نور و صفا

Va‘deye yokdur münâfıkçün vefâ / Eylemez va‘d itdiği şe’yi edâ
Belki kâr-ı ‘ahdi naqş eyler müdâm / Va‘dini îfâya itmez ihtimâm
Olduğundan böyle dâ’im bî-vefâ / Çehresinde olmuyor nûr u şafâ
Ya‘ni kalb-i fâsidinden zülmeti / ‘Aks ider olmaz münevver şûreti
Diğğat et nûr-ı ferâsetle ‘ayân / Görinür zülmet yüzinde bî-gümân

688.B.

تا نینداری منافق را امین
نیست بادا تخمش از روی زمین

İhtirâz et zinhâr ey ehl-i dîn / Sen münâfık şahşı zann itme emîn
Mâlîñi yâ sırrıñı yâ digeri / Aña teslîm itme ol andan berî
Mâlîñi yer fâş ider esrârıñı / Lâ-cerem telvîş eyler kârıñı
Hâşılı bir vechile eyler ziyân / Yeryüzinde toğmu yok olsun hemân
Bed-du‘âya müsteğâkdır ol la‘în / Kim emânet hağğına olmaz emîn

689.B.

از منافق ای پسر پرهیزکن
تیغ را از بهر قتلش تیزکن

Ey oğul eyle münâfıkdan hazer / Kim erer andan saña lâbüd zarar
Şoğbetinden eyle gâyet ihtirâz / Sen sen ol hiç itme aña keşf-i râz
Çatli vâcibdir muzırrıñ bî-gümân / Kıl kılıcı keskin anıñçün hemân

107/b Bed-du‘âya çek dahî tîğ-ı zebân / Tâ cezâsın vere Rabb-ı Müste‘ân
Eyle ihlâş-ı derûnla bed-du‘â / atlı hükmü ile maqt l ola t 

690.B.

با منافق هرکه همراه میشود
منزل اودر تك چه میشود

Kim m n f k ŐaŐısla yold Ő olur / D r-ı d ny da hele evb Ő olur
Olduğundan  yle ŐaŐısa arad Ő /  h retde d hi olur h rde-h Ő
Derk-i esfelde m n f klar gibi / Menzili olur anıñ ğayy  dibi
Aĥz-ı hükm eyler nih yet ol dah  / Olur anlar gibi  hir d zaĥ 
Ey püser olma yaramazlarla y r / Olmayasıñ t  ki sen de ehl-i n r

در علامت اهل تقوی میگوید

691.B.

سه علامت باشد اندر متقی
کی بود نسبت تقی را با شقی

M ttek de olur ey y r üç niŐ n / Bilinür anlarla sen de bil hem n
Üç ‘al metle bilindi m ttek  / M ttek ye nisbet olunmaz Őa 
İttik  başka Őek vet başkadır / Her birinde hem ‘al met başkadır
Vaşf-ı maŐŐuŐiyle tefr k olunur / Her biri üç Şeyle taĥk k olunur
Kimde varsa üç ‘al met z hir  / Ehl-i tav  den l r Şer‘an a a

692.B.

بر حذر باشد تقی از یاربد
تا نیند از دورادر کاربرد

İhtir z eyler ta  bed-y rdan / aınır hemp -yı n -hemv rdan

İctinâb eyler yaramaz yârdan / Şağınur hemrâh-ı bed efkârdan
Kendüne bed kimseyi yâr eylemez / Nâ-kese ifşâ-yı esrâr eylemez
Havf ider ‘âlemde rüsvâ itmeye / Tâ anı bedkâra ilqâ itmeye

108/a Kim ki bedkâra qarîn u yâr olur / Ol dağî anîñ gibi bedkâr olur

693.B.

کم رود دیگر دروغش بر زبان
وز طریق کذب باشد بر کران

Müttekîniñ diline kizb ü yalân / Ezgidir eyler taqî hıfz-ı lisân
Eylemez aşlâ yalânı irtikâb / Bil ki fâhiş sözden eyler ictinâb
Ber-ṭaraf olur ṭarîq-i kizbden / Râh-ı kizbe uğramaz ol pâk ten
Dâ’imâ tutar şadâkat yolunu / İltizâm eyler selâmet yolunu
Râh-ı kizbe uğrayan nâ-ḥaqq olur / Âḥir ehl-i dûzaḥa mülḥaḥ olur

694.B.

از حلال پاک کم گیرند کام
تا نیفتد اهل تقوی در حرام

Ehl-i taqvâlar ḥelâl-i pâkden / Az tutarlar kâm ey pâkîze ten
Eylemezler değme loğmayla ğıdâ / Ger ḥelâl-i pâk ise de şüretâ
Havf iderler ṭâ ḥarâma düşmeye / Şüphelü nân u ṭa’âma düşmeye
Zühd ü taqvâyâ idenler ihtimâm / Hiç yimezler şüphelü nân u ṭa’âm
Nehy olunmuşdur ḥudûda ḫurbdan / Havf iderler dâḥi ekl ü şürbden²¹⁷

²¹⁷ “[...] Bunlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın[...].” (Bakara/187)

در بیان شکر نعمه میگوید

695.B.

هر کرا باشد سه خصلت در سرشت
باشد آنکس بی شک از اهل بهشت

Her kimiñ tab‘ında üç haşlet olur / Ya‘ni üç haşlet aña ‘âdet olur
İşte ol zât ehl-i cennetden olur / Sermedî devlet dahî ni‘met bulur
Ya‘ni tevhîde muğârin zâtında / Olsa üç haşlet kamû evkâtında
Mâye-i aşlî gibi ol üç güher / Lâzım-ı gayr-ı mufâriğ olsa ger
Ehl-i cennetden olur ol bî-gümân / Nâr-ı dûzağdan bulur emn ü emân

108/b

696.B.

شکر در نعمت و صبر اندر بلا
میدهد آینه دلرا جلا

Hâlet-i nu‘mâda şükr itmek dahî / Miñnet eşnâsındaki şabr ey ahî
Bu iki şeyden olub hâşıl şafâ / Bañş ider âyine-i kalbe cilâ
Şükr ile eylerse âdem ittîşâf / Lâ-cerem olur kederden kalbi şâf
Şabr iderse şey-i mekrûh üzre hem / Hâbs-i nefis idüb belâda lâ-cerem
Bu iki şûretde kalbinde huzûr / Bulunub hâşıl olur şevk ü sürûr

697.B.

هر که مستغفر بود اندر گناه
حق ز نار دوزخش دارد نگاه

Kim ki müstağfir olur vaqt-i günâh / Nâr-ı dûzağdan tutar Mevlâ nigâh
Ya‘ni düşdükte günâha bir kişi / Olsa istiğfâr o hâl üzre işi

Ḥaḡ ider anı cehennemden maşûn / ‘Afv olur cürm ü günâhı büsbütün²¹⁸
Tâ‘ib ü müstağfir olan ‘abd-ı ḥâş / Nâr-ı dûzaḥdan olur lâ-büd ḥalâş
Cân u dilden tevbe eylerse hele / Olur ol kimse “kemen lâ-zenbele”²¹⁹

698.B.

هرکه ترسد از اله خویشتن
خواهد او عذر کناه خویشتن

Kendü Ma‘bûdundan ol kim ḥavf ider / Bâr-gâh-ı ma‘nevîye yüz sürer
Cân-ı dilden ya‘ni eyler i‘tizâr / Yalvarır Ḥaḡḡ’a nihân u âşikâr
İtdiği cürmüñ ider ‘afvın taleb / Tevbe istiğfâr eyler rûz u şeb
Lâ-cerem va‘d-i kerîmi üzre Ḥaḡ / Afv ider kılmaz ‘azâba müsteḥaḡ
Kim ki ḥod itmez kılmaz i‘tizâr / Mağfîret itmez anı Âmirz-kâr

699.B.

معصیت را هرکه پی در پی کند
ایزدش از اهل جنت کی کند

109/a Muttaşıl her kim ki eyler ma‘şiyet / İtdiği ‘işyâna kılmaz ma‘zeret
Birbiri ardınca eyler ma‘şiyet / Eylemez Ḥaḡḡ’dan recâ-yı mağfîret
Sevmez Allah öyle bedkâr olanı / Ehl-i cennetden kaçan eyler anı
Kıl ḥazer ‘işyânıña olma muşir / Kim olur âḥir saña ‘işyân muzır
İtdiğîñ ‘işyâna istiğfâr kıl / Nâdim ol Allah’a yalvar zâr kıl

700.B.

ای پسر دائم باستغفار باش
وز بدان و مفسدان بیزار باش

²¹⁸ “O, kullarının tövbelerini kabul eden ve günahlarını affedendir[...].” (Şûrâ/25)

²¹⁹ “Günahlarına tövbe eden günah işlememiş gibidir.” (Hadis) التائب من الذنب كمن لا ذنب له

Oğlum istiğfâr ile ol dâ'imâ / Her zamân kıl mağfiret Hâk'dan recâ
Eksik itme tövbeyi dilden müdâm / Tâ'ib-i müstağfir ol her şubh u şâm
Kıl inâbet Hâk'a kim nev'-i beşer / Hâk olunmuşdur ezelden ehl-i şer
Olmaz iseñ de günâhın kâ'imi / Hâk'a lâzımdır rücû'-ı dâ'imî
Dâhi müfsidlerle bedlerden kaçın / Nefret et anlarla ülfetden şağın

در فضیلت صدقه میگوید

701.B.

کر کنی خیری بدست خویش کن
خیر خود را وقف هر درویش کن

Hayrı sen kendü eliñle et eger / Hayr itmek ister iseñ ey püser
Eyleme mâba'da te'hîr anı sen / Her faķire vaķf eyle ölmeden
Hayrın eñ a'lâsı insân şâğ iken / Müstaħaķa itmedir hayr u ĥasen
Şülüş-i mâlîñdan vaşiyet eylemek / Gerçi meşrû' ise de bî-rayb u şek
Şoñraya ĥalursa nev'an şüphe var / Naķş ider belki mürûr-ı rûz-gâr

702.B.

يك درم كانرا بدست خود دهند
به بودآن كز پی اوصد دهند

Bir ĥuruş aķçe ki anı merd ü zen / Vereler kendü eliyle ölmeden
109/b Andan evlâdır ki şoñra âdemân / Yüz ĥuruş i'tâ iderler ey civân
Meytiñ ĥalmaz fülûsa ĥâceti / Fevt olur bi'l-cümle meyl ü rağbeti
Mevt ider çünkü zarûretten berî / Aķçeye meyl ü muĥabbetden berî
Sûķ-ı 'âlemde işi kâsid olur / Bu cihetden elf kâlû ĥadd olur

703.B.

کر بخشی خود یکی خرمای تر
بهتر از بود تو صد مقال زر

Kendün etseñ tâze bir ħurmâ ‘aṭâ / Her ne rütbe olsa dâhî bî-bahâ
Ṭatlı cânıñdan ayırdıñ anı sen / Kıldıñ ihsân yimesi mümkün iken
Lîk senden şoñra ger baĥş etseler / Yüz kadar mişķâl altun ey püser
Ol seniñ baĥş itdiğıñ ħurmâ-yı ter / Evleviyet üzre maķbûle geĥer
Çünkü ba‘de‘l-mevt az çok pâraya / İĥtiyâcıñ ħalmaz âğ u ħâraya

704.B.

هرچه بخشیدی مکن با او رجوع
کرزیا افتاده از دست جوع

Her ne şey kim itdiñ ihsân u ‘aṭâ / Bir daĥî itme rücû‘ aşlâ aña
Viridiğün şey‘i şâķın alma gerü / İĥtiyâcıñ olsa dâhî ilerü
Sen eger acılığ elinden ey civân / Düşecek olsañ ayâķdan nâ-tüvân
Her ne itdiñse hibe dönme aña / Bir daĥî baķma bile andan yaña
Ĥâlet-i nez‘a getirse derd ü cû‘ / Kıldığın ihsâna sen itme rücû‘

705.B.

این بدان ماند که شخصی قی کند
باز میل خوردن او کی کند

Baĥş u ihsân itdiğı şey‘e rücû / Balsa bir şaĥş-ı denîden ger vuķû
Aña beñzer kim kişi nâgeh ħuşar / Yimeğe anı ħaçan rağbet ider
Rağbet eylerse köpekden ‘add olur / Ya‘ni beyn‘en-nâs ġâyet bed olur
110/a Âdem olan andan istikraĥ ider / Belki de baķmaz bile uzaķ gider
Ĥâşılı bir vechle olmaz sezâ / Alma tekrâr itdiğı şey‘i ‘aṭâ

706.B.

با پسر کر چیزکی بخشد پدر
می سزد کر باز کیرد از پسر

Oğluna bir nesnecik verse baba / Alsa tekrâren gerü ândan sezâ
Ya‘ni bu şûretde ihsândan rücû‘ / ‘Ayb olunmaz bulmuş olsa ger vukû‘
Bir güherdir çünkü baba vü püser / Oğla hattâ dediler cân-ı peder
Cân ciğer oldukları emr-i şarîh / Viridiğün alsa gerü olmaz kabîh
Oğluna viridiğünü alsa ebî / Nâ-becâdır kadh iderse ecnebî

707.B.

ای پسر با مال و زر شادی مجوی
آنچه کس را داده دیگر مکوی

Mâl u zerle arama oğlum sürûr / İtme anlarla taleb-i zevk u hubûr
Ya‘ni altunla gümüşle olma şâd / Viridiğün şey‘i dağî hiç itme yâd
Sîm u zer bi‘l-cümle dünyâ mâlıdır / Şâd u handân olmak ahmağ hâlidir
İtdiğîñ ihsâna itme imtinân / Cîfe-i dünyâyâ olma şâdumân
Fazl u ihsân-ı Hudâ‘yı kıl taleb / Mâsivâ-yı Haqq‘ı nisyân eyle heb

708.B.

شادی دنیا سراسر غم بود
سور اورا در عقب ماتم بود

‘Âlemiñ cümle sürûru ğam olur / Dügünün ardınca hem mâtem olur
‘Âlemiñ ekşer zamânı ğamlıdır / Her düğünün âhiri mâtemlidir
Sûr u şâdî az zamânda fevç olur / Der ‘açab bir mâcerâ-yı mevt olur
Eyleseñ dünyâda bir sâ‘at ferağ / Gösterir çerğ âhir aylarca tarağ

Hüzn ü ğamdır bâtını vü zâhiri / Ağlamakdır evveli vü âhiri

110/b

709.B.

امرلاتفرح زقرآن کوش دار
جای شادی نیست دنیا هوش دار

Âyet-i “lâ-tefrahı” Kur’ân’dan / İstimâ‘ eyle feraḥ-nâk olma sen²²⁰
Terk kıl dünyâya mağrûr olmağı / Mâl-ı dünyâ ile mesrûr olmağı
Cem‘ idenler noldu dünyâ mâlını / Görmediñse var işit aḥvâlini
‘Aqlıñı cem‘ et ki dünyâ ey nebîl / Şâd olacağ yer değıldir ḥoşca bil
Sevmez Allah ‘âlem-i dünyâyı hiç / Zuḥruf-ı dünyâ ile olma behîc

710.B.

شادمانانرا ندارد دوست حق
این سخن دارم زاستادان سبق

Mâl-ı dünyâ ile şâd olanları / Dost tutmaz Ḥaḳ Te‘âlâ anları
Nezd-i Ḥaḳ’da çün cihân mağzûbdur / Lâ-cerem mâlın seven menkûbdur
Ḥocalardan bu söziñ maẓmûnunu / Öğrenip tutdum ḥükm-i meşḥûnunu
Ya‘ni bu vech üzre ‘ârifler baña / İtdi ta‘lîm-i ma‘ârif câ-be-câ
Mâl-ı dünyâya sevinmez dediler / ‘Ârife zîrâ ḥaḫardır sîm ü zer

711.B.

کرفرح داری ز فضل حق رواست
لیک از دنیا فرح کردن خطاست

Fazl-ı Mevlâ’dan ötürü ey civân / Lâyıḳ u câ’izdir olmağ şâdumân
Raḫmet-i Ḥaḳ’la hem ol ḥandân u şâd / Oldu âyetden bu ma‘nâ müstefâd

²²⁰ “[...] Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez.” (Kasas/76)

Fazl-ı Hâk İslâm u rahmetden murâd / Hâzret-i Kır'ân olur ey hoşnihâd
Bunlara gâyet sevin ol şâdumân / Böyle emr itdi Cenâb-ı Müste'ân²²¹
Lîk dünyâdan ferağ itmek haţâ / Oldu "lâ-tefrağ"²²² haţâ bile edâ

در نصایح دیگر میگوید

712.B.

ای پسر با محنت و غم خوی کن

111/a

روی دلرا جانب دلجوی کن

Ey oğul ğamla ṭabi'atlan alış / Kılma âh u nâle miḥnetinden çâlış
Kendüñe zevk eyle derd ü miḥneti / Vüs'ate ḥaml et 'inâ vü şiddeti
Eyledikde ya'ni esbâbı zuhûr / Ğuşşa-i 'âlemden olma bî-ḥuzûr
Cân u dilden cânib-i Hâk' a müdâm / Vech-i muṭlağdan teveccüh eyle tâm
İştigâl itme ğam-ı devrân ile / Pür-şafâ kııl kalbiñi 'irfân ile

713.B.

حزن و اندوهست قوت بندکان

غم شود بار فرح جویندکان

Hüzn u ğamdır ḥâş kullarçün ğidâ / Hüzn ü ğam anlar içün olmaz ezâ
Ya'ni anlar dâ'im illâ ḥazzândır / Anlara endûh-ı küt-i cândır
İsteyenler dâr-ı 'uqbâda ferağ / Eksik olmaz hiç anlardan tarağ
Ĝam olur anlar içün dünyâda yâr / Hüzn ü endûhı iderler ihtiyâr
İsteyen zevk u mesârr-ı ma'rifet / Hüzn ü ğamla rûḥun eyler terbiyet

²²¹ "De ki: "Ancak Allah'ın lütuf ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinirsiniz. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır." (Yûnûs/58)

²²² "[...] Böhürlenme!.." (Kasas/76)

714.B.

هرکرا نبود بدل اندیشه
عاقبت برپای بیند تیشه

Her kimiñ qalbinde olmaz fikr u ğam / Ya‘ni bilmez nolduĝun hüzün ü elem
‘Âkıbet görür ayâĝında keser / Menzil-i ma‘lûbdan anı qa‘ıder
Menzil-i ma‘şûda vâşıl olamaz / Sermedî devlet-i sa‘âdet bulamaz
‘Ârife lâzım tefekkür eylemek / Kudret-i Allah’ı tezkir eylemek²²³
Hikmet-i Bârî’ye olmağ âşinâ / Rûh u qalbi ola tâ kim rûşenâ

715.B.

ازچه موجودی بیندیش ای پسر
هرکسی دارد غم خویش ای پسر

Ey oĝul fikr et niçün mevcûdsuñ / Mazhar-ı feyz-i ‘a‘â ü cûdsuñ
111/b Hâq seni hâlk eyledi âyâ niçün / Olma boş hayvân mişâli bir düşün
‘Âql-ı ihsân eyledi ol iss-i cûd / Qıldı yoğdan mazhar-ı feyz u cûd
Ey oĝul herkes tutar kendü ğamın / Fikr ider encâm-ı eyyâm u demin
Ehl-i ‘irfân ‘âkıbet-endiş olur / Âhîret kaydın çeker dil-rîş olur

716.B.

کرد ایزد مرترا از نیست هست
ازبرای آنکه باشی حق پرست

Hâq seni ma‘dûmdan var eyledi / Müsta‘idd-i ‘aql u efkâr eyledi
Anıñ içün hâlk u icâd itdi kim / ‘Ârif-i billah olub da ey hekîm
Bilerek Hâq’a tapıcı olasın / Âhîretde dürlü ni‘met bulasın
Ya‘ni ol bir kimse kim ‘âbid olur / Nef‘i âhîr kendüne ‘â’id olur

²²³ “[...] Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler[...].” (Âl-i İmrân/191)

Fâ'ide vardır 'ibâdetde saña / İhtiyâcı yokdur Allah'ın aña

717.B.

تا تو باشی بندهٔ معبود باش
با حیا و با سخا و جود باش

Tâ ki bu 'âlemde sen mevcûdsuñ / Mazhar-ı sırr-ı hayât u cûdsuñ
'Abd-ı maḥz-ı ḥazret-i Ma'bûd ol / Şâhib-i şerm ü seḥâ u cûd ol
Ya'ni maḥlûka perestişden kaçın / Rics-i şûrû ma'neviyetten şaḥın
Dâḥi beyn'en-nâs 'âr u 'ayb olan / Nesnelerden ictinâb eyle utan
Aḥsen-i aḥlâk olan cûd u seḥâ / Ḥaşletiyile muttaşif ol dâ'imâ

718.B.

مکذدان در خواب و خور ایام را
زنده دار از ذکر صبح و شام را

Geçmeye eyyâmıñ ekl ü nevmde / Uyanık ol ba'zı gün hem şavmda
Nevmle taẓyî'-i evḳât eyleme / Eklile naḳş-ı 'ibâdet eyleme
Ekl ü şûrb u nevm ḥayvân ḳârıdır / Fıkr u zıkrullah insân ḳârıdır
İtmesin ğafletle eyyâmıñ mürûr / Eyleme Ḥaḳḳ'a 'ibâdetde ḳuşûr

112/a Belki zıkrullahdan aḥşam şabâḥ / Vaḳti ihyâ ḳıl bulasın tâ necât

719.B.

خواب کمکن اول روز ای پسر
نفس را خوردن میاموز ای پسر

Uyuma vaḳt-i seḥerde ey oğul / Çekme rızḳıñ üzre perde ey oğul
'Âyişe ḥazretlerin ḥayr'ul-beşer / Nehy itmiş uyḳudan vaḳt-i seḥer
Ḥazret-i 'Abbâs'dan itdi beyân / Ehl-i ma'nâ şâhib-i Rûḥ'ul-beyân

Çok kerâhet çok kesel hem çok hirem / Çok nesî virir menâm-ı şubh-dem
Ekl ü şürb öğretme nefse dâ'imâ / Kıl riyâzet eyle taqlîl-i ğidâ

720.B.

آخر روزت نکو نبود منام
پیشتر از شام خواب آمد حرام

Hoş değil gün âhiri uyku saña / Uyanık ol imdi ol dem dâ'imâ
Ya'ni ba'd'el-'aşr menhîdir münâm / Belki qabl'ul-mağrib olmuştur harâm
Vaqt-i nâkışdır ikindi 'âlemi / Serseri eyler menâmı âdemi
Uyğudan qabl'ul-ğurûb eyle hazer / 'Aql-ı insâna virir zirâ zarar
'Ömr ü 'aqlı kılma ol dem muzmañil / Zîkr ile tesbîhle ol müştâğil

721.B.

اهل حکمت را نمی اید صواب
در میان آفتاب و سایه خواب

Ehl-i 'ilm u hikmete gelmez şavâb / Gölge ile güneş ortasında hâb
Ya'ni zav' u zıll arasında menâm / Hoş değil bil ki haţâdır ey ğulâm
Zav' ile zıll bir berzañıdır ol mañal / Eksik olmaz anda şeytândan halel
Mel'abet-gâh oldu şeytâna o yer / Uyumağ anda haţâdır dediler
Vâkıf-ı esrâ-ı 'ilm u hikmetiñ / Sözleriyle tezkiye kıl sîretiñ

722.B.

ای پسر هرگز مرو تنها سفر
باشدت تنها سفر عین خطر

112/b

Yalnız hiçbir zamânda ey püser / Gitme şûrı ma'nevî itme sefer

İhtiyâr et kendüñe evvel refîk / Şoñra kıl cezm-i sefer ‘azm-i tarîk²²⁴
Eyleseñ tenhâ eger ‘azm-i sefer / Ol sefer olur saña ‘ayn-ı haţar
Çünkü çoğdur yolda cây-ı hevî-nâk / Eylese düşman zühûr eyler helâk
Eyleme tenhâ sülûku ihtiyâr / Kim olur âhîr saña iblîs yâr

723.B.

دست را در رخ زدن شومست مشوم
استماع علم کن ز اهل علوم

Yüzine el urma gâyet şûmdan / Nâ-mübârekdir katı mezmûmdur
Ehl-i küfrüñ kârıdır ol kıl haţer / Kâfire vardır teşbîhde zarar
Hâliñi uydurma hâl-i câhile / Kulağ aşma kîl u kâl-i câhile
Sözi ehl-i ‘ilmden et istimâ‘ / Anlarıñ aqvâline kıl ittibâ‘
Mışır halkı gibi olma na‘re-zen / İhtirâz et yüziñe el urmadan

724.B.

شب در آيينه نظر کردن خطاست
روزاكر بينى تو روى شود رواست

Gice mir’âta nazâr itmek haţâ / Gündüzün görseñ yüziñ ammâ sezâ
Gice zulmet vaqtidir ey hûşyâr / Eyler envâ‘-ı şeyâfîn intişâr
Oldu âyîne dahî cây-ı hayâl / Görinür şeytân hayâli ihtimâl
Pes gice âyineye kılma nazâr / Havf odur kim ere şeytândan zarar
Lîk gündüz olduğün rûşenâ / Oldu mir’âta nazâr itmek revâ

725.B.

خانه کر تنها و تاریکت بود
مونسى بايرکه نزدیکت بود

²²⁴ Evvel refîk, sümme’t-tarîk (Önce yoldaş, sonra yol) (Kelâm-ı Kibâr)

Yalnız oda karanlık olsa ger / Yâniña mûnis gerekdir ey püser

113/a Şem' îkâd itmelisiñ hânede / Yalnız iseñ gice kâşânede

Hâne-i muzlimde ger olsañ vaḥîd / Eyliyor şeytân ta'arruz ey velîd

Mûnisiñ varsa zarar itmez saña / Dâhi hâne olur ise rüşenâ

Vaḥdet u zülmet ufağ oğlanlara / Pek muzırrdır ol muḳayyed anlara

726.B.

دست را کم زن تودر زیر زنج
نزد اهل حال سرد آمد چو یخ

Ey oğul koyma çenen altına el / İstimâ' et işbu sözle kıl 'amel

Ehl-i nârîñ 'âdetidir işbu hâl / Mü'mine lâyıḳ değıldir bed-fi'âl

Ehl-i hâl 'indinde hem bu i'timâd / Buz gibi bâriddir itme i'tiyâd

Ya'ni ehl-i zevḳ u erbâb-ı hikem / Zecr u men' eyler anı gördiği dem

Şaḫş-ı bedkâra ışınmaz cânları / Kendü kendüñden şoğutma anları

727.B.

چارپا را چون به بینی در قطار
در میان شان نیایی زینهار

Çün görürsen kim kaçtar olmuş gider / Bir sürü ḫayvân soḳaḳda ey püser

Anlarıñ ortasına gelme şaḳın / Geçme âra yerlerden pek kaçın

Bâ-ḫuşûs olursa yüklü zînhâr / Ortasından eyleme aşlâ güzer

Âdeme nisyân getürirmiş bu hâl / Devrilüb düşmekde âḫir ihtimâl

Olma hem-pâ ḫâşılı ḫayvânlara / Kim olur şeytân musallaḫ anlara

728.B.

تا فزاید قدر و جاهت را خدا
روز و شب می باش دائم در دعا

Tâ ki Allah Te‘âlâ hazreti / Qadr u rütbeñ artıra qıl himmeti
Gice gündüz ol du‘âda dâ‘imâ / Qıl hulûş-ı qalble Haqq’a du‘â
Her kim eylerse tezellülle niyâz / Rütbesin eyler anıñ Mevlâ firâz
Qıl huzû‘ ile du‘â her rûz u şeb / İrtifâ‘-ı qadriñe olur sebeb

113/b Bulmağ isterseñ eger ‘izz u ‘alâ / Cân u dilden qıl du‘â şubh u mesâ

729.B.

تا شود عمرت در جهان
رو نکویی کن نکویی در نهان

Tâ ki dünyâda ola ‘ömrüñ mezîd / Öyle ki sa‘y eyle gizlü ey velîd
İtdiğîñ hayrı dime aña buña / Eyleme âlûde-i habs-ı riyâ
Böyle vâriddir ki hayr-ı bî-riyâ / Artırır ‘ömrü ider redd-i belâ
Gizlü iylik itmede pek çok şeref / Olduğun fehm et eyâ hayr-ı hâlef
Şöyle kim ‘ömr olmuş olsa ger ziyâd / Hayr ile olur dimek oldu murâd

730.B.

تا نکاهد آبرویت روزکار
معصیت کم کن بعالم زینهار

Tâ zamâne yüz şuyuñ naqş itmeye / Hürmetiñ ya‘ni hebâya gitmeye
Ma‘şiyet itme cihânda zînhâr / Ma‘şiyetden qıl hazer leyl ü nehâr
Hâlîk-ı bî-çûn olan Mevlâ seni / Halk içinde itmesün tâ kim deli
Ma‘şiyet itmekden eyle ihtirâz / Aldanub etseñ de itme keşf-i râz
Tövbe eyle der-‘âqab ey hûşyâr / Olmayasıñ tâ cihânda hâkesâr

731.B.

هرکه رودر فسق و در عصیان کند
ایزد اندر رزق او نقصان کند

Fıskla ‘işyâna her kim yüz tutar / Cânib-i fısk u me‘âşîye gider
Ya‘ni her kim fıskla ‘işyân ider / Rızkını Mevlâ anîñ noqşân ider
Göremez hâl-i refâhı mâldan / Olamaz râhat gümâhı mâldan
Halk anîñ mâl u nuqûdun yer içer / Ol hemân fısk u fücûra şarf ider
Yümn u vüs‘-ı mâldan maħrûm olur / Halk içinde hemdaħî mezmûm olur

732.B.

کم شود روزی ز گفتار دروغ
در سخن کذابرا نبود فروغ

114/a

Rızq kavlı-i kizbden noqşân olur / Eksilir mevcûdu hem fıkdân bulur
Kâzibiñ olmaz kelâmında şafâ / Toğmaz andan bir nefes mihr-i vefâ
Söz gelişinden olur zâhir hemân / Söylediği olduğu maħzâ yalan
Rûhsuz olur hûlâşa her sözi / Ol cihetden nûrsuz olur yüzi
Şubh-ı kâzibden beter ehl-i dürûğ / Dâ’imî şûretde olur bî-fürûğ

733.B.

فاقه آرد خواب بسیار ای پسر
خواب کم کن باش بیدار ای پسر

Ey oğul çok uyku faqr irâş ider / Uyanık ol az uyu faqrı gider
Ya‘ni faqr u fâqaya olur sebeb / Bî-muħâbâ çok uyumağ rûz u şeb
Ekşer evkât uyanık ol ki tâ / Olasîñ âgâh u bulasîñ ğinâ
Şöyle bil kim ğâfil u âgâh olan / Olamaz her vechle bir ey civân

Çün talebden nâ'imîn gâfil olur / Hilye-i maṭlûbdan 'âṭıl kalır

734.B.

هرکه در شب خواب عریان میکند
از نصیب خویش نقصان میکند

Kim ki gice uyquyu 'uryân ider / Kendü ḥazzından hemân noḳşân ider
Ya'ni ol kim gice çırçıplak uyur / Eyler esbâb-ı naşîbinde ḳuşûr
Ehl-i ḥikmet ekşeri böyle demiş / Bâ'is-i noḳşân-ı rızk olur bu iş
Zâhir oldur kim bu ma'nâ bî-ḥilâf / Olmaya çıplak yatan taht'el-liḥâf
Âşikâr olup görüne her biri / Ola yorgansız bütün cismi 'arî

735.B.

بول برپا هم فقیری آورد
انده بسیار پیروی آورد

Ayaḳ üzre hem tebevül eylemek / Mûcib-i faqr olur itmemek gerek
114/b Ol maḥalde kim zârûrât olmaya / Ya'ni ḳâzûrât u pislik bulmaya
İşese anda ayaḳ üzre kişi / Kesb u ribḥinde olur 'âṭıl işi
Ġam ile çok ḡuşşa çekmek ey püser / İhtiyârlık getürir eyle ḥazer
Vâḳıf-ı esrâr-ı ḥikmet dedi hem / Pek çâpük îrâş ider şîb u hirem

736.B.

در جنابت بد بود خوردن طعام
نا پسندست این بزد خاص و عام

Bed olur ḥâl-i cenâbetde ta'âm / Yimek içmek gerçi kim olmaz ḥarâm
Ḥâşş u 'âmm 'indinde ol ḥâlde yimek / Ḥâric-i dâ'ib-edebdir ya'ni pek
Ehl-i 'ilm u ehl-i ḥikmetce daḥî / Oldu nâ-maḳbûl o ḥâlet ey aḥî

“Ekremu el-ḥubz”²²⁵ buyurdu çün Resûl / Nânı taḥkîr u ihânet olur ol
Abdest alsañ güzelce ey püser / Be’is yokdur soñra ekl etsen eger

737.B.

ریزه نانرا میفکن زیر پای
کرهمی خواهی تو نعمت از خدای

Atma ayak altı itmek ufağı / Başmaya tâ anı ḥalkıñ ayağı
Ni‘met isterseñ Ḥudâ’dan sen eger / Çiğneme çiğnetme ḥubzu ey püser
Nân u ni‘met ḥaqqına kıl ḥürmeti / Ḥaḥ’dan isterseñ ziyâde ni‘meti
Topla etmek ḥurdesin ekl eyle yâ / Bir ayak başmaz yere kıl vaz‘-ı tâ
Eyleye murğ u qarınca intifâ‘ / Ni‘metiñe vir(e) Mevlâ ittisâ‘

738.B.

شب مزن جاروب هرکز خانه در
خاکروبه هم منه در زیر در

Gice süpürme evi ey pâk kîş / Fâḫaya olur sebab zirâ bu iş
Tecrübeyle ‘ilmle ehl-i ḥikem / Bilmiş itmişdir bu âşârı raḫam
Ḳoyma süpründü ḫapı ardında hem / Eyleme süpründüye vaz‘-ı ḫadem
115/a Ḥâneden ṭaşra çıkar bir yana at / Beytiñi pâk et temîz yerlerde yat
Ḥâne gün o gün temîzlet ey nebîh / Olma pislikde yahûdâne şebîh

739.B.

کر بخوانی باب و مامت را بنام
نعمت حق بر تو میکرده حرام

Vâlidîniñ çağırırsañ ey püser / İtmeyüb ta‘zîm ismiyle eger

²²⁵ “Ekmeğe ḥürmet edin.” اکرموا الخبز (Hadis)

Yâ Muhammed yâ Hanîfe yâ falan / Böyle eylerseñ nidâ ya‘ni ‘ayân
Ni‘meti Haqq’ın saña olur harâm / Hor olursuñ ‘âkıbet beyn’el-enâm
Anlarıñ haqqında lâzım ihtirâz / Eylemek qavl-i kerîmi iltizâm
Zâtına Mevlâ ‘ibâdâta qarîn / Anlara ihsânı emr itdi hemîn²²⁶

740.B.

کر بهر چوپی کنی دندان خلال
بی نوا کردی وافتی در زوال

Dişini her nev‘i çöp ile eger / Dâ‘imâ taḥlîl iderseñ ey püser
Ni‘metiñ düşer zevâle ‘an-ḳarîb / Mübtelâ-yı faqr olursuñ bî-naşîb
Hâliñiñ qalmaz refâhet ḫaleti / Ğâ‘ib eylersiñ eliñden ni‘meti
Göremezsiñ bir daḥî hergiz recâ / Vüs‘at-i ni‘met ider senden ibâ
Diñle ehl-i ḫikmeti bâ ey ḫâl / İtme her bir çöple dendânıñ ḫalâl

741.B.

دست را هرگز بخاک و کل مشوی
از برای دست شستن آب جوی

Yuma toprak ile çâmur ile el / Her ne cins olursa ḫâk itme ‘amel
Dâ‘imâ el yıḳamaqçün şu ara / Yıḳama toprak ile ara şıra
Mısr ḫalkı gibi şabuna bedel / El-ḫazer kille daḥî sen yuma el
Faqr u züill u meskenet îrâş ider / Uyma baḳub anlara sen ey püser
Elleriñ taḥîr eyle âbla / Ol cemî‘ ezmânda âb u tâbla

115/b

742.B.

ای پسر برآستان کمتر نشین
کم شود روزی زکردار چنین

²²⁶ “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya[...] iyilik edin.” (Nisâ/36)

Ey oğul oturma işiñ üzre hem / Böyle işden rızq olur noqşân u kem
Bu maqûle işden olur rızq az / Tecrübeyle yazmış ehl-i imtiyâz
Sır maqâmında şayılır âsitân / Başa oturmaq fenâdır ey civân
Şöyle kim oldu ta‘âmıñ başı nân / Hürmete şâyestedir bî-imtinân
Bunları taḥkîr itmek ser-be-ser / Kıllet-i rızqa sebebdir ey püser

743.B.

تکيه کم کن نیز بر پهلوى در
باش دائم از چنين خصلت بدر

Hem qapının yanına yan virme sen / Hâric ol her vaqt işbu hûydan
Bu dahî hikmetce olmuşdur fenâ / Yan virir rızqıñ dahî âḥir saña
Şa‘b olur emr-i ma‘âşa feth-i bâb / Olamaz âsâyışıñde âb u tâb
Eylemez iqbâl rızqıñ ey fetâ / Döner idbâra refâhıñ dâ‘imâ
İ‘timâd itme qapınıñ yânına / İrmeye kıllet ma‘îşet-ḥânına

744.B.

در خواجه کر طهارت میکنی
وقت خودرادانکه غارت میکنی

Müsterâḥ içre ṭahâret eylesen / Ya‘ni ğuslü anda ‘âdet eylesen
Vaḳtiñi yağma idersiñ bil hemân / Zâyı‘ eylersiñ ‘abeş vaqt u zamân
Bir müfid iş tutmuş olmazsañ hele / Vaḳtiñi zâyı‘ idersiñ nâfile
Öyle yerde eğlenüb neyler kişi / Çıqmağa baqsın yeter bitmez işi
Hâşılı itme ḥelâda âbdest / Pâye-i rızqıñ idersiñ şoñra pest

745.B.

جامه را درتن نشاید دوختن
باید از مردان ادب موختن

116/a Rûbañı üstünde iken ey fetâ / Dikmek olmaz ‘ilm-i hikmetde sezâ
Âdeme îrâş ider nisyân o kâr / Unudur bildiklerin ey hûşyâr
Ma‘rifet ehli olan merdândan / Ya‘ni ehl-i hikmet u ‘irfândan
Hikmet u âdâb öğrenmek gerek / Yolsuz işden çekmelisin el etek
Hikmete taḫbîḫ iderseñ kârı heb / Ol zamân derler saña ehl-i edeb

746.B.

کربدامن پک سازی روی خویش
روزیت کم کردد ای درویش بیش

Ger temizlerseñ etekle yüziñi / Hikmete uydurmaz iseñ özüñü
Eksilir rızqıñ ziyâde ey faḫîr / İşbu iş eyler seni ḥor u ḥaḫîr
Ḳılma süflî şeyle ‘ulvîyi temîz / Çün yüzi ḥalk eylemiş Mevlâ ‘azîz
Ḥâk-sâr olan etekle itme pâk / Perde-i nâmûs-ı rızqı ḳılma çâk
Silme dâmenle yüziñ ey meh-cemâl / Meskenet îrâş ider zîrâ bu ḥâl

747.B.

دیر رو بازار و بیرون آی زود
ازبکه رفتن نیابی هیچ سود

Geç gidüp bâzâra tîz gel tışaru / Ya‘ni çâpük git eve gîr içerü
Pek de erken gitmeden bir fâ’ide / Cüz’î külli bulamazsıñ zâ’ide
Ḳısmetiñ neyse olur ol ‘â’ide / Geç dönüb ir gitmeden ne fâ’ide
Sevḳ-ı şeyṫân mevzi’idir ihtirâz / İtme lâzımdır demiş erbâb-ı râz
Ribḫ-i zâ’idden ḥazer ḳıl şat raḫîş / Rızḳdan maḥrûm olur zîrâ ḥarîş

748.B.

نيك نبود كركشى از دم چراغ
رمده دود چراغ اندر دماغ

Fenn-i hikmetde eyü olmaz eger / Mumu söndürseñ nefesden ey püser

Ya'ni şem'i püflemek olmaz eyü / Men' olundu fakre bâdîdir deyü

116/b Fi'l-aşl ihyâ içündür çün nefes / İtme anıñla imâte nûru pes

Virme yol mumuñ dumânına şağın / Girmeye tâ kim dimâğıña kaçın

Haşılı isden tütünden kıl hâzer / Kim dimâğıña virir küllî zarar

749.B.

كم زن اندر ريش شانه مشترك
انكه خاص آن توباشد خوشترك

Müşterek olduğı hâlde bir tarağ / Lihyeñe urma anı eyle merâğ

Ya'ni şer'an gerçi kim vardır cevâz / Lîk hikmetçe eyü olmaz birâz

Mâl ile ta'bîr olunur çün şağâl / Müşterek olsa olur noğşân mâl

Anı tesrîhe sebebdır şâne hem / Kendüñe hâş olsa hoşdur lâ-cerem

Zâtıña maşûş pes bir şâne al / Şağla anıñla tara dâ'im şağâl

750.B.

از كدایان پارهای نان مخر
زانكه می آرد فقیری ای پسر

Parça parça topladığı nânları / Şatun alma sâ'ilândan anları

Ol sebebden çünkü faqr îrâş ider / Âdeme zillet getirir ey püser

İhtiyâcın 'arz idüb de bâb bâb / Topladığı etmeği bî-irtiyâb

Hem denâ'et hem tenezzüldür şağın / Pek ucuz verse dağî alma kaçın

Ṭut ki sen dahî dilenmişsen anı / Bil ki olursun dilenciden denî

751.B.

دورکن از خانه تار عنكبوت
باشد اندر ماندنش نقصان قوت

Ḳıl örümcek ağını evden uzak / Kim zebânî şayd içün eyler tuzak
Ḳoyma hâli üzre anı bir zamân / Ḳalmasında var anıñ rızka ziyân
Ḥazret-i Ḥayy'dır emîr'ul-mü'minîn / Bâb-ı vâlâ pâye-i bünyân-ı dîn
Eyleyiñiz dedi taḥhîr-i büyût / Ḳoymayıñız evde nesc-i 'ankebût
Anı evde terk faḫr îrâş ider / Ḳıl izâle sil süpür evden gider²²⁷

117/a

752.B.

خرج را بیرون ز اندازه مکن
ریش خشک خویش را تازه مکن

Maşrafı ḥadden ziyâd eyleme / Ḥâle uydur fevḳ'el-'âde eyleme
Ağniyânıñ ekşerîsi her zamân / Olmada müflis bu yüzden ey civân
Maşrafı îrâda uydur ḥoş geçin / Dâ'imâ ifrâṭ u tefrîṭden kaçın
Çünkü isrâf olduğundan mâ'adâ / Ḥarc-ı zâ'id faḫra eyler ibtilâ
Liḥyeñi ḳuru ṭarama eyle yaş / Olda olur bâ'îş-i zîḳ-i ma'âş

753.B.

دسترس کر باشدت تنکی مکن
چون تو رهواری بره لنکی مکن

Ṭarlıḳ itme ḳudretiñ olursa ger / Vüs'at-i ḥâl üzre ḥarc et ey püser

²²⁷ “Evinizi örümcek ağından temizleyin. Şüphesiz onu yapmamak eve fakirlik getirir.”
(Hz. Ali) طهروا بیوتکم من نسج العنكبوت فان ترکه فی البيوت یورث الفقر

Her Һuşuşda gözle dâ'im i'tidâl / Kim budur maqbûl u memdûh Һışâl
Çün eliñ erer ma'âş-ı vâs'ie / Eyleme Һarlık umûr-ı vaqı'a
Çünkü rahvânsın Һopallık eyleme / Akşayub yolda fenâ Һûy peyleme
Haliñe lâyıq meşârif eyle hem / Cânib-i imsâka şapma kıl kerem

در فوائد صبر میگوید

754.B.

تاشوی در روزگار از صابران
رو مکن از دیدن سختی کران

Tâ cihânda şabırından olasin / Anlarıñ ecr u şevâbın bulasin
Gördiğñ için kıtlıg ey civân / Yüziñi itme şakîl ol dem hemân
Her ne dem dûçâr olursañ miñnete / Kıl taħammül bâr-ı şa'b u şiddete
Dâ'imâ 'arz eyle rû-yı inbisât / Vaqt-i miñnetde daħî göster neşât
İtme miñnetde tecelliñe 'itâb / Bulasin tâ bî-ħesâb ecr ü şevâb

117/b

755.B.

کرترش سازی تو رواندر بلا
خویش را از صابران مشمر هلا

117/b

Ekşidirseñ yüz belâ vaqtinde sen / Kendüñi 'add itme şâbir kimseden
İmtihân itdikde Rabb-ı Zü'l-celâl / 'Âleme gösterme vech-i infi'âl
Ya'ni rû-yı inķibâz itme 'ayân / Miñnete vech-ı rizâ göster hemân
Her ne vârid olsa Һağ'dan kıl qabûl / İmtihâna şâbir ol olma melûl
Hikmete Һaml et kemâl-i miñneti / İtme şekvâ çek belâ vü şiddeti

756.B.

بی شکایت صبر تو باشد جمیل
باکسی کم کن شکایت از جلیل

Şekvesiz olur seniñ şabriñ cemîl / Halka şekvâ itme Hâk'dan ey halîl
Halka halînden şikâyet eyleme / 'Ârif iseñ bil hikâyet eyleme
'Ârife düşmez şikâyet hiç mi hiç / Hüzn izhâr eylemez olur behîc
Hâk Te'âlâ'dan ne gelse şabr ider / Halka bildirmez beşâsetle gider
Luţf u kahra mebde' olan hâzrete / Pek şıkılsa başlar ancak ric'ate

757.B.

در بلا وقتی که صابر نیستی
نزد اهل صدق شاکر نیستی

Çün belâ vaqtinde şâbir olmadıñ / Ehl-i şıdk 'indinde şâkir olmadıñ
Çünkü sen şabir değilsin miñnete / Bilmiş ol şâkir değilsin minhate
Şabr u şükrü bir şayub erbâb-ı şıdk / Böyle taḥkîk eylemiş aşhâb-ı şıdk
Şâbir olmazsañ belâ vaqtinde ger / Ni'mete şâkir değilsin ey püser
'Âfiyetde şükrüñe yok i'tibâr / Şabır itmezseñ gam u miñnetde kâr

758.B.

کر نباشد فخر از درویشیت
کی باهل فقر باشد خویشیت

Faḫrdan ger faḫr olmazsa saña / Ehl-i faḫr olmaz seniñle aḫrabâ
118/a Mâsivâyı terkle ya'ni müdâm / Eylemezsen faḫr eger beyn'el-enâm
Olamazsın ehl-i Hâkḫ'a aḫrabâ / Aḫrabâlık ḳande belki âşinâ
İntisâba anlara lâzım ḫaseb / Pes ḫaseb olmaz ise olmaz neseb
Mâsivâyı terk-i küllîdir ḫaseb / İntisâb-ı merdum-ı Hâkḫ'a sebeb

759.B.

کر همه جنبش بفرمان باشدت
حرمت از خدمت فراوان باشدت

Cümle mişvâr u sükûnuñ ey ğulâm / Emr u fermâna qarîn olsa tamâm
Ya‘ni her bir hıdmeti emre qarîn / Eyles iseñ olarağ tâ‘at-güzîn
Böyle hıdmetden ötürü dâ‘imâ / Hürmet vâfir olur oğlum saña
Ya‘ni maħdûmuñ ider hürmet saña / Belki virir pâye-i ‘izzet saña
Zâyi‘ itmez eylediğîñ hıdmeti / Gün-be-gün eyler ziyâde hürmeti

760.B.

بنده از خدمت بعقبی میرسد
بلکه از حرمت بمولی میرسد

‘Abd-i hâliş hıdmet-i Hağ‘dan müdâm / Rütbe-i ‘uğbâya erişür tamâm
Rütbe-i ‘ulyâ-yı ‘uğbâya erer / Hürmetinden belki Mevlâ‘ya erer
Zâhiren memlûk ola yâ hür ola / İ‘tibârı ancağ şadâkatlü kıla
Şıdqla hıdmet sebebdır hürmete / Belki de vaşl-ı Cenâb-ı Hażret’e
Bulamaz hıdmetden ol kim ‘izzeti / İdemez mesken bisât-ı kırbeti

761.B.

حرمتت از خدمت آرام دلست
هرکه خدمت کرد مرد مقبلست

Hıdmetiñde hürmet ey oğul saña / Kıalb itmi‘nânıdır ol dâ‘imâ
İñşirâh ile iderseñ hıdmeti / Bilmiş ol bulduñ kemâl-i hürmeti
İşbu ma‘nâ ile nâdir ferddır / Ol ki hıdmet itdi muğbil merddır
118/b Zîk-ı nefes ile giderseñ hıdmete / Eremezsın şâh-râh-ı hürmete
Pes nice Mevlâ‘yı bulursun ki sen / Güç ile hıdmet idersen sust-i ten

762.B.

کر نکردی ای پسر کرد خلاف
انگهی زبید ترا در صبر لاف

Ger ʔolařmazsañ muĥâlif ʔevreye / İbtîlâ vaĥtinde bâʔıl devreye
Âġza almaz iştikâ yollu sözi / Dâĥi göstermez iseñ ekşi yüzi
Ey oġul işte o demde bî-ĥilâf / Şabrda itmek yaraşır saña lâf
Yoĥsa bil‘akis eyler iseñ iştikâ / Bâʔılâne sözlere hem ictirâ
Şâbirim dimek ıuru da‘vâ olur / Şabr o demlerde ‘aceb rüsvâ olur

763.B.

کر همی داری فرحرا انتظار
در بلا نبود بصبرت هیچ کار

Ger ʔutarsañ sen sevince intizâr / İbtîlâdan uşanub ey dil-figâr
Ya‘ni gözlerseñ dem-i müstaĥbeli / Şabra ıoymazsañ belâ vaĥti belî
Olamaz şabriñ seniñle hiç işi / Ehl-i Ĥaĥ dimez saña şâbir kişi
Ĥâzır ol her neyse ĥükm-i ĥâzıra / Vaĥt-i âtiyi getürme ĥâtırâ
Bende-i ĥâşşa göredir bu kelâm / Şâdumânı gözedir nâs-ı ‘avâm

در بیان تجرید و تفرید میکوید

764.B.

کر صفامی بایدت تجرید شو
کر خرد داری زاهل دید شو

Ger saña lâzım ise dâ‘im şafâ / Bulmaĥ isterseñ eger ıalbiñ cilâ
Kes ‘alâĥâtı tecerrüd ehli ol / ıoy izâfâtı teferrüd ehli ol
Zâhir u bâʔınca ııl terk-i sivâ / Tâ ĥuzûr-ı ıalb ola ĥâşıl saña

Ger tutarsañ ‘aql-ı küll idrâk-ı tâm / Ola gör ehl-i başîretten müdâm
Elvirir tevhîd ‘ilminden beyân / Hâşıl et tevhîd-i ‘aynîden nişân

119/a

765.B.

ترك دعوا هست تجريد ای پسر
فهم کن معنی تفرید ای پسر

Başka üslûb üzre nâzım hazreti / Eyliyor tecrîde dâ’ir şoḥbeti
Terk-i da’vâdır diyor tecrîde bil / Ma’nâ-i tefrîdi fehm et ey nebîl
Nefsiñe bir nesne isnâd eyleme / Zât-ı Haḡ’dan ġayrını yâd eyleme
Sâlikiñ meşhûdu Haḡ’dır dâ’imâ / Pes enâniyyetle itmez iddi’â
Terk-i da’vâ itmese sâlik eger / İmtihân eyler anı Haḡ ey püser

766.B.

اصل تجريدت وداع شهوتست
بلکه کلی انقطاع لذتست

Aşl tecrîdiñ seniñ bil ibtidâ / Kim olur sâ’irler aña mübtenâ
Eylemekdir şehveti terk u vedâ’ / Belki küllî lezzetden inḡitâ’
Ol işlâḡ-ı taḡbâ’t itmedir / Şer’ile toġru ḡarîke gitmedir
Ba’de nefsi ḡarikatle temiz / Eyleyüb ḡam’-ı hevâ kııl ey ‘azîz
Ḳalb-i pâkiñde ta’lluḡdan eşer / Ḳalmaya cüzz’î vü küllî heb gider

767.B.

کردهی یکپاره شهوترا طلاق
آنزمان کردی تودر تفرید طاق

Ger virirseñ şehvete birden ḡalâḡ / Ol zamân olursuñ ey ehl-i vifaḡ
Mülket-i tefrîdde yektâ vaḡîd / Zâtiña denmek sezâ olur ferîd

Ya'ni külliyyen cihânı terk iden / Halkdan kaç'-ı 'alâkayla giden
Tab'-ı zâtından ta'alluğ hal olub / Enfüs u âfâğdan münhal olub
Kalb u rûh u sırr-ı insân ferd olur / Ol zamân insân-ı kâmil merd olur

768.B.

کرتوبیریدی ز موجودات امید
آنکه از تفرید کردی مستفید

119/b Sen eger bi'l-cümle mevcûdâtıdan / 'Âlem-i kevnîde meşhûdâtıdan
Kaç'-ı ümmîd eyler iseñ ser-te-ser / Dilde qalmazsa ta'alluğdan eşer
Müstefid olursun ol vaqt işte sen / Sırr-ı qudsî ma'nâ tefrîdden
Enfûsî âfâkî bir şey'e eger / İritbâtıñ varsa ammâ ey peder
Eremezsın sırr-ı vaḥdâniyyete / Rütbe-i 'ulyâ-yı ferdâniyyete

769.B.

اعتمادت چون همه برحق بود
آن دمت تفرید جان مطلق بود

'İtimâd u istinâdıñ ser-te-ser / Ola çün Haq üzre dâ'im ey püser
Mâsivâya çün ta'alluğ qalmaya / Hiçbir şey'e temelluğ qalmaya
Ol zamân tefrîd-i cân muḥlaq olur / Kimse olmaz sende ancak haq olur
Qurtulur cân kayddan âzâd olur / Vâridâtıñ cümle berbâd olur
Ol bisâtınla erersin bî-gümân / Hâne-i vaḥdetde Mevlâ'ya hemân

770.B.

ترك دنیا کن برای آخرت
وز بدن برکش لباس فاخرت

Eyle sen 'uqbâ için dünyâyı terk / Belki de Mevlâ için 'uqbâyı terk

Ya‘ni Mevlâ‘ya erem dersẽ eger / İkisinden vazgeçerseñ ser-te-ser
Çek çıkar tenden libâs-ı fâhîri / Şevb-i Hâkķânî giyersiñ âhîri
Evveli dervîşliğiñ taķlîddir / Âhîri her kayddan tecrîddir
Câme-i tenden bile ‘uryân gerek / Kayddan âzâde maħzâ cân gerek

771.B.

کر بیابی از سعادت این مقام
صاحب تجرید باشی والسلام

‘Avn-ı Bârî‘le sa‘âdetden eger / Bu maķâmı bulur iseñ ey püser
Hâķ‘dan ikrâm olunursa bu maķâm / Şâhib-i tecrîd olursuñ vesselâm
120/a Terk-i dünyâdan olasıñ hişşe-mend / Ol dem-â-dem luţf-ı Hâķ‘dan müste-mend
Cümle âfetden selâmet bulasıñ / Hem taħiyyâta sezâ-vâr olasıñ
Cânib-i Bârî‘den âhir ey gulâm / Dinle Hâķ‘da vesselâm

772.B.

کز عقبی دست شویی بهر حق
آنکه از تفرید کویندت سبق

Hâķ için ‘uķbâdan el yursañ eger / Fârîğ olursuñ dimekdir ey püser
Maķşadıñ ancaķ olub zât-ı ecel / İtmez iseñ cennet için hiç ‘amel
Ol zamân tefrîdden dersi saña / Söyleyüb ta‘lîmin eylerler edâ
Lîk ‘uķbâdan da dünyâdan gibi / Olmaz iseñ ger ferâgat şâhibi
Alamazsıñ dersi sen tefrîdden / Andan uz câhil ħalursuñ ya‘ni sen

773.B.

رو مجرد کرد دائم فردباش
تابهر فرقی نشینی کرد باش

Var mücerred ol hemâre ferd ol / İhtilâf itme yegâne merd ol
Tâ yeriñ olsun seniñ her bir tepe / Bulasıñ ya'ni 'ulu mertebe
Sırrıñı mihr-i hüviyyet cezb ide / Zırve-i a'lâ-yı eflâke gide
Ülf-i mânendi 'alâyıqdan kesil / Ber-ıaraf ol ğayriden dâ'im çekil
Mağv olub zerre mişâli dâ'imâ / Kibri terk et olma kirden ber-hevâ

774.B.

کرد کبر و عجب و خود رایى مکرد
قدر خود بشناس و هر جا یی مکرد

Kibr u 'ucb u ğod-pesendi çeviresin / Böyle evşâf-ı zemîme durasın
Dönme tolaşma tevâzu' üzre ol / Hevn u âsân meşy et a'lâ rütbe bul
'Aqla mağrûr olma şer'a tâbi' ol / Ğod-pesend olma vü Haqq'a râci' ol
Kendüñi añla tanı miğdârıñı / Ğadden ettirme tecâvüz kârıñı
Olma hercâyî tolaşma bî-ğarâr / Talma her bâba şağın leyl ü nehâr

120/b

775.B.

هرکه کرد کوره انکشت کشت
جمه از دورش سیاه وزشت کشت

Kim kömür ocağınñ eşrâfına / Döndü tolaşdı varub eşnâfına
Dumânından rubası bî-iştibâh / Oldu hem çirkîn ü hem dâġi siyâh
Üstüne elbette bâ-ğükmi-i civâr / Sârî olub pâs ider çirkîn şî'âr
Câme-i rengînini tebdîl ider / Ğüsn-i levnin aqbehe taġvîl ider
Belki de tağyîr eyler şûretin / Dönderür zâğ-ı siyâha hey'etin

776.B.

وانکه با عطار می کردد قریب
اوهمی یابد زبوی خوش نصیب

Ola ki ‘aṭṭâra olur ammâ qarîb / Hoş koçulu nesneden bulur naşîb
Tâ meşâmm-ı cânın eyler meşk-vâr / Table-i hoşbûydan hüküm-i hâr
Şeyh-i ‘aṭṭâra muḳârin ol ki tâ / Bû-yı ma‘nâya olasıñ âşinâ
Ol kelâmından dem-â-dem müstefîd / Himmet-i qudsiyyesin eyle ümîd
Vâcib oldur sâlikâna dâ’imâ / Kûmmelînden ideler himmet recâ

777.B.

همنشین صالحان باش ای پسر
دور باش از زند و قلاش ای پسر

Hem-nişîn ol ey oğul şâlihlere / Olma hem-dem bir zamân tâlihlere
Uzak ol ‘ayyâr ile ‘ayyâşdan / Hemdahî lâḳayd olan ḳallâşdan
Eyleme rindân ile hiç ihtilâṭ / İdemezsîñ ma‘nevî kesb-i neşât
Rûh vardır şohbetinde şâlihîñ / Zevḳ yoḳdur ülfetinde tâlihîñ
Eyle şâlihler ile ıslâh-ı nefis / İtme tâlihler ile ifzâh-ı nefis

778.B.

جانب ظالم مکن میل ای عزیز
ور کنی کردی از آن خیل ای عزیز

- 121/a Ey ‘azîz u muḫterem olan kişi / ‘İzzet u ḫürmet şeref bulan kişi
İtme sûy-i zâlîme meyl ol ba‘îd / Olmayasıñ tâ ki anlardan ‘adîd
Ger iderseñ meyl-i sûy-i zâlimân / Ol cemâ‘atden olursuñ bî-gümân
Zâlimâna meyl u rağbet ideni / Mess ider nâr-ı ‘azâb eyler deni²²⁸
Zâlimîñ ḫükmüyle maḫkûm olma gel / Meyl u rağbet itme çek anlardan el

²²⁸ “Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur[...]” (Hûd/113)

779.B.

روز اهل ظلم بکریز ای فقیر
تا نسوزی زاتش تیز ای فقیر

Ey sezâ-yı merhamet zî-ihtiyâc / Yürü ehl-i zulmden uzağa kaç
Olma ehl-i zulme aşlâ âşinâ / Yanmayasıñ keskîn âteşden ki tâ
Zâlimânîñ olma aḥbâb u eşi / Yağmasun tâ kim cehennem âteşi
Zâlime kılma mûmâşat ey ḥekîm / Vârid olmuşdur eşerde şöyle kim
Ger yedi ḥaṭve yürüse bir kişi / Zâlim ile yanmadır âḥir işi

780.B.

صحبت ظالم بسان آتشت
زانکه خلق آزار و تند و سرکشست

Zâlimîñ âteş gibidir şoḥbeti / Belki âteşden beterdir ülfeti
Ol sebebden âteşe beñzer sözi / Ḥalkı incidici ṭarğındır yüzi
Ser-fürû itmez itâ‘at eylemez / Belki ‘ömrinde ‘ibâdet eylemez
Cân yaḳar gönül yıḳar bed-ḥûyludur / Cevheri nâ-pâk uğursuz şoyludur
Dûzaḥîdir yânına varmamalı / Zâlimîñ vardır cehennemden eli

781.B.

از حضور صالحان شوی
ور نشینی بابدان طالح شوی

Şoḥbet eyle şâlihîñle şubḥ u şâm / Maḥfel u meclislerine kıl devâm
Kim ḥuzur-ı şâlihîñden ey püser / Şâlih olursuñ fenâ ḥâliñ gider
121/b Bedler ile oturub ḳalkarsañ er / Tâlih olursun ki anlardan beter
Her kime eylerse insân iḳtirân / Ḥuyulanur anîñ ḥuyuyla bî-gümân
Şâlihâna yâr olan şâlih olur / Tâlihâna yâr olan ṭâlih olur

782.B.

هرکه اویا صالحان همدم شود
در حریم خاص حق محرم شود

Kim ki şâlihlerle olur hem-nefes / Şoḥbet eyler dâ'imâ anlarla pes
Dergeh-i hâş-ı harîm-i Haḡ'da o / Maḥrem-i esrâr olur bî güft ü gû
Ol ḡarîme herkesiñ yoḡdur yolu / Dâḡil itmezler oraya her ḡulu
Meclis-i ḡâşa düḡûl itmez 'avâm / Maḥrem-i esrâr olamaz her ḡulâm
Hemdem u cinsiyle herkes ḡaşr olur / Mülḡaḡâtıyla berâber neşr olur

783.B.

ای پسر مگذار راه شرع را
اصل یابی کر بگیری فرع را

Râh-ı şer'î eyleme terk ey püser / Aşlı bulursuñ tütarsañ fer'î ger
Bir cihetle fer'idir şer'-i şerîf / Aşldır dige cihetle ey münîf
Şer'ile 'âmil olursañ dâ'imâ / Ma'rifetle rütbeñ eyler irtîḡâ
Oldu işbu cehdin aşl u esâs / Şer'den eyler zuhûr eşrâf-ı nâs
Aşl maḡşad olduḡuçün ma'rifet / Şer'î eyler fer'îşte bu cihet

784.B.

از شریعت نهی بیرون قدم
در ضلالت افتی ورنج والم

Ḳorsañ er ḡâric şerî'atden ḡadem / Hem ḡalâlâta düşersiñ müttehem
Hem çekersiñ dâ'imâ renc u elem / Eksik olmaz hiçbir dem derd u ḡam
Çün hidâyet üzre menzildir rikâb / Haḡḡ'ı haḡ itmek içün bî-irtiyâb
Şer'den ḡâric iş işlerseñ eger / Ne ḡarîḡat ne ḡaḡîḡat heb heder

Žâl olur kim Hakk'a itmez imtişâl / Çünkü Hakk'dan sonra yok illâ dalâl²²⁹

122/a

785.B.

هرکه راه ضلالت میرود
از جهالت در بطالت میرود

Kim şerî'at yolunu koyub gider / Câdde-i minhâc-ı şer'i terk ider
İşte o râh-ı dalâletde gider / Maḥz cehlinden baḫâletde gider
Git git anı saḫt-ı dil eyler o ḫâl / Kalmaz âḫir anda aşlâ hoş ḫışâl
Ḳalbini ḫasvet bürür anîñ hemîn / Hem-dem olur aña şeyḫân-ı la'în
Ḫüsn-i ḫâl itmez olur andan zuḫûr / Ḳalur ol ḫâletle müflis mendebûr

786.B.

حق طلب وز کار باطل دور باش
در سخا و مردی مشهور باش

Hakk'ı iste bâḫıl işden ol ba'îd / Şer'ile eyle 'amel olma pelîd
Kâr-ı Hakk'da bulunan kâmil olur / Kâr-ı bâḫılda olan bâḫıl olur
Eyle her bir işde dâ'im Hakk'ı yâd / Luḫf u iḫsân itmeyi ḫıl i'tiyâd
Sünnet-i şer'-i şerîf üzre müdâm / Ol seḫâvetde muḫîm u müstedâm
Bâḫıl işden ḫıl ḫazer pür-nûr ol / Merdlikde gün gibi meşḫûr ol

787.B.

هر که نکزیند صبراط مستقیم
در عذاب آخرت ماند مقیم

Kim ki ḫoḫru yolu itmez ihtiyâr / Eylemez ya'ni şerî'at üzre kâr
Olduḫundan başḫa dünyâda elîm / Ḳalur ol 'uḫbâ 'azâbında muḫîm

²²⁹ “[...] Hak'tan sonra sadece sapıklık vardır[...].” (Yûnus/32)

İdemez ğayrı yere andan sefer / Kendüye ya‘ni sağar olur mağarr
Çünkü bi‘l-külliye şer‘i terk ider / Dâ‘imâ râh-ı dâleletde gider
Lâ-cerem küffâra ilhâk olunur / Dâ‘imî şûretde iĥrâk olunur

788.B.

در ره شیطان مزن کام ای اخی
تا نکردی خوار و بد نام ای اخی

122/b Ey birâder kıl şer‘atde şebât / Pâyidâr ol anda bul fevz ü necât
Urma şeytân yoluna âdem ki tâ / Olmayasın züll nâm ile fenâ
Yolu şeytânîñ dâlelet yoludur / Râh-ı şer‘ ancak hidâyet yoludur
Kim dâlelet yolunu tutub gider / Cadde-i şer‘-i şerîfi terk ider
Beyn‘el-aĥyâr ismi ĥürmetsiz olur / Hem de ‘indallah ‘izzetsiz olur

789.B.

هر که در راه حقیقت سالکست
روز و شب خائف ز قهر مالکست

Kim ki sâlikdir ĥaĥîqat yoluna / İstiĥâmetle şer‘at yoluna
Fehm ider memlûk-ı mâlik olduğun / Kudreti taĥtında hâlik olduğun
Gice gün ĥahr u celâlınden müdâm / Ĥavf edicidir maĥâfet üzre tâm
Sâlik-i râh-ı ĥaĥîqat olanıñ / Ĥaleti düşvâr olur ğâyet anıñ
Çün müşâhiddir celâl-i ĥazreti / Çok olur elbette ĥavf u ĥaşyeti

790.B.

بر خلاف نفس کن کار ای پسر
تا نیفتی خوار در نار ای پسر

Ey oĝul nefsiñ ĥilâfı üzre kâr / Eyle tâ kim düşmeyesiñ nâra ĥâr

Nefsiñe dâ'im muhâlif işle tâ / Olmaya kıaddiñ cehennemde dü-tâ
Dûzağîdir nefis çünkim ey ağı / Nefse tâbi' olan olur dûzağî
Kim düşer dünyâda nâr-ı şehvete / Nefis elinden şûre-zâr-ı zıllete
Âğiretde nâr-ı hissîye düşer / Bâşına zıllet 'uğûbâtı üşer

791.B.

بر مراد نفس رفتن ابله‌یست
نفس را تابع شدن از کم هیست

Nefs-i emmâre murâdı üzre tâm / Gitmek ağımağlığıdır ey miskîn ğulâm
Ol ħabîşîñ çün dâlâletdir yolu / Yoldan azdıрмаğ diler dâ'im ħulu
Yürüyüb gitmek hevâsı üzere / Arzûsu iştiğâsı üzere

123/a Nefse tâbi' olmağ öyle muttaşıl / Dâl olmağdandır ol ğayrı değil
Nefse tâbi' olan âdem bî-ğilâf / Toğru yoldan idecekdir inğirâf

792.B.

کار نفس بد همه شور و شرسست
جنک با نفسک جهاد اکبرست

Nefs-i bedkârîñ işi heb fitnedir / Fitne şer ğavgâ değil de yâ nedir
Ķarğaşalığı mekr u ħud'adır işi / Ķayra dâ'ir yoğdur anıñ bir işi
Fitne vü şer olduğundan ħilğati / Nefsi idlâl eylemek ğüçtür ħatî
Sâllerce uğraşib ħarb itmeli / Tîr-i şâvm u şabr ile ħarb itmeli
Dedi anıñçün o Sulğân-ı 'İbâd / Nefisle cenk itmedir ekber-i cihâd

793.B.

رو خلاف نفس بکزين ای پسر
هچ طاعت به نشدزين ای پسر

Var hilâf-ı nefsi eyle ihtiyâr / Ey oğul nefse muvâfık eyle kâr
Bundan a'lâ hiç tâ'at olamaz / Böyle bâlâ-ter 'ibâdet olamaz
Nefsiñi öldürmedir ekber-i cihâd / Olduğuçün mebd-e-i bağy u fesâd
Re's-i vâlâsı cemî'-i tâ'atiñ / Mağşad-ı ahlîsi cümle hâcetiñ
Eylemekdir nefsi evvel taḥliye / Ba'de şâlih 'amelle taḥliye

794.B.

حلق نفس از آرزو باید برید
تاتوانی چهرهٔ اسلام دید

Nefs-i emmâre boğâzın ibtidâ / İştihâdan kesme lâzımdır ki tâ
Cehre-i İslâmı kâdir olasıñ / Görmeğe hem dînde kuvvet bulasıñ
Çat' olunmazsa hevâ-yı nefse eger / Çehre-i îmân görünmez ey püser
Çam' u çal' et iştihâ-yı nefsiñi / Çıl ayak altı hevâ-yı nefsiñi
Eyle kâfir nefsi aḡdem Müslümân / Olasıñ tâ kim mükerrem Müslümân

123/b

795.B.

نفس پرور خود مسلمان کی بود
همره او نور ایمان کی بود

Pes kaçan olur o kimse Müslümân / Kim dem-â-dem nefsiñi besler hemân
Nefs-i zulmânîdir aḡl-ı mâyede / Besleyen anı denîdir pâyede
Zulmete tâbi' olur nâme-siyâh / Besledikçe nefsiñi anı eyler tebâh
Nûr-ı îmân pes kaçan yoldaş olur / Aña kim nefse uyar çallâş olur
Rûḡ-perver olmalı insân olan / Nûr-ı îḡânla münevver cân olan

796.B.

نیست حق بین هرکه او خود بین بود
همره او نور مولی کی بود

Kim ki kendün görücü olur hemân / Nûr-1 zât-1 Hakk'ı görmez bî-gümân
Kendüni gören olur a'mâ şîfat / Nûr-1 Hakk'ı göremez ol bî-ma'rifet
Ma'rifetsiz nûrsuzdur kibr iden / Göremez bir nesne zulmete giden
Görmeyen Hakk'ı 'ale'l-'amyâ²³⁰ gider / Belki ol körlük ile rihlet ider
Nûr-1 zât-1 pâk-1 Hakk'ı görmeyen / Nûr-1 Hakk'ı yoldaş olur aña kaçan

797.B.

بت شکن زنار بکشا از میان
تا شوی از جمله اسلا میان

Şûret-i nefsi kır ol bî-ihtiyâc / Mâsivâ zinnârını hem belden aç
Tâ ki İslâm-ı hâkîki bulasıñ / Cümle-i İslâmiyândan olasıñ
Gerçi pek çokdur Müslümân şûreten / Lîk pek azdır Müslümân sîreten
Ya'ni nefsi itme ma'bûd ittihâz / Bil ki Rabb'ül-'âlemîni kıl melâz
Mâsivâyâ itme aşlâ iltifât / Vâriyet kaydın gönülden çıkar at

798.B.

نفس را کر باز داری از هوا
دین و دنیا حاجتت کردد روا

124/a Nefsi men' etseñ hevâsından eger / Müştehâsından alıkoysañ diger
Dîn ü dünyâ hâcetiñ olur revâ / İsticâbet kılinır her bir du'â
Ol zamân işte boşa gitmez nefes / İstediğîñ Hakk'ı ider teysîr pes
Müştehâ-yı nefsi idi perde hemîn / Zâ'il olunca olur Mevlâ mu'în
Zât-1 Hakk'a kim olur cânen muîf' / Zât-1 Hakk' dâhi olur aña muîf'²³¹

²³⁰ “Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır.” (İsrâ/72)

²³¹ Ebu Tâlib: “Ey Muhammed, senin Rabbin sana itaat ediyor”

Hız. Muhammed: “Eğer sen Allah'a itaat edersen O da sana itaat eder”

(ما اطوعك ربك يا محمد - فقال وانت يا عم لو اطعته اطاعك)

799.B.

جای آنکس کی کند حق در پهشت
که هوای نفس سرکش را بهشت

Ḥaḡ Te‘âlâ ol kesiñ kim dâ‘imâ / Bâş çekici nefsi kıldı berhevâ²³²
Dâr-ı cennetde kaçan eyler yerin / Eylemez ister sevin ister yerin
Ya‘ni men‘ itmezse nefs-i serkeşi / Dâ‘im olursa hevâsınca işi
Olur ol ehl-i hevânıñ serveri / Olmaz anıñ hiç cennetde yeri
Gerçi kim çoğdur ilâh-ı nâ-sezâ / Cümleden ebgâzdır ‘indallah hevâ

800.B.

هرکه کردد با هوای نفس یار
ساز دش ابلیس در بینی مهار

Her kim olursa hevâ-yı nefse yâr / Burnuna iblîs anıñ düzer yular
Her nere isterse sürer götürür / Dâ‘imâ anıñla ıkalğar oturur
Diğğat eyler ibtidâdan bendine / Qoyvirir eñ şoñra kendü kendüne
Git gide gümrâh olur bî-iştibâh / Cânını îmânını eyler tebâh
Nefse tâbi‘ hâşılı hayvân olur / Bâ-ğuşuş kim kâ‘idi şeytân olur

801.B.

آنکه نفس خویش را مقهور کرد
دیو را از صحبت خود دور کرد

Ol ki nefsin ħor u mağhûr eyledi / Şoğbetinden dîvi mehcûr eyledi
Ġâlib olsa nefesine merd-i ġayûr / Yağlaşamaz aña şeytân-ı ‘ağûr
124/b Nefsini kendüne teşhîr ideni / Azdıramaz ġayri şeytân-ı denî

²³² “Nefsinin arzusunu ilâh edinen[...].” (Câsiye/23)

Nefsdir şeytânı da ıdlâl iden / Âdem oğlanı gibi izlâl iden
Olduğuçün nefs şeytândan beter / Oldu a‘dâ-yı ‘adüvvüñ kı1l hâzer²³³

802.B.

چون بتیر صبر شد نفست قتیل
با تو نبود هیچ شیطانرا سبیل

Şabr oquyla oldu çün nefsiñ katıl / Olamaz şeytân içün saña sebîl
Nefs-i hayvâniye ki ger şavmla / Ekl ü şürbe şabr u terk-i nevmle
Ya‘ni perhîz ü riyâzette eger / Hiç kalmazsa hevâsından eşer
Şöyle mevtâ gibi olsa bî-mecâl / Bulamaz şeytân sâña yol lâ-muḥâl
Ḳayd-ı nefsi ibtidâdan gör hemân / Şoñraya kâlırsa zirâ iş yamân

803.B.

جام می را ای پسر بالب میار
از خدای خویش آخر شرم دار

Sâğar-ı ḥamrı götürme tudağına / Düşme âyağıñla oğlum tuzaga
‘Aqlıña nâmûsuña virme ḥalel / Bünye-i şûr u şere atma temel
Çok fenâlıklar ider andan şudûr / Gâh olur kim katl-i nefs eyler zuhûr
Cevher-i ‘aqlıñ alur sersâm ider / Halk arasında seni bed-nâm ider
Halkdan ‘âr eylemezseñ ey civân / Kendü Rabbiñden ḥayâ eyle utan

804.B.

درمکش آن آب آتش رنگ را
ترس از آن آتش که سوزد سنکرا

²³³ “Senin en büyük düşmanın iki kaşının arasındaki nefsidir.”
(Hadis) اعدا عدوك نفسك التي بين جنبيك

Çekme ol âteş-şifat lâ'î âbı kim / Nef'i var zann eyleyüb de ey hekim
Oldu anıñ işmi nef'inden kebîr / Ya'ni şûr u şerri hayrından keşîr
Bağ şarâb ile berâber şerr-i âb / Birdir ikisinde imlâ vü hisâb
Kırmızı şu şanma belki nârdır / Gerçi kim sermâyesi dünyâdır
Âteşe tahvîl olur soñra o şu / Kork o âteşden ki taşu yağar o

125/a

805.B.

هرچه را حق گفت از وی دور باش
کر شدی نزد يك از و مهجور باش

Her neye Hağ dedi andan uzak ol / Ger yakın olduñsa andan ırâğ ol
Hağ Te'âlâ her ne fermân eyledi / Hürmetin Ķur'an'da i'lân eyledi
Dem ola yâhûd ki diger şey ola / Lahme-i hınzîr ola ya mey ola
Cümlesinden dûr ol itme irtikâb / Ger qarîb olduñsa eyle ictinâb
Hiçbiriniñ yanlarına uğrama / Nâr-ı dûzahla vücûduñ toğrama

806.B.

کر تو آب روی خواهی ای پسر
دور باشی از مناهی ای پسر

Yüz şuyu ister iseñ ger ey velîd / Cümle menhîden olursuñ sen ba'id
Ya'ni 'indallah u 'ind'en-nâs eger / 'İzzet ü hürmet dilerseñ ey püser
Cânib-i şer'iden ol şey kim saña / İşleme dendi yanaşma hiç aña
Bilmeyen zîrâ ki ĥall u hürmeti / Hağ Te'âlâ'dan bulamaz hürmeti
Eyler ol ĥul kim menâhîden ĥazer / Mâliki yânında olur mu'teber

807.B.

هر که میکرده بکرد منکران
از عذاب حق کجا یا بر امان

Münkirânîñ çevresinde tolanan / Hâkķ ‘azâbından bulur kande emân
Ya‘ni nâ-meşrû‘a her kim tolaşır / Münkirî icrâya âhîr bulâşır
Gûş idüb Kurb‘ân‘da tehdîd-i va‘îd / Kulaķ aşmaz denilmezse ger ‘abîd
Münkirânîñ olur ise tâlibî / Müsteħaķ olur ‘uķâba kâlîbî
Hâķ ‘azâbından bulamaz ol emân / Olur âhîr çehre-i hâli yamân

808.B.

تا دلت یا بر بقرب حق محال
جهد کن تا در کشی پای از وحل

125/b Kurb-ı Hâķ‘da bula kâlbiñ tâ maħal / Ya‘ni vâķi‘ olmadan yolda zeled
Nefsiñi eyle fenâ yerden dirîĝ / Kıl başîret üzre sa‘y-ı belîĝ
Tâ ki balçıkdan çekesin âyâĝını / Dâ‘imâ yolda gözet şol u şâĝını
Ka‘be-i maķşûda vâşıl olasıñ / Kurb-ı Hâķ‘da menzil u yer bulasıñ
‘Âlem-i kevnîyyeden pâ-yı vücûd / Çek ki olasıñ şafâ beyn‘eş-şuhûd

809.B.

تا در ان حضرت دلت یا بر مقام
میل دل دار و نکه دار از حرام

Tâ o ħazretde bula kâlbiñ maķâm / Göñlü ħıfz et itmeden meyl-i ħarâm
Tâ ola kâlbiñ maķâmı kurb-ı Hâķ / Ola ya‘ni vaşl-ı Hâķķ‘a müsteħaķ
Kâlbi ħıfz eyle ħarâma meylden / Mâsivâullâha ‘umûmen neylden
İkidir ya‘ni ħarâm ey sâlikân / Bir şerî‘atde kâmû ma‘lûm olan
Bir daħî ancak tarıķatde ħarâm / Mâsivâya meyldir dilden müdâm

810.B.

کر مقام می بایدت خدمت کزین

تا محل یا بی بخدمت شو قرین

Ger saña lâzım ise ‘âlî maḡâm / İhtiyâr-ı hıdmet eyle ey ğulâm
Bulasıñ tâ kim maḡall-i bihterîn / Hıdmet-i Haḡḡ’a pey-â-pey ol ḡarîn
Şer‘ile ver kendüñe ḡusn-i nizâm / Eyle âdâb-ı ṡarîḡatle kıyâm
Haḡ vusûle bâ‘iş itdi hıdmeti / Hıdmet et tâ kim bulasıñ ḡazreti
Tâ ki vâşıl olasıñ ol ḡazrete / Ol edeb üzre müdâvim hıdmete

811.B.

مرد بی خدمت نهی یابد مقام
هست بی خدمت محل اتقام

Bulamaz hıdmetsiz âdem ḡoş maḡâm / Nezd-i vâlâ-yı Hudâ’da ihtirâm
Belki hıdmetsiz olan mânde ‘amel / Aña meydân-ı ‘uḡûbetdir maḡall
126/a Hıdmet-i şer‘ide eylerse ḡuşûr / Pes va‘îd-i Haḡ’dadır ol mendebûr
Yok ṡarîḡatde kesel-nâk ise ger / Perde-bîrûn olur olsa aña yer
Tenbel âdem bulamaz zevḡ u ḡubûr / Olsa da cennetde olur bî-ḡuzûr

در بیان رعایت مهمان میگوید

812.B.

ای برادر میهمان را نیک دار
هست مهمان از آطای کردکار

ṡut misâfir zâtı ḡoşter ey aḡî / Kim odur Haḡḡ’ıñ ‘aṡâsından daḡî
Çok ‘aṡâsı vardır Allah’ıñ ḡula / Şübhe yokdur kim bürîde zayf ola
Beyt-i âtîden ‘ıyân olur saña / Olduḡu ne vechle miḡmân-ı ‘aṡâ
Bundan aḡdemde vaşıyyet eyledi / Zayf ḡaḡḡında naşîḡat eyledi
ḡaşve ḡaml itme bu ebyât içre var / Başḡa kevne ma‘nâ-i ḡikmet-şî‘âr

813.B.

میهمان روزی بخود می آورد
پس کناه میز بانرا می برد

Rızkî kendüyle getirir mihmân / Eyletir ev şâhibin zenbin hemân
Kendü rızkıdır ol ekl itdiği nân / Eylemek lâyıq değildir imtinân
Hâk añâ kılmış ezel anı naşîb / Zayf erüb âhîr añâ eyler qarîb
Ba‘zî ehl-i keşfe olmuştur ‘ayân / Hâne-bîrûn olduğu dem mihmân
Yapışur dâmânına birçok böcek / Tâğılur şöra kalur sâde etek

814.B.

ای برادر دار میهمانرا عزیز
کر مروت داری عقل و تمیز

Ey qarındaş-ı e‘azz ü ekremim / Tâ uşuvvet rütbesinde hem-demim
‘Aql u temyîz u mürüvvet sende ger / Varsa tüt zayfı mu‘azzez mu‘teber
Bu şıfatlarla eger mevşûf iseñ / Ehl-i ‘aql u şâhib-i ma‘rifet iseñ
126/b Cânib-i Hâk’dan gelân zayfa müdâm / Aç kapuyı eyle istikbâl-i tâm
Tâ gidince tüt ‘azîz u muhterem / Eyle elden geldiği rütbe kerem

815.B.

میهمانرا ای پسر اعزاز کن
کر بود کافر برو در بازکن

Zayfa ikrâm eyle dâ’im ey püser / Aç kapuyı kâfir olursa eger²³⁴
Farğ ve temyîz eyleme bu bâbda / Zayfa it‘âm idecek esbâbda
Hâk seni kılmışsa ni‘met şâhibi / Eyle İbrâhîm Hâlîlullah gibi

²³⁴ “Kâfir de olsa misafirinize ikramda bulunun.” اكرموا الضيف ولو كان كافرا (Kelâm-ı Kibâr)

Kimseden men‘ eylemezdi ni‘meti / Bir tütardı zayfa dâ‘ir hürmeti
Pek ri‘âyetlü tütardı sâfiri / Sofraya alurdı gâhi kâfiri

در بیان صدقه میگوید

816.B.

صدقه میده در نهان و آشکار
تا امان یا بی ز قهر کردکار

Nân u ihsân ver faķîre dem-be-dem / Gizlüde açığıda da‘im kııl kerem
Bezı u infâķ et beğim leyl ü nehâr / Kııl kerem muhtâca gizlü âşikâr
Tâ ki ķahrından Hudâ‘nıñ ey civân / Bulasıñ her hâlde emn ü emân
Îzedi ķahr-ı Hudâ‘yı dönderür / Red ider dürlü belâyı dönderür²³⁵
Vârid olmuşdur eşerde bu me‘âl / Kııl ‘amel anıñla ey nîkû-ķışâl

817.B.

هرکه اورا خیر عادت میشود
بیکیان عمرش زیادت میشود

Her kime ĥayr eylemek ‘âdet olur / Şübhesiz ‘ömrü ziyâde fer bulur
‘Ömrüñ yümnü olur ĥâşıl aña / İstirâhatde olur şubĥ u mesâ
İbtidâ ķahr-ı Hudâ‘dan dûr olur / Ba‘de derd ü belâdan dûr olur
Çekmeye ‘ömrinde ol derd u elem / Ĥâşıl olmaz sînesinde ĥüzn ü ĥam

127/a Dâ‘im illâ vü ķât ihsân eyle tâ / Olmayasıñ ķahra derde mübtelâ

818.B.

آنکه نیکی میکند در حق ناس
بهترین مردمان اورا شناس

²³⁵ “Sadaka belâyı def eder.” الصفة تردد البلاء (Kelâm-ı Kibâr)

Ol ki nâsîñ haqqına iylik ider / Halka hayrı ‘âdet itmîşdir gider
Anı bil fâzılteri âdemleriñ / Pek eyüsi serveri âdemleriñ
Olmağ isterseñ eger merdüm-şinâs / Kim olur derseñ eger maqbûl nâs
Ol ki iylik itmeye gayret ider / Halka ihsân itmeği ‘âdet ider
Ya‘ni nâfi‘ ismine mazhar olan / Efdal-i nâs anı bil ey nev-civân

819.B.

وانکه از وی هست مردم را ضرر
در میان خلق نبود زوینتر

Dâhi ol ki nâsa andan var zarar / Yoğdur andan halk arasında beter
Bilmek isterseñ haqîkat dâhi sen / Şerri kimdir halkın ey hulqı hasen
Ol ki andan erişür halka zarar / Olamaz ‘âlemde hiç andan beter
Ol ki müzîdir ider ızrâr-ı nâs / Dense lâyığdır aña eşrâr-ı nâs
Mazhar olmuşdur ezel zâr ismine / Âteş-i dûzah sezâdır cismine

820.B.

ترس ای دیندار از جبار خویش
شرم دار از عقل ناهموار خویش

Çorğ Cabbârîndan ey dîn tutucu / Olma cebren mâl-ı halkı yutucu
Bilmediñ mi Haqq’ı Cebbâr olduğun / İntikâm alıcı Kağğar olduğun
Ger bilürseñ hâ’if ol ey ehl-i dîn / ‘Aql-ı nâ-hemvârdan ol şermgîn
‘Aql-ı kâmil ehli eyler ittikâ / Utanır menhîye itmez ictirâ
‘Aqlı uygunsuz olandan kıl hazer / Ne hayâ eyler ne çorğar ey püser

821.B.

دیندارد هر که نبود ترسکار
نیست عقل آنرا که باشد نابکار

Kim ki qorqmaz dîn tûtmaz ey pûser / Öylesinden qorq sen hem kıl hâzer
Havf u hâşyet itmeyen bî-dîn olur / Kâr u bârî hâlqa buğz u kin olur
Mekr-i Hâq'dan küfrdür havf itmeme / 'Aqlsızlıqdır yoluyla gitmemek
Yoğdur anîñ 'aqlı kim bâtıl olur / İşi gücü olmayub 'âtil olur
'Âkil oldur kim işi ma'qûl olur / Dünyevî vü uhrevî meşğûl olur

822.B.

با و رع باش ای پسر کر مؤ منی
کافری از مکر حق کرا یمنی

Mü'min-i kâmil iseñ ger ey pûser / Qıl hârâm u şübhelü şeyden hâzer
Şübheden zîrâ kim itmez ictinâb / Git gide eyler hârâmı irtikâb
Mü'min-i kâmil denilmez aña kim / Şübheden perhîz itmez ey hekîm
Mekr-i Hâq'dan kayd itmezseñ eger / Kâfir-i bî-dînsiñ senden hâzer
Mekr-i Hâq'dan eymen olmaq ey 'ibâd / İtmedir haqqında 'aczi i'tikâd

823.B.

هرکرا نبود و رع ایمان نیست
هرکرا ایمان نشد احسان نیست

Her kimiñ olmaz hârâm u şübheden / Zühd ü perhîzi eyâ pâkîze ten
Kâmil îmân olmaz anda hâşılı / Ehl-i Hâq 'add itme öyle bâtılı
Ehl-i Hâq'da olamaz hırş u tama / Başdan ayâğa olur zühd ü vera'
Her kimiñ îmân-ı tâmı olmadı / Zühd ü taqva-yı kirâmı olmadı
Yoğdur ihsânı anîñ itme ümîd / Feyz-yâb olmazsîñ andan ey velîd

824.B.

توبه نبود هرکرا توفیق نیست

حق نبیند هرکرا تحقیق نیست

Tövbesi yok her kimiñ tevfiķı yok / Haķķ'ı görmez her kimiñ taķķıķı yok
128/a Her kimi Mevlâ muzaffer itmedi / Devlet-i tevfiķe mazhar itmedi
Tâ'ib u mustağfer olmaz ol kişi / Şûret-i memdûha kesb itmez işi
Dâhi ol kim bulmadı taķķıķe yol / Haķ Te'âlâ'nıñ cemâlin göremez ol
Eremez ya'ni maķâm-ı rü'yete / Olamaz vâşıl Cenâb-ı Hazrete

825.B.

بی عمل دان هرکه اورا علم نیست
نیست صادق هرکه اورا حلم نیست

Bî-'amel bil her kimiñ kim 'ilmi yok / Sıdķı yoķdur her kimiñ kim hilmı yok
Ya'ni her kim bilmez 'ilm hâlini / Şer'a taḫbıķ eylemez aḫvâlini
Cehlile eylerse de kâr-ı cemîl / İtmemiş gibi bil anı ey nebîl
Anıñ içün farz oldu 'ilm-i hâl / Herkese ey mü'min-i nîkû-ḫıṣâl
Her kimiñ hem hilmı yok olmaz ḫamûl / Ma'nâda şâdıķ değildir ol cehûl

در بیان کر امتهای حق عز و جل

826.B.

چار چیزست از کر امتهای حق
مقبلست آن کس که کیرد این سبق

Dört şeyi dâhi beyân etse nola / Kim kerâmet-i Hudâ'dandır ḫula
Dört evşâf-ı şerîfeyle bi-ḫaķķ / Âdemi zâdı mûkerrem ḫıldı Haķ
Muḫbil u ehl-i sa'âdetdir o kes / Kim tutar ders ü ider ḫıfza heves
Muḫbil âdemdir o kimse kim 'amel / İtdirir anlarla Haķķ-ı 'izz ü cell
Ya'ni ḫüsn-i hâline olur delîl / Âdemiñ ol çâr-ı evşâf-ı cemîl

827.B.

اول آن باشد که باشد راست کوی
با سخای نفس باشد تازه روی

Evvel ol olur ki ola bir kişi / Tõgru sözlü kızb ile olmaz işi
Tõgruluk insânı tõiõru cennete / Vâşıl eyler belki kırb-ı hâzrete

128/b Hem güler yüzlü şehâvetlü olur / Nefsi cömerd u ‘inâyetlü olur
Pes saĥî olur ise insân eger / Rûy-ı ĥandân olmalıdır ey püser
Mükrimiñ yüzi ‘abûs olsa eger / Qalb-i insâna gelür andan keder

828.B.

بعد زان حفظ امانت باشدش
هم نظر پاک از خیانت باشدش

Ĥaşlet-i şıdk u şehâdan şoñra hem / Lâzım oldur aña ey ‘âlî himem
Kim ola ĥıfz-ı emânetde qavî / Ol emânet neyse şûrı ma‘nevî
Te’diye itmek gerekdir ehline / Ya‘ni teslîm eylemekdir ehline²³⁶
Lâzım oldur dâĥi şoñra ol kıula / Kim ĥıyânetden nigâhı pâk ola
Eylemek lâzım aña ĥıfz-ı başar / İtmeye qaşden ĥarâma ta nazar

829.B.

هر کرا حق داده باشد این چهار
باشد آن کس مؤمن پرهیزکار

Her kime bu dördü ol cân-âferîn / Luṭf u iĥsân eylemiş olur hemîn
Muttaķî mü’mîn olur ol ‘abd-ı ĥaş / Nâr-ı dûzaĥdan olur ya‘ni ĥalâş
İttiķâ gerçi olur ‘abda muzâf / “İtteķû” emrinden aña bî-ĥilâf

²³⁶ “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi[...] emrediyor” (Nisâ/58)

Fi'l-haḳîḳa lîk tevfiḳ ey civân / Luṭf u iḥsân-ı Hudâ'dır bî-gümân
Ya İlâhî eyle tevfiḳiñ kerem / Kıl o dördü ḳuluña iḥsân hem

در بیان آنکه دوستی را نشاید

830.B.

دوست کر باشد زیانکار ای پسر
رو طمع زین دوست بردار ای پسر

Dost olursa ger ziyânkâr ey velîd / Öylesinden var yürü ḳaldır ümîd
Müsrife yüz virme itme i'tibâr / Kim gelür olur saña her demde bâr
Gelse cerrden ğayri bir lâf eylemez / Alsa cümle mâliñ inşâf eylemez

129/a Öyle müsrif yâra zinhâr olma yâr / Müflis eyler ol seni ey hûşyâr
Ol ki bed-hû müfsid u 'ayyârdır / Mâlına düşman saña ağyârdır

831.B.

هر که میکوید بدیهای تو فاش
دوست مشهار و بدو همدم مباش

Kim ki söyler seyyi'âtîñ âşikâr / Setr olacaḳ ḫâliñ olur intişâr
Dost şayma aña hemdem olma hem / Öylesi olmaz sezâvâr-ı kerem
'Aybiñ ifşâ idene ey hûşyâr / Yârsız ḳalsañ da zinhâr olma yâr
Dost oldur kim ider setr-i zenûb / Kâr-ı düşmandır beğim keşf-i 'uyûb
Olma nâ-hem-vâr şaḫşa arḳadaş / Halk içinde kim ider faḫşâ-yı fâş²³⁷

832.B.

دوست هرگز مکن با باده خوار
از چنان کس خویشتن را دور دار

²³⁷ “İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır[...].” (Nûr/19)

Dostluğ itme bâde-hârla bir zamân / Öylesinden kendüñ uzağ tut hemân
Çünkü ol bir kimse kim mey-hâr olur / Hâğ Te‘âlâ hazretinden dūr olur
Sen de Hâğ’dan dūr olandan dūr ol / Öylesinden dâ’imâ mehcūr ol
Olmağ isterseñ eger Hâğğ’a qarîb / Bâde-hârı kendüñe itme habîb
Sırrıñı kim idemez ifşâ ider / Hem seni hem kendüyi rüsvâ ider

833.B.

منعمی کو میکند منع زکات
دور ازوی باش تا داری حیات

Bir ğanî kim ol ider men‘-i zekât / Uzağ ol oldukça andan ber-hayât
Hâğğ’ın ihsân itdiği mâlın eger / Virmez olursa zekâtın kıl hazer
‘Ömrün oldukça aña olma qarîb / Da‘vetin kılma icâbet ey necîb
Hâğğ’kın ol mebgûzu hem mağdûbudur / Şeytânın mensûbu u maşûbudur
Eylemez fermân-ı Hâğğ’ı çün edâ / Ülfeti kaç’ eyle ol andan cüdâ

129/b

834.B.

دور ازان یاری که خواهد از تو سود
کرسر خود در قدمهای تو سود

Uzağ ol ol yârdan kim ey velîd / Fâ’iz ister senden almağ ol pelîd
Ger başın sürerse iki ayâğına / Serfürûlar etse şoluñ şâğına
İttihâz itme anı yâr ol ba’îd / Sûdmend olmağ diler senden yezîd
Öyle vazı‘ nâcibâlardan çe sûd / Ol şütür-ı gurbe edâlardan çe sûd
Çünkü fâyiz yer o nâ-pühte fuzûl / Hâşm-ı Hâğğ’dır dostluğın itme kabûl

835.B.

ای پسر از سود خواران دور باش

خصم ایشان شد خدای نور پاش

Uzak ol fâyiz yiyenlerden dağî / Muhtekirler şöhetinden ey ağı
Nûr îşâr edici Bârî Hudâ / Düşman olub oldu anlardan cüdâ
Olmağ isterseñ Hudâ'ya âşinâ / Anlarıñ şöhetlerinden ol cüdâ
Tâ ki Hağ'dan âşinâlık bulasıñ / Mazhar-ı nûr-ı İlâhî olasıñ
Olma anlarla berâber bir zamân / Âşinâlık itme kendüñ kıl nihân

836.B.

آنکه از مردم همی کیرد ربا
زیهار اورا نکویی مرحبا

Ol ki âdemden olur sûd û ribâ / Şağın aña dimeyesin merhabâ
Merhabâya lâyıq olmaz ol pelîd / Rağmetinden kıldı Hağ anı ba'îd
Merhabâyı ehline demek gerek / Sen mekân-ı vâsi'e geldiñ demek
İstirâhat kıl otur eyle şafâ / Bu ise lâyıq değıldir hiç aña
Veyl-i dûzağdır ribâkârıñ yeri / Merhabâ lafzından anı kıl berî

837.B.

برسر بالین بیماران کذر
زانکه هست این سنت خیر البشر

130/a Hastalar yaşdığı bâşı üzre var / Hâlini şor hâtırın eyle şikâr
Pek güzel şeydir 'ıyâdet eylemek / Hağğ'a ber-fazlla 'ibâdet eylemek
Ver tesellî kıl güzelce şöhetî / Şoşbetiñden hâşıl ola ħiffetî
Et mizâcınca kelâmı ihtiyâr / Virme şıqllet itme çok meğş u qarâr
Ol sebebden kim budur ey nâmver / Sünnet-i fi'liye-i ħayr'ul-beşer

838.B.

تا توانی تشنه را سیراب کن
در مجالس خدمت اصحاب کن

Ḳudretiñ olduḡça ey şâfi güher / Ḳandırub şuşâmıñ ‘aṡşin gider
Ḥalka saḡâlîḡla pek çok kimseler / Ḥazret-i Ḥızr’a ḡavuşur ey püser
Mazhar-ı âb-ı ḡayât-ı ma‘nevî / Olub âḡir himmetin eyler ḡavî
Dâḡi meclislerde ey ‘âlî güher / Ḥıdmet-i aḡbâb eyle ser-be-ser
‘Âḡıbet ḡâdım olan maḡdûm olur / ‘Avn-i Ḥaḡ’la rütbe-i bâlâ bulur

839.B.

خاطر ایتم را در یاب نیز
تا ترا پیوسته دارد حق عزیز

Ṭut mu‘azzez ḡâṡır-ı eytâmı hem / Tâ ‘azîz ṡutsun seni Ḥaḡ dem-be-dem
Dâ‘imâ ḡâṡırların eyle su‘âl / Anlara ḡösterme rû-yı infi‘âl
Her seḡer vaḡtinde iblîs-i rezîl / İtmek için anları ḡor u zefîl
Yüzlerine kül şaḡarmış ber-devâm / Anıñ için Ḥazret-i Rabb’ul-enâm
Anlara her kim iderse ḡürmeti / Luṡf ider şeyṡâna raḡmen ‘izzeti

840.B.

چون شود کریان یتیمی نا کهان
عرش حق در جنبش آید آن زمان

Ânsız aḡlayıcı olsa bir yetîm / Ol zamân titrer hemân ‘arş-ı ‘azîm
Bir yetîmiñ gözlerinden aḡsa yâş / ‘Arş-ı Ḥaḡḡ’a ṡârî olur irti‘âş
130/b Her ne dem kim bir yetîm giryân olur / Ḥaşyetinden ‘arş-ı Ḥaḡ lerzân olur
Şöyle ma‘lûm ola kim ey ehl-i râz / Ki sūrûrundan ider ‘arş ihtizâz

Gâhi havf u haşyetden de hemîn / Lerze-nâk olur imiş ‘arş-ı berîn

841.B.

چون یتیمی را کسی کریان کند
مالك اندر آتشش بریان کند

Bir yetîm ağlatsa bir hâne harâb / Mâlik anı nârda eyler kebâb
Girye-nâk itmek yetîmi el-meded / Oldu envâ‘-ı ma‘âşîden eşedd
Çünkü yokdur bir mu‘în u nâşırı / Merhamet âverd cebr-i hâtırı
Nâle kılsa kim erer imdâdına / Kimse irmez ağlasa feryâdına
Kim yetîmi zulm idüb giryân ider / Hâzin-i dûzağ anı büryân ider

842.B.

آنکه خندان یتیم خسته را
باز یابد جنت در بسته را

Hâtırı mecrûh yetîmi ey püser / Güldürür ol kimse kim dilşâd ider
Rağm ider ya‘ni dil-i mecrûhuna / Luğfile virir şafâlar rûhuna
Yâ nüvâzişler kılub ihsân ider / Yâ ki diger vechle şâdân ider
Kılamaz Hağ aña bâb-ı cenneti / Ol açık bulur o dâr-ı ni‘meti
Kim ki ğamdan ğalb-i insânı açar / Hağ aña cennât-ı Rıdvânı açar

843.B.

هرکه اسرار ت کند فاش ای پسر
از چنان کس دور می باش ای پسر

Her kim esrârîñ ider fâş ey püser / Ğayrden kim itdiğîñ izhâr ider
Ol mağûle kimseden sen ol ba‘îd / Hiçbir dem şöhetin itme ümîd
Bir emânetdir o sır anda hemân / Söylese hâ‘in olur ol bî-gümân

Hâ'in olan yârdan kelb-i emîn / Pek hayırlıdır dedi erbâb-ı dîn
Hâşılı ol kim ider ifşâ-yı râz / Şoĥbetinden eyle anıñ iĥtirâz

131/a

844.B.

در جوابی دار پیرانرا عزیز
تا عزیز دیگران باشی تونیز

Genc iken sen iĥtiyâr olanları / Țut 'azîz u muĥterem hem anları
Tâ ki ġayriler 'azîzi olasıñ / İĥtiyâr olduġda 'izzet bulasıñ
Şöyle ma'lûmuñ ola kim ey fetâ / Olunur redd âĥir a'mâliñ saña
Žâyi' itme gençlik eyyâmını / Țıl tefekkür ol demiñ encâmını
Țıl 'azîzâna ri'âyet iĥtirâm / Tâ ki ĥürmet bulasıñ beyn'el-enâm

845.B.

بر ضعیفان کر بیخشیای رواست
کین زسیرتهای خوب اولیاست

Ger esirgerseñ za'îfân üzre hem / Lâyıġ u câ'izdir ey 'âlî himem
Destġîr ol et i'ânet dem-be-dem / Luĥf u iĥsânla za'îfe Țıl kerem
Kim velâyet ehliniñ ĥûb u laĥîf / Sîretindendir bu ma'nâ-yı münîf
Bu maġûle nesnelere ittişâf / Eylemek ġâyet güzeldir bî-ĥilâf
Merĥametlü mihribândır evliyâ / 'Âleme iylik iderler dâ'imâ

846.B.

بر سرسیری مخور هرکز طعام
تا نمیرد در برت دل ای غلام

Țoġluġ üzre yime ĥiġbir dem Ța'âm / Olmaya göġsüñde ġalbiñ ey ġulâm
Țoġ iken ya'ni henüz aç olmadın / Def'-i cû'a dâĥi muĥtâc olmadın

Eyleme ekl-i ta‘âm âhîr ki tâ / Olmasun sîneñde albiñ ey fetâ
alb olunca sinede zîrâ kişi / Lâyııyla göremez hiçbir işi
Her kimiñ kim çok yimek hâli olur / ‘İlm u ‘irfândan o kes hâlî olur

847.B.

علت مردم زیر خواری بود
خوردن پر تخم بیماری بود

131/b Âdemiñ ekser zamânda ‘illeti / Çok yimekten olur artar şıleti
astalık tomu olur pek çok yimek / Ağza dek ekl ü tenâvül eylemek
Çok yimekdir mi‘deyi ifsâd iden / ‘İllet-i humma ile berbâd iden
Âdemi emrâza eyler mübtelâ / Keşreti ekliñ biadd-i imtilâ
Her devâniñ re‘si çün perhîzdir / Çok yimek lâbüd maraz-engîzdir

848.B.

راحتی نبود حسود شوم را
کاذب بد بخت را نبود وفا

Hâsid-i meş‘ûmuñ olmaz râatı / Bulmaz aqlâ sînesinde füşati
Zıy şadra uğramış gibi müdâm / Olamaz râat eli yevm‘ul-ıyâm
Râat olmaz hemdaı meş‘ûm olur / Nâ-mübârek âli‘ u mezmûm olur
Kâzib-i menûsda olmaz vefâ / Yokdur anda hiç âşâr-ı şafâ
Olmadıı gibi kâzibde vefâ / âli‘nde hemdaı yokdur ziyâ

849.B.

توبهٔ بد خو کجا محکم بود
هر بخیلانرا مروت کم بود

ande bedû tövbesi mukem olur / Mümsikân için mürüvvet kem olur

Olsa da bedhûylü âdem tövbe-kâr / Tövbeyi biraz vaqt içre bozar
Bed-hıŝâlî naqz-ı ‘ahde cer ider / Tövbесinden qalmaz anda bir eşer
Ehl-i buhlûñ azdır insânîyeti / Yoqdur anlarda mürüvvet haşleti
Ŗıgmaz iylikle fenâlık bir yere / Ola mı altun mişâli nâsere

850.B.

هر منافقرا تو دشمن دار باش
ازوی واز فعل او بیزار باش

Sen münâfıq kimseyi ey nîk-nâm / Tâñıma düşman tutucu ol müdâm
Ol münâfıqdan nifâkıñdan dahî / Nefret edici uzâq kaç ey ahî
132/a Olma hâlî zihñ andan bir zamân / Ol ‘adâvet üzre gizlü ve ‘ayân
Düşman-ı Haq’dır ‘adâvet kıñ aña / İkiyüzlü ŝaŝsa olma âşinâ
İkiyüzlü kimseden ikrâh et / Virme yüz tâ kim uzâğa gitsin it

851.B.

تا شود دین توصافی چون زلال
باش دائم طالب قوت حلال

Tâ ki dñiñ şâf ola mişl-i zülâl / Dâ’im arayıcı ol rızq-ı helâl
Tâ ki dñ-i hâlîş el virsün saña / Tâlib-i rızq-ı helâl ol dâ’imâ
Hâtırı şâfi ider rızq-ı helâl / Dîni hem hâlîş kılar ey ehl-i hâl
Yediğñ olmaz ise rızq-ı helâl / Fetħ-i bâb-ı qalb olur emr-i muhâl
Anıñ içün sâlik-i râh-ı Hudâ / İhtimâm eyler helâle dâ’imâ

852.B.

آنکه باشد درپی قوت حرام
درتن اودل همی میرد تمام

Dâhi ol bir kimse kim rızq-ı harâm / Ola ardınca pey-â-pey şubh u şâm
Ya'ni ol kes kim ider ekl-i harâm / Meyt olur tende anîñ qalbi tâm
Nûr-ı qalbi intifâsından hemân / Zûlmet-i tab'eyler istîlâ-yı cân
Çaldığından rûhu zûlmet içre tâm / Çalbi meyt hükümü kesb eyler tamâm
'Âlem-i lâhûtî rü'yetden qalur / Bil ki sırr-ı 'ilm u hikmetden qalur

در بیان صلۀ رحم کوید

853.B.

رو بپر سیدن بر خویشان خویش
تا که گردد مدت عمر تو بیش

Akrabânîñ yânına var ey civân / Şormağa hâtırların gehî 'ayân
Çâdir iseñ kııl ziyâret anları / Tâzelensin tâ ki cism ü cânları
Yâ ki mâliñla muvâsât eyle yâ / Şuqqa irsâliyle taşşîl-i rizâ

132/b Hâşılı eyle tefakqud dâ'imâ / Müddet-i 'ömrüñ ziyâde ola tâ
Ya'ni 'ömrüñ eyleye yümn iktisâb / Kaç'-ı raħm itmekden eyle ictinâb

854.B.

هرکه کرداند ز خویشا وند رو
بی کمان نقصان پذیرد عمر او

Akrabâdan kim ki yüzün dönderür / Ne selâmın ne peyâmın gönderir
Şübhesiz 'ömrü ider naqşı kabûl / Dâ'imü'l-evkât olur maħzûn melûl
Her ne rütbe olsa da 'ömrü tavîl / 'Ömrine toymaz olur âhîr sefil
Akrabâyâ lâzım iqbâl eylemek / Vech-i şer'î üzre ef'âl eylemek
Akrabâdan yüz çevirme yürü var / Kııl ziyâret kavmiñ ey 'âli tebâr

855.B.

هرکه او ترك اقارب ميكند

جسم خود قوت عقارب میکند

Kim ki terk eyler ise akrabâların / Rızkı eyler cismini ‘akreblerin
Akrabâsın terk idüb iden melûl / Eyledikde ol kişi kabre duhûl
Cismini ‘akreblere me’kel ider / Yerde ‘akreblere vücûdun ya’ni yer
Ûat’-i rahme bu olur âhir cezâ / Kim olur mûzîlere cismi gıdâ
Ey oğul terk itme şoğul akrebe / Kendüñe rahm et şoğulma ‘akrebe

856.B.

کرچه خویشان تو باشد از بدان
بدتر از قطع رحم کاری مدان

Gerçi bedlerden olursa akrabâ / Bilme Ûat’-i rahm itmekden fenâ
Ya’ni gerçek fâsık u fâcirse de / Nefsi üzre hâ’ib u hâsirse de
Böyle iken Ûat’-i rahm itmeyene / Terk-i küllî yoluna gitmeyene
Kâhice var hâtırın eyle su’âl / Yeksere gösterme rûy-ı infi’âl
Fâsıka dâhi kifâyâtı kadar / Şer’an eylerler i’ânet ey püser

133/a

857.B.

هرکه او از خویش خود بیگانه شد
نامش از روی بدی افسانه شد

Akrabâsından o kes kim oldu yâd / Bedliği yüzinden adı oldu yâd
Ya’ni her kim âşinâlık eylemez / Akrabâyâ hoş edâlık eylemez
Bedliği düşer lisâna bir zamân / ‘Âlemiñ ağzında olur dâsitân
Çünkü her şıf âdemiñ bâ-ıtab’ u fîn / Meyli vardır cinsine ey ehl-i dîn
Akrabâyâ her kim olsa ecebî / Nâsiñ olur akbehi vü müznibi

در بیان مردی فتوت میکوید

858.B.

چیست مردی ای پسر نیکو بدان
اولا ترسیدن از حق در نهان

Ey oğul âdemlik insânlık nedir / Hoşça fehm et ehl-i ‘irfânlık nedir
Hâk Te‘âlâ hazretinden evvelâ / Gizlüde havf eylemekdir dâ‘imâ
Halk bilmezse nihânı Hâk bilür / Gizlüyü ol hâkim-i muṭlak bilür
‘Âlem’ul-ğayb olduğun derhâṭır et / Maḥfi yerde dâhi toğru yola git
Qoyma elden gizlü insâniyeti / Maḥfide terk itme ‘irfâniyeti

859.B.

عذر خواهد مرد پیش از معصیت
باشدش طاعات بیش از معصیت

Ma‘şiyetten önce merd-i ma‘nevî / Hâk Te‘âlâ’dan diler ‘özr-i kavî
Ya‘ni bi’l-fi‘il eylemezden ma‘şiyet / Bâṭınında vardır anıñ ol şıfat
Dâ‘imâ Hâkḳ’a rücû‘ itmekdedir / Havf u haşyet yoluna gitmektedir
Mü‘min-i şâdık ider Hâkḳ’a rücû‘ / Bulmadan evvel ma‘âşisi vuḳû‘
Bir de insânıñ fütüvvet haşleti / Ola ‘işyândan ziyâde ṭâ‘ati

860.B.

آنکه کار نیک مردان میکند
با ضعیفان لطف و احسان میکند

133/b

Kim eyü âdemleriñ kârın ider / Ya‘ni ehlullah yolun ṭutmuş gider
Nâtüvânâna za‘îfâna müdâm / Luṭf ile iḥsân ider her şubḥ u şâm
Şân-ı ehlullah infâk itmedir / Luṭfla tehzîb-i ahlâk itmedir

Ehl-i Hakk'ın eñ birinci haşleti / Halka ihsân eylemekdir 'âdeti
Anlara her kim iderse ittibâ' / Âyasın ihsânla eyler ittisâ'

861.B.

هرکه او باشد ز مردان خدا
باشد اندر تنک دستی با سخا

Her kim ehlullahdan olur ol kişi / Zıyık hâlinde sehâ olur işi
Hâl-i vüs'atde fe-keyfe öyle ricâl / İdeler muhtâcdan imsâk-ı mâl
Merd-i meydân-ı haqîkî dâ'imâ / Tengdestîde bile eyler sehâ
Bir dem îsâr itmeden hâlî değil / Buhl ile imsâk anın hâli değil
Var yok 'inde çün yeksân olur / 'Âleme dâ'im işi ihsân olur

862.B.

ای پسر در صحبت مردان در آی
تا نظرها یابی از فضل خدای

Ey oğul gel ehl-i Hakk'a vâsıl ol / Şoḥbet-i merdân-ı Hakk'a dâhil ol
Sa'y et ehlullaha kırbet bulasın / Gice gündüz yümn-i şoḥbet bulasın
Fazl-ı Haq'dan tâ nazarlar bulasın / Âḥirül-emr evliyâdan olasın
Kîmyâdır ehl-i Hakk'ın şoḥbeti / Anlara virmiş Hudâ ol kudreti
Bir nazarla âdemi eyler velî / Cân u dilden lîk hıdmet itmeli

863.B.

هرکه از مردان حق دارد نشان
نکذراند عیب دشمن بر زبان

Kim ki merdân-ı ilâhîden nişân / Tutar ehl-i Haq'dan olur bî-gümân
134/a Düşmanın 'aybın geçürmez hiç dile / Ya'ni ta'yîb itmez a'dâyı bile

Ağza almaz düşmanıñ kemliklerin / Belki ta‘dâd eyler âdemliklerin
Pes yaratılmış ne ise ehl-i Hâk / Hiç birini ‘ayba görmez müsteħağ
İşte tevħîd-i ħaĳîĳî bu olur / Bu maĳâmiñ ehlin ammâ kim bulur

864.B.

خود سخاوهـد مرد خصمانرا هـلاک
وز غم مردم شود اندوهناک

İstemez taĳĳîki kâmil merd-i pâk / Düşman u a‘dâsı ħaĳĳında helâk
Ya‘ni a‘dâsı helâk olsun deyû / Eylemez merd-i ħaĳĳî arzu
Merg-i a‘dâ ile olmaz şâdumân / Kâmil insân u ħaĳĳat er olan
Her işin eyler ihâle ħazrete / Her ħuşûşu nisbet eyler ħikmete
Nefsi ħükmünde tutar ol merd-i pâk / Ġayrınıñ olur ĳamından ĳuşsa-nâk

865.B.

می سجويد مرد انصاف از کسی
کر رسد جور و جفا با اوبسی

İstemez bir kimseden inşâf merd / Dâd-ĳâh olmaz ħaĳĳat ehl-i derd
İrse de pek çok aña cevı ü cefâ / Eylemez ĳalinden aşlâ iştikâ
Görse de zılm u ta‘addî şubĳ u şâm / Īalkdan ĳalkışmaz alsun intiĳâm
Bil ider iĳsân isâ‘et idene / ‘Aşĳ ola bu ĳâlet üzre gidene
Git gide tevħîd-i ef‘âlî bulur / Bendegân-ı ĳâşdan bir merd olur

866.B.

هرکه پا اندر ره مردان نهاد
کی رود هرکز بد نبال مرام

Kim ki erler yoluna ĳoydu ĳadem / Anlarıñ gitdiĳi yola gitdi hem

Bulur encâmında ‘âlî bir maqâm / Kimseden aḥz itmez artık intikâm
Zül’celâle emrini tefvîz ider / Ol kaçan ğayrı murâdınca gider

134/b Olmaz aşlâ tâbi‘-i râh-ı murâd / Bir işi kıalmaz anıñ beyn’el-‘ibâd
Her umûrunda Ĥudâvend-i celîl / Dâ’imâ olur aña ni‘m’el-vekîl

867.B.

ای پسر ترک مراد خویش کیر
وانکھی راه سلامت پیش کیر

Terk tüt kendü murâdıñ ey püser / Tütma kıalbiñde murâdıñdan eşer
Cân u dilden eyle ifnâ-yı murâd / Nâ-murâdı yoluna ol pâ-nihâd
Ârzû ħamlinden et taḥfif-i ten / Tüt selâmet yolun öñde şoñradan
Çün ħaķîķat yoluna kıoyduñ ayak / Ĥaķ ne eylerse irâde aña baķ
Her âdem bâşında vardır bir ħaķar / Şoñra berzaḥda kıalursun kıl ħazer

در بیان فقر میکوید

868.B.

فقر می دانی چه باشد ای پسر
با تو کویم کړنداری زان خبر

Tüt kıulâĝıñ ey oĝul benden yaña / İstimâ‘ et bir su’âlim var saña
İşılâḥ-ı şûfiye üzre ‘aceb / Nolduĝun bildiñ mi faķr ey pür-edeb
Vâķıf olduñ mu bu ânâ dek aña / İtdi mi iḥbâr bir ‘ârif saña
Yoķ eger tütmez iseñ andan ħaber / Söyleyim anı saña ben ser-be-ser
Eyleyim faķr-ı ħaķîķîyi beyân / Neydüĝün tâ kim bilesin ey civân

869.B.

کرچه باشد بی نوا در زیردلق
خویش را منعم نماید پیش خلق

Gerçi eski hırka içinde fakîr / Bî-naşîb u hazz olur ol hoş zamîr
Halk öñünde lîk kendün dâ'imâ / Gösterir ni'metlü kılmaz iştikâ
Hâlini kim eyler ol fâş eylemez / İhtiyâcından gözün yaş eylemez
Fakrdan 'arz itmez aşlâ ekşi yüz / Kâle almaz hiç ta'rîzâne söz

135/a İhtiyâcın halka taşrîh eylemez / Fakrı bir vechile taqbîh eylemez

870.B.

کرسنه باشد دم از سیری زند
دوستی با دشمنان خود کند

Aç olur toklukdan ammâ dem urur / Halka söyler güler şen oturur
Zann ider anı gören bî-ihitiyâc / O ise aclıktan olur lâ-'ilâc
Mâsivâyâ itmez 'arz-ı ihtiyâc / Her ne rütbe olsa dâhî karnı aç
Haqq'a 'arz-ı iftikâr eyler gider / Dâ'imâ a'dâsına dostluk ider
Eylemez fakrın işâ'at kimseye / Hemdahî sû-i vesâ'it kimseye

871.B.

کرچه باشد لاغر و زار و ضعیف
وقت طاعت کم نباشد از حریف

Gerçi zâhirde olur merd-i fakîr / Arç u nâ-hoş-ı zebûn-mânend-i pîr
Böyle iken vaqt-ı tâ'atde yine / Haq Te'âlâ'ya 'ibâdetde yine
Eksik olmaz şâhibinden bir zamân / Her ne rütbe olsa dâhî nâ-tüvân
Cümleden evvel seğirdir tâ'ate / Kuvvet-i kalb ile başlar sür'ate
Gayrıdan qalmaz 'ibâdetde gerü / Mağfiretten kendüni kılmaz berî

872.B.

چون دل پردازد دست تهی

در ترازو می نماید فریبی

Çün eli boş gönlü tutar ʔolu / Ve zinde âğır görünür ey ulu
Ya‘ni zengîn kimse pür-mâl olsa da / Şâhib-i eşkâl u aḥmâl olsa da
Çalbi boş olsa ʔanâ‘âtden eger / Çadr u kıymetde değildir mu‘teber
Pes ğınâ ızhâr ider merd-i fağîr / Mazhar-ı kenz-i ʔanâ‘at ḥoş zamîr
Desti boş olsa da ʔalbi ʔoludur / Çadri ‘indallah ‘inde uludur

873.B.

ای پسر خود را بدرویشان سپار

135/b

تا نکهدارت بود پروردگار

Ey benim ibn-i sa‘âdet-perverim / Meslek-i fağr u fenâda serverim
Mazhar-ı fağr-ı ḥağîkî olana / Kendün ışmarla bu sırrı bulana
Ya‘ni dervîşân-ı ‘âlîşânlarıñ / Ehl-i ‘irfân u mürüvvet-kânlarıñ
Ḥıdmet u şoḥbetlerinde ol ki tâ / Ḥâfızıñ ola Cenâb-ı Kibriyâ
Evliyâullaha kim olsa ʔarîn / Ḥağ ider dünyâ belâsından emîn

874.B.

با فقیران هر که همدم میشود

در سرای خلد محرم میشود

Kim ki ehl-i fağr ile hemdem olur / Anlara cennetde de mağrem olur
Ehl-i Ḥağğ’iñ ya‘ni dünyâda gibi / Cennet-i a‘lâda olur şaḥibi
Der ki Raḥmân olan cennetde hem / Hemdem olur anlara ol Zû-himem
Ehl-i fağrıñ ol cihânda hemdemi / Olasın tâ kim cinânda mağremi
Ma‘nevî var çünki nisbet ey fağîh / Cins cinsi celbeder “lâ-reybe fiḥ”²³⁸

²³⁸ “[...] Onda hiç şüphe yok[...].”

در بیان انتباه غفلت کوید

875.B.

از خدای خویشتن غافل مباش
غافلانه در ره باطل مباش

Ġâfil olma ħâb-ı ġafletden uyân / Hâlık-ı Bî-çun Rabbiñden utan
Hâķ seni var itdi yoķdan virdi cân / Hem hidâyet yolunu ķıldı beyân
Kendü bâķî ġayri fânî olduġun / Çün bilürsen hem cihânı nolduġun
Ġayre meşġûl olma câhiller gibi / Olma bâtıl yolda ġâfiller gibi
Küllî şey hâlikdir illâ Zât-ı Hâķ / Hük-m-i enikdir tâpmaġa oldur eķaķķ

876.B.

جای کریه ست این جهان دروی مخند
چشم عبرت برکشنا ولب به بند

136/a Ağlayacak yerdir ancak bu cihân / Gülme anda ķahķahayla bir zamân
Dâr-ı dünyâ oldu dâr’el-ımtihân / Eksik olmaz nâle vü zâr u figân
Gülmez anda ‘âķıl u dâna olan / Güler ancak ġâfil ü şeydâ olan
Aç göziñ ķıl ħalka ‘ibretle nazâr / Tudaġıñ baġla sükût et ey püser
Ehl-i dillerden dem-â-dem al öġüt / İltizâm eyle büyûtu ķıl sükût²³⁹

877.B.

همچو مور از حرص هرسویی مرو
پند ناصح را بکوش جان شنو

Gitme ħırşıñdan ķarınca gibi hem / Her yaña dünyâlık için dem-be-dem
Hâşlet-i mezmûmadır ħırş u tãama’ / Hırş ider insânı maħrûm-ı vera’

²³⁹ “Şimdi evlerle ilgili konularda sükût zamanıdır.” (هذا زمن السكوت و التزام البيوت) (Kelâm-ı Kibâr)

Hırşla olsañ cihâna pâ-nihâd / Destiñe girmez muqadderden ziyâd
Her huşûşda cân kulâğıyla işit / Nâşihîñ naşhıyla ‘âmil ol iş et
İtmez ancak sem‘-i zâhir iktifâ / Gûş-ı cânla diñle pendî dâ’imâ

878.B.

ای پسر كودك نه بازی مكن
كار با شیطان بانبازی مكن

Ey oğul çocuk değilsen ey ‘aceb / Lehv ü lu‘be olma mâ’il rûz u şeb
Lehv u lu‘b oğlan uşaq ef‘âlidir / Belki şeytân-ı la‘îniñ hâlidir
Eyleme ortaklığa şeytânla kâr / Şeytanet kârâna bir dem olma yâr
Hağ’dan işğâl idecek tutma bir iş / Qalb u rûhuñ olmaya tâ rîş rîş
Besmeleyle ol mübâşir her işe / Şunma ammâ ey oğul el şer işe

879.B.

نفس بدرا درکنه یاری مده
عمر برباد از تبه کاری مده

Kötü nefse virme yardım zînhâr / Ma‘şiyetde olma nefse dest-yâr
Rûzgâr olsa müsâ‘id olma sen / Yok yere qoyma hevâya cân u ten
136/b Rûzgâra virme ‘ömr itme telef / Ol telef-kârîden eylersin esef
‘Ömrüñü efnâ vü isrâf eyleme / Vaqtîni beyhûde itlâf eyleme
Nefsle şeytâna uyma hâşılı / Olma erbâb-ı hevânîñ vâşılı

880.B.

هرکجا تهمت بود آنجا مرو
راه حق را همچو نا بینا مرو

Ey oğul her qande kim töhmet ola / Sû-i zanna bâdî bir ‘illet ola

Ol maḥale gitme olma kâr-sâz / Mevzu‘-ı töhmetden eyle iḥtirâz
Lâzım âdem olana hıfz eylemek / ‘Arz-ı dîn u ‘arz-ı dünyâdır gerek
Râh-ı Ḥaḳḳ’a gitme hem a‘mâ gibi / Aç göziñi ol başîret şâḥibi
Her ḳadem vaz‘ında ‘ilm ü rüşdle / Nuşreti Hâdî-i Muṭlaḳ’dan dile

881.B.

دشمنی داری از وایمن مباش
زیر سقف بی ستون ساکن مباش

Sen eger düşman tütarsañ ḳıl ḥaz̄er / Lâubâlî olma andan ey püser
Ḳaç direksiz saḳf altından şaḳm / Sâkin olma tehlike yerden ḳaçın
Tehlike yerden ḳaçınmaḳ her naşıl / Lâzım ise ‘âkilâna muttaşıl
Düşman-ı bed-ḥâhdan öyle hemân / İḥtirâz itmek gerekdir her zamân
Eymen ü bî-ḳayd olma bir zamân / Dîn u dünyâ düşmanından el-amân

882.B.

در ره فسق و هوی مرکب متاز
خویشتن را سخره شیطان مساز

Atıñı fişḳ u hevânıñ yoluna / Çapdurup ḳoşdurma sağ u şoluna
Esb-i nefsiñ berhevâ idüb hemân / Eyleme her cânibe ‘atf-ı inân
Dizgini çek râh-ı fişḳa sürme at / Atmasın çâh-ı helâke seyyi’ât
Kendüñe baḳ baḳma şaḥş-ı âḥire / Kendüñi şeyṭâna itme maşhara
Suḥre-i şeyṭân olacaḳ tütma kâr / Olma ‘âlemde şâḳın bed rûzgâr

137/a

883.B.

چون سفر در پیش داری زادگیر
عمر خود را هم سراسر بادگیر

Çünkü öñüñde tutarsan sen sefer / Ol yola itmek gerek lâbüd güzer
Kıl tedârik âzık eyle cem‘-i zâd / Olmak isterseñ eger hayrul‘ibâd
Her yoluñ hâline enseb zâdı var / Âhîretçün zühd ü taqvâ hayr-kâr
Hayr işi tut müddet-i ‘ömrüñde var / ‘Ömrü hem başdan başa tut rûz-ı kâr
Yâ uçar kuş sâyesi yâ rûzgâr / Yâ aqarşu ‘ömrü bil ey hûşyâr

884.B.

ای پسر اندیشه از اغلال کن
نفس بد را با لکد پا مال کن

Kıl tefekkür ey oğul ağııldan / Âteşin tavk eyle bed ahvâldan
Nefsdır ol hâle dûçâr itdiren / Tavk-ı zincîre giriftâr ettiren
Âyağ altından süründür nefsiñi / Tor u toprağa büründür nefsiñi
Bâşın ez tepmeyle eyle pâyâmâl / Kötü nefsiñ ola tâ kim hoş hışâl
Sen eger itmez iseñ anı zelîl / Ol seni eyler ‘ağûbetle zelîl

885.B.

از عذاب حق یکی اندیشه کن
تا نوزی سازکاری پیشه کن

Hâk ‘azâbından efendi bir düşün / Elvirirse hâliñe düzen hoşûn
Kıl müheyyâ dâr-ı ‘uqbâ zâdını / Añma dünyâ-yı denîniñ âdını
İntizâm-ı hâl-i ‘uqbâya çalış / Şan‘at ile hayrı ihsâna alış
Yanmayasın tâ ki nâra der-‘aqeb / İ‘tiyâd et hayr-ı kârı rûz u şeb
‘Âdet eyle hayr u ihsân itmeyi / Râh-ı Hâk‘a togru togru gitmeyi

886.B.

جمله را چون هست بردوزخ کذر
جای شادی نیست با چندین خطر

137/b Dûzaḥ üzere cümleye var çün geçit / Var “şırât-ı müstakîme” toḡru git
Bunca berzahlar ḥaṭarlar var iken / Uḡranacaḡ yer mahal-i nâr iken
Şâd olacaḡ yer deḡildir bu cihân / Belki efkâr idecek yerdir hemân
‘Âlem-i fânî deḡil cây-ı sürûr / Çün cehennemden muḡarrerdir ‘ubûr²⁴⁰
Geçmek istersen Şırât’ı yel gibi / Geç hevâdan ey fütüvvet şâḥibi

887.B.

آتشی در پیش داری ای فقیر
هچ خوفت نیست از نارسعیر

Eftaḥ-ı ‘aynî ey faḡîr-i nâ-tüvân / Olmadan evvel daha gözden nihân
Bir ‘azîm âteş tütarsın öñde sen / Kim saña ta‘rîf idemem anı ben
Ḥatm olundu uḡramaḡ ol âteşe / Cümle insâna muṭî‘ u serkeşe
Yok mudur ol nârdan ḥavfiñ seniñ / Olmaya vâdîsi âḥîr meskeniñ
Muttaḡî mü’min geçerler ser-be-ser / Terk olunur anda zâlim kimseler

888.B.

عقبه در راهست وبارت بس کران
نکذرت بارت بسعی دیگران

Bir yoḡuş var yolda kim ḡâyet yüce / Hem yüküñ de çok aḡırdır ey ḥoca
Ġayriler sa‘yî ile geçmez o yük / Uḡraşır nefsi ile küçük büyük
Yüküñü taḥfîf ideḡör ey püser / Tâ ki âsân idesin andan güzer
Ġayri nefes olmaz o ḥamla ḡâdir / “Vizr-i uḡrâ”yî geçürmez vâzire²⁴¹
Her kimiñ olur ise ḥamli şaḡîl / Gözlerinden ḡanlı yaş olur sebîl

²⁴⁰ “[...] Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir.” (Meryem/71)

²⁴¹ “Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez.” (İsrâ/15)

889.B.

داری اندر پیش روز رستخیز
وز خدایت نیست امکان کریز

Öñde tütarsan kıyâmet günü kim / Ber-ḥayât olduḡda tekrâr ey ḥakîm
Nâs ḡabrinden ider ol gün kıyâm / Ḥaşr eyler cümlesin Rabb’u’l-enâm
138/a Ḥalk o gün maḡşûr olalar ser-be-ser / Diyeler vâveyletâ “eyn’el-meferr”²⁴²
Hevl-i cân ile seḡirtseñ her yaña / Ḳaçmaya imkân yok Ḥaḡ’dan saña
Şimdiden iḡbâl eyle Ḥaḡḡ’a tâ / Olasın âsûde-dil rûz-ı cezâ

890.B.

ای پسر راه شریعت پیش کیر
ره روی ترک هوای خویش کیر

Ṭut şerî‘at yolun öñde ey püser / Yolcusun terk et hevâñı serteser
Şer‘a eyle iḡtidâ var toḡru git / Arkaya tarḡ itme şer‘i zâlim it
Sen tarîḡ-i Ḥaḡḡ’a sâlikseñ eger / Terk tüt kendü hevâñı serteser
İki tañrılı olan âşufte cân / Ola mı menzillerin vaḡdet-nişâñ
Hem hevâ-yı nefis hem râh-ı Ḥudâ / Mâverâü’n-nehr’den bir iddi‘â

891.B.

ای برادر باش با فرمان حق
تا بیابی جنت و رضوان حق

Emr-i Ḥaḡḡ’a ol muḡârin ey aḡi / Bulasın tâ cennet-i ‘Adni daḡî
Ḥaḡ Te‘âlâ’nıñ rızâsın bulasın / İmtişâliñ muḡtezâsın bulasın
Sâliki zâhir şerî‘at cennete / Bâṭını îşâl eyler ḡazrete

²⁴² “[...] Firar edilecek yer nerede?..” (Kıyâme/10)

Herkes isti'dâdı miqdârı gider / Kendü me'vâsında istiqrâr ider
Hâric-i râh-ı şerî'at olma tâ / Olmayasın dâhil-i ehl-i hevâ

892.B.

کردن از حکم خدای خود متاب
تا نمائی روز محشر در عذاب

Hük-m-i Hâk'dan ey oğul bükme boyun / Şer'î zann itme kurulmuş bir oyun
Hük-m-i Hâk'dan ya'ni i'râz eyleme / Râh-ı erbâb-ı hevâyı peyleme
Bâşını döndürme başka cânibe / Hük-m-i Hâk'dan dönme hük-m-i râhibe
Rûz-ı maşşerde 'azâb içre seniñ / Qalmaya tâ kim ayâğıñ gerdeniñ
Hük-m-i bend-i şer' ol âdem iseñ / Sırr-ı Hâk'â vâkıf u maşrem iseñ

138/b

893.B.

تا بیابی در بهشت عدن جای
شفقتی بنمای با خلق خدای

Tâ bulasın cennet-i 'Adn içre yer / Merhamet göster cihâna ser-be-ser
Ya'ni Hâk'ın cümle maşlûkâtına / 'Âlemiñ menfûr u ma'sûkâtına
Dâ'imî şûretde rûy-ı merhamet / 'Ârz idüb kıl haşklarında mekremet
Küçüğe şefkat büyüğe hürmet et / Qâdir olduğça za'ife nuşret et
Bu cihetle bulasın 'izz u 'alâ / Cây-gâhiñ cennet-i 'adn ola tâ

894.B.

تا دهندت جای در دار السلام
با فقیران روز و شب میده طعام

Tâ saña ey gevheri 'âlî püser / Vereleler dâr'ul-islâm içinde yer
Meskeniñ olmaş içün dâr'ul-islâm / Gice gündüz ver faşîrâna şa'âm

Olma hâlî nüzl u in‘âm itmeden / Ya‘ni miskînâna iṭ‘âm itmeden
Her ne olur ise olsun ver hemân / Râṭb u yâbis dime kıl iḥsân-ı nân
Ger ṭa‘âm etseñ faḳîrâna ‘aṭâ / Hep ferîşteler ider ğıḳṭa saña

895.B.

شاد اکر داری درون خسته را
باز بینی جنت در بسته را

Hastanıñ gönlün ṭutarsañ şâd eger / Hâṭırın taṭyîb iderseñ ey püser
Bâbı muğlaḳ cennet-i a‘lâya sen / Olduğuñ günde revân ey pâk ten
Nâ-gehân açığı bulursun bâbını / Çün tedârik eylediñ esbâbını
Ya‘ni tefrîḥ-i dil-i nâşâd iden / Hâṭırı mecrûḥ olanı şâd iden
Feth-ı bâb-ı cenneti eyler şikâr / Mûcibât-i fetḥdendir işbu kâr

896.B.

هر که آرد این نصیحتها بجای
در دو عالم رحمتش بخشد خدای

139/a Kim yerine eylidüb eyler ‘amel / Bu naşîḥatlerle Hâḳḳ-ı ‘izz ü cell
İki ‘âlemde aña raḥmet ider / Râḥat u ‘izzet virir ḥürmet ider
Ya‘ni dünyâda daḥî ‘uḳbâda hem / Hâḳ Te‘âlâ ol ḳula eyler kerem
Her murâd u maḳşûdu ḥâşıl olur / İstedığı nesneye vâşıl olur
Diñle ey pâkîze-dil mü‘min-liḳâ / Bu naşîḥatlerle kıl kesb-i şafâ

897.B.

ور نیارد این وصیت را بجای
دور ماند بی شکی اواز خدای

Ger getürmezse yerine mâḥaşal / Bu vaşîyetlerle itmezse ‘amel

Şübhesiz Hâk'dan qalur ol qul ba'îd / Eremez qurbullâha ey velîd
Ya'ni ba'de ma'nevîle dûr olur / Biñ hicâb altında ol mestûr olur
Bu vaşîyetler olub esbâb-1 qurb / Feth olur anlar ile ebvâb-1 qurb
Bu veşâyâyı dile qıl râbîta / Qurb-1 Raqmânîye ola vâsîta

898.B.

يا الهى رحم كن بر ما همه
عفو كن جمله كناه ما همه

Yâ İlâhî yâ İlah'ul-mü'minîn / Raqmeti bî-gâye Rabb'ul-'âlemîn
Râhimîniñ erhamısıñ yâ İlah / Ekremîniñ ekremisiñ yâ İlah
Cümlemiz üzre kerem qıl raqm et / Ümmet-i merhûmeye heb hürmet et
Ġafv u setr et cümle-i 'işyânımız / Tağlarca hamle-i 'işyânımız
Defter-i a'mâlimizden ser-be-ser / Cürmümüz maqv eyle qoyma bir eşer

899.B.

عاجزيم و جرمها کرده بسى
نيست ما را غير تو ديكر كسى

'Âciziz hem çok günahlar itmişiz / Dâ'imâ 'işyân yoluna gitmişiz
Cürmümüz 'işyânımız çokdur bizim / Senden artık kimsemiz yokdur bizim
139/b Zâtını ma'bûd-1 bi'l-hâk ittiḥâz / Eyledik hem ḥazretiñ itdik melâz
'Afvîña maqrûr olarak yâ İlah / Eyledikçe eyledik cürm ü günâh
Cürmü çok diger şeyi yok bendeyiz / İşte bâb-1 luḥfuña efgendeyiz

900.B.

كر بخوابى و ربرابى بنده ايم
هرچه حكم نست ازان خرسنده ايم

Da‘vet eylerseñ içerü vuşlata / Ger sürerseñ de tışaru firqate
Emriñe münkâd u râzı bendeyiz / Hükümüñe fermâniña hursendeyiz
Hem ne kim hükümüñdür aña kâni‘iz / Evvel âhîr biz saña hem râci‘iz
‘Abd-i hâş u hâliş oldur kim müdâm / “ ‘Urve-tül-vuşkâ”ya eyler i‘tişâf²⁴³
Her ne hüküm eylerse Mevlâsı hemân / Rûy-ı iqbâl ‘arz ider bâ-şevk-i cân

901.B.

رحمت حق باد بر روح کسی
کین نصایح را بخواند او بسی

Hâk Te‘âlâ’niñ huşûşî rahmeti / ‘Ayn-i rahmetle nigâh-ı hürmeti
Rûhuna ol zâtîñ olsun kim hemân / Bu veşâyâyı oğur ol ân-be-ân
Kim oğursa çok iderse hem ‘amel / Rahmet etsin aña Hâk-ı ‘izz ü cell
Dîn ile dünyâsını ma‘mûr ide / İki ‘âlemde anı mesrûr ide
Her ne murâdıñ olur ise mâ’ili / Eylesün Mevlâ hemân-dem nâ’ili

تاریخ تمام شدن این منظومه

Biñ iki yüz toğsan iki sâliñde / Şehr-i gufrânı olan mâh-ı şıyâm
Meymenet bağş oldu bu manzûmeye / Oldu andan ‘avn-i Bârî’yle tamâm
140/a Şeyh-i ‘Aţţâr-ı Ferîduddîn’den / İtdim istimdâd bir vefk-i merâm
Pendiniñ her beytini beş beytle / Eyledim Türkîce şerhe ihtimâm
Hâzret-i Mevlâ ‘inâyet eyledi / Oldu beş ayda pezîrâ-yı hitâm
Gerçi üç beş şerhi vardır bâ-huşûş / Şerh-i İsmâ‘il Hâk-ı benâm
Her birinde başka başka hâl var / Tab‘a evkdir velî mevzûn-i kelâm
Anlar olmuşdur nişâr-ı ma‘rifet / ‘Âcizâne ben de virdim hoş nizâm
Mağşadım ‘arz-ı hüner itmek değil / Bir eşerle itmedir ibkâ-yı nâm
Hâk Te‘âlâ’dan niyâzım Nâ’ilî / Feyz-i rahmetdir ilâ yevm’ul-kıyâm

²⁴³ “[...] sapasağlam kulp[...]]” (Bakara/256)

Ḥaqq'a şükür itdim dedim târîhini / Şerḥ-i nev Kenz-i Neşâyiḥ oldu tâm

1292

Maṭba'a Türkî muşahḥiḥi Muḥammed Necîb Efendiniñ işbu şerḥiñ te'lifine söyledikleri
târîḥ

Gördükde bu nazm-ı hoş-edâyı / Târîhini söyledim Necîbâ

Bu şerḥ ile Nâ'ilî cihâna / Bir Kenz-i Neşâyiḥ açdı ḥaqqâ

1292

'Ulemâ-i fazîlet ittisâm ve şu'arâ-yı benâmdan Şâlih Nâ'ilî Efendiniñ âşâr-ı
bergüzîdelerinden olan işbu Kenz-i Neşâyiḥ nâm şerḥleri dâmât-ı hidiv-i erkemi devletlü
Manşûr Pâşa ḥazretleriniñ manzûr-ı ma'ârif pesendleri olub ḥuşûşen şâriḥ merḥûmuñ
dâ'ire-i mekârim-i fâhirelerine tereddüd u intisâbları olduḡu cihete şaḥîfe-i 'âlemde bir
bergüzâr kalmak niyet-i ḥayriyesiyle ṭab' u neşrine ḥüsn-i raġbet buyurmalarıyla fermân-
fermâ-yı ḥıttâ-i Qâhire hidiv-i ma'ârif 'ünvân velil-ül-ni'am ü bî-itminân İsmâ'il Paşa
(yesserallahu mâyeşâ) efendimiz ḥazretleriniñ eyyâm-ı hüner-i bâhirelerinde meşhûr-ı
âfâk olan Bulak Maṭba'asında 'izzetlü Hüseyin Hüsnü Beyefendiniñ nezâret-i mahâret-i
ġâyet ve rif'atli Muḥammed Hüsnü Efendiniñ vekâlet ve ḥüsn-i diġkatleri ebû'l-'ayneyn
Aḥmed Efendiniñ mülâḥâza-i müdeġkîkâne ḥıttâ-i ...

140/b ve Anṭakyalı Müftüzâde Muḥammed Necîb-i kem-biḍâ'anıñ taşḥîḥ-i 'âcizânesiyle biñ iki
yüz toḡsan dört sene-i hicriyesi Muḥarrem'ül-Ḥarâmıñ evâsıtında ṭab' u temşîl
olunmuşdur.

Nükte-perdâzân-ı 'aşriye ve sath-sâzân-ı mışrıyye yek şâ'ir-i hünermendi Muştafa Mestî
Efendiniñ işbu manzûmeniñ ṭab' u temşîline dâ'ir inşâd buyurduġları târîḥ-i vâlâlarıdır.

Ehl-i 'irfân u hünerden Nâ'ilî bir yâdigâr

Qıldı bu âşâr-ı gülgen sa'y idüb leyl ü nehâr

Şâlih olduğun ider işbât anıñ bu himmeti
Oldu zîrâ nazm-ı şerh-i pend ile gevheri nişâr
Başka bir te'sîr u lezzet buldu bu şerh ile pend
Şeyh 'Attâr eylesün cennetde şimdi iftihâr
Eyledi ol şeyh-i kâmil naşh u pendî bî-riyâ
Rûhuna her gâh ider himmet Cenâb-ı Girdgâr
Dü cihânda dâ'imâ ârâm u râhat-yâb olur
Böyle zâtıñ gevher-i pendin idenler gûş-vâr
Hâb-ı gâfletden seni îkâz eyler bu kitâb
Kıl tilâvet rûz u şeb zihniñde pend etsin qarâr
Mu'teberdir nezd-i Mevlâda gürûh-ı evliyâ
Anlarıñ güftârına vâcibdir itmek i'tibâr
Cümle ma'nâyı saña bu şerh-i nev kıldı beyân
Añlayıb bugün güzelce olma yârın şerm-sâr
Hâzret-i Manşûr Paşa-yı şeref-pîrâ her ân
Şâğ olub âşâr-ı hayrın göre 'âlem şad hezâr

141/a Himmetiyle tab' olundu işte bu şerh-i nefîs
'Ömr u iclâlin füzûn etsin anıñ perverdigâr
Geldi bir mışra'la Mestî tab'ına târîh-i tâm
Başlıub Kenz-i Neşâyiğ oldu her naşh-ı aşikâr

1294

'Abdulkerîm Fâ'îk Efendiniñ târîhleri

Bârekallah Nâ'ilî Şâlih Efendi nazmla
Şerh idüb pendî bırağdı dehrde bir hoş eşer
Dilerim bu cevher u dürr-i ma'ârif kenzine
İ'tibâr virir hemân luţfuyla nükkâd-ı kader
Müjdeler âfâka Fâ'îk şimdi bu târîhde

ıldı bu Kenz-i Neâyih bafilb ner-i güher

1294

Muahhih mmaileyhiñ trihleri

N'il lih Efendi alh-endie kim

Pendi nazmen erh u ih itdi mnend-i güher

Destgh-ı ab' a onduda bu manzme hemn

Kendü ıldı krgh-ı dehrden ayf güzer

erhi gezsın dehrde rabet bulub elden ele

Rhu da dr'ul-arr cenneti etsın maarr

Söyledim trih-i temilin Necib ben dai

ab' ile kenz-i neyih kevnde aldı eer

1294

BİBLİYOGRAFYA

- AĞIRAKÇA, Ahmed, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Şamil, 2000.
- BÜYÜK LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul, 1986.
- BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE KADAR BÜYÜK TÜRK KLASİKLERİ, İstanbul: Ötüken-Söğüt, 1988.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken, 2007.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitabevi, 2001.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap, 2004.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. 4, İstanbul: Dergâh, 1969.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı (Gözden geçirilmiş onuncu baskı)*, c. 5, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 2002.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka, 1978.
- KELEŞ, Reyhan, "Türk Edebiyatında Nasihat", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 44 (2010), s. 183-209.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB, 1996.
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ, 2002.
- ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, Ankara: Akçağ, 2001.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı, 2004.
- Ragıp EL-ISFAHANÎ, *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Pınar, 2007.
- REHBER ANSİKLOPEDİSİ, c. 20, İstanbul: Türkiye Gazetesi.
- SÂMÎ, Şemsettin, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, 1978.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, *Nev'i Divânı'nın Tahlili*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

EVERDİ, Ezel, Mustafa Kutlu, İsmail Kara, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul: Dergâh, 1978.

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ, 2000.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı, 2002.

YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili (Yeni Meallı Türkçe Tefsir)*, c. 10, İstanbul: DİB., 1935.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Enderun, 1992.

DİZİN

- Abbâs, 20
Âd kavmi, 22, 81, 82
âdem, 18, 89, 93
Aden, 82, 83
Adn, 34
agniyâ, 90
âhîret, 20, 26, 31, 32, 33, 40, 50, 56, 57,
60, 64, 74, 86, 87, 90, 94, 96, 98
ahlâk, 5, 10, 11, 12, 79, 94
Ahmed, 19
akl-ı kâmil, 99
âlem, 8, 19, 23, 40, 41, 50, 55, 58, 64, 65,
72, 74, 87, 93, 96, 97
âlem-i ervâh, 96
âlem-i fânî, 50, 96
âlem-i gayb, 63, 96
âlim, 4, 11, 28, 69, 75, 78, 83, 86, 87, 88
Allah, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 36, 38,
39, 40, 41, 42, 43, 45, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65,
68, 69, 72, 74, 75, 78, 80, 82, 83, 84, 85,
86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 99,
100, 101, 102, 104
altın, 85, 102
amel, 27, 29, 59, 81, 85, 102
amel defteri, 36
Anadolu, 83
ârif, 3, 45, 57, 60, 87, 88
ârif-i billah, 52, 53, 58, 88
arş, 40, 41
âsitân, 91
âşık, 57, 62, 63, 95
aşk, 23, 52, 55, 62, 72, 86, 95, 99, 104
Atabetü'l-Hakâyık, 12
ateş, 14, 15, 16, 35, 36, 54, 77, 100
atlas, 101
âvâre, 89, 99
Ayn'ül-Cem, 65
bağ, 100
Bağdat, 67, 71, 78, 82, 83
Bağ-ı İrem, 80
bahr, 100, 101
bahr-i fenâ, 56, 101
baht, 30, 96
bâkî hayat, 32, 61
bâr-ber, 85
Bârî, 15
bâtıl, 51
bâtın, 14, 26, 61, 62, 65, 69
Bâyezid-i Bestâmî, 69
bedduâ, 39, 76, 82
bedraka, 53
Bedr-i Münîr, 19
Behrâm, 73
bekâ, 32, 55, 56
bende, 63, 86
Berzah, 64
beyâbân, 100
Bostan ve Gülistan, 12
Cabbâr, 15
câhil, 49, 62, 75, 87, 88, 89, 94, 97
cân, 55, 94
cânân, 52
Cebrâil, 18, 40
Cebre'îl, 18
cehennem, 14, 35, 36, 54
cellâd, 84
Cenâb, 15
Cenâb-ı Hak, 26, 43, 49
Cengiz, 4
cennet, 27, 34, 35, 43, 53, 57, 61, 62, 91,
96, 100
cihâd, 19, 87
cihân, 50, 77, 97
cürm, 40
çapkın, 89
dâr-ı bekâ, 32, 56, 87, 92
dergâh, 3, 91
derviş, 3, 49, 61, 64, 65, 86, 87, 94, 98,
101, 104
duâ, 18, 21, 38, 39, 68, 84
dünyâ, 37, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 62,
89, 104

ebleh, 89, 90, 93
Ebû Yûsuf, 67, 83
Edib Ahmet Yûknekî, 12
Eflâtun, 74, 75
Efrasiyâb, 72, 73
ehl-i dünyâ, 50, 93, 94
ehl-i Hak, 50, 52, 57, 100, 101
ehl-i sülûk, 14, 19, 24, 25, 34, 52, 60, 90,
91, 94, 101
ehl-i sünnet, 31, 66
ehl-i tarîk, 51, 52
ehlullah, 60, 94
etkiyâ, 86, 87, 94
evliyâ, 15, 29, 52, 58, 69, 94
Eyvân-ı Kısra, 71
ezel, 30, 49
fakir, 33, 35, 45, 47, 52, 57, 61, 75, 87, 88,
90, 101
felsefe, 103
fenâ, 55, 56, 69
Feridüddin-i Attâr, vi, 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10,
12, 13, 103
Firâvun, 75, 76, 88
gaflet, 43, 44, 72, 85, 88, 100, 103
gayb, 63, 64
gedâ, 90
gıybet, 37
gülzâr, 100
Güştab, 72
haddâd, 84, 85
halâyık, 85, 86
Hâmân, 75, 76
hammâr, 84
hançer, 102
haram, 26, 37, 45, 47
harâmî, 54, 89
hatar, 64
havâs, 59, 86, 88
hayvan, 43, 54, 85, 93, 98, 99
hırka, 19, 52, 57, 61, 68, 87, 98, 101
hikmet, 9, 12, 14, 59, 63, 71, 74, 79, 83,
103
hilm, 94, 100
himmet, 36, 58
Hind, 77
hubb-ı dünyâ, 50
Hudâ, 15, 51
Hudâvend, 15
Hülle-i cennet, 35, 101
Hüsrev, 71

Hüsrevnâme, 3, 5
Hz. Âdem, 24, 42, 43, 91, 93
Hz. Ali, 27, 28
Hz. Ebû Bekir, 27, 65, 99
Hz. Eyyûb, 20
Hz. Hamza, 77
Hz. İbrâhim, 20, 77, 82
Hz. İsa, 16, 20, 78
Hz. Lût, 81
Hz. Muhammed, 10, 11, 16, 18, 19, 20, 23,
25, 27, 36, 40, 41, 71, 77, 80, 96, 97, 99
Hz. Mûsâ, 16, 20, 75, 76
Hz. Nûh, 16, 20, 78, 82
Hz. Osman, 27, 28
Hz. Ömer, 27, 65
Hz. Sâlih, 16, 17, 20, 82, 99
Hz. Süleymân, 20
Hz. Yûnus, 16, 20, 91
Hz. Yûsuf, 20, 76, 82
Hz. Zekeriyâ, 88, 89
ibâdet, 25, 34, 37, 38, 39, 40, 43, 54, 93,
104
İbn-i Mekîs, 84
İbrâhim Edhem, 68
İbrâhim Hakkı Bey, 7
ihsân, 20, 29
İlâhînâme, 5
ilim, 3, 36, 59, 67, 69, 74, 78, 87, 100
İmâm-ı Âzâm, 66, 67, 84
İmâm-ı Mâlik, 66
İmam-ı Muhammed, 67, 68
İmâm-ı Rabbâni, 28
İmâm-ı Şâfi, 67
imân, 37, 60, 62, 76, 86
insan, 93, 99, 100, 102, 103, 104
İsmail Hakkı Bursevî, 5
kader, 4, 30, 49, 96
kâfir, 30, 38, 76, 88
kalp, 31, 39, 42, 45, 50, 52, 55, 57, 59, 62,
83, 91, 102
kâmil, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 53, 56, 58,
63, 93
kanâ'at, 61, 63
Kârûn, 75, 90
kasr, 91
kâşâne, 91
kellâb, 85
Kenz-i Nesâyih, 1, 2, 5, 9, 13, 14, 31, 49,
62, 94, 96, 103, 104
kerâmet, 58

kesret, 55, 65
Keyhüsrev, 72, 73, 74
Keykâvus, 72, 73
kıyâmet, 33, 49, 56, 64
Kızıldeniz, 16, 76, 83
kibir, 26, 36, 42, 56, 58, 73, 75, 80, 91, 93
Kibriyâ, 15, 19
Kutadgu Bilig, 12
Kutbüddin Haydar, 3
küfür, 38, 81
külfet, 56
lânet, 42, 75, 102
libâs, 62, 101
Lokman, 10, 74, 75
Lokman Sûresi, 10, 74
Lût kavmi, 81
mahşer, 33
Mantiku't-Tayr, 3, 4, 5
mâsivâ, 52, 53, 62, 68, 88
mâsivallah, 52
Mâverâü'n-nehr, 82
meclis, 35, 91
mezcûb, 86, 87
melek, 18, 19, 40, 46, 54
mescid, 91
mesnevî, 5, 10, 12, 13
Mesnevî, 4, 12
Mevlânâ, 3, 4, 12
Mısır, 82
mihnet, 57
Muhammed Hamdi Yazır, 63
muhlis, 86, 94
murg, 99
murg-i devlet, 99
Musibetnâme, 5
mücrim, 40, 88
müflis, 88
mümin, 30, 31, 57, 63, 76, 86, 91
mürid, 8, 23, 53, 54, 58, 87
mürşid, 3, 36, 52, 53, 58, 63, 79, 83, 85,
86, 91
Müslüman, 10, 11, 38, 46, 53, 77, 83, 86
Nâbî, 10, 78, 79, 80
Nâilî Sâlih, vi, vii, 1, 2, 7, 8, 9, 13, 14, 19,
27, 64, 65, 69, 79, 103
nakkâd, 85
namaz, 40
nasihatnâme, 10, 11, 12, 93
Nâzım, 80
Nazîm, 80

Nefî, 80
nefis, 17, 24, 35, 37, 40, 42, 44, 45, 49, 52,
54, 55, 56, 60, 63, 69, 83, 86, 87, 88, 89,
92, 93, 94, 98, 99, 101, 102
nefs-i emmâre, 54, 89, 98
nefs-i hayvânî, 54, 98
Nemrûd, 77
Neşâtî, 80
nimet, 34, 38, 47, 52, 56, 57, 62, 76, 85, 91
nûr, 37, 63, 96
Nûşirevân, 71
Osman Gâzi, 29
Osman Nevres, 7
Osman Şems, 7
Osmanlı, 4, 6
ölüm, 18, 32, 44, 49, 55
Ömer Hayyâm, 12
pâdişah, 15, 72, 73, 83, 90
pelid, 76, 88
pendnâme, 10
Pendnâme, vi, 1, 5, 9, 10, 13, 15, 17, 49,
64, 103
peyem-ber, 19
peygamber, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 41, 75,
82, 89, 94
Peygamber, 10, 11, 13, 14, 19, 24, 27, 28,
40, 51, 55, 61, 77, 80, 83, 88, 99, 104
peyk-i ecel, 18
Platon, 74
Rabb, 15, 21
Râfizîlik, 65
rakîb, 104
rızık, 26, 76, 99
riyâ, 39, 49
rûh, 37, 43, 45, 49, 52, 54, 58, 59, 62, 93
Rûhî, 78
rûh-i sultânî, 54
Rûm, 79, 80, 82, 83
rûz-ı hesâb, 33
Rüstem, 72, 73, 78
Sâdî, 12
sâlik, 3, 23, 40, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 60,
61, 62, 69
saray, 7, 68, 71, 80, 91
sarsar, 81
sayyâd, 84
Semûd kavmi, 82
siklet, 57
sîm, 102
sîret, 62

Siyâvuş, 72
sûfi, 59, 62, 86, 87
sultân, 15, 19, 83, 99
şâkird, 84
Şehnâme, 72, 78
şehvet, 35, 45, 50, 54, 56, 86, 89, 98
şeriat, 3, 11, 13, 14, 87, 88, 93
Şeyh Zeyneddîn Hâfi, 65, 69
Şeytân, 31, 42, 43, 50, 54, 89, 91, 93, 94
şöhret, 71, 91, 102
tâat, 39
takvâ, 3, 13, 22, 60, 87, 94, 101
Tanrı, 15, 30, 77
tarem, 91
tarîkat, 3, 8, 13, 14, 27, 31, 49, 51, 56, 61,
65, 69, 80, 93, 103
Tarîkatnâme, 5
tecrîd, 56, 87, 94, 101
tesbih, 21, 42
tevâzu, 26, 32
tevbe, 40
tevekkül, 26, 61, 63
tevhid, 69, 74
Tezkiretü'l-Evliyâ, 3, 4
ukbâ, 32, 42, 86, 96, 98
ümme, 19, 27
vahdet, 55, 65
vahdet-i vücûd, 5
vahiy, 79
Vahşi, 77
Yahûdî, 88, 89
yelkovan kuşu, 99
yevm-i evvel, 49, 100
Yunus Emre, 12
Yusuf Has Hâcib, 12
zâhid, 62, 63
zâhir, 14, 61, 62, 65
Zâhir, 26
zeheb, 102
zengin, 25, 61, 75, 80, 82, 87, 90, 93, 94
Zeyniyye, 65
zikir, 42, 52, 54, 60, 102
zindan, 92
zühd, 3, 60, 62, 63, 66, 101